

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Katedra sociologie

Bc. Michaela Srncová

Proces vzniku hodnot: Mezigenerační přenos v rodině

Diplomová práce

Praha 2012

Autor práce: Bc. Michaela Srmcová

Vedoucí práce: PhDr. Jiří Šafr, Ph.D.

Rok obhajoby: 2012

Bibliografický záznam

SRNCOVÁ, Michaela. *Proces vzniku hodnot: Mezigenerační přenos v rodině*. Praha, 2012. 73 NS. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. Katedra sociologie. Vedoucí diplomové práce PhDr. Jiří Šafr, PhD.

Anotace

Diplomová práce *Proces vzniku hodnot: Mezigenerační přenos v rodině* se zabývá procesem přenosu hodnotových orientací na individuální úrovni. Cílem práce je zjistit, zda a za jakých podmínek dochází k přenosu hodnot mezi generacemi v kontextu socio-profesní třídy. Práce se opírá o Kohnovu hypotézu, která tvrdí, že hodnoty jsou také kromě samotného procesu socializace formovány pracovní pozicí jednotlivců.

Práce je rozdělena do dvou částí. Teoretická část pojednává o hodnotách, samotné socializaci jedince a shrnuje také poznatky Kohnovy práce, která se zabývá zejména diferenciací hodnot na základě profesních tříd. Analytická část se opírá o data z výzkumu „Distinkce a hodnoty 2008“. Pozornost je zaměřena na zkoumání výchovných hodnot (které vlastnosti by měli být v dětech doma podporovány). Analytická část se také dělí na dva základní okruhy. První je věnován analýze hodnot potomků i rodičů skrze jednotlivé profesní třídy. Druhý okruh se věnuje přenosu jednotlivých hodnotových typů mezi generacemi.

Klíčová slova

Hodnoty, funkce hodnot, přenos hodnot, hodnotové orientace, socializace, socializační mediátoři, Kohnova hypotéza.

Annotation

The thesis *The process of value formation: intergenerational transmission in family* deals with the transmission of value orientations on the individual level. The aim of the study is to find out the mechanism of value transmission based on the social class – defined on profession. The diploma thesis is related to Kohn theory, which deals with the value differentiation according to work position.

This study is divided into two parts. Theoretical parts discuss the issues about values, socialization and Kohn theory. Empirical part is based on data “Distinction and values 2008”. Attention is focused on upbringing values. Analysis are divided into two parts. First is focused on analysis of

parental and children's values through social classes defined by professions and second one deal with particular type of values in both generations.

Keywords

Values, function of values, transmission of values, value orientations, socialization, mediators of socialization, Kohn's hypothesis.

Rozsah práce: 131 107 znaků (73 NS)

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem překládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely

V Praze dne 13. 05. 2012

.....
Michaela Srncová

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala vedoucímu práce PhDr. Jiřímu Šafrovi, Ph.D. za vedení mé práce, rady, připomínky a trpělivost. Ráda bych také poděkovala přátelům a rodině za podporu v průběhu celého mého studia.

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Studijní program: Sociologie

Studijní obor: Sociologie

Akademický rok 2010 / 2011

Projekt diplomové práce

Autor: Bc. Michaela Patáková (Srncová)

Vedoucí práce: PhDr. Jiří Šafr, Ph.D.

Téma diplomové práce:

PROCES VZNIKU HODNOT: MEZIGENERAČNÍ PŘENOS V RODINĚ

Vymezení práce:

Ve své diplomové práci bych se ráda zabývala tím, jak jsou utvářeny hodnoty jedince v průběhu socializace v rodině původu a později ve fázi dospělosti vlivem jeho vlastního statusu a sociálního okolí. Hlavním cílem mé práce bude zjistit, zda a případně za jakých podmínek dochází k přenosu hodnot mezi rodiči na jejich potomky. Tedy do jaké míry a jakými způsoby jsou hodnotové struktury (orientace, normy a preference) jako součást životního stylu utvářeny v procesu socializace. Poznatky sociální psychologie v této souvislosti ukazují, že mezi konkrétní mechanismy, pomocí nichž jsou hodnotové struktury v rodinách na potomky přenášeny, patří především přenos skrze status rodičů, jejich napodobování a mezigenerační solidarita (Kohn, Bengtson).

Diplomová práce bude sledovat determinanty hodnot zejména v souvislosti s podmínkami a okolnostmi, za nichž probíhala socializace. Hlavní analytickou jednotku proto tvoří rodina původu. Soustředím se na období dospívání, v kterém se chci zaměřit na vliv toho, jaké aktivity rodiče s dětmi dělali ve volném čase a jak tyto aktivity následně ovlivnily život potomků z hlediska hodnotových orientací. Hlavní hypotéza práce předpokládá, že hodnoty a potažmo i životní styl se přenáší především v rámci rodiny – „z rodičů na děti“, tedy že podobnost hodnotových orientací s rodiči a socializace v rodině má větší vliv na utváření hodnot jedince než jeho vlastní životní

dráha a statusové postavení (vzdělání, životní události, profesní dráha).

V prvním okruhu determinant hodnot budu zkoumat vliv mediátorů a okolností, za jakých probíhala socializace v době rané adolescence a to jak samostatně, tak ve vzájemných souvislostech. Sledovat budu vliv životního stylu matky a otce, částečně též jejich hodnotových orientací (zde lze očekávat nízkou reliabilitu i validitu vzhledem k tomu, že se jedná o výpovědi ohledně hodnot v minulosti), úplnost rodiny a vztahy mezi rodiči a dětmi. Dále budu posuzovat vliv askriptivních charakteristik vztahujících se ke statusu rodiny původu (ekonomická situace, vzdělání rodičů a jejich profesní status). Důležitý mediátor přenosu hodnot a životního stylu představuje – podobně jako v případě mezigenerační transmise lidského kapitálu (vzdělání) – intenzita interakce a emoční kvalita vztahů rodič-dítě. V. Bengtson v této souvislosti hovoří o afektivní solidaritě, J. Coleman o sociálním kapitálu v rodině.

Druhým uvažovaným okruhem determinant hodnot je vlastní postavení jedince v dospělosti, jeho životní dráha a fáze a sociální okolí. Zde budu sledovat vliv vzdělání, socioekonomického statusu (profese), životní fáze (rodinný stav, děti) a postavení partnera (vzdělání, profese).

Důležité je poznamenat, že se přenos a vlivy na utváření životních hodnot spolu s životním stylem budu snažit postihnout na datech z výzkumu Distinkce a hodnoty 2008, který využívá retrospektivních výpovědí respondentů z generace dnešních třicátníků. V tomto období života lze považovat osobnost jedince již za vytvořenou a relativně stabilizovanou. Zároveň budou využity výpovědi jednoho z jeho rodičů. Ač jsou tedy respondenti ze stejné věkové kohorty, mohou se nacházet v odlišné životní fázi (rodina, kariéra). Na druhou stranu efekt kohortního vlivu – generační proměna hodnotových struktur – byl fixován již samotným designem výzkumu.

Současný stav poznání:

Chápeme-li hodnoty jako sociální jevy, předpokládáme tak, že vznikají v určitých procesech a působením určitých vlivů. Na vznik hodnot můžeme nahlížet dvojitým způsobem. Hodnoty jsou spojeny s významem jednotlivých objektů, který mu jedinec či skupina přikládá. Tyto významy jsou podstatné, protože vyjadřují obsah a váhu objektu. Východisko, které je spojené s empirickým poznáváním hodnot, předpokládá přístup k hodnotám jako k něčemu, co existuje – je sociálním faktem.

Na hodnoty můžeme nahlížet nejen ve vztahu k hodnocení, ale i k zacílení. Cílové hodnoty se vztahují ke konečnému stavu a jde tedy spíše o hodnoty zaměřené na osobnost, instrumentální hodnoty se vztahují ke způsobům jednání přijatelným pro naplňování cílových hodnot.

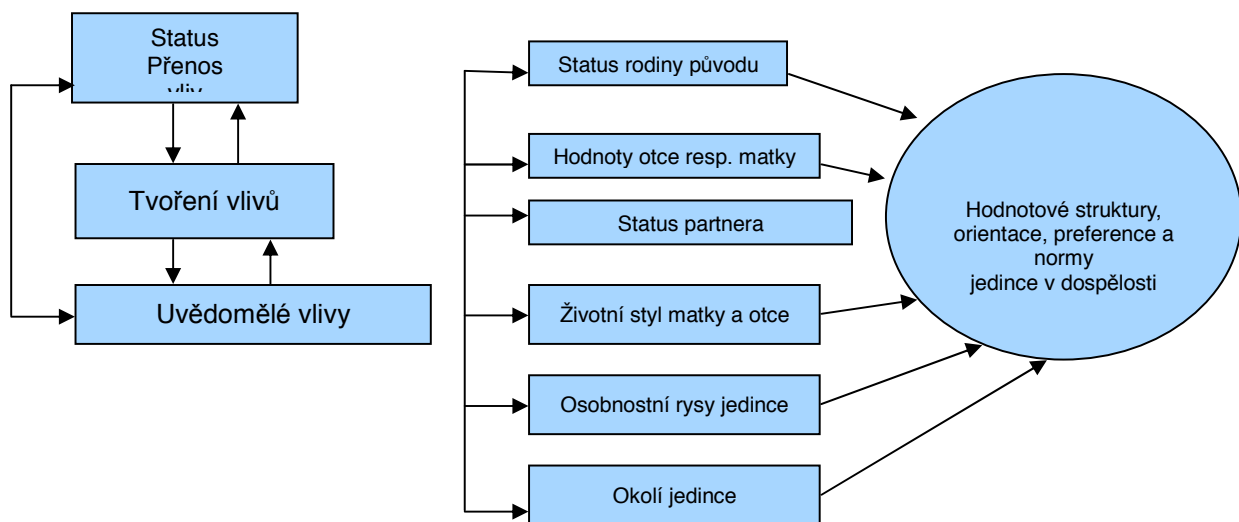
Ve své práci bych se také ráda zaměřila na procesy vzniku hodnot, které se v obecné rovině mohou

tvořit dvěma způsoby. Prvním je obecná rovina, hodnoty jsou vnímány jako výsledek hodnocení, zaměřuje se tak na to, jaká hodnocení přicházejí v úvahu a jaké výstupy jsou možné. Druhá dimenze jako konkrétní sociální fenomén, která se zabývá procesy ve vývoji sociálního subjektu – osobnosti, společenství či skupiny. Jde o procesy, které se označují jako sociální učení a jsou jádrem socializace jedince.

Je nutné se také věnovat jednotlivým socializačním mediátorům, které jsou tvořeny rodinou, školou, prací, zájmovými skupinami či pracovními skupinami. Specifikací podoby a váhy působení jednotlivých mediátorů je možné podpořit či zpochybnit poznatky o existenci přijatých hodnot. Ve své práci se nebudu věnovat všem zmíněným socializačním mediátorům, pozornost chci věnovat především rodině a škole – hlavním socializačním mediátorům.

Teoretický model přenosu hodnot:

Ve schématu vycházejícího z mikrosociálního modelu mezigenerační transmise aspirací, hodnot a sebeúcty V. Bengtsona se snažím o postihnoutí přenosu hodnotových orientací, struktur, preferencí a norem z rodičů na potomky, o postihnoutí vlivů a okolí jedince, a to hlavně v období socializace. V rámci socializace je důležitý styl a možnosti výchovy, vztah mezi rodičem a dítětem a v neposlední řadě zájem rodiče na vzdělávání dítěte. Na tvorbu hodnotových struktur má taktéž vliv vedle osobnostních charakteristik okolí jedince, v pozdějším období zejména partner.

Struktura práce a metoda výzkumu:

Práce bude rozdělena do dvou hlavních částí.

V teoretické části se budu věnovat procesům vzniku a mezigeneračního přenosu hodnot, vymezení a

vyjasnění pojmů ohledně měření hodnot a jednotlivým přístupům ke zkoumání hodnot.

Dále také referenční jednotce – rodině a socializaci - jako nejdůležitějšímu procesu vzniku hodnotových struktur a jejich přenosu. Zde bych svou pozornost ráda zaměřila na jednotlivé výchovné styly rodičů, emoční klima v rodině a životní styl rodičů.

V empirické části se budu opírat o data z výzkumu „Distinkce a hodnoty“ z roku 2008 (CESES UK, SOU AV ČR), který zkoumal „rodiče a jejich děti – potomky ve věku 30-34 let“, což mi umožňuje sledovat tvorbu hodnotových struktur v životním cyklu a vlivem statusového postavení v dospělosti i předpokládaný mezigenerační přenos. Sledovat budu odděleně determinanty hodnot v těchto oblastech: struktury (obecná dimenze), orientace, preference (včetně kulturního vkusu) a normy (Prudký et al. 2009). Analýzou dat se budu snažit uvedený sociální proces popsat a případně i vytvořit komplexní model tohoto procesu.

Předběžná struktura diplomové práce:

1. Úvod a cíle práce
2. Teoretická část (základní vymezení pojmů)
  - Hodnotové struktury – jejich vznik a reprodukce
  - Procesy vzniku hodnotových struktur
  - Rodina jako hlavní socializační mediátor
  - Sociální kapitál v rodině původu
  - Výchovné styly
3. Základní hypotézy
4. Data: Distinkce a hodnoty 2008
5. Empirická část
  - metodologie výzkumu Distinkcí a hodnot 2008
  - popis jednotlivých vícerozměrných analýz
  - analýza zjištěných poznatků
  - popis vlivu a reprodukce hodnotových struktur
  - vysledování dráhy jednotlivců (zejména na základě vzdělání a profese)
6. Závěry a zjištění
7. Literatura

Literatura:

- Bengtson, V. L. (2002). *How families still matter: A longitudinal study of youth in two generations*. Cambridge: University press.
- Bennet, T., M. Savage, E. Silva, A. Warde, M. Gayo-Cal, D. Wright. (2009). *Culture, Class, Distinction*. London and New York: Routledge.
- Bourdieu, P. (1999). *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Coleman, J. S. 1988. Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, Vol. 94: S95-S120.
- Crook, Christopher J. (1997). *Practices and Socioeconomic Attainment: The Australian Experience*. Westport, Conn. (u. a.): Greenwood Press
- Kohn, M., K. Slomczynski, C. Schoenbach, 1986. „Social stratification and the transmission of values in the family: A cross-national assessment“ *Sociological forum*. 1 (1): 73-102
- Kraaykamp, G., P. Nieuwbeerta (2000). Parental Background and Lifestyle Differentiation in Eastern Europe: Social, Political and Cultural Intergenerational Transmission in Five Former Socialist Societies, *Social Science Research*, 29, 92-122.
- Ondrejko, P. (2004). *Socializácia v sociológii výchovy*. Bratislava: Veda – vydavateľstvo slovenskej akadémie vied.
- Prudký, L. a kol. (2009). *Inventura hodnot*. Praha: Academia.
- Šafr, J. (2008) *Životní styl a sociální třídy: vytváření symbolické kulturní hranice diferenciací vkusu a spotřeby*. Praha: SOÚ AV ČR

Souhlas konzultanta se spoluprací:

Konzultant: PhDr. Jiří Šafr, PhD.

10. 06. 2010

Podpis

Obsah

1	Úvod	2
2	Teoretická část	5
2.1	Hodnoty	5
2.1.1	Přístupy a vymezení hodnot	5
2.1.2	Hodnoty a jejich funkce	7
2.1.3	Hodnoty předmětem zkoumání	9
2.2	Socializace	15
2.2.1	Socializační teorie	16
2.2.2	Socializace a hodnoty	18
2.2.3	Socializace a socializační mediátoři	18
2.2.4	Resocializace	20
2.3	Předávání kapitálu rodiny	21
2.4	Kohnova hypotéza	23
2.4.1	Subkultury společnosti a jejich determinanty	23
2.4.2	Sociální pozice a její vliv na hodnoty a osobnost jedince	24
2.4.3	Faktory ovlivňující hodnotové orientace	25
2.4.4	Srovnávací analýzy s jinými zeměmi	28
3	Analytická část	30
3.1	Informace o datovém souboru	30
3.2	Výzkumná otázka a hypotézy	30
3.3	Hodnoty třicátníků v sociální struktuře	31
3.3.1	Bivariátní pohled	34
3.3.2	Porovnání generací – vliv sociální třídy v generaci rodičů a potomků.	40
3.4	Faktory ovlivňující hodnoty třicátníků	45
3.4.1	Vytvoření hodnotové typologie	47
3.4.2	Pohled na hodnotové typy skrze vzdělání respondentů	47
3.4.3	Hodnotové typy a pozice v sociální struktuře u dětí a rodičů	49
3.4.4	Vlivy působící na utváření hodnotových typů	52
4	Závěr	58
5	Summary	61
6	Literatura	62
7	Přílohy	66

1 Úvod

Námětem diplomové práce je téma hodnot a hodnotových orientací a jejich utváření. Hodnoty jsou jedním z klasických sociologických témat. Samotné hodnoty můžeme vnímat jako jisté sociální jevy, které vznikají v určitých procesech za pomoci působení určitých vlivů. Vyjadřují obsah a váhu objektům či samotnému jednání jedinců ve společnosti.

Proces vzniku hodnot může být chápán jako výsledek hodnocení na obecné úrovni, přičemž se zohledňuje jak samotné hodnocení, tak i možné výstupy, které jsou o dané hodnocení opřeny. Druhá dimenze procesu vzniku hodnot je zaměřena na konkrétní sociální fenomén. Zabývá se procesy ve vývoji daného sociálního subjektu, kterým může být osobnost, společenství či jistá skupina.

Hodnoty vznikají vždy v jisté společnosti a je mnoho faktorů, které mají na vznik hodnot vliv. Těmito faktory jsou rodina, škola, zájmové či pracovní skupiny.

Předložená práce se snaží o postižení procesu přenosu hodnotových orientací mezi generacemi a jejich zkoumání na individuální úrovni. Hlavním cílem práce je zjistit, zda a za jakých podmínek dochází k přenosu hodnot mezi rodiči a jejich potomky v kontextu socio-profesní třídy. Práce reflektuje hlavní Kohnovu (1963) hypotézu, která spočívá v tom, že hodnoty jsou formovány a ovlivňovány podle toho, jakou pracovní pozici ve svém životě lidé zastávají. Pracovní pozice tak vytváří jistý specifický pohled na život, který jedinec v roli rodiče nevědomě prostřednictvím socializace předává svým potomkům. Protože práce pracuje s potomky, kteří již dosáhli třiceti let, zabývá se i hlediskem vlastní pracovní zkušenosti. Mikroskopický pohled, který je v práci aplikován, sleduje vliv sociální třídy na jednotlivé hodnotové orientace a to jak v generaci rodičů, tak i v generaci jejich dospělých potomků. Zmíněný mikroskopický přístup je založený na sledování a srovnávání výchovných hodnotových orientací v šesti sociálních třídách definovaných skrze profesní pozice respondentů.

Práce je rozdělena do dvou základních částí, do teoretické a analytické. Teoretická část se zaměřuje na teoretické poznatky ohledně hodnot, socializace a shrnuje zejména teoretické a empirické poznatky Kohnovy práce, ve které se zabýval diferenciací hodnot a odlišnostmi ve výchově na základě profesně-třídní zkušenosti. Jednotlivé okruhy jsou zpracovány jenom do té míry, aby byla postižena relevance k druhé analytické části práce. Není proto záměrem podat v jednotlivých teoretických částech ohledně vysvětlení osvojování si a formování hodnot vyčerpávající informace.

První teoretický okruh rozpracovává tematiku hodnot. Hodnoty jsou v této části definovány a jsou zde zohledněny možné přístupy, jak je na problematiku hodnot a jejich zkoumání možné pohlížet. Taktéž je zde věnována pozornost jednotlivým funkcím hodnot jak z pohledu jedince, tak i z celospolečenského hlediska. Předávání hodnot není jednosměrný proces, společnost jedince formuje a jedinec může mít zpětně vliv na hodnoty celé společnosti.

Druhým rozpracovávaným tematickým okruhem je velké téma socializace. Kromě základního teoretického vymezení je zde věnována pozornost vztahu mezi socializací a hodnotami. Na tomto místě je také pojednáno o základních socializačních mediátorech. Rodina je základním a hlavním, nikoliv však jediným mediátorem, který má na utváření hodnot vliv.

Třetí a poslední teoretický okruh je věnován práci Melvina L. Kohna, který se ve svých výzkumech zabýval zejména diferenciací, přenosem a potažmo i tvorbou hodnot jedince. Poznatky z jeho dlouholetých výzkumů ukazují, že jedním z dalších konkrétních mechanismů, pomocí kterého se utvářejí a usazují hodnoty jedince, je přenos hodnotových orientací skrze profesní zařazení rodičů.

Analytická část práce je zaměřena na analýzu dat z výzkumu „Distinkce a hodnoty“ z roku 2008 (CESES UK, SOU AV ČR). Výzkum zkoumal rodiče a jejich potomky – ve věku 30 – 34 let, u kterých se vzhledem na věk předpokládá jistá hodnotová zakotvenost. Unikátnost dat spočívá v dotazování skutečných párů „rodič – dítě“, což umožnilo sledování hodnotových orientací jak v generaci dětí v dospělosti tak v generaci rodičů, u kterých předpokládáme, že jejich současné výpovědi o preferenci hodnot, rovněž odrážejí hodnotovou orientaci v době, kdy jejich děti vyrůstaly. Hlavním záměrem práce je vysledovat, co má vliv na utváření hodnotových orientací v generaci potomků a do jaké míry se na utváření hodnot podílí pozice ve stratifikačním systému, a to jak rodiny původu¹ tak současný třídní pozice potomka v dospělém věku.

Ze široké problematiky hodnot, kterými se výše jmenovaný výzkum věnoval, jsme zvolili zkoumání výchovných hodnot v rodině. Tedy otázkou, která se ptá, které vlastnosti by měli být v dětech doma podporovány a které považují respondenti za důležité. Důležitou roli ve výchově hrají zkušenosti rodičů, které se podobně jako samotné teoretické přístupy od sebe liší.

Analytická část je adekvátně rozdělena do dvou okruhů. První okruh se věnuje hodnotám potomků

---

¹ Rodina původu odráží třídu rodičů v době, kdy potomkovi bylo přibližně 15 let

(třicátníků) a tomu jak se jejich hodnoty mají ve srovnání s hodnotami rodičů. Na tomto místě je dále zohledněn bivariátní pohled mezi pohlavím, hlavním výstupem je porovnání hodnot mezi jednotlivými třídami. Přičemž se zohledňuje relační přístup ke srovnávání mezi jednotlivými generacemi.

Druhý okruh je věnován zkoumání, zda jsou jednotlivé typy hodnotových orientací přenášeny z generace na generaci spíše prostřednictvím pozice rodiny v profesní struktuře, hodnotami, které zastával dotázaný rodič, anebo zda na typy hodnotových orientací měl vliv pozdější vlastní socioekonomický status dítěte (vlastní zkušenost nabyta skrze pracovní pozici). V průběhu socializace mají na hodnoty dětí nejvýraznější vliv rodiče. Může to znamenat, že jde zejména o přenos hodnot v rámci socializace buď bezprostředně skrze třídní pozici rodičů, tj. jejich zkušenost z pracovní pozicí, anebo ve smyslu působení rodičovských hodnot jako takových.

Základními zkoumanými otázkami budou:

Zda se preference jistého typu hodnot liší na základě socio-profesních kategorií mezi jednotlivými generacemi?

Jakým způsobem dochází k utváření hodnot jedince a do jaké míry se na tomto procesu podílí třídní pozice (rodičů i dětí)?

2 Teoretická část

Teoretická část sestává z vymezení témat vztahujících se k mé diplomové práci. Zaměřuji se na hodnoty, socializaci v rodině a ukotvení Kohnové hypotézy ve vztahu mezi hodnotami a profesní dráhou jedince.

V první části teoretické stati vymezují nejen samotný pojem vnímání hodnot, ale všímám si i různých přístupů a hledisek, na základě kterých je možné k problematice hodnot přistupovat, a to jak z pohledu teoretického tak empirického. Nutno podotknout, že se ve své práci zabývám zejména sociologickým hlediskem zkoumání hodnot na individuální úrovni.

Druhý okruh teoretického vymezení práce věnuji socializaci v rodině. Mnozí autoři zabývající se hodnotami tvrdí, že je to právě rodina, která nás jednotlivce vybaví jistými hodnotami. Je to právě rodina kde se učíme, „co se jak dělá a jak je správné jisté věci dělat“ [Prudký 2009]. Není to jenom rodina, kdo pak od nás očekává jisté strategie našeho jednání, ve kterém se mají odrážet „naučené“ a společností uznávané hodnoty. Na situace tak mnohdy reagujeme „podvědomě“ a ani nevíme proč – „prostě se to tak dělá“ [Prudký 2009]. Konsenzus také existuje v tom, že jsou hodnoty, které zůstávají v našem životě neměnné a pak jsou takové, které se mění nejčastěji pod vlivem vlastní životní zkušenosti, vlastní životní dráhy a samozřejmě pod vlivem okolí, kterému jsme neustále vystaveni.

Jak je v následujícím textu patrné, východisek a typologizací k hodnotám je několik. Ve své práci se budu v této poslední teoretické části věnovat Kohnovu přístupu a ukotvení jeho hypotézy. Zaměřuje se zejména na podmíněnost hodnot v rámci sociální třídy, jejímž základem je profesní dráha jedince. Kohn dokládá, že hodnoty jsou ovlivněny zejména typem práce, která se od něj v dané pracovní pozici očekává.

2.1 Hodnoty

2.1.1 Přístupy a vymezení hodnot

S pojmem hodnota se setkáváme napříč vědními obory, v různých souvislostech a v mnoha výkladech. Hodnota však není termín, který se vyskytuje jenom ve vědních disciplínách, setkáváme se s ním v každodenním životě. Hodnoty nejsou novým tématem, sahají do samotného počátku filosofického myšlení. „Filosofové si postupně uvědomovali, že kromě fyzická existuje i svět ideální“. [Kavalíř 2005: 334]. Analýza hodnot je složitá, protože hodnoty nikdy nestojí osamocené „

... hodnota je determinována jinými hodnotami a sama determinuje, ... , ostatní hodnoty“. [Kavalíř 2005: 334].

V sociologii nacházíme mnoho východisek, jak ke zkoumání hodnot přistupovat. Jednotlivé přístupy se v mnohém překrývají nebo se od sebe diametrálně odlišují. Rokeach tvrdí, že pokud jedinec zastává jistý názor, způsob jednání nebo cílový stav, preferuje jistou hodnotu, která v jeho očích zasluhuje přednost před jinými alternativními způsoby jednání. Hofstede chápe hodnotu jako širokou tendenci dávat přednost určitým stavům věci před jinými. Kluckhohnová a Stroedtbeck hovoří o hodnotových orientacích jako o komplexních, včleněných řazených principech. Hodnoty je podle nich potřeba chápat jako komplexní významy, protože vyjadřují významy různých objektů, činností či možností. Hodnoty tak ovlivňují naši zaměřenost, volbu cílů a prostředků nebo způsobů jisté činnosti. [Velký sociologický slovník 1996].

Weber se ve svém díle *Protestantská etika a duch kapitalismu* také zabývá hodnotami, avšak bez toho aniž, by zde pracoval s ucelenou teoretickou koncepcí. Hodnoty jsou zde prostředkem k nastolení nového ekonomického řádu, kapitalismu. Talcott Parsons vnímá hodnoty jako jistá vodítka, které jedince usměrňují tak, aby byli schopni vzájemné kooperace, a proto jsou hodnoty důležité k zachování sociálního řádu. Ani u Pierra Bourdieu se hodnoty jako samostatný fenomén neobjevují. Vnímá je však jako symbol konfliktu, protože odrážejí zájmy skupin podle jejich mocenských a ekonomických zdrojů. [Vávra 2007]

Existuje několik stovek odlišných definic a přístupů k hodnotám, ale podle Prudkého se má vždy na mysli něco podstatného pro existenci jevu či procesu, o jehož hodnotách se diskutuje. „A vždycky do obsahu toho, co myslíme hodnotami, vstupuje i zkušenost a sebereflexe.“ [Prudký 2009: 7]. Hodnoty jsou pro každého z nás jistým pojítkem s realitou a viděním světa. Vyznávané hodnoty se od jedince k jedinci liší, a to platí i pro menší skupiny, společenství či komplexní kulturu. [Vávra 2007] Na druhé straně pak vyznávané hodnoty fungují pro jistou skupinu či společenství jako tmel – hodnoty jsou jinými slovy to, co je drží pohromadě.

Obecně můžeme shrnout, že „předpokladem vzniku hodnot je hodnocení“ [Prudký 2009: 23]. Hodnoty jsou tak již výsledkem hodnocení a zároveň se stávají prostředkem k následnému hodnocení. Hodnoty tak v sobě hodnocení obsahují a samy musí být pozorovány jako zdroje hodnocení. Jsou zároveň indikátorem i výpovědí o obsahu sebe sama, jedná se o indikace popisující i explikující. [Prudký 2009]

Jak již bylo zmíněno, je několik přístupů, jak se na problematiku hodnot dívat. Hodnoty jsou chápány jako součást biologických dispozic člověka, kde jsou hodnoty tvořeny prostřednictvím pudů, které nás vedou k jisté cílevědomé aktivitě.

Podle Maxe Schelera mohou být hodnoty vnímány jako zvláštní vlastnosti skutečnosti. V jeho pojetí hodnoty nejsou dílem jedince, nýbrž existují objektivně, ale prožívány jsou subjektivně v každém z nás.

Další přístup stojí vůči Schelerovu vymezení v opozici. V jeho přístupu jsou hodnoty chápány jako subjektivní vztah ke skutečnosti. Jedinec tak rozhoduje sám, co hodnoty jsou, takže je nejen objevuje ale i tvoří. „Hodnota je specifickým vztahem mezi člověkem a věcmi, jejichž základem je postoj přízně či nepřízně, touhy nebo odmítnutí, lásky nebo nenávisti.“ [Prudký 2009: 24]

Další významný přístup k hodnotám předkládá, že hodnoty jsou jistým specifikem skupiny a slouží jako kontrola k chování jedinců dané skupiny. V jistém slova smyslu jsou pro skupinu jakýmsi normami, podle kterých se jednání členů skupiny posuzuje. Jisté jednání členů jednotlivých skupin tak může vést jak k pochvale, tak i k sankcím, trestům.

2.1.2 Hodnoty a jejich funkce

Hodnoty mají mnoho rozměrů a mají vliv nejen na jedince ale i na společnost jako celek. Mohou proto fungovat různě a tato různost se odráží v zacílení pohledu na hodnoty. Základními funkcemi hodnot podle Prudkého jsou: hodnoty jako stavební kameny kultury, hodnoty jako definiční znak osobnosti, hodnoty jako součást obsahu sociálních fenoménů a vztahů, hodnoty jako zdroj motivace chování, hodnoty jako součást identifikace skupiny, etnika či společenství, hodnoty jako zdroje sociální a kulturní soudržnosti, hodnoty jako zdroje a charakteristiky rozvrstvení a hierarchizace společnosti, hodnoty jako atribut morálky a hodnoty jako základ politických ideologií a filosofii.

Na základě vymezení diplomové práce se budu zabývat hodnotami v rovině jedince – tedy na individuální úrovni. McGuire rozděluje individuální funkce hodnot do dvou okruhů, které podporují proces adaptace a proces individuálního růstu.

Funkce adaptace odpovídá hodnotám, které se orientují nebo vystupují jako kritéria v nových situacích. Jedná se zejména o hodnoty, které člověk přijal v průběhu socializace a prostřednictvím kterých hodnotí situace anebo řeší vzniklé konflikty.

Funkce překonávání vlastní existence vystihuje podle Cakirpalogla, Goldsteinův abstraktní postoj. Do komplexního procesu hodnocení se zapojuje sebehodnocení, vědomí o žádoucnosti,

sebergulaci a funkci logického a abstraktního myšlení. Člověk si tak může vytvořit vlastní smysl života a tím naplnit vlastní bytí. [Cakirpaloglu 2004].

Oba tyto celky individuálních funkcí hodnot vyvolávají otázky, zda proces adaptace a překonávání má původ v jedné z hodnot, která může plnit několik funkcí nebo zda se jedná o více různých hodnot ovlivněných sociálním prostředím jedince.

Sociální význam hodnot můžeme také analyzovat prostřednictvím dvou funkcí:

- Funkcí sociální integrace, která souvisí s udržením jisté skupiny. K této funkci patří sociální kontrola a akcentace na stanovování sociálně přijatelných obsahů;
- Funkce sociální racionalizace, hraje významnou roli v dynamice společnosti, protože zde hodnota slouží k ospravedlňování společenských zájmů. „Racionalizace transformuje dílčí zájmy různých vrstev, politických skupin a jiných konfrontovaných složek společnosti v hodnotový obsah, který je přijatelný pro největší počet subjektů uvnitř zájmově heterogenní společnosti.“ [Cakirpaloglu 2004: 404] Extrémní hodnotový a ideologický nesoulad polarizuje společnost a v extrémních případech může vést k občanské válce. Na druhou stranu jistá míra hodnotového napětí se považuje za stimul ve vývoji společnosti.

Funkce hodnot se navzájem prolínají a doplňují, a v tomto slova smyslu jsou oboustranné. Jsou to jednotlivci, kteří ovlivňují hodnoty společnosti, protože i když jsou výchovou zarámovaní v jistých hodnotových rámcích, mají své osobní zkušenosti s realitou. Zkušenosti pak dále podněcují buď k přehodnocování již internalizovaných hodnot, nebo k získání dalších nových hodnot.

Podle Prudkého slouží hodnoty spolu s navázanými hodnotovými normami v sociálním uspořádání společnosti jako [Prudký 2007]:

- Zdroje obsahu sociálních rolí a potažmo tak i vrstev či tříd. I Parsonsův pohled přikládá hodnotám a normám stěžejní význam pro určování obsahu chování v daných sociálních rolích a tím také na chování, komunikaci a interakci dané společnosti.
- Garance uspořádání společnosti a její hierarchizace. Podle Darendorfa je sociální status jednotlivců spojený s jejich etnickým původem, náboženstvím, které jsou zakořeněny v jejich sociálním postavení. Darendorf tak chápe hodnoty spíše jako niterné normy, které garantují sociální struktury.
- Zdroje prorůstání či homogenizace. V tomto smyslu jde zejména o prohlubování či zmenšování sociálního napětí v sociální struktuře.

- Následky změn, které hodnoty a s nimi svázané normy na společnost, na jednotlivce a jejich role či statusy mají.

2.1.3 Hodnoty předmětem zkoumání

Pro sociologické zkoumání hodnot je důležité vymezení hodnotových typů, které v sobě zahrnují směs poznání a hodnocení. „Je zcela běžné, že se o hodnotách pojednává jednou jako o hodnotových orientacích, jindy prostě jenom jako o hodnotách.“ [Prudký 2009: 30]

Typologizace hodnot je důležitá zejména, když jsou „pro nositele hodnotových typů nalézány příznačné sociální charakteristiky“. [Prudký 2009: 28] Mezi nejznámější patří Sprangerova konstrukce hodnotových typů. Podle něj není možné činy jednotlivců vysvětlit jenom z hlediska naplňování biologických potřeb, ale je potřeba připojit i touhu po uskutečnění vyšších cílů a hodnot. K tomu, aby člověk mohl sledovat tento vyšší cíl je potřeba, aby existoval logický systém hodnot, který se podle Sprangera skládá ze šesti hodnot: pravdy, krásy, užitku, lásky k lidem, moci a Boha. Podle toho, která ze šesti hodnot u člověka převládá, můžeme konstruovat jednotlivé typy:

- Člověk, který se snaží dosáhnout poznání pravdy, zákonitostí a vtažů mezi lidmi je člověkem teoretickým;
- Člověk hledající ve svém životě zážitky, estetické nebo příležitost k vyjádření se, je člověkem estetickým;
- Člověk, který v životě hledá zejména užitek, zisk a blaho pro sebe sama, svoji rodinu či skupinu, je člověkem ekonomickým;
- Pro člověka sociálního je důležitá láska k lidem;
- Mocenský typ člověka se vyznačuje převládající hodnotou moci, která má vliv na jednání a motivy jiných lidí;
- Člověk, který hledá smysl života jako takového, je náboženským typem člověka.

O typologizaci se také snažil Stern, který chápe hodnotové orientace jako zobecnitelné motivy. [Prudký 2009]. Směry hodnotových orientací rozděluje do těchto typů:

autotelický – má smysl sám v sobě;

heterotelický – obsahuje v sobě zvýznamňování druhých;

hypertelický – směřující k ideálům (nadosobním cílům).

Konstrukce hodnotových typů je opřena o řadu empirických výzkumů. Mezi nejznámější tvůrce, kteří se o empirické výzkumy opírají, patří M. Rokeach, R. Inglehart, S. H. Schwartz a R. Hofstede.

Michael Rokeach prosazoval zkoumání hodnot pomocí empirického přístupu. Východiskem pro něj byla Maslowova hierarchizace potřeb a Mertonova teorie středního dosahu, která spojuje teorii s empirickým ověřením. [Prudký 2006: 39]. Ve svém přístupu k hodnotám vychází z Klukhohnova konceptu, kde jedinec vybírá nejvhodnější způsob dosahování cílů svých nebo společenských. Jde o preferenci jistých skutečností nebo věcí před ostatními.

Rokeach vymezil tři složky, které se navzájem doplňují. Jedná se o složku kognitivní, kde hodnotu představuje „poznání žádoucího“ (člověk ví, k čemu má směřovat a o co má usilovat). Druhou je složka afektivní, ve které jde o citový vztah k jistému objektu, který může být přijímající i odmítající. A poslední třetí složkou je behaviorální složka, kde hodnota funguje jako intervenující proměnná, jako zdroj či motivace.

Hodnoty chápe jako jisté vzorce, které člověk používá při rozhodování, na základě kterých komunikuje s ostatními, či si vytváří obraz sebe sama. Rokeach hodnoty dělí na cílové a instrumentální, přičemž instrumentální slouží jako prostředek k dosažení vytyčených cílů, prostřednictvím jednání a chování. Cílové hodnoty pak představují již výsledný konečný stav. Vybíráním z hodnotové nabídky si jedinec vybírá jisté hodnoty, které podle důležitosti dále strukturuje a tím si vytváří vlastní hodnotový systém. Tento hodnotový systém nevzniká nahodile vybranými hodnotami, ale je vázán na určitou kulturu, ve které jedinec vyrůstá a ve které je socializován.

Hodnoty se podle něj mohou proměňovat „v souladu se změnami v kultuře, ve společnosti a na základě nových osobních zkušeností.“ [Prudký 2009: 76] Rokeach vytvořil metodu založenou na 36 hodnotách, které jsou rozděleny na hodnoty instrumentální a terminální. Respondent z předložených hodnot vybírá ty, které ve svém životě považuje za důležité. Výsledky pak slouží k vytvoření hodnotových žebříčků, k jejich charakteristikám a následnému srovnání. Získané a popsané hodnotové žebříčky je možné na základě charakteristik vztáhnout k různým skupinám či národům a dále jejich pomocí sledovat proměny nebo stabilitu ve skupinách či národech. Tento model již předpokládá, že jsou jisté hodnoty pro danou skupinu či etnikum dané, vychází tedy z jistého teoretického předpokladu a jinak se dále neověřuje.

Ronald Inglehart v mnohém na Rokeache navazuje. Rozdělení potřeb podle Maslowa je pro něj východiskem pro rozdělení hodnot do skupin materialistických a postmaterialistických. Mezi

materialistické hodnoty patří kromě hodnot hmotné potřeby i hodnoty zabezpečení, bezpečí, jistoty či trvalosti řádu. K postmaterialistickým hodnotám patří naplňování sociálních a seberealizačních potřeb, participace v zaměstnání, osobnější mezilidské vztahy, atd. To, zda bude jedinec vyznávat hodnoty materialistické nebo postmaterialistické, pramení podle Ingleharta z období socializace, zejména z období adolescence, kdy dochází k tvorbě hodnotových struktur. Hodnotové struktury si pak jedinci mají tendenci spíše zachovávat, nežli je měnit. Inglehart tím poukazuje na vysokou stabilitu hodnotových struktur, případné změny se pak netýkají celkové proměny hodnotové struktury, nýbrž jenom její části.

Kromě materiální a postmateriální dichotomie Inglehart také formuloval dichotomii tradičních a náboženských hodnotových orientací proti racionalistickým a sekularizačním orientacím a dichotomii autoritářství a demokratizace.

„**Geert Hofstede** přistupuje ke zkoumání hodnot jako k jednomu z procesů poznávání a měření „mentálních programů“ u lidí, které v sobě zahrnují hodnoty a kulturu, a které mohou být nalezeny na úrovni: univerzální, kolektivní a individuální.“ [Prudký 2009: 82]. Hlavním východiskem pro jeho přístup výzkumu hodnot spočívá v tom, že lidské chování není nahodilé a je do jisté míry předvídatelné, proto je možná existence sociálních systémů. Přejít od individuálního ke kolektivnímu je možné vysvětlit sociálně – skrze předávání hodnot mezi generacemi.

Tvrdí, že hodnoty jsou jisté tendence preferencí událostí, činů vůči jiným, mají proto dva protichůdné póly. Velký důraz klade Hofstede na rozlišování hodnot podle toho, zda jsou chtěné (odráží přání jedince) a zda jsou vyžadované (odráží vědomí jedince, že jeho přání se nemusí úplně se skupinou nebo společností slučovat, v tom co by si měl přát).

Kromě konceptu výzkumu hodnot se Hofstede zabývá i výzkumem kultury. Hodnoty jsou však i pro výzkum kultur stěžejní dimenzí. Mezi hodnoty, prostřednictvím kterých je pak možné kultury od sebe odlišit, považuje: rozdíly v moci (každá společnost má jinou strategii, jak se vyrovnat s nerovnostmi mezi jejími členy), strategie do budoucna (proces vyrovnání se s nejistotou obsaženou v budoucnu), integraci jedinců do skupin ve společnosti („lokalizace na spojnicí mezi individualismem a kolektivismem“) [Prudký 2009: 82] a v neposlední řadě zda v dané společnosti převládá orientace na přítomnost nebo budoucnost.

Hofstede také klade, na rozdíl od ostatních přístupů, velký důraz na sběr dat a na vliv tazatele na respondenta, který by měl být v samotném výzkumu co nejvíce eliminován.

Koncept **Shaloma Schwartze** patří spíše k sociálně-psychologickým nežli sociologickým přístupům. Hodnoty, jako většina autorů, vnímá jako výběrový požadavek k dosažení cílů a zejména

k omluvě jejich dosažení. Cíle pak slouží k tvorbě hodnot, které v sobě nesou různé obsahy, které je možno klasifikovat do tří základních skupin [Řeháková 2006]:

- jednotlivec jako biologický organismus,
- směřování k rovnováze sociálních interakcí,
- přežití a zabezpečení zájmů skupiny.

Z uvedené klasifikace dále vyplynulo osm typů hodnot: pro-sociální, restriktivní konformismus, požitek, úspěch, zralost, samostatnost, bezpečnost a moc. Z empirických zkoumání se ukázalo, že mezi jednotlivými typy hodnot existují dynamické vztahy a „činnosti konané ve snaze o dosažení každého z typů mají psychologické, praktické a společenské důsledky, které mohou být v souladu nebo v konfliktu se snahou o dosažení jiných typů hodnot.“ [Řeháková 2006: 109]. Oproti tomu stojí univerzalizmus konfliktu, kde je kladen důraz na nezávislé myšlení a konformitu spolu se zájmem o druhé a osobní úspěch.

Na základě těchto skutečností byly zformulovány nové typy tradice a stimulace. Změny následně vedly nejenom k formulaci nových hypotéz, ale k formulaci nové teorie. Hodnoty tak byly rozděleny do dvou skupin.

První skupinou jsou hodnoty, které sledují individuální zájmy jedinců, můžeme zde zařadit moc, úspěch, požitkářství, stimulaci a samostatnost. Naproti této skupině leží skupina hodnot kolektivistických: benevolence, tradice a konformismus. [Prudký 2009]

Tak jako v předešlých konceptech i v tomto vidíme, že stěžejní je představa ohledně struktury hodnot, prostřednictvím které je možné poznávat různé kultury. To zejména z důvodu, že hodnoty a tím i hodnotové struktury jsou samotnou kulturou ovlivněny. Dalším společným znakem je snaha o porozumění lidí jako celku, jejich způsobu uvažování a dosahování cílů.

Na základě uvedeného je možné shrnout, že při zkoumání hodnot se setkáváme s několika vymezeními hodnot a také s různými přístupy k jejich zkoumání. Proto je potřeba mít na paměti, že při každém zkoumání hodnot je potřeba vymežit a jasně definovat, co hodnotami myslíme a jak na ně v rámci výzkumu pohlížíme. Autoři jako Inglehart, Hofstede a Schwartze pracují s vyzkoumanými poznatky ohledně hodnot jako s platnými bez jasných omezení. [Prudký 2009]

V českém prostředí se o metodu zkoumání hodnot snažil **Dragoslav Slejška**. Hodnoty vidí jako „kategorizované síly lidského rozvoje, čerpající své hybné síly jak z celkového vývoje společnosti, tak i ze svého imanentního vývoje. Přes hodnotovou sféru se realita člověka zasouvá do reality jeho přírodního i společenského okolí.“ [Slejška 1990: 7]. Podle něj se jedná o dynamický průběh, protože „nelze říci, že je to pouze hodnotová sféra, která pohání změny společenské reality, ale

platí, že bez této sféry by ostatní stimuly společenského rozvoje působily s fatální zaslepeností. Adaptace společenské reality a hodnotového světa není jednostranná, ale vzájemná.“ [Slejška 1990: 7].

Slejška tuto hodnotovou dynamiku kategorizuje do tří dimenzí:

1. Subjekt - objektový vztah hodnotové sféry. Do této dimenze řadí druhy napětí. Jako první je napětí mezi stavem již nabytých hodnot a možnostmi hodnot, které vznikají utvářením subjektu. Druhým napětím je napětí mezi nabytými hodnotami a hodnotovými nároky daného subjektu, jinými slovy jde o nadhled nad realitou, který minimalizuje možnou manipulaci hodnot subjektu.
2. Hodnoty – potřeby a kritéria životního stylu. Varuje před chápáním hodnot v krajnostech, tedy od ustálených potřeb až po „...nejobecnější normy konstituující smysl života...“ [Slejška 1990: 7] a spíše poukazuje na vztah mezi oběma. „Hodnoty vystupují jako substanciální výraz na jedné straně lidských potřeb a na druhé straně lidských tužeb, ideálů a přesvědčení přesahujících horizont přítomně daných potřeb. Jejich podstatu tvoří napětí mezi osobními potřebami a nadosobními ideály. Z perspektivně zaměřených přesvědčení, tužeb a ideálů se odvíjí hodnotový potenciál těch, kteří mají tyto obraty realizovat.“ [Slejška 1990: 11 - 12]
3. Interakce hodnotové oběti a hodnotového přínosu, přičemž se nejedná o jednostrannou interakci. Každý hodnotový přínos totiž s sebou nese oběť a ztrátu. „Události, úspěchy i neúspěchy, vykoupené úsilím, utrpením a životy, mají pro lidstvo, pro národy, hodnoty tragických závazků.“ [Slejška 1990: 13]

Jednotlivé dimenze představují, jak o tom píše Prudký, pojmové uchopení hodnotové dynamiky a hodnotových orientací. Slejška také rozlišuje hodnoty na instrumentální a cílové a jeho valorizace hodnot je spojena s představou oběti, kterou je subjekt ochoten při naplňování hodnot „zaplatit“.

Jedním z dalších možných přístupů, jak je možné na zkoumání hodnot pohlížet, je specifikace hodnotových struktur na hodnotové rámce, hodnotové preference, hodnotové orientace a hodnotové normy. Analýzou hodnot pomocí této struktury se především zabývá řešitelský tým Libora Prudkého.

„Hodnotové preference vyjadřují míru závažnosti životních hodnot.“ [Prudký 2009: 107]. Jsou základem pro hodnotové struktury a mohou být také označovány jako hodnotové řebříčky. Jedná se o jednoduché indikace jako například: rodina, práce, přátelé, ...

„Hodnotové orientace jsou obsahovými směrovkami a zaměřenými v životě“ [Prudký 2009: 107] a jsou dynamickou dimenzí hodnotové struktury. Jedná se o životní „orientaci“ vyznávaných hodnot

jako například liberální orientace, rovnostářská orientace, ...

„Hodnotové rámce vyjadřují zarámování přijatých hodnot.“ [Prudký 2009: 107]. Podle Prudkého dávají hodnotovým preferencím a orientacím další obsahový rozměr. Nejčastěji jsou to otázky ohledně víry, důvěry, ...

Hodnotové normy „vstupují do aktivizace hodnot v tom, co je považováno za přijatelné“ [Prudký 2009: 108]. Jedná se tedy o normy chování jednotlivců v daných situacích nebo na dané podněty. Nejčastěji se jedná o baterie výroků ohledně přestupků a jejich přijatelnosti. Do norem chování se promítají hodnotové preference, orientace i rámce, čímž dochází k průniku všech částí hodnotové struktury.

Na základě představených přístupů ke zkoumání hodnot můžeme shrnout, že se pojem „hodnota“ používá v mnohých souvislostech a výkladech. Pojem „hodnota“ v sobě vždy nese něco podstatného v existenci jistého jevu. Důležité je si uvědomit, že do obsahu „hodnoty“ vstupuje zkušenost a sebereflexe každého jedince. Tato osobní rovina je důležitá v tom, že představuje jisté konkrétní „vidění světa“. V podobném smyslu můžeme toto „vidění světa“ spatřovat i v hodnotách skupin, národů či kultur. Prostřednictvím výzkumu hodnot se snažíme nalézat porozumění napříč různými skupinami, národy či kulturami. Uvědomění si toho, co si aktéři pod pojmem „hodnota“ představí, je pro porozumění velmi důležité. Pochopení jednotlivých hodnotových významů může vést jak k pochopení jednání aktérů, tak i k následné komunikaci s aktéry jednotlivých skupin.

2.2 Socializace

Všechny teorie socializace vycházejí z předpokladu, že charakter člověka je socializací v ontogenezi vytvářen anebo alespoň podstatnou měrou spoluvytvářen a tedy stojí na pozici „culture“. Socializace je proces, který se uskutečňuje v průběhu celého života.

Socializaci můžeme popsat jako proces vzniku a vývinu osobnosti ve vzájemné závislosti od společensky zprostředkovaného sociálního i materiálního okolí. Socializace tak souvisí s celým komplexem životních podmínek, které mají vliv na vývoj jedince. Sociální a materiální okolí poukazuje na to, že všechny faktory, které na jedince působí, jsou závislé na společenské provázanosti, ze které se následně vyvozují jejich významy. [Možný 2002]

Základním sociologickým tématem je vztah mezi socializačním působením rodiny a institucí širší společnosti. Doposud se ukázalo, že čím slabší je rodina (neúplná, s deficitem v kulturním a ekonomickém kapitálu), tím povrchněji socializuje a tím snadněji ztrácí vliv. [Možný 2002: 145] Tento fakt se pak následně odráží i na hodnocení širší společnosti a společenských změn, protože samotné hodnocení vychází z každodenních osobních zkušeností získaných z rodinného, školního či pracovního prostředí.

Socializace je procesem, prostřednictvím kterého se jedinec stává schopným sociálního konání, a které již odráží jisté hodnoty, normy a vzorce chování. [Ondrejko 2004: 50]

K lepšímu pochopení socializace uvádí Ondrejko pět nejvýznamnějších procesů:

- reflexivita – jde o interpretaci situace, která se následně stává její součástí,
- popsateľnosť – možnosť „opisu“ skutočnosti, ktorá v sobe nese význam hodnot jako subjektovo – objektivní vztah kde se hodnota ukazuje v jistém smyslu,
- indexikalita – situační kontext situace,
- garfinkeling – porozumění v jistých daných situacích, kde jedinec zjišťuje základní očekávání,
- aktér – konající jedinec.

V socializaci probíhá osvojení si hodnot a norem, interpretace biologického sociálního i psychického systému. Socializace je tedy procesem, prostřednictvím kterého se jedinec stává schopným sociálního konání. [Ondrejko 2004: 102]

Socializaci můžeme rozdělit na primární a sekundární. Jedinec se jako člen společnosti nerodí, ale prostřednictvím procesu socializace se jím stává. Stává se členem společnosti po dosažení

internalizace, kdy je zasvěcen do objektivního světa společnosti nebo části společnosti. [Berger, Luckmann 1999]

Primární socializace končí, když se v jedincově vědomí vytvoří zobecněný druhý, tedy souhrnná představa o ostatních lidech ve společnosti, podle kterých orientuje své jednání. Od tohoto okamžiku je jedinec platným členem společnosti, vlastní jistou osobnost a nějaký svět. [Berger, Luckmann 1999: 136]

Sekundární socializací rozumíme internalizaci institucionálních či na institucích založených „subsvětů“. Její rozsah a povaha jsou určovány složitostí dělby práce. Sekundární socializace se rovná nabývání vědění nutného pro určitou roli, přičemž tyto role přímo či nepřímo vycházejí z dělby práce. „Subsvěty“ internalizované v průběhu sekundární socializace jsou obvykle parciálními realitami, na rozdíl od „základního světa“ přijatého v průběhu primární socializace. Tyto světy tvoří soudržné reality, které se vyznačují jistými normativními, emocionálními nebo kognitivními rysy. [Berger, Luckmann 1999: 137]

Sekundární socializace se na rozdíl od primární socializace nemůže uskutečnit bez emocionální identifikace dítěte. „Jednoduše řečeno je nutné mít rád svoji matku, ale ne svého učitele.“ [Berger, Luckmann 1999: 139]

Dalším základním okruhem v socializaci je rodová socializace, jedinec se totiž svým chováním liší podle toho, zda se jedná o jedince mužského nebo ženského rodu. U všech známých kultur je také doložena rodová dělba práce. Pracím a rysům chování, které byly označeny jako mužské, byl přikládán vyšší status, i když se napříč kulturami různil.

Řada studií empiricky doložila, že dívky jsou vychovávány jinak než chlapci. Očekávání rodičů se na základě pohlaví potomka různí, čímž se vytváří mužský nebo ženský stereotyp chování. [Možný 2002] Nerovnost není jenom v samotné výchově a očekáváních, ale také tkví v přenosu nerovností mužů a žen při rodinném předávání ekonomického i kulturního kapitálu. Ekonomický i kulturní kapitál je v rodině z hlediska pohlaví distribuován asymetricky. [Možný 2002: 84]

2.2.1 Socializační teorie

Jednotlivé socializační teorie představují jisté definice, pomocí kterých je možné na socializaci a její samotný proces nahlížet.

Teorie socializace vycházejí z *mechanického fungování* procesu socializace, jde například o teorii učení. Teorie vycházejí ze společenského životního prostředí jednotlivce jako daného. Impulzy pro vznik a vývoj osobnosti vycházejí zvenčí a osobnost je tak výsledkem působení okolí, sociálního

prostředí, hodnot společnosti a jejich norem. Tento typ teorií předpokládá neohraničenou formovatelnost osobnosti jedince a jejich cílem je objasnit jednotlivé mechanismy, které na jedince působí.

Mezi teorie vycházející z *organistického fungování* procesu socializace patří psychoanalytické a psychologické teorie vývoje osobnosti. I v těchto teoriích vystupuje okolí a prostředí jedince jako dané, ale impulzy pro vývoj jednatelce jsou vlastní jeho organismu. Jedinec si tak na základě podnětů z okolí formuje vlastní vzorce chování. K těmto teoriím můžeme přiřadit i Piagetovu teorii. Piaget zavádí pojem ekvibrace – jeho úkolem je koordinovat vlivy sociální zkušenosti. Podle něj se v průběhu socializace osobnost vyvíjí přizpůsobováním se sociálním podmínkám, přičemž se potýká s řešením rozporů mezi ní a jejím okolím.

Dalším možným teoretickým přístupem jsou teorie vycházející z představy *systémového fungování* procesu socializace. V tomto přístupu se jedná o jakýsi průnik jednatelce a jeho okolí, tedy o průnik psychických a sociálních systémů, mezi kterými může docházet k střídavé rovnováze nebo k jejímu narušování. Jednatelce si v procesu vývinu osvojuje vzorce chování a očekávání společnosti. Tyto interiorizované vzorce chování pak automaticky působí zejména jako motivační síly v jeho chování při dosahování vytyčených cílů.

Další okruh socializačních teorií se označuje za *interaktivní*. Můžeme zde zařadit teorie lidského chování a teorie fungování společnosti. Tyto teorie lidský vývin chápou jako vzájemnou podmiňující interakci mezi jedincem a jeho společenským prostředím. Jedinec je neustále v procesu osvojování si společenského prostředí a dostávání se s ním do rozporů, přičemž je schopen svoji situaci reflektovat a to dále ve svém chování zohledňovat. K tomuto okruhu řadíme Parsonsovou systémovou koncepci. Socializace je podle Parsonse postup přebírání a zvnitřňování hodnot a rolových norem sociálního prostředí. Konající jedinec tak postupně přebírá očekávání a vzorce chování sociálního systému a podle něj se proces socializace zvnitřněním sociálního systému končí. Socializace je tak pro Parsonse stabilizujícím činitelem mezi jednatelcem a jeho sociálním okolím.

Sociologickým přínosem v oblasti socializačních teorií je dílo George Herberta Meada, který představil klasickou teorii *symbolické interakce*. Rozlišuje *me* a *self*, kde *self* je produktem socializace. Hlavním nástrojem socializace je symbolická interakce s druhými a postupná konstituce *zobecněného druhého*. Mead v socializaci rozlišuje dvě fáze. V první fázi je dítě schopno si hrát na někoho jiného (například na strážníka nebo na maminku). V druhé fázi je již dítě schopno vidět sebe sama jako objekt a rozvinout si vědomí sebe sama jako specifické osobnosti. „Učí se rozeznávat,

jaká jsou legitimní očekávání na určité pozice a jaká očekávání z těchto pozic jsou legitimní. [Možný 2002: 142] Mead byl přesvědčen, že jakmile si dítě uvědomí existenci obecných, na něm nezávislých struktur, internalizuje je a ony se stanou součástí struktury jeho osobnosti jako *generalizovaný druhý*.

Přístup *postmodernistů* k socializaci je charakteristický zdůrazňováním masmédií, reklamy a plurality. Bauman společně s Beckem upozorňují na riziko, které je podstatným znakem postmoderní doby, na epizodickost a nedůslednost doby. Z hlediska socializace jde také i o absenci identity aktérů.

Můžeme říct, že socializace probíhá jako jisté osvojování si hodnot a norem, i jako průnik a interpretace mezi biologickým, sociálním a psychickým systémem. Jde o proces vzniku a vývoje osobností aktérů v závislosti na jistém sociálním okolí, které je podmíněno rodinou, institucemi i materiálními prostředky. Aktér se prostřednictvím socializace stává schopným sociálního morálního jednání. Sociální konání se tak stává možným až po interiorizaci společenských hodnot a norem, a obráceně, společnost se mění a vyvíjí prostřednictvím jistých sociálních konání. V tomto ohledu společnost kumuluje stabilní vzorce chování. [Ondrejko 2004: 96]

2.2.2 Socializace a hodnoty

Jak již bylo zmíněno, socializací chápeme proces včleňování se jedince do společnosti. Tento proces je oboustranný. Na jedné straně se společnost snaží o přizpůsobení jedince podle přijatých pravidel a kontroly, na straně druhé se jedinec snaží o prosazení sebe sama, své jedinečnosti, hodnot a norem chování. Jde o interaktivní, neukončitelný proces, v průběhu kterého dochází k utváření osobnosti prostřednictvím zvnitřňování hodnot. Ve třicátých letech 20. století i Vygotskij poukázal na to, že psychický vývoj se uskutečňuje jako postupná interiorizace – zvnitřňování.

V průběhu života dochází k posunům v hodnotových strukturách společenství skrze nově přijaté a uplatňované hodnoty. Souhrn interiorizovaných hodnot souvisí s fází socializace, kdy má již jedinec za sebou ověřování sebe sama v nejrůznějších životních situacích. Prudký poukazuje na to, že uvedené dříve platilo pro věk kolem třiceti let, dnes se má však za to, že jde o věk pozdější, ne však přesahující čtyřicet let. Pomocí již přijatých hodnot vytváříme zdroje svého jednání a svých životních motivací.

2.2.3 Socializace a socializační mediátoři

Je také nutno věnovat pozornost socializačním mediátorům, rozhodujícím vlivům působícím na

utváření hodnot jedince. Socializačními mediátory se nerozumí jenom rodina, ale patří mezi ně i škola, vrstevníci, zájmové skupiny či pracovní kolektiv. [Prudký 2009]

Rodina je základním socializačním mediátorem. Rodina má rozhodující formativní vliv na obsah osobnosti jedince, tj. na jeho rysy, chování, vědomosti a dovednosti. Ve výchově se sjednocují představy rodičů o tom, co chtějí z dítěte mít a praktiky, kterými toho chtějí dosáhnout. Nápodobou, přejímáním rolí, norem, příkazů, zákazů či sankcí se jedinec začleňuje do svého nejbližšího sociálního okolí.

Heluz vymezuje společensko-kulturní systém, prostřednictvím kterého se jedinec stává osobností. Tento systém rozděluje na čtyři základní složky:

1. Složka hodnotově normativní, - v této fázi se dítě v každodenních situacích seznamuje se sociálními hodnotami, normami a přesvědčeními. Dítěti je nepřetržitě poskytována zpětná vazba o tom, co se smí a co se nesmí, zejména prostřednictvím postojů k daným situacím. „Rodina tak jedinci poskytuje obraz sebe sama.“ [Šulová 2005: 128]
2. Složka mezilidsky vztahová - v této fázi si dítě procvičuje vlastní chování a jednání a rodina jeho chování koriguje. Její vliv se projevuje v sociální komunikaci (verbální i neverbální). Rodina je činitelem, který vytváří předpoklady pro porozumění dítěte a kvalitu jeho dorozumívání. Poskytuje potomkům identifikační vzory, modely chování náležící mužské a ženské roli.
3. Složka rezultativní - je tvořena produkty materiálního i duchovního charakteru, které rodina dítěti předává v přirozených a neformálních situacích v rámci rodiny.
4. Osobnostní složka se týká osobního rozvoje, integrity a pochopení sociálního kontextu. Socializace jedince neprobíhá jenom prostřednictvím vnějších faktorů, ale jedinec socializuje i sám sebe. Je vystaven soustavám očekávání, tlaků a pobídek, že se bude v určitých situacích chovat určitým způsobem. Na vlastnosti každého jedince společnost klade záměrně nebo mimoděk jisté vyznávané normy, které se pak v chování odrážejí.

Jedinec není jenom jakýmsi produktem sociálního působení, přestože je s podmínkami ve společnosti v interakci, je však schopen je aktivně měnit nebo přizpůsobovat. [Šulová 2005]

Nejenom rodina hraje v socializaci dítěte velkou roli. Jednotlivé stupně dospělosti také spějí k autonomii od rodičů. Ve společnostech našich kulturních kruhů se jedná zejména o vliv masmédií, vzdělávací instituce, vrstevnické skupiny, které na socializaci dítěte kooperují. V interakci s vrstevnickými skupinami a s masmédií si jedinec vytváří vlastní hodnoty, vzorce chování a prostřednictvím nich pak dále vnímá působení všech ostatních socializačních vlivů.[Možný 2002]

Vrstevnické vztahy jsou důležitým interakčním nástrojem, jedinec sám sebe skrze interakci testuje. V pubertě je pro jedince velmi důležité, že jej vrstevníci oceňují a „berou“ mezi své, čímž se posiluje jejich vlastní pozice a pocit významnosti. S vrstevníky sdílejí stejné zkušenosti, problémy, nejistoty či nejasnosti. Funkce vrstevníků spočívá také v tom, že jsou prostředkem k hledání sebe sama a vytvořením vztahu k sobě samému. Důležité je vědomí příslušnosti k jisté skupině, která stabilizuje a zakotvuje jedince v procesu jak fyzických, tak i sociálních změn. [Smékal, Macek 2002]

Škola je první institucí, která začíná v průběhu adolescence zasahovat nejen do samotného vývoje jedince ale také do tvorby hodnot a postojů zejména ve vztahu k institucím jako takovým. Velmi záleží na přístupu učitelů k žákům, tedy na tom, zda učitelé preferují autoritativní přístup nebo zda učitelé žáky vnímají jako „partnery“ pro vedení dialogu. Jednotlivé přístupy mohou následně jedince ovlivňovat v tom, zda jednájí a vyznávají hodnoty spíše konformního nebo individualistického typu. Ivo Možný s ohledem na naše prostředí tvrdí, že škola je homogenizačním činitelem, protože tím, že klade na studenty stejné nároky, zmenšuje mezi nimi rozdíly pocházející z rodiny původu.

V hodnocení společenských změn a osobních perspektiv se odráží celková životní filosofie jedince, která je ovlivněna dosavadními zkušenostmi. Dostatečně sebevědomý jedinec vidí svoji budoucnost jako cestu k sebeprosazení a případné společenské změny vnímá spíše pozitivně. Kdežto v případě těch, kteří nejsou orientovaní na výkon a sebeprosazení, spoléhají na pomoc od institucí, jsou v životě opatrnější a společenské změny vnímají spíše negativně až pesimisticky.

2.2.4 Resocializace

Resocializace je charakterizována rozpadem doposud přijímaných hodnot a vzorců jednání. Dochází k přijetí nových a odlišných hodnot nebo vzorců jednání, které mohou mít radikální podobu. Resocializace je proces velmi složitý a pro jedince velmi psychicky náročný. K resocializaci nejčastěji dochází při vstupu jedince do instituce, která omezuje jeho svobodu (vězení, psychiatrická léčebna, vězení, kasárna, ...). Jedinec je v těchto institucích vystaven tlaku nových zákazů a příkazů.

V těchto mezních situacích v životě jedince dochází k tomu, že socializované reakce na jisté situace podněty jsou odbourány a jedinec se nachází ve stavu úzkosti. Pod tíhou mezních situací je pak osobnost jedince proměněna. V extrémních případech se mohou u jedinců vystavených resocializaci objevit různé psychické deprivace, kterých tíhu nemusí jedinec unést.

I když se mohou hodnoty každého z nás v průběhu života proměňovat, neznamená to, že se naše

osobnost spolu s přijatými hodnotami mění zcela, jako je tomu v případě resocializace.

2.3 Předávání kapitálu rodiny

Je nesporné, že rodina nejen v socializaci ale i v šancích individua hraje podstatnou roli. Ovlivňuje jeho životní šance skrze následující:

Kulturní kapitál rodiny spoluvytváří výkon a úspěch jedince ve škole, čímž se mu otevírají nebo zavírají bránu k vyššímu vzdělání a následně i k určitým povoláním a společenským postavením.

Ekonomický kapitál rodiny umožňuje bohaté rodině koupit dítěti stimulační hračky, dopřeje mu zajímavé a obzory rozšiřující prázdniny, poskytne mu zdravější stravu nebo ho naučí rozmanitější sporty. Ekonomický kapitál se také odrazí ve stylu bydlení, v rodině kde má dítě vlastní pokoj, pracovní stůl, má větší prostor k rozvíjení intelektuálních zájmů. Místo bydliště pak napomáhá k navázání přátelství s podobně stimulovanými a zvýhodněnými dětmi.

Sociální kapitál navazuje na ekonomický, jde o přátele, známé, či konexe, které rodina má. Prostřednictvím známostí a konexí se pro potomky zvyšuje šance na výběr partnera z okruhu blízkých spřízněných rodin.

Podle Colemana představuje sociální kapitál jak aspekt sociální struktury, tak i výbavu aktérů ve struktuře, slouží tedy jako most mezi mikro a makro strukturou. Sociální kapitál spojuje do souvislosti s rovnocenným přístupem ke vzdělávání. Tvrdí, že sociální kapitál existuje v rodině v podobě norem a sociálních vztahů a sítí mezi jednotlivými členy rodiny i mimo rodinu. Významnou roli plní sociální kapitál při akumulaci lidského kapitálu. [Šafr, Sedláčková 2006]

Bourdieu vytvořil koncept sociálního kapitálu v rámci studia reprodukce sociálních tříd. Ve svém přístupu postuluje, že sociální kapitál vlastní buď individuální aktér, nebo skupina aktérů. Podle Bourdieua sociální a symbolický kapitál vzniká na základě blízkosti ve fyzickém a sociálním prostoru. K tomu dochází, když se lidé odlišují od většiny společnosti a dlouhodobě se setkávají například v exkluzivních čtvrtích. Členství v exkluzivních klubech tak znamená navázání nových kontaktů anebo případného sňatku.

Singly ve své práci poukazuje na fakt, že když chce anglická rodina dosáhnout sociálního vzestupu, je ochotna se pro lepší podmínky přestěhovat. To znamená koupit dům v lepší čtvrti, a tím zabezpečit dětem přístup na kvalitnější školu, dobrý okruh vrstevníků a tím i možných životních partnerů.

Česká společnost je v tomto ohledu jiná. Rozbory rozdílů příjmové diferenciaci ukazovaly až do konce osmdesátých let, že jsme společnost malých sociálních rozdílů. Tato skutečnost potvrzuje, že se v našem prostředí povedlo vytvořit jednu z nejméně diferencovaných společností. Majetek, pokud jej rodina dokázala uchránit před vyvlastněním, neměl povahu kapitálu (neplynul z něj zisk) a nebyl zdrojem moci. Ač se příjmová diferenciaci rozevírá v nově uvolněném prostoru přirozeně pomalu, kontury třídní struktury jsou zřetelně vidět v opoře kulturního kapitálu.

Realita informační společnosti se svým důrazem na mimoekonomické kapitály (symbolický, sociální, kulturní) je velkou výzvou představy sociální hierarchie, opřené jednoznačně o majetek a příjmy. Poznatkový základ sociologie rodiny nás činí skeptickými k úvahám o individualizaci životních šancí a nerovnosti bez stratifikace, protože hlavně ve stratifikaci je zakotvena nejvýznamnější diferenciaci rodin. I inovace v sociálně legitimních vzorcích fyzické reprodukce a socializace jsou třídně variabilní. [Možný 2002: 96]

Společnost se v dětech reprodukuje a každá systémová změna v socializačních procesech vnáší fatální změnu do kultury v příští generaci. [Možný 2002: 148]

Každý laik má své vysvětlení, proč se nachází na té příčce sociálního žebříku, kde se nachází. Dokáže říct, jaké mechanismy ho tam přivedly a jak ho tam drží. Pro úspěšnou životní dráhu je třeba mít také svou teorii sociální mobility a vědět, kde je výťah – zda je to vzdělání, konexe, či jiné praktiky vedoucí k úspěchu. [Možný 2002: 148] Poměrně panuje shoda v tom, že sociální nerovnost je opřena o nerovnou alokaci zdrojů a projevuje se zejména jako ekonomická moc.

Bourdieu mluví o habitu, jde o strukturující mechanismus, který spoluurčuje dispozici, či tendenci k jednání či porozumění situací v životě jedince. Dispozice jedince jsou sice vtěleny, ale jsou vytvářeny společností, která na individuum působí. Habitus tvoří formu klasifikace skutečnosti, která funguje mimo vědomou reflexi či vůli jedince. Na základě klasifikace vnímáme principy diferenciaci druhých. „Třídní habitus tak představuje strukturální variantu habitu individuálního. Jde o princip, který generuje a sjednocuje princip našeho konkrétního jednání, dává nám vodítko, jak se příslušníci určité sociální třídy máme chovat nejenom v známých, ale i v nových, dosud nepoznaných situacích. Habitus v Bourdieuho pojetí představuje internalizovanou formu třídních podmínek, které zároveň tyto podmínky vytváří.“ [Šafr 2008: 26]

2.4 Kohnova hypotéza

Základní Kohnovou hypotézou, se kterou již od šedesátých let pracuje, je, že jedinec a potažmo i jeho hodnotové vnímání, je ovlivněno nejen samotnou výchovou v rodině, ale také pracovní pozicí. Podle typu pracovní pozice jsou na jedince kladeny různé nároky, očekávání a z nich plyne i příslušný přístup k pracovníkům. Souhrn všech těchto okolností následně působí na upřednostňované a vyznávané hodnotové orientace.

Bourdieu i Kohn mají ve svém přístupu společné závěry, že jak normativní tak i kognitivní orientace je úzce propojena s třídní a pracovní pozicí. Rozdíl mezi nimi však tvoří fakt, že Bourdieu klade větší důraz na roli rodiny a širšího sociálního okolí. Kohn oproti tomu klade pro tvorbu hodnotových orientací důraz na pracovní pozici aktéra.

Ve svém přístupu k hodnotám přebírá Kluckhohnovu definici: „Hodnota je koncepce, přímo vyjádřena nebo skryta a je pro jistého jedince nebo jistou charakteristickou skupinu typická a následně ovlivňuje výběr z možných přístupů životního stylu, prostředků, kterými dosahují stanovených cílů.“ [Kohn 1959: 338]

Vztah mezi sociální strukturou a osobností každého jednotlivce ve společnosti vnímá recipročně. Pomocí tohoto vnímání je možné objasnit proces, prostřednictvím kterého sociální struktura ovlivňuje jednotlivé aktéry společnosti.

Pozice jednotlivce v sociální struktuře má na jedince významný efekt. Záleží také na tom, v jakých životních fázích a situacích se jednotlivci nacházejí. Podmínky sociální struktury se odráží na kognitivní funkci jednotlivce a následně i na jeho samotné seberealizaci. Neméně důležitá je dobová podmíněnost a politická situace. Můžeme říct, že sociální struktura je významná pro tvorbu osobnosti jednotlivce, zejména z toho důvodu, že pozice v širší sociální struktuře ovlivňuje jeho podmínky života.

„Členové různých sociálních tříd zažívají různé životní situace, ke kterým svým chováním a jednáním různě přistupují a svět kolem sebe vidí v různé perspektivě. Na základě toho si vytváří různé koncepce sociální reality a mají odlišné aspirace, naděje nebo obavy.“ [Kohn 1989: 31]

2.4.1 Subkultury společnosti a jejich determinanty

Kohn rozpracovává skutečnost, že i když je společnost jistými hodnotami definována a charakterizována, neplatí, že by všichni její členové vyznávali identické hodnoty. K pochopení, proč se jednotliví aktéři napříč sociálními třídami ve svém chování odlišují, sleduje ve svých šetřeních

vztah mezi sociální třídou a hodnotami rodičů, přičemž předpokládá:

- Že je opodstatněné chápat sociální třídy jako subkultury společnosti. Předpokládá, že jsou mezi jednotlivými sociálními třídami hodnotové orientace chápány s různou intenzitou anebo si jejich členové vybírají typologicky odlišné hodnotové orientace.
- Že hodnoty skutečně ovlivňují chování.

Hodnoty dále rozděluje do hodnotových typů – preferencí, které se napříč jednotlivými společenskými třídami různí a jsou podmíněné typem pracovní pozice. Z toho pramení Kohnova ústřední výzkumná myšlenka: „Jak se typ pracovní pozice jednotlivce odráží na formování jemu vlastních hodnotových orientací, které dále ovlivňují jeho přístup k životním i celospolečenským událostem?“ Tvrdí, že typ pracovní pozice má vliv na to, jaké hodnoty bude jedinec ve svém životě preferovat a ty bude následně předávat svým potomkům. [Kohn 1959, 1963, 1976]

Čerpá z Marxova přesvědčení, že pracovní pozice může být zdrojem odcizení. Odcizení vzniká buď supervizí nad vyráběným produktem, nebo supervizí nad samotným pracovním postupem. Strukturalistickou stránku podporuje i Marxistická analýza významově zaměřená na ztrátu kontroly nad vlastní primární pracovní rolí, což za sebou na jednotlivcích zanechává psychické následky. Jedinec ztratil kontrolu nad výrobou a to ne jenom z ekonomického a politického hlediska, ale zároveň ztratil kontrolu nad základními podmínkami vlastního profesionálního života. Prodejem vlastní pracovní síly ztrácí jedinec kontrolu nad vznikajícím „produktem“².

Pracovníci pracující pod neustálým dohledem se ocitají v proudu dokola se opakujících zadání a příkazů bez toho, aniž by se od nich vyžadovalo nezbytné zamyšlení nad komplexností produktu nebo pracovního postupu. Takovéto pracovní podmínky neumožňují, aby se u jedince vyvinula orientace na seberealizaci.

Oba typy kontroly (kontroly nad produktem i nad pracovní činností) jedinci přinášejí pocity bezmocnosti, odcizení, nemožnosti cokoliv ovlivnit. Čím déle je nad jedincem kontrola uplatňována, tím nabývají tyto pocity na síle.

2.4.2 Sociální pozice a její vliv na hodnoty a osobnost jedince

Kohn spolu se Schoolerem v roce 1969 rozpracovává spojitost mezi sociální pozicí a hodnotami jedince. Pracují s pojmem *orientace*- ta představuje orientaci k jistému typu hodnot u členů tříd ve společnosti. Když jedinec preferuje konformně orientované hodnoty, znamená to, že jeho přístup

---

² Podle Marxe se tím práce pro jednotlivce stává externí a to není jeho přirozeností. Práce ho tak nenaplňuje, ale právě naopak jej popírá, nenaplňuje a neposiluje u něj mentální a psychickou energii ale vede spíše k vyčerpání. Práce tak nespokojuje potřebu jako takovou, ale stává se prostředkem k uspokojování dalších potřeb.

k životu je konformistický. Na základě analýz se také prokázalo, že lidé na vyšších pozicích více věří svým schopnostem, než ti, kteří jsou v sociální hierarchii na nižší pozici. Na formování jejich hodnot a hodnotových orientací má tak vliv komplexnost práce s daty nebo lidmi a čas strávený touto prací. Lidé, kteří na takových pozicích pracují, jsou více tolerantní, otevření novým nápadům, otevření změnám a jsou méně negativní.

Jednou z dalších oblastí, skrze kterou Kohn ve spolupráci se Schoolerem testoval ovlivňování hodnot pracovní pozicí, je reciprocita mezi komplexností pracovní pozice a intelektuální flexibilitou jedince. Svou pozornost zaměřili na důležitost vlivu pracovní pozice na osobnost jedince. Pracovní pozice vyžadující samostatnost a flexibilitu vedou k individualistickému (sebe-realizačnímu) vnímání hodnotových orientací. Obráceně platí, že úmorné pracovní podmínky (dlouhé pracovní směny, „špinavá“ robota, „tupé“ plnění nařízení) vedou k ustaranosti a ustrašenosti, což vede k vyznávání spíše konformistických hodnotových orientací.

Reciprocita vztahu mezi osobností pracovníka a jeho pracovní pozicí spočívá v tom, že prostřednictvím svých osobnostních charakteristik jedinec působí na samotnou pracovní pozici v pracovní struktuře a následně také na umístění v samotném sociálním systému. Platí, že flexibilita a sebe-určující hodnoty jednotlivce vedou k pracovní pozici, která umožňuje volnost navázanou na pracovní pozici. Tím pádem jsou pracovní podmínky ve spojení se sociální třídou základním mechanismem, skrze který třída ovlivňuje psychiku jedince. [Kohn, Schooler 1982] Obráceně platí, že dohled nad pracovníkem limituje možnost, aby se u něj rozvinulo sebe-určující vnímání pracovního nasazení a potažmo i pracovní pozice. Není možné, aby člověk na pracovní pozici, která vyžaduje supervizi a plnění příkazů, v sobě rozvinul individualistické (sebe-realizující) vnímání. Vytváří se tím podmínky pro konformistickou orientaci jedince.

Potvrdilo se, že reciproční proces ovlivňování mezi osobností člověka a jeho pracovní pozicí se odehrává po celou dobu produktivního života jedince. Efekt vlivu pracovní pozice na psychiku a hodnotové orientace jedince se dostaví až po určité době strávené vykonáváním pracovních povinností vyplývajících z pracovní pozice. Tento efekt se podle Schoolera a Kohna projeví zhruba po 10 letech.

2.4.3 Faktory ovlivňující hodnotové orientace

Kohn ve svých analýzách zohledňuje několik faktorů, které by mohly mít na tvorbu a přijímání hodnotových orientací vliv. Neomezuje se pouze na americkou společnost, ale postupně se svými kolegy testuje hypotézu i v jiných zemích – jiných společnostech s odlišnými společenskými podmínkami.

V případě americké společnosti rozlišuje mezi střední a dělnickou třídou. Do střední třídy řadí respondenty, spolu s jejich rodinami, kteří pracují na úřadech a v administrativě. Jejich pracovní pozice tak ze své podstaty vyžadují práci s lidmi. Do nižší dělnické třídy řadí ty respondenty s rodinou, jejichž zaměstnání je založeno na manuální práci. Mezi těmito vydefinovanými třídami následnou analýzou nachází rozdíly mezi hodnotovými orientacemi střední a dělnické třídy. Důvod této různosti vidí Kohn v různých životních okolnostech, které následně determinují výchovu jejich dětí. Rodiče tak „vyzkoušené“ a „zažité“ hodnoty prostřednictvím výchovy přenášejí na své potomky.

Na základě toho upřesnil, že střední třída klade důraz na hodnoty spojené s upřímností, kdežto nižší třída klade důraz na hodnoty spojené s ohleduplností. Tyto hodnoty pak rodiče prostřednictvím výchovy předávají svým potomkům, kteří následně ve svém chování na tyto vštěpované hodnoty kladou důraz. Neděje se tak proto, že by to tak sami vědomě chtěli, nebo že by k tomu byli nuceni, ale proto, že k tomu byli vedeni – jednají a chovají se podle očekávání společnosti. Chování a jednání je za těchto podmínek možno chápat jako jisté třídní ideály.

Sociální třída se tak ukázala jako vhodný koncept, protože v sobě kromě stupně vzdělání nebo pracovní pozice také nese značné množství korelovaných proměnných. Zachycuje realitu, která různým působením všech těchto proměnných vytváří různé podmínky života na různých úrovních. Členové z různých sociálních tříd vidí realitu odlišně, na základě čehož si vytvářejí různou realitu, různé aspirace, přání, obavy a také různé životní očekávání. Následně se všechny životní zkušenosti či touhy odrazí na stylu výchovy potomků. Koncept vhodnosti pro život je důležitým východiskem pro zkoumání hodnot. [Kohn 1963]

Z práce Duvallové, která se taktéž zabývala vztahem mezi sociální třídou a hodnotami, vyplývají odlišné výchovné taktiky při výchově dětí mezi jednotlivými třídami. Hodnoty nižších středních tříd pojmenovala jako „tradiční“. Členové této třídy dbali na to, aby jejich děti byly upravené, čisté, aby poslouchali a respektovali dospělé a svým chováním dospělé těšili. Zaměřují se zejména na to, jak jejich děti navenek vystupují a jak se chovají. Naproti tomu stojí rodiče střední třídy, kteří vyznávají hodnoty zaměřené na vývoj svých potomků. Kládou důraz na to, aby se děti zajímaly o vzdělání, aby své rodiče milovaly a důvěřovaly jim, byly šťastné, sdílely a spolupracovaly, aby byly zdravé a v pořádku. Je patrné, že rodiče z dělnické třídy apelují více na poslušnost svých potomků, než je tomu u rodičů z vyšších tříd.

Protože je upřednostňování jistých hodnot ovlivněno rozličnou životní zkušeností, bylo pro Kohna nasnadě studovat rozdíly jednotlivých tříd skrze zaměstnání. Kohn sociální třídy rozčlenil podle

pracovních pozic do čtyř skupin:

„nižší třída“ – nekvalifikovaní manuálně pracující zaměstnanci,

„dělnická třída“ – polokvalifikovaní a kvalifikovaní manuálně pracující

„střední třída“ – úředníci a profesionálové,

„třída elit“ – od střední třídy se neliší pracovními pozicemi, ale majetkem a rodovým původem.

[Kohn 1963: 472]

Mezi jednotlivými třídami jde zejména o tyto tři základní rozdíly:

- Pracovní pozice charakteristické pro střední třídu vyžadují práci s lidmi, nápady nebo symboly. Oproti tomu zaměstnání typické pro dělnickou třídu spočívá v manipulaci věcí.
- Pracovní pozice středních tříd jsou zaměřeny na seberealizaci, kdežto zaměstnání v dělnické třídě podléhá více stereotypu a přímému dozoru.
- Pracovní pozice středních tříd jsou více nezávislé na kolektivu, u zaměstnání v dělnických třídách je tomu naopak.

Na základě zjištěných rozdílů můžeme shrnout, že pracovní pozice středních tříd vyžadují vyšší míru seberealizace. Na pracovních pozicích v dělnické třídě zaznamenali Kohn i Duvallová vyšší míru nesamostatnosti a očekávání přesného plnění příkazů. Tyto stereotypy se odrazily i na vyznávaných hodnotových orientacích, které rodiče z daných tříd považují pro svoje děti za důležité. Z toho je patrná jistá kongruence mezi požadavky kladenými na lidi v jednotlivých sociálních třídách v zaměstnání. To však neznamená, že by hodnoty rodiče svým dětem předávali vědomě, spíše se to odráží v jejich chování. Zkušenosti z pracovních pozic jsou pak významné v tom, jaké chování pak od svých dětí vyžadují. [Kohn 1963]

Dalším neméně důležitým hlediskem je příjmová stabilita, která se napříč jednotlivými třídami různí. A protože ve vyšších třídách je spíše zabezpečen stabilní příjem, mohou se tak více soustředit na motivy a city vzhledem k jednání svých dětí. Obráceně platí, že členové nižších tříd tak budou více dbát na bezpečí, řádnost a užívat si obстоjných životních standardů. Nižší třídy se pak orientují spíše na konformní jednání a tradiční, protože poslouchání autorit je pro ně spojeno s bezpečím. Tento zažitý konformismus se dále odráží ve výchově jako část obecnějšího konservatismu a tradicionalismu. Od středních tříd se na základě vyššího vzdělání očekává jistá nezávislost seberealizace v konání. Vzdělání jim umožňuje soustředit se na individualitu jedince a potažmo i na hodnoty individualistického typu.

Taktéž se v analýzách potvrdila existence rozdílů výchovných strategií uplatňovaných z genderového hlediska. Rodiče ve výchově svých potomků kladou důraz na odlišné hodnoty v případě chlapců a v případě děvčat.

V americké společnosti se také potvrdilo, že lidé pocházející z vesnice a lidé pocházející z města vyznávají odlišné hodnotové orientace. [Kohn 1959]

Z jiných výzkumů se ukázalo, že i politická struktura má vliv na utváření hodnot a hodnotových orientací. Kontrola nad členy společnosti vytváří prostor pro socializaci hodnotových orientací zaměřených na poslušnost, dodržování nastavených pravidel a příkazů, zároveň zmenšuje prostor pro vytváření individualisticky orientovaných hodnot. [Ellis, Lee, Petersen 1978] Patrné je to na příkladu Sovětského svazu, kde se ukázala orientace konformního typu a rozdíl oproti Spojeným státům americkým.

2.4.4 Srovnávací analýzy s jinými zeměmi

Kohn se ve svých výzkumech neomezoval pouze na americkou společnost. Ještě v šedesátých letech spolu s Perlinem podrobili podobnému pozorování a analýze Itálii. Ve svém přístupu již vycházeli z toho, že rodiče ze středních tříd budou za důležitější považovat hodnotu seberealizace více než rodiče nižší třídy a obráceně, že rodiče z nižších tříd budou preferovat více hodnotu konformního typu. Rodiče se tak, podle Kohna a Perlina, snaží svým potomkům předávat takové hodnoty, které sami považují za vhodné. Prosazování jistého typu hodnot je doprovázeno, a možná je samotným výsledkem, rozdílnými zkušenostmi z různých pracovních pozic. Sebeuplatnění a samostatná práce se ukazuje jako možná nebo dokonce nezbytná součást pro vykonávání jisté pracovní pozice ve střední třídě, kdežto pracovní pozice, o které se ucházejí lidé z nižších tříd, vyžadují spíše dodržování příkazů nebo přímých pokynů od nadřízených. [Pearlin Kohn 1966; Ellis, Lee, Petersen 1978]

Rozdílnost v přístupu k hodnotám se mezi americkými a italskými respondenty ukázala v tom, že v Americe se více zaměřují na hodnoty soustředěné na děti – kladou důraz na vývoj a radost dětí, kdežto respondenti v Itálii se více soustřeďují na hodnoty u dospělých – u dětí se klade spíše důraz na poslušnost a podrobení se standardům dospělých.

I přes kulturní rozdíly se však potvrdilo, že vztah mezi sociální třídou a hodnotami rodičů je v obou krajinách stejný – tedy, že rodiče nižších tříd kladou důraz na konformní hodnoty a rodiče středních tříd kladou u dětí důraz na seberealizaci. Autoři také poukazují na fakt, že důležitým faktorem ovlivňujícím na jakou pozici jedinec nastoupí, je vzdělání. Ti, kteří dosáhnou vyššího vzdělání budou pracovat na pozicích, kde je potřeba více samostatnosti a budou méně podléhat supervizi.

Pracovní zkušenosti pomáhají lidem strukturovat nejenom jejich pracovní svět, ale také sociální

svět jako takový. Pracovní pozice je, podle Kohna a Perlina, nejdůležitější proměnnou pro vysvětlení efektu sociální třídy na hodnoty rodičů.

Další srovnávací analýza mezi polským a americkým prostředím, kterou Kohn uskutečnil se Slomczynskim a Millerem, potvrdila, že sociální stratifikace má vliv na hodnoty a sociální orientace s ohledem na pracovní pozici. I navzdory odlišnému politickému vývoji platí, že vyšší pracovní pozice je hodnocena jako sebe-určující a nese v sobě sebe-realizační hodnotovou orientaci ve vztahu ke společnosti jako takové. Tento vztah je tím pádem platný bez ohledu na skutečnost, zda se jedná o kapitalistickou nebo socialistickou společnost. [Slomczynski, Miller, Kohn 1981] Opět se potvrdilo, že to, zda bude jednatel inklinovat k sebe-realizačním hodnotovým orientacím, je spjato s jeho pracovní pozicí a umístěním v stratifikačním žebříčku. Můžeme tedy shrnout, že nejenom umístění v sociální stratifikaci, ale také pracovní pozice formují hodnotové orientace jednotlivých členů společnosti.

Z výše uvedeného můžeme shrnout, že podle Kohna má největší vliv na vytváření hodnotových orientací míra autonomie v zaměstnání, a to podle toho jak „vysoká“ či „nízká“ je. Pracovní pozice vyžadující vysokou míru autonomie, samostatné myšlení a iniciativu, budou spíše zastávat jedinci, kteří uznávají hodnoty neboli hodnotové orientace konformního typu. Pro jedince s pracovní pozicí vyžadující samostatnost a vlastní iniciativu platí pravý opak. Jedinci díky odlišným pracovním pozicím a z odlišných sociálních tříd vnímají realitu různým způsobem. Pracovní pozice, příjem, prostředí, ve kterém člověk žije, jsou z jeho úhlu pohledu důležitější než samotný sociální status. Rozdíly v hodnotách pramení ze životních rozdílů v různých sociálních třídách, přičemž se od středních tříd v zaměstnání vyžaduje vyšší míra seberealizace než v zaměstnání nižší třídy. „Hodnoty tak z tohoto pohledu tvoří spojnicí mezi sociální strukturou a chováním.“ [Kohn 1963: 471]

V Kohnově práci je důležité mít na paměti relační přístup ke zkoumání jednotlivých sociálních tříd. Není tím míněno, že by členové dělnických tříd kladly za důležité jenom hodnoty konformního typu a střední třídy jenom hodnoty individualistického sebe-realizačního typu. [Ellis, Lee, Petersen 1978] Relevantní v tomto smyslu je podotknout, že členové dělnických tříd dávali vůči střední třídě přednost spíše konformnímu typu hodnot a obráceně.

Kromě konceptu sociální třídy se také se svými kolegy opírá o teorie socializace a přístupu rodičů k výchově potomků. Odpověď na otázku „Proč sociální třída ovlivňuje vztah mezi rodiči a dětmi?“ v sobě nese historický kontext vývoje dané země, zohledňuje kulturní rozdílnosti a také samotný proces socializace, který tvaruje osobnosti jedinců v jednotlivých sociálních třídách. [Spenner 1988]

3 Analytická část

Analytická část se zaměřuje na analýzu empirických dat. Text je členěn do několika kapitol. První kapitolou v této části je kapitola věnována informacím ohledně datového souboru, který ke svým analýzám používám. Také hypotézám, které si stanovuji. Následující kapitola je již zaměřena na hodnoty třicátníků, neboli v kontextu výzkumu dětí, v sociální struktuře. V poslední kapitole empirické části se zabývám jednotlivými faktory, které mají vliv na hodnoty třicátníků.

3.1 Informace o datovém souboru

V této podkapitole se věnuji popisu dat, kterých k jednotlivým následujícím analýzám používám. Jedná se o reprezentativní datový soubor dotazníkového šetření „Distinkce a hodnoty 2008“, které se zaměřilo na respondenty ve věku 30 – 34 let a jejich rodiče. Tento výzkum sledoval základní okruhy: proces reprodukce sociálního statusu a hodnotových struktur v rámci rodiny původu. [Šafr et al., v tisku]

Jde o unikátní design³ v tom slova smyslu, že šetření nebylo zaměřeno na celkovou dospělou populaci, ale jenom na stanovenou věkovou kohortu. Výhodou této věkové kohorty je, že respondenti mají ukončený proces vytváření základních hodnotových struktur.

Tím, že se výzkum zabýval i generací rodičů, je možné sledovat proces transmise hodnotových struktur z jedné generace na druhou. Celkově se jedná o rozsáhlý datový soubor 1021 respondentů, z nichž 610 tvoří dvojici potomků spolu s jedním rodičem. Dotazování bylo provedeno nezávisle na přítomnosti rodiče a dítěte. K analýzám je používána ta část datového souboru (dyáda: rodič – potomek), kde rodina původu je tak hlavní analytickou jednotkou. Práce pro přehlednost mezi jednotlivými generacemi pracuje s pojmy „rodič“ a „dítě“ (případně „potomek“).

3.2 Výzkumná otázka a hypotézy

Sociální pozice ve struktuře společnosti je utvářena socioekonomickým statusem jedinců. Sociální pozice kromě příjmu odráží i znalosti a postoje jedince. To jakého vzdělání a posléze i pracovní pozice jednotlivce dosáhne, závisí také na tom, z jaké rodiny pochází, tedy jakého sociálního statusu dosahuje jeho rodina původu. Jde o celkovou interakci mezi rodiči a dětmi, o to, co považují rodiče v životě za důležité, a co dále skrze své zkušenosti předávají svým dětem. Na základě toho si

---

³ Celý text ohledně samotného designu výzkumu je dostupný na:
sdilenihodnot.soc.cas.cz/download/Distinkce08_design.pdf

každý jedince vytvoří jistou hodnotovou strukturu, prostřednictvím které se ve společnosti orientuje.

Hlavní hypotéza práce předpokládá, že jednotlivé hodnotové typy se přenáší zejména v rámci rodiny (z rodičů na děti). Podobnost hodnotových orientací s rodiči a socializace v rodině má větší vliv než vliv profesní třídy potomka.

Práce navazuje na Kohnovu hypotézu, v tom že hodnoty rodičů jsou formovány a ovlivňovány podle toho jakou pracovní pozici ve svém životě zastávají. Jakým způsobem dochází k utváření hodnot jedince a do jaké míry se na tomto procesu podílí třídní pozice – definována právě profesí (rodičů i dětí)?

Pracovní pozice podle Kohna vytváří jistý specifický pohled na život, který rodiče nevědomě prostřednictvím socializace předávají svým potomkům. Bude se tedy lišit preference jistého typu hodnot na základě socioekonomických kategorií? A bude tato preference stejná pro generaci dětí i rodičů? Jaká bude situace v případě pohlaví? Bude platit odlišnost strategií mezi pohlavími?

3.3 Hodnoty třicátníků v sociální struktuře

Tato kapitola se zaměřuje na srovnávání hladin důležitosti výchovných hodnot mezi rodiči a dětmi, bivariátními vztahy mezi pohlavím a hodnotami, a také srovnání hladin hodnot mezi jednotlivými třídami. Analýzu začínáme genderovým mezigeneračním srovnáním a následně se zabýváme analýzou profilů výchovných hodnot v jednotlivých generacích skrze profesně-třídní kategorie. Kapitola sleduje, zda jsou hodnoty zakotveny v sociálním postavení, čímž se vlastně zabývá Kohnovou hypotézou. Kohn tvrdí, že hodnoty jedince jsou determinovány jeho stratifikační pozicí, která je určena jeho pracovní pozicí. Zajímalo nás, zda bude i v našem prostředí platit, že typ pracovní aktivity posiluje orientaci a vyznávání jistého typu hodnot?

Kohn napříč jednotlivými analýzami poukazuje na to, že charakter zaměstnání formuje hodnoty jednotlivce, protože typ pracovní pozice klade na jednotlivce různé nároky. Pracovní pozice je svázána se sociální třídou, ve které se jedinec nachází. Jak jsme již v teoretické části zmiňovali, od členů nižších sociálních tříd se vyžaduje spíše poslušnost k nadřízeným, neočekává se od nich vlastní iniciativa. Dá se předpokládat, že budou spíše zastávat hodnoty konformní. Zastánci konformních hodnot tak budou klást důraz na stabilitu a dodržování norem. Pro střední třídy to platí obráceně, od pracovníků se očekává jistá míra autonomie - vlastní iniciativa či jisté rozhodovací pravomoci v pracovním výkonu. Pracovní pozice disponující autonomií se budou vyznačovat individualistickým přístupem a budou klást důraz na samostatnost. [Kohn and Schooler 1983]

Již samotná pracovní pozice bývá také determinována jistým dosaženým stupněm vzdělání. Hodnoty jsou tak podle Kohna určitým pojítkem mezi chováním a pozicí v sociální struktuře. Různé sociální postavení tak vede k rozličnému vnímání reality a nastavuje hranice jednání jedinců v jednotlivých profesních třídách. (Šafr, Srmcová, 2011)

K prozkoumání, zda je možné Kohnovu hypotézu použít i v našem prostředí, jsme se zaměřili na baterii otázek týkajících se hodnotových orientací z výzkumu „Distinkce a hodnoty 2008“. Z předložených třinácti hodnot vybírali respondenti pět, které by měli být v dětech pěstovány. Jednotlivé hodnotové orientace můžeme rozdělit na dva typy, přičemž se opíráme o logiku Kohnovy typologie. [Kohn 1963] Jde také o shodu se Schwartzeho pojetím hodnotových oblastí, kde oblast individuálních zájmů (moc, úspěch, stimulace, samostatnost) leží oproti skupině hodnot kolektivního zájmu (tradice, konformismus). [Řeháková 2006; Prudký 2007] Tyto typy jsou ve vzájemném konfliktu, a proto je můžeme vnímat jako protipóly.

Typy hodnotových orientací:

1. *Individualistický typ*, můžeme zde zařadit vlastnosti: snažit se prosadit, samostatně myslet, umět získat pro sebe výhody, rozvíjet mužnost u chlapců / ženskost u dívek, užívat si života. Jde tedy o hodnotové orientace, které podporují rozvoj individuality jedince spolu s hodnotou hédonistickou (užívat si života).
2. *Konformní typ* s vlastnostmi: poslouchat autority, vycházet s ostatními v kolektivu, mít dobré způsoby chování, dotahovat věci do konce, dodržovat dané slovo a být snášenlivý a ohleduplný k ostatním lidem. Jedná se tedy o hodnoty, které spíše kladou důraz na zachovávání tradice a stability ve společnosti.

Nejedná se však o úplně vyčerpávající typologii, jak uvidíme dále. V jednotlivých nabízených hodnotách lze také identifikovat hédonistickou hodnotovou orientaci, které se budeme blíže věnovat v následující kapitole.

V první tabulce uvádíme srovnání skupin v datovém souboru, kde porovnáváme rozdíly mezi všemi třicátníky, kteří se výzkumu účastnili a mezi podsouborem dyád - tedy tu část třicátníků, ke kterým můžeme přiřadit odpověď jednoho z rodičů.

Tabulka č.1: Důležitost jednotlivých hodnot dnešních třicátníků a srovnání důležitosti mezi rodiči a dětmi.

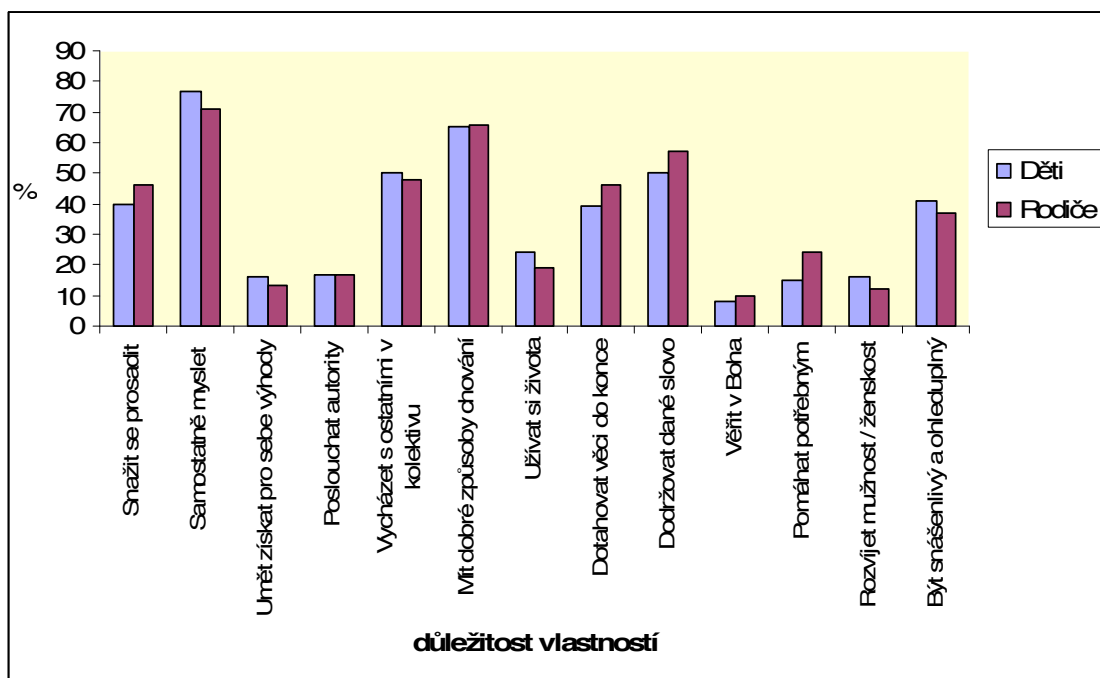
Vlastnosti	Děti za celý soubor	Dyády	
	Děti ALL %	Děti %	Rodiče %
Snažit se prosadit	40	40	46
Samostatně myslet	76	77	71
Umět získat pro sebe výhody	17	16	13
Poslouchat autority	16	17	17
Vycházet s ostatními v kolektivu	49	50	48
Mít dobré způsoby chování	62	65	66
Užívat si života	25	24	19
Dotahovat věci do konce	40	39	46
Dodržovat dané slovo	50	50	57
Věřit v Boha	7	8	10
Pomáhat potřebným	17	15	24
Rozvíjet mužnost / ženskost	15	16	12
Být snášenlivý a ohleduplný	41	41	37

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, (N = 1010). Dyády N = 608.

Z tabulky je patrné, že rozdíly mezi souborem všech třicátníků a třicátníků v dyádách jsou zanedbatelné, z čehož usuzujeme, že se budou výsledky analýz z daných „podsouborů“ shodovat. Za nejdůležitější hodnotu, která by se měla v dětech pěstovat, ze všech předložených, považují respondenti *samostatně myslet*. K dalším důležitým hodnotám patří *mít dobré způsoby chování*, *dodržovat dané slovo* a *vycházet s ostatními v kolektivu*. Naopak nejmenší důležitost přikládají respondenti hodnotám: *věřit v Boha*, *rozvíjet mužnost u chlapců / ženskost u dívek* a *poslouchat autority*.

V prvním grafu předkládáme vzájemné srovnání generací, tímto párovým srovnáním se snažíme zachytit rozdíly mezi jednotlivými generacemi v dyadických dvojicích potomek – rodič.

Graf č. 1: Srovnání průměrů výchovných hodnot mezi „dětmi“ a „rodiči“.

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, dyády „rodič – dítě“ N = 608

Poznámka: Pro srovnání využity data obsahující dyádu „rodič – dítě“.

Celkově vzato jsou si hodnoty rodičů a dětí podobné, nicméně můžeme si všimnout i jistých rozdílů⁴. Pro obě generace platí, že nejnižší důležitost kladou na hodnotu *věřit v Boha*. Dalšími dvěma nedůležitými hodnotami v očích dětí i jejich rodičů jsou *rozvíjet mužnost u chlapců / ženskost u dívek* a *umět získat pro sebe výhody*, i když v obou případech si můžeme povšimnout rostoucí důležitosti v generaci třicátníků.

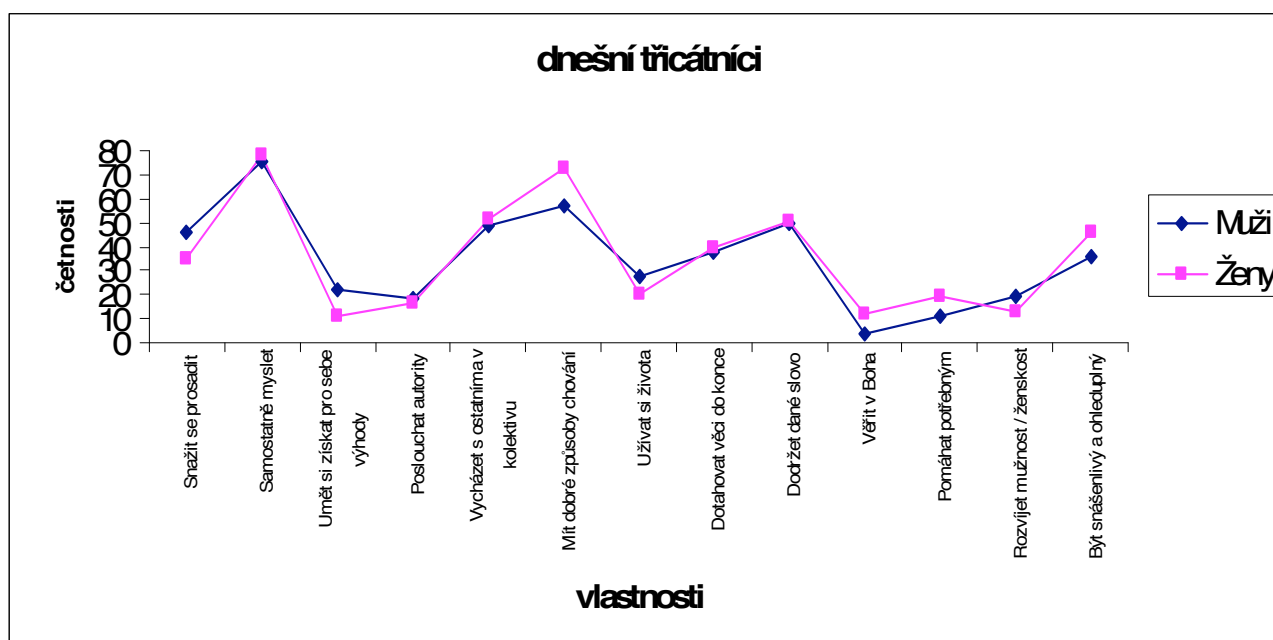
Poznamenejme, že hodnoty individualistického typu jsou pro generaci dětí důležitější než pro jejich rodiče, což můžeme také vidět na rostoucí tendenci důležitosti u hodnoty *samostatně myslet* a *hedonisticky orientované hodnotě užívat si života*. Pro generaci rodičů patří mezi důležité hodnoty, které by se měli v dětech pěstovat, spíše hodnoty konformního typu. Nejmarkantnější rozdíl je u hodnot *dodržovat dané slovo* a *dotahovat věci do konce*. Nutno podotknout, že výrazný pokles důležitosti v generaci potomků je patrný u altruisticky orientované hodnoty *pomáhat potřebným*.

3.3.1 Bivariátní pohled

Při analýze hodnotových orientací jsme také zohlednili bivariátní pohled. Po rozdělení datového souboru dyád na muže a ženy můžeme shrnout, že výběr jistých hodnotových orientací je genderově podmíněn. Tato podmíněnost může být dána rozličnými přístupem k chlapcům a dívkám v průběhu výchovy [Možný 2002].

⁴ Jednotlivé rozdíly byly ověřeny pomocí párových t-testů.

Graf č. 3: Profily výchovných hodnot podle pohlaví v generaci potomků (dnešních třicátníků).

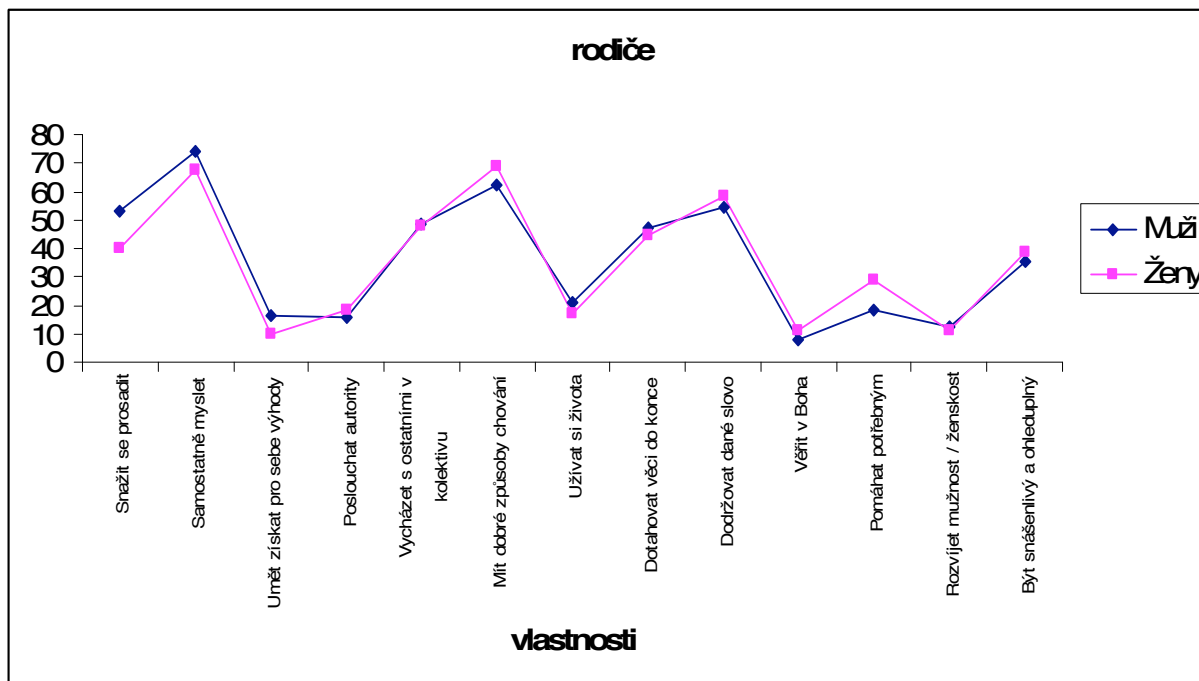

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, (N = 608).

První graf znázorňuje, že se populace mužů a žen liší zejména ve vnímání důležitosti v hodnotách *snažit se prosadit*, *umět získat pro sebe výhody*, *mít dobré způsoby chování*, *užívat si života*, *věřit v Boha*, *pomáhat potřebným* a *být snášenlivý a ohleduplný*. Z toho mezi ženské hodnoty můžeme zařadit: *mít dobré způsoby chování*, *věřit v Boha*, *pomáhat potřebným* a *být snášenlivý a ohleduplný k ostatním*. Mezi mužské hodnoty pak řadíme: *snažit se prosadit*, *umět získat pro sebe výhody* a jsou to spíše muži, kteří přikládají důležitost *rozvíjení mužnosti u chlapců a ženskosti u dívek*.

V níže uvedeném druhém grafu jsou znázorněny rozdíly mezi muži a ženami v podsouboru rodičů. Zde se jedná zejména o rozdíly v hodnotách: *snažit se prosadit*, *samostatně myslet*, *umět získat pro sebe výhody*, *mít dobré způsoby chování* a *pomáhat potřebným*. V generaci rodičů můžeme za ženské hodnoty považovat *mít dobré způsoby chování*, *dodržovat dané slovo*, *pomáhat potřebným* a jsou to spíše ženy, které budou považovat za důležitou vlastnost *být snášenlivý a ohleduplný k ostatním v kolektivu*. Za mužské hodnoty můžeme považovat *snažit se prosadit*, *samostatně myslet* a budou to oni, kdo se bude *snažit získat pro sebe výhody*.

Graf č. 4: Profily výchovných hodnot podle pohlaví pro generaci rodičů.

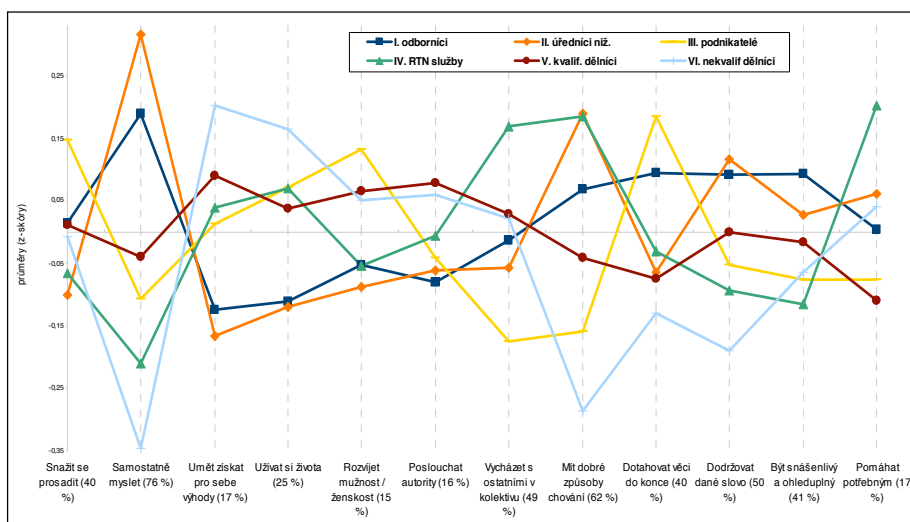
Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, (N = 608).

Na základě mezigeneračního srovnání můžeme shrnout, že se důležitost kladená na hodnotové orientace s pohledu genderu jako taková, nezměnila. Nicméně je možné si všimnout jistého mezigeneračního vývoje. Hodnota *samostatně myslet* považovaná v generaci rodičů za spíše mužskou se v generaci potomků změnila na genderově neutrální. Důležité je také poznamenat, že se nůžky ve vnímání důležitosti jednotlivých hodnot více v generaci třicátníku rozevírají ve prospěch žen kromě *umět pro sebe získat výhody*, *užívat si života a rozvíjet mužnost u chlapců a ženskost u dívek*.

Dalším pro naši analýzu důležitým srovnáním je srovnání hodnotových orientací podle příslušnosti k profesně–třídním kategoriím. Podle Kohnovy hypotézy by se měly hodnoty lišit podle toho, v jaké pracovní pozici se respondent nachází. A protože se pak tyto hodnoty v průběhu socializace přenášejí na další generace, měly by být i mezigenerační rozdíly malé až zanedbatelné.

Graf č. 5: Profily výchovných hodnot podle profesně - třídních kategorií pro generaci potomků (dnešních třicátníků).

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, (N = 1010).

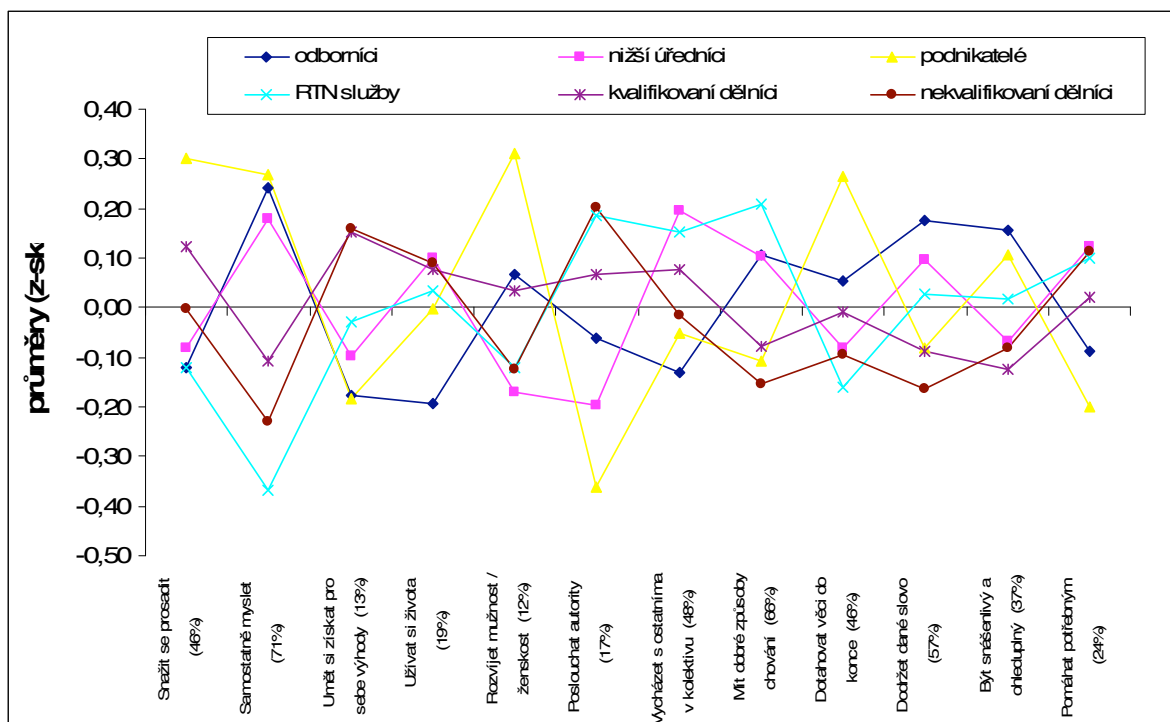
V závorkách jsou uvedeny % kladných odpovědí za celou populaci potomků. Převzato (Šafr, Srncová, 2011)

Ke zjištění zda jsou i u nás hodnoty respondentů třicátníků zakotveny v sociálním postavení, jsme provedli standardizaci výchovných hodnot prostřednictvím z-skórů, kde nula reprezentuje průměr. Tuto operaci jsme provedli z důvodu, abychom přehledně znázornili průměry daných hodnot v jednotlivých profesně- třídních kategoriích.

Z tohoto relačního přístupu k hodnotám můžeme v grafu vidět, jak jsou jednotlivé hodnoty důležité pro respondenty v jednotlivých profesně-třídních kategoriích. Pro odborníky, tedy pro ředitele a odborně vzdělané zaměstnance, je důležité *samostatně myslet, dotahovat věci do konce, být snášenlivý a ohleduplný, dodržovat dané slovo a mít dobré způsoby chování*. Pro nižší úředníky neboli administrativní pracovníky je, podobně jako pro odborníky, důležité *samostatně myslet*, dále je pro ně důležité *mít dobré způsoby chování, dodržovat dané slovo, pomáhat potřebným a být snášenlivý a ohleduplný*. Podnikatelé za důležité považují *snažit se prosadit, dotahovat věci do konce, rozvíjet mužnost u chlapců / ženskost u dívek, užívat si života a umět získat pro sebe výhody*. Rutinně nemanuální pracovníci neboli provozní pracovníci ve službách a obchodě považují za důležité v dětech pěstovat hodnoty, kterými jsou *pomáhat potřebným, mít dobré způsoby chování, vycházet s ostatními v kolektivu, užívat si života a umět si získat pro sebe výhody*. Kvalifikovaní dělníci (policisté, vedoucí výroby a v oboru vyučení dělníci) kladou důraz na *umět získat pro sebe výhody, užívat si života, poslouchat autority, rozvíjet mužnost u chlapců / ženskost u dívek a vycházet s ostatními v kolektivu*. Pro nekvalifikované dělníky, kam patří zemědělství, lesní dělníci, polo-kvalifikovaní a nekvalifikovaní dělníci, je důležitost kladena na stejné hodnoty, jako je tomu u

kvalifikovaných dělníků s tím rozdílem, že větší důraz kladou na hodnoty *získat pro sebe výhody* a *užívat si života* a navíc kladou důraz i na hodnotu *pomáhat*.

Graf č. 6: Profily výchovných hodnot podle profesně - třídních kategorií pro generaci rodičů.

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, (N = 610).

V závorkách jsou uvedeny % kladných odpovědí za populaci rodičů.

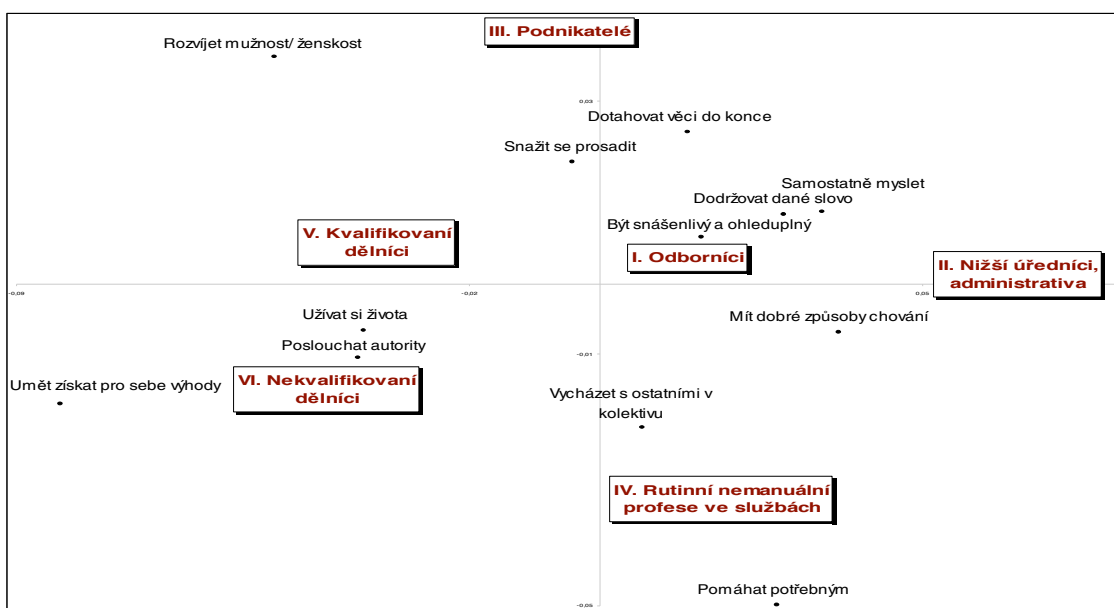
Pro porovnání profilů třídní zakotvenosti hodnot jsme i v souboru rodičů standardizovali hodnoty prostřednictvím z-skóru. Z grafu je patrné, že pro odborníky je důležité *samostatně myslet*, *dodržovat dané slovo*, *být snášenlivý a ohleduplný*, *mít dobré způsoby chování* a *dotahovat věci do konce*. Pro nižší úředníky je důležité *vycházet s ostatními v kolektivu*, *samostatně myslet* (podobně jako pro odborníky), *mít dobré způsoby chování*, *dodržovat dané slovo*, *užívat si života* a *pomáhat potřebným*. Pro podnikatele je důležité *snažit se prosadit*, *samostatně myslet*, *dotahovat věci do konce*, *rozvíjet mužnost u chlapců a ženskost u dívek* a *být snášenlivý a ohleduplný*. Rutinně nemanuální pracovníci za důležité považují *mít dobré způsoby chování*, *poslouchat autority*, *vycházet s ostatními v kolektivu* a *pomáhat potřebným*. Kvalifikovaní dělníci považují za důležité *snažit se prosadit*, *umět si získat pro sebe výhody*, *užívat si života*, *vycházet s ostatními v kolektivu* a *poslouchat autority*. U nekvalifikovaných dělníků jsou to hodnoty *poslouchat autority*, *umět si získat pro sebe výhody*, *užívat si života* a *pomáhat potřebným*.

Mezigeneračním srovnáním profilů výchovných hodnot v jednotlivých profesních třídách můžeme konstatovat, že směr důležitosti se u jednotlivých hodnotových orientací zachoval, můžeme si ale

povšimnout i určitých změn. U hodnoty *samostatně myslet* v třídě podnikatel se ukazuje, že generace rodičů jí připisovala vyšší důležitost, než je tomu v generaci dnešních třicátníků. Ve stejné třídě můžeme pozorovat, že hédonisticky orientovaná hodnota *užívat si života* je v generaci potomků považována za důležitější, než v generaci rodičů a konformně orientovaná hodnota *být snášenlivý a ohleduplný* zastávala vyšší důležitosti v generaci rodičů, než v generaci potomků. V případě hédonistické orientace nám graf ukazuje, že u nižších úředníků její významnost spíše oslabuje. U rutinně nemanuálních pracovníků si všímáme oslabování důležitosti hodnot *dodržovat dané slovo* a *být snášenlivý a ohleduplný* k ostatním, podle typologie se jedná o hodnoty konformního typu. V třídě nekvalifikovaných dělníků pozorujeme mírný nárůst v důležitosti hodnoty individualistického typu *rozvíjet mužnost u chlapců a ženskost u dívek*.

Protože o hodnotách přemýšlíme ve vzájemných strukturách, jinými slovy hodnoty určitého typu k sobě nabalují další hodnoty tohoto typu (například Slejška, Schwartze), použili jsme k odhalení struktury hodnot u našich respondentů korespondenční analýzu. Ta je zobrazena ve dvourozměrném prostoru četností preferencí hodnot podle jednotlivých profesně–třídních kategorií.

Graf č. 7: Sociální prostor výchovných hodnot a třídně–profesních kategorií.

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, (N = 1010).

Převzato (Šafr, Srncová, 2011)

Na základě tohoto zobrazení můžeme říci, že prostorově mají k sobě blízko odborníci s nižšími úředníky, jejichž pracovní náplní často bývá práce s informacemi a práce s lidmi, což se potvrzuje i v přiblížení hodnot jako jsou *dodržovat dané slovo*, *být snášenlivý a ohleduplný* či *mít dobré způsoby chování*. Jejich pracovní zařazení s sebou nese i výraznou míru samostatnosti a

seberealizace, to potvrzuje hodnota *samostatně myslet*. Na proti nim stojí kvalifikovaní a nekvalifikovaní dělníci, kteří na základě svého pracovního zařazení vyznávají spíše hodnoty konformního typu (poslouchat authority). Respondenti dělnických profesí vyznávají také hédonisticky orientovanou hodnotu (užívat si života). U podnikatelů nám korespondenční analýza potvrdila, že jsou pro ně důležité hodnoty zaměřené na úspěch, tedy vlastnosti *dotahovat věci dokonce a snažit se prosadit*. Potvrdila se nám také důležitost vlastnosti *pomáhat potřebným* u rutinně nemanuálních zaměstnání.

3.3.2 Porovnání generací – vliv sociální třídy v generaci rodičů a potomků.

Podobnost v hodnotách mezi potomky a rodiči je podle Kohna nejen známka výchovného stylu rodičů, který sám již zpravidla bývá ovlivněn profesní dráhou (tomuto tématu se budeme věnovat v následující kapitole), ale a to především, zkušeností s pracovní, resp. třídní pozicí v dospělosti.

Zde se zaměříme na to, jak jsou jednotlivé výchovné hodnoty vázány na třídní postavení (využijeme 6 profesních tříd) v generaci rodičů i potomků. K podrobnému prozkoumání tohoto vztahu jsme použili logistické regresní analýzy, kde závislou proměnnou je vždy určitá hodnotová orientace (modelujeme tedy šance na příklon k dané hodnotě).

Výhodou je, že pro obě generace je z principu designu výzkumu fixován jednak věk⁵, spolu se kterým kontrolujeme vliv pohlaví, jelikož se nám ukázalo, že hodnotové orientace jsou genderově podmíněny a navíc některé profesní třídy vykazují nerovnoměrné zastoupení z hlediska genderu (např. třída nižších odborníků se skládá z 18 % žen, naproti tomu u drobných podnikatelů převažují muži, 13 %). Referenční kategorií jsou nekvalifikovaní dělníci.

---

⁵ Věk je fixován samotným designem výzkumu, protože se jedná o třicátníky a jejich rodiče.

Tabulka č. 2: Hodnoty rodičů a jejich dětí v jednotlivých profesně – třídních kategoriích.

Logistické regrese jednotlivých hodnotových orientací, šance (odds ratio)

Vlastnosti / Regrese	dyády	Pohlaví	Obdorníci	Úředníci nižší	Podnikatelé	RTN služby	Kvalifikovaní dělníci	nagelkerke r square (% vysvětlené variance)
Snažit se prosadit	děti	1,577	1,047	1,125	1,354	,789	,980	2,4%
	rodiče	1,576	,788	1,040	1,706	,868	1,121	3,8%
Samostatně myslet	děti	1,025	3,118	7,924	1,301	1,257	1,671	7,3%
	rodiče	1,596	3,039	2,905	3,004	,858	1,110	8,3%
Získat pro sebe výhody	děti	2,288	,472	,487	,397	,676	,535	5,4%
	rodiče	1,697	,350	,608	,295	,693	,853	5,6%
Poslouchat autority	děti	,993	,672	,680	,870	1,002	1,124	1,1%
	rodiče	,732	,522	,297	,113	,902	,817	6,1%
Vycházet s ostatními v kolektivu	děti	,944	,876	,901	,583	1,383	,961	1,5%
	rodiče	1,067	,781	1,518	,918	1,421	1,177	1,7%
Mít dobré způsoby chování	děti	,533	2,422	2,916	1,533	2,361	2,243	6,9%
	rodiče	,835	1,705	1,565	1,135	2,135	1,226	2,3%
Užívat si života	děti	1,523	,448	,412	,714	,769	,506	3,8%
	rodiče	1,350	,450	1,177	,761	,940	,891	3%
Dotahovat věci do konce	děti	,889	1,233	,793	1,595	1,022	,934	1,2%
	rodiče	1,060	1,378	1,011	2,055	,884	1,175	1,8%
Dodržovat dané slovo	děti	1,069	2,363	3,782	1,638	1,476	2,016	3,8%
	rodiče	,991	1,986	1,755	1,182	1,469	1,165	2,4%
Věřit v Boha	děti	,212	3,752	2,138	6,944	1,325	4,201	10,4%
	rodiče	,609	,748	,630	,400	,393	,901	2,3%
Pomáhat potřebným	děti	,610	1,343	,678	,922	1,974	,718	4,5%
	rodiče	,522	,603	,828	,498	,841	,993	3,9%
Rozvíjet mužnost / ženskost	děti	1,523	,855	,664	1,447	,887	,787	2,3%
	rodiče	,944	1,914	,796	3,312	,995	1,770	3,3%
Být snášenlivý a ohleduplný	děti	,627	1,232	1,122	,999	,980	1,366	1,9%
	rodiče	,858	1,622	,920	1,511	1,184	,947	2,1%

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, dyády „rodič – dítě“ N = 608.

Poznámka: zvýrazněny hodnoty s koeficientem $p < 0,10$.

Z výsledků regresních analýz můžeme vyvodit, že u vyšších a nižších profesionálů je třikrát vyšší šance, že budou preferovat hodnotu *samostatně myslet*, dvakrát vyšší šance preferovat *dodržovat dané slovo* a dvakrát vyšší šance upřednostňovat hodnotu *mít dobré způsoby chování*, než je tomu u nekvalifikovaných dělníků. U hodnotových orientací *získat pro sebe výhody* a *užívat si života* mají

nekvalifikovaní dělníci o polovinu vyšší šanci, že je budou preferovat, než odborníci. Podobně je to u preference hodnoty *pomáhat potřebným*, u které je také patrné, že je preferována nekvalifikovanými dělníky a navíc jenom v generaci rodičů. Pro generaci dětí se hodnotová orientace, kterou můžeme také považovat za altruistickou, *pomáhat potřebným*, jeví jako hodnota spíše ženská, která je třídně neutrální. U hodnoty *být snášenlivý a ohleduplný* nastala opět v generaci rodičů, na rozdíl od hodnoty *pomáhat potřebným*, opačná situace. Šance, že bude tato hodnota preferována odborníky je jeden a půl krát vyšší než nekvalifikovanými dělníky, nicméně i v tomto případě jde o hodnotu spíše ženskou.

U nižších úředníků vidíme, že v obou generacích je vysoká šance, že budou preferovat hodnotu *samostatně myslet*, nežli je tomu u nekvalifikovaných dělníků. Hodnota se tak z generace na generaci nejenom přenesla, ale její intenzita se pro generaci potomků ztrojnásobila. Podobně je tomu v případě hodnoty *dodržovat dané slovo*, kde se šance, že ji budou preferovat potomci, zdvojnásobila. Obrácený směr vlivu mezi třídou a generacemi rodičů a jejich potomků můžeme zaznamenat u hodnotové orientace *užívat si života*. Je patrné, že se jedná o preferovanou hodnotu v třídě nekvalifikovanějších dělníků pro generaci dětí, u kterých bude o polovinu vyšší šance, že pro ně bude důležitá, než pro nižší úředníky.

Na první pohled je v profesní třídě podnikatelů patrné, že v generaci rodičů má vazba mezi třídou a jednotlivými hodnotami větší vliv, než je tomu v generaci potomků. Jedná se o hodnoty *snažit se prosadit*, *myslet samostatně*, *dotahovat věci do konce* a *rozvíjet ženskost/mužskost*, u kterých je šance dvojnásobně nebo až trojnásobně vyšší, že ji budou preferovat podnikatelé, než nekvalifikovaní dělníci. Kdežto hodnota *získat pro sebe výhody* se v obou generacích ukazuje jako preferovanou hodnotou nekvalifikovanějších dělníků je u nich o polovinu vyšší šance, že ji budou považovat za důležitou.

Na třídu nemanuálních pracovníků pracujících ve službách se váže hodnota *mít dobré způsoby chování*. Pracovníci ve službách mají v obou generacích dvakrát vyšší šanci, že ji budou preferovat, než nekvalifikovaní dělníci.

U kvalifikovaných dělníků můžeme na základě signifikantnosti jednotlivých hodnot sledovat, že třídně jsou jisté hodnotové orientace navázané zejména v generaci potomků neboli dnešních třicátníků. Šance, že se preference hodnot *samostatně myslet*, *mít dobré způsoby chování* a *dodržovat dané slovo* je u kvalifikovaných dělníků dvojnásobná, než u nekvalifikovaných dělníků. Naopak hodnoty *získat pro sebe výhody* a *užívat si života* jsou spíše preferovanými hodnotami

nekvalifikovaných dělníků, než dělníků kvalifikovaných.

Hodnotová orientace *věřit v Boha* má v českém prostředí zvláštní postavení, většina populace totiž víru vůbec nespojuje s institucí církve. [Šmídová, Vávra, et al. 2010]. I v našem datovém souboru si můžeme povšimnout jisté touhy po transcendentu. U této hodnoty si všímáme, že je pro ženy v generaci potomků preferovanou v třídách odborníků, pro které bude třikrát vyšší šance, že ji budou považovat za důležitou, než je tomu u nekvalifikovaných dělníků. Pro třídu podnikatelů bude dokonce šance šestkrát vyšší a pro třídu kvalifikovaných dělníků čtyřikrát vyšší ve srovnání s třídou nekvalifikovaných dělníků. Můžeme říci, že hodnota víry má v generaci potomků (na rozdíl od generace rodičů) na jednotlivé profesní třídy vazbu, což potvrzuje i hodnota vysvětlené variance, která pro generaci rodičů činí 2,3 % a pro generaci potomků 10,4 %.

Téměř ve všech modelech se nám uplatňuje vliv pohlaví. Můžeme tedy i na tomto místě konstatovat, že hodnoty *snažit se prosadit*, *získat pro sebe výhody* a *užívat si života* jsou spíše hodnotami mužskými a to v obou ze sledovaných generací. S ohledem na naši typologii můžeme říci, že se jedná o hodnoty individualistického typu. Ženami preferované hodnoty jsou *mít dobré způsoby chování*, *věřit v Boha*, *pomáhat potřebným* a *být snášenlivý a ohleduplný*, jde o hodnoty, které se zaměřují na chování a jednání vůči ostatním členům společnosti. Z typologického hlediska je řadíme k hodnotám konformním.

Shrneme-li ještě jednou vliv sociální třídy na hodnotové orientace v generaci rodičů, můžeme říci, že hodnota *samostatně myslet* je pro třídy odborníků, nižších úředníků a podnikatelů preferovanější, než pro třídu nekvalifikovaných dělníků. V případě hodnot *získat pro sebe výhody*, *poslouchat autority* a *pomáhat potřebným* je patrné, že je budou za důležité považovat spíše nekvalifikovaní dělníci. I v generaci potomků se projevuje vazba sociálních tříd ve vztahu k jistým hodnotám. Jedná se zejména o hodnoty *samostatně myslet*, *mít dobré způsoby chování*, *dodržovat dané slovo* a *věřit v Boha*, kde je šance preferování u odborníků, nižších úředníků a kvalifikovaných dělníků vyšší, než u nekvalifikovaných dělníků. V případě hodnoty *užívat si života* a *získat pro sebe výhody* je vyšší šance, že ji budou preferovat nekvalifikovaní dělníci spíše než odborníci, nižší úředníci či kvalifikovaní dělníci.

Nutno poznamenat, že celkový vliv tříd na jednotlivé hodnotové orientace není příliš vysoký, vysvětlené procento variance v jednotlivých modelech nepřesahuje hranici 11 %, nicméně z předložených analýz je možné zaznamenat jistou svázanost hodnotových orientací v daných profesních kategoriích. Hodnotová orientace *poslouchat autority* je nejvíce svázaná s třídou

nekvalifikovaných dělníků v generaci rodičů s 6,1 % vysvětlené variance. Zajímavý je fakt, že tato hodnotová orientace je preferována v dané třídě jenom v generaci rodičů. Pro generaci dnešních třicátníků není ani pro jednu profesní kategorii signifikantní. Nejméně svázanou hodnotovou orientací s profesními kategoriemi je *být snášenlivý a ohleduplný* v obou generacích, kde je procento vysvětlené variance 2,1 pro generaci rodičů a 1,9 pro generaci potomků.

Na základě tohoto detailního pohledu můžeme shrnout, že podnikatelé preferují hodnoty individualistického typu. Oproti tomu kvalifikovaní dělníci preferují spíše hodnoty konformního typu. V případě nekvalifikovaných dělníků můžeme sledovat orientaci na hédonistický typ hodnot, za důležité považují zejména hodnoty *získat pro sebe výhody* a *užívat si života* – tedy hodnoty požitkářské⁶. U nižších úředníků, kde je větší procentuální zastoupení žen, sledujeme preferování spíše konformních hodnot, čímž se nám potvrdilo, že jsou to spíše ženy – matky, které v průběhu socializace kladou důraz na chování svých potomků, tedy na hodnotovou orientaci *mít dobré způsoby chování*.

Na základě analýzy můžeme konstatovat, že koukáme-li se na hodnoty z hlediska mezigeneračního přenosu, můžeme konstatovat, že i v našem prostředí platí Kohnova hypotéza. Pracovní profese vyžadující jistou autonomii pracovníka, zařazené do jednotlivých tříd, preferují hodnoty individualistického typu, kdežto pracovníci na dělnických pozicích vyznávají spíše hodnoty konformního typu. Potvrdila se taktéž hypotéza, že rodiče na základě svých zkušeností předávají hodnoty svým dětem. Tato hypotéza se potvrdila napříč všemi třídami.

V této kapitole jsme se podrobně zabývali vazbou jednotlivých hodnot na sociální třídy, a to jak v generaci dětí, tak v generaci rodičů. V následující kapitole budeme zkoumat, jaké faktory k hodnotám v generaci potomků přispěly. Nejprve provedeme redukci daných hodnotových orientací do obecnější typologie, přičemž se budeme držet již nastíněné typologie.

---

⁶ Slovo převzato ze Schwartzeho typologie hodnot, hodnoty směřující k požitku – původně tvořily jeden typ, později však byly zařazené k hodnotám individualistického typu (Reháková 2006)

3.4 Faktory ovlivňující hodnoty třicátníků

Tato kapitola se zaměřuje na to, zda hodnoty třicátníků ovlivňuje jejich vlastní třídní postavení nebo má na jejich hodnoty spíše vliv rodina původu a tím i třídní postavení rodiny původu. Sociologové se již dlouho zabývají otázkou vztahu mezi socioekonomickým statutem a hodnotami rodičů v průběhu socializace. Má se však za to, že rodina není jediným faktorem ovlivňujícím hodnoty svých potomků.

Bengtsonovým základním pilířem zkoumání hodnot je, že se hodnoty z generace na generaci přenášejí. Jde o jakýsi souvislý proces nahrazování jedinců v rámci společnosti, který je odrazem narození a umírání. Koncepce vhodného chování tak musí být zachována jak v měřítku rodiny, tak i společnosti. [Bengtson 1975] Rodina však není jedinou vlivnou proměnnou v životě jedince. Panuje všeobecná shoda v tom, že vrstevnické skupiny, škola nebo zájmové aktivity mají na hodnoty jedince také významný vliv. Není však shoda v tom, o jak velký podíl vlivu jednotlivých složek jde s ohledem na tvorbu a usměrňování hodnot.

Bengtson se ve svých výzkumech zaměřuje zejména na hodnotové orientace individualismu s protipólem kolektivismu a materialismu s protipólem humanismu. [Bengtson, Biblarz, Roberts 2002] Tyto hodnotové orientace jsou z jeho pohledu důležitými nejenom pro jednotlivce ale také pro budoucnost celé společnosti. Hodnotové orientace tak z celospolečenského hlediska formují celé generace, jejich vnímání světa. Rodiče na základě životních zkušeností předávají svým potomkům jistý náhled na svět. Individualismus definuje jako důraz kladený na jedince – individuum, důraz je kladený na jedince jako takového. Individuum je postaveno nad zájmy kolektivního charakteru. Jedinec je méně zapálený vůči plnění závazků společnosti. Nenaleznout jakousi rovnováhu mezi zájmy individua a celospolečenskými zájmy, může vést k extrémům. Jedním extrémem je individualistická společnost a je společnost totalitního typu.

Socializace spolu s přenosem hodnot tak hrají ve společnosti velkou roli. Podle Bengtsna probíhá přenos jednotlivých hodnot skrze zděděný socioekonomický status a příbuzenské vztahy, které modelují nebo potvrzují činnosti nebo strategie jedince. [Bengtson, Biblarz, Roberts 2002] Všechny tyto aspekty jsou pro mezigenerační přenos hodnot důležité.

V centru pozornosti Kohnových prací stojí zkoumání vztahů mezi socioekonomickým statutem a hodnot konformity přenášených z rodičů na děti. Tento vztah Kohn interpretuje skrze sociální

rozdíly, které se odrážejí v pracovních pozicích. Od členů na odlišných pracovních pozicích se vyžaduje různá pracovní náplň. [Kohn 1963, Pearlin Kohn 1966, Kohn Schooler 1982]

Pracovní pozice řazené k vyšším k vyšším třídám vyžadují vyšší míru samostatnosti při plnění pracovních povinností a jejich pracovní náplň bývá různorodější. Pracující na těchto pozicích v žebříčku svých hodnot preferují samostatnost a sebedůvěru, kterou také považují za důležitou při výchově svých dětí. Od zaměstnanců, kteří podléhají kontrole nebo supervizi, se nevyžaduje inovace ani přílišná samostatnost při výkonu práce, v jejich žebříčku hodnot se tak spíše vyskytuje preference konformních hodnot. I v tomto případě platí, že budou tento typ hodnot předávat svým potomkům. Vysvětluje se tím, proč rodiče z vyšších tříd svým dětem nepředávají hodnoty konformního typu a obráceně. [Ellis, Lee, Peterson 1978]

Dalšími faktory, které mají vliv na hodnoty rodičů a následně i hodnoty jejich dětí, je ekonomický systém či politická struktura krajiny.

Ekonomický systém může mít nepřímý vliv v tom, jak moc systém kontroluje možnosti živobytí členů společnosti. Tam, kde jsou dospělí podrobeni kontrole, dávají přednost konformním hodnotám.

Podobně je tomu i v případě politické struktury. V autokratických krajinách se bude klást vyšší důraz na poslušnost a dodržování řádu, což se projeví i ve výchově dětí, kterým jsou vštěpovány spíše hodnoty konformního typu. [Ellis, Lee, Peterson 1978] Krajiny, které nemají centralizovanou moc nevyžadují od členů společnosti úplnou poslušnost a konformitu, proto nebudou na hodnoty tohoto typu klást takový důraz.

Jaspersová, Lubbers a Vries (2008) na základě analýz potvrdili, že přístup rodičů má na tvorbu postojů u dětí vlniv v mnoha oblastech. Rodičovský přístup je tak pořád jednou z vysvětlujících proměnných. Proto bylo naším dalším krokem srovnání mezi jednotlivými zkoumanými generacemi, jak se navzájem liší upřednostňování jednotlivých hodnotových orientací mezi již zmíněnými generacemi.

Stratifikace tak na základě Kohnova pohledu ovlivňuje hodnoty rodičů a tím pádem prostřednictvím výchovy i jejich potomků. Primárně tedy jde o ovlivnění hodnot rodičů podle toho, jakou pracovní pozici zastávají. Nedá se říci, že se jedná o jednosměrné ovlivňování hodnot, tedy i děti mohou ovlivnit hodnoty rodičů, nicméně rodiče mají při formování hodnot svých potomků dominantní roli. [Kohn Schooler 1982]

3.4.1 Vytvoření hodnotové typologie

V následné analýze budeme zkoumat, jaké faktory měly na tvorbu hodnotových orientací potomků vliv. Z jednotlivých hodnotových orientací jsme pomocí klastrové analýzy vytvořili tři latentní proměnné. Do proměnné individualismu patří vlastnosti: *snažit se prosadit, samostatně myslet, vycházet s ostatními v kolektivu, dotahovat věci do konce*. Proměnná konformismu je tvořena vlastnostmi: *poslouchat autority, mít dobré způsoby chování, dodržovat dané slovo, pomáhat potřebným*. A proměnná hédonismu: *umět získat pro sebe výhody a užívat si života*.

Jedná se o součtové indexy⁷, z kterých jsou dva (individualismus a konformismus) kardinální a jeden nabývá hodnot 1 a 2. Stejná logika byla uplatněna při tvorbě indexů v generaci rodičů i v generaci dětí.

Původně jsme od klastrové analýzy, na základě Bengtsnova (2002) a Kohnova (1963, 1969, 1976, 1989) teoretického východiska, očekávaly dvě latentní proměnné: individualismus a konformismus. Ukázalo se ale, že hodnoty *umět získat pro sebe výhody a užívat si života* tvoří samostatnou dimenzi. Jedná se o hodnoty požitkářského typu, jejichž preferenci jsme z předcházející analýzy zaznamenali v třídě nekvalifikovaných dělníků.

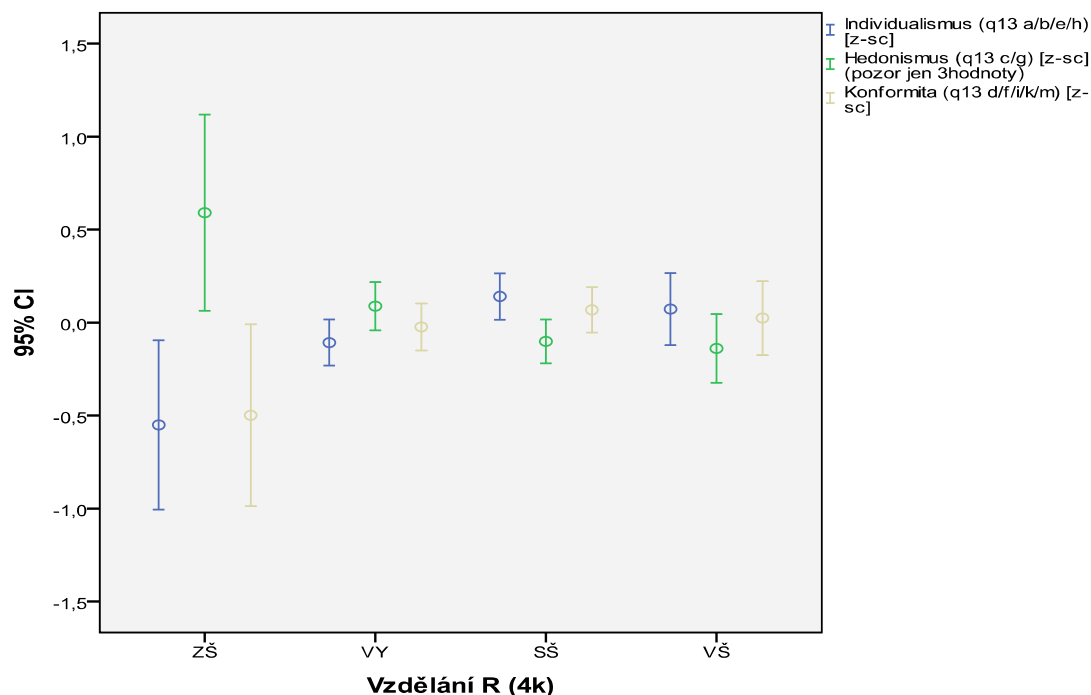
3.4.2 Pohled na hodnotové typy skrze vzdělání respondentů

Tato část kapitoly se věnuje vlivu vzdělání na vytvořenou hodnotovou typologii daných hodnotových orientací. Zajímalo nás, zda se hodnotové typy diferencují mezi jednotlivými vzdělanostními kategoriemi. Vzdělání je také třídně podmíněno a stupeň dosaženého vzdělání napovídá tomu, jaký typ pracovní pozice bude člověk ve svém životě zastávat. Jaký je tedy vztah mezi vzděláním a hodnotovými typy v generaci potomků?

---

⁷ Výsledky klastrové analýzy a indexy jsou k nalezení v přílohách.

Graf. č.8: Hodnotové typy v závislosti na vzdělání potomků.

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, (N = 608).

Z grafu 8 je patrné, že rozdíly mezi jednotlivými hodnotovými typy jsou mezi vzdělanostními kategoriemi velmi malé. Dá se říci, že hodnotové typy se nejvíce diferencovaly u respondentů se základním vzděláním, i když je potřeba mít na paměti, že tato vzdělanostní kategorie je nejméně zastoupena.

Z hlediska individualismu by se dalo formálně shrnout, že je nejméně preferován u respondentů se základním vzděláním. Jeho preference je také méně důležitě vnímána u respondentů s vyučením. Vlastnosti individualistického typu jsou nejdůležitější pro respondenty se středoškolským a vysokoškolským vzděláním. To poukazuje na skutečnost, že čím vyšší je respondentovo vzdělání, tím spíše pro něj budou důležité hodnotové orientace individualistického typu.

Na základě Kohnových empirických výsledků by se dalo očekávat, že čím je vzdělání respondenta nižší, tím více preferuje konformisticky orientované hodnoty. Tento předpoklad se však s ohledem na předložený graf nepotvrdil. Vysvětlením, proč tomu tak je, může být domněnka, že si respondenti u jednotlivých hodnotových orientací zastupujících konformní typ představili spíše „dobré vychování“ nežli konformismus. Tím by se vysvětlovala téměř stejná distribuce „dobrého vychování“ pro respondenty s dosaženým vyšším vzděláním než základním.

Z hlediska hédonistického typu hodnotových orientací se ukázalo, že se jedná o hodnotový typ nejvíce preferovaný respondenty se základním vzděláním. Je možné si také povšimnout, že postupně s vyšším dosaženým vzděláním respondentů důležitost takto orientovaných hodnot má

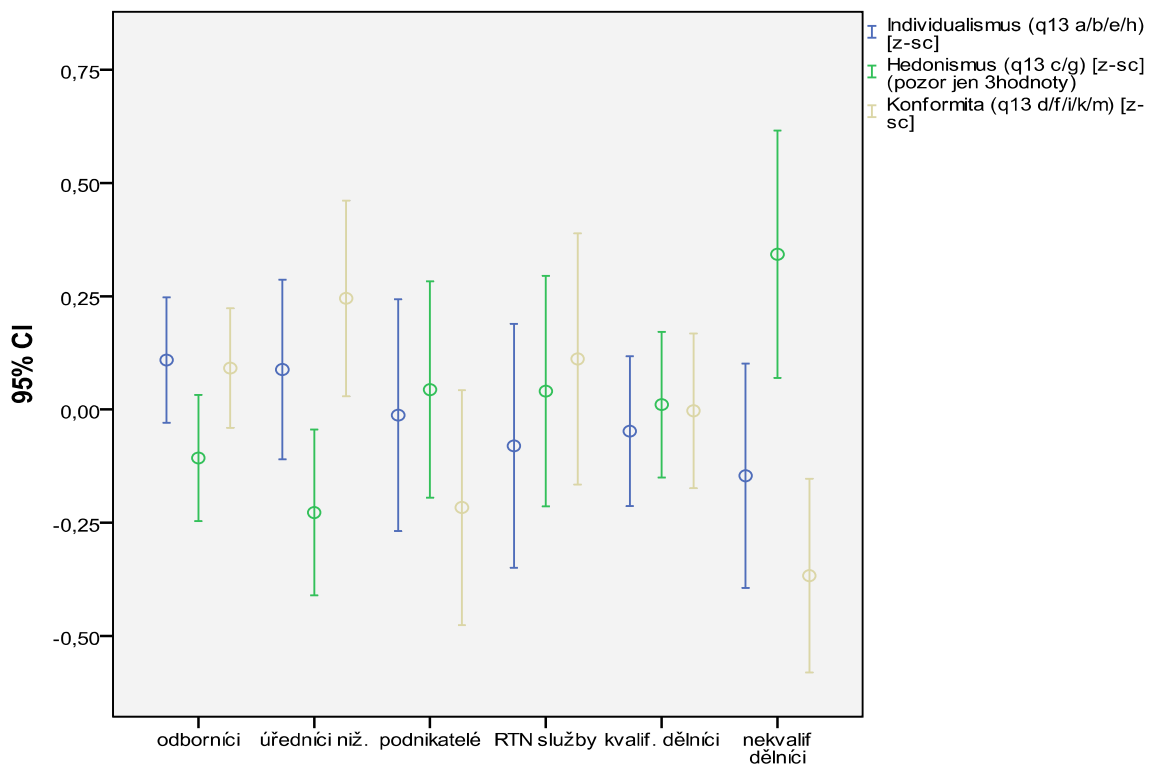
spíše klesající tendenci.

Z námi předložených dat by se dalo shrnout, že se částečně potvrdila Kohnova hypotéza v tom, že čím vyššího vzdělání jedinec dosáhne, tím spíše jsou jeho hodnoty orientovány individualistickým směrem. Nemůžeme však na základě našich dat potvrdit, že by respondenti s nižším dosaženým vzděláním preferovali hodnoty konformisticky orientované. Z části by se to však dalo říci ohledně hédonisticky orientovaných hodnot, kde s vyšším dosaženým vzděláním má jejich preference spíše klesající tendenci.

3.4.3 Hodnotové typy a pozice v sociální struktuře u dětí a rodičů

V této části kapitoly svoji pozornost zaměřím na vztah mezi jednotlivými hodnotovými typy a prezentovanými profesními třídami respondentů, které již v sobě stupeň vzdělání zahrnují. Zaměříme se zde i na srovnání výsledků analýz mezi jednotlivými generacemi (rodiče a děti). Zajímá nás tedy, jaký je vztah mezi sociální třídou a hodnotami v generaci potomků.

Graf. č.9: Hodnotové typy potomků v závislosti na jejich profesně-třídních kategoriích.

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, (N = 608).

S pohybem na společenském žebříčku si můžeme všimnout klesající tendence u individualismu. Hodnoty individualistického typu budou více preferovány v třídě odborníků a nižších úředníků. To se shoduje s naším předpokladem, vycházejícím z typu profesí v jednotlivých třídách, že od

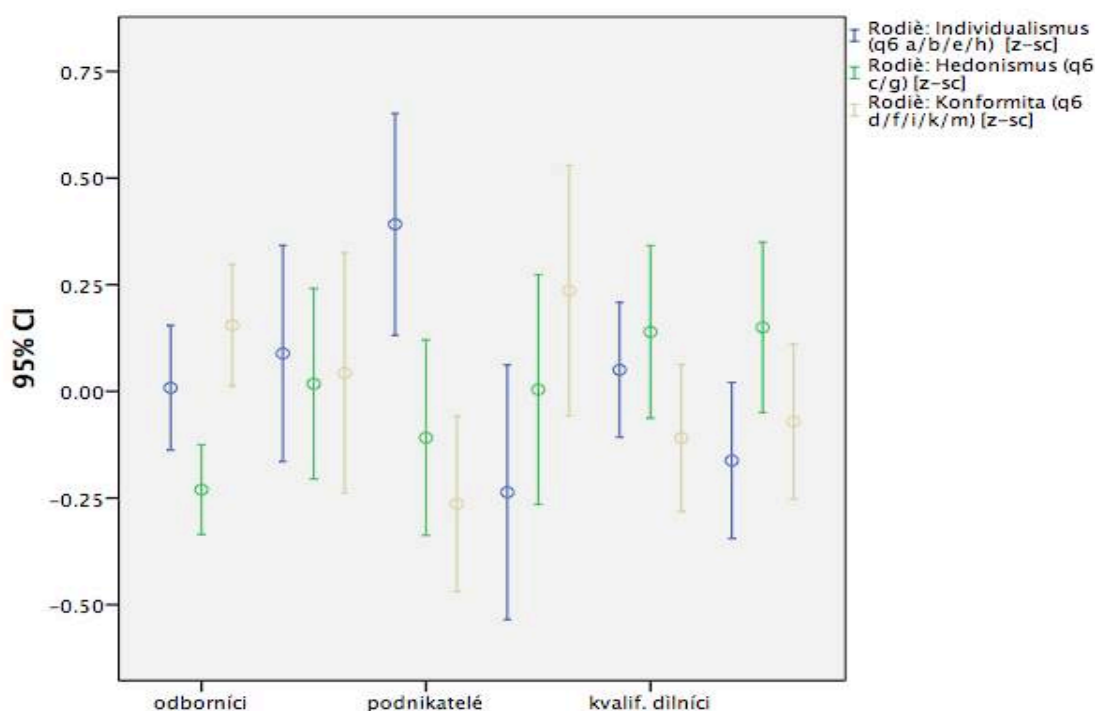
odborníků i od nižších úředníků se očekává samostatnost při řešení pracovních úkolů.

Hodnotové orientace individualismu jsou v nejnižší míře zastoupeny v profesní třídě nekvalifikovaných dělníků. Hodnotovou orientaci hédonismu, získat pro sebe výhody a užívat si života, nejvíce preferují nekvalifikovaní dělníci. Potvrzuje se tak, že jde o hodnotovou orientaci, kterou se vyznačují potomci s nejnižším dosaženým vzděláním. Jde u nich o jistý projev konformity, přičemž práce je pro ně prostředkem k získání financí, které jim zabezpečí určité pohodlí v životě.

V případě konformismu si můžeme povšimnout, že nejkonformnější třídou je třída nižších úředníků následně třída odborníků a rutinně nemanuálních pracovníků. Nejméně konformní se ukázali nekvalifikovaní dělníci, kteří jsou hédonisticky orientovaní. I na tomto místě se domníváme, že důvodem proč tomu tak je, že si pod hodnotami: *poslouchat autority, mít dobré vychování, dodržovat dané slovo, pomáhat potřebným, být snášenlivý a ohleduplný k jiným lidem*; představili již zmíněnou ideu „dobrého chování“ spíš nežli ve smyslu „podléhat autoritám“.

Pro srovnání hodnot mezi generacemi nás zajímalo, jaký je vztah sociální třídy a hodnot v generaci rodičů.

Graf. č.10: Hodnotové typy rodičů v závislosti na jejich profesně-třídních kategoriích.

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, (N = 608).

I pro rodiče platí, že jsou rozdíly mezi jednotlivými kategoriemi velmi malé. V generaci rodičů je zajímavé sledovat důležitost kladenou na individualismus a to zejména u podnikatelů. Podnikatelé jsou ti, kteří na individualistické hodnoty kladou největší důraz a je pro ně důležité *snažit se prosadit, samostatně myslet, vycházet s ostatními v kolektivu a dotahovat věci do konce*. Důležité je poznamenat, že tato třídní kategorie je málo zastoupena, což se vzhledem k politickému režimu dalo očekávat.

Nejkonformnější třídou je v podsouboru rodičů třída rutinně nemanuálních pracovníků, odborníků a nižších úředníků. Nejméně konformní se ukázaly třídy kvalifikovaných a nekvalifikovaných dělníků, který kladou velký důraz na hédonisticky orientované hodnoty. I v případě rodičů se dá usoudit, že jim finance přináší formu zabezpečení a pohodlí.

Srovnáváním generací mezi sebou sledujeme jisté odlišnosti i shody ve vlivu sociální třídy na hodnoty. Pro generaci odborníků potomků jsou nejdůležitější hodnoty individualistického typu. Pro generaci rodičů platí, že na prvním místě jsou hodnoty konformního typu, což může odrážet vliv totalitního režimu. V obou generacích se ukázalo, že za nejméně důležité považují hodnoty hédonismu.

V třídě nižších úředníků si můžeme všimnout, že v generaci potomků se oproti generaci rodičů zvýšila důležitost kladená na konformní hodnoty nebo-li hodnoty dobrého vychování u potomků. V generaci potomků se v této třídě hodnoty celkově diferencovaly, přičemž za důležité pokládají „dobré vychování“ a individualismus.

V třídě podnikatelů si všímáme jistého posunu v hodnotách zejména individualistického typu. Generace rodičů za nejdůležitější považuje hodnoty individualistické vedoucí k prosazení se na trhu, ale v generaci dětí se do vedení v důležitosti dostal hédonismus. Konformita je pro obě generace považována za nejméně důležitou. V našem souboru tedy není pro třídu podnikatelů tolik důležité být dobře vychován. Důležitější je umět se prosadit a být samostatný ve své činnosti, která následně zabezpečí jisté finanční prostředky k pohodlí a užívání si.

Pro ostatní třídně profesní kategorie, ve kterých se nevyžaduje vyšší stupeň dosaženého vzdělání, v obou generacích platí, že má individualismus ve srovnání s ostatními hodnotami spíše klesající tendenci.

V obou generacích rutinně nemanuálních pracovníků je větší důraz kladen na hodnotové orientace konformního typu, po kterém následuje důležitost hédonisticky orientovaných hodnot, ve kterých můžeme jistý konformismus (peníze jsou zdrojem jistého pohodlí) spatřit.

Rozložení jednotlivých hodnotových orientací v třídě kvalifikovaných a nekvalifikovaných dělníků

v obou generacích má stejné tendence. Je pro ně důležitá orientace na pohodlí zprostředkované financemi a nejméně důležitá je v obou generacích dobrá výchova.

V jednoduchosti můžeme shrnout, že se nám potvrdila jedna z hlavních Kohnových hypotéz, a to že nižší profesně-třídní kategorie má na vliv na upřednostňování spíše hédonisticko - konformistických hodnotových orientacích, než je tomu u vyšších profesně-třídních kategorií, u kterých se předpokládá odborné nebo vyšší dosažené vzdělání a u kterých jejich pracovní pozice vyžaduje práci s myšlenkami nebo lidmi, která je spojena s dobrým vychováním.

Na základě srovnání jednotlivých generací můžeme také potvrdit, že se hodnoty z generace na generaci přenáší zejména socializací. Z analýz našeho souboru se ukazuje, že rodiče své zkušenosti a hodnoty nabyté skrze pracovní pozici, předávají dále na své potomky, u kterých je pozorovatelný jenom malý posun v preferenci hodnotových orientací na základě vlastní zkušenosti skrze vlastní profesionální dráhu.

3.4.4 Vlivy působící na utváření hodnotových typů

V této části se budeme zabývat, tím jak se utváří hodnoty. K tomu využijeme regresních analýz, v nichž sledujeme utváření individualismu, konformismu a hédonismu. V analýze pracujeme s těmito nezávislými proměnnými: samotný individualismu rodičů, zda je potomek muž nebo žena, zda došlo u rodičů ke změně hodnot⁸, profesně – třídních kategorií rodičů, profesně – třídních kategorií samotného respondenta, a zda má respondent vlastní rodinu.

Abychom zhodnotili, jak se jednotlivé hodnotové typy utváří, sledujeme několik modelů. V prvním modelu u každé z hodnot testujeme vliv samotných hodnotových orientací rodičů na hodnotové orientace dětí. Druhý model sleduje období výchovy – neboli výchovu hodnotami skrze třídní pozici rodiny ve společnosti. Třetí model testuje, jak moc jsou hodnoty potomka ovlivněny jeho vlastní profesní dráhou. Poslední, čtvrtý model, je modelem referenčním. Srovnáváním modelů budeme posuzovat, který z nich má největší vliv na hodnoty respondenta.

Individualismus

V prvním modelu testujeme vliv samotného individualismu rodičů na individualismus dětí. Vliv

---

⁸ Pomocí této proměnné ověřujeme, zda to, co rodič říkal v době výzkumu (v roce 2008 - tedy „dnes“) platí i pro minulost. Můžeme tuto proměnnou pokládat za reliabilní. Na základě frekvencí se ukázalo, že rodiče svoje hodnoty v průběhu času nezměnili. V následném ověření pomocí chi-square testu, zda má proměnná změny hodnot rodiče vliv na hodnoty potomka, se vliv nepotvrdil.

samotného individualismu rodičů je zde zřetelný a to i na základě, ve srovnání s ostatními modely, vysvětlené 5 % variance.

V druhém modelu sledujeme vliv výchovy skrze třídní postavení rodiny. Záporná hodnota vztahující se k procentu vysvětlené variance nám říká, že ani jedna nezávislá proměnná, v našem případě třída rodiče, nemá na individualismus dítěte vliv. Tento fakt dokládá záporná a velmi nízká hodnota vysvětlené variance modelu.

V třetím modelu, ve kterém sledujeme vliv samotné profesní dráhy potomka (neboli sekundární socializaci), vidíme, že vliv na tvorbu individualismu má kategorie odborníků. Nepatrně se také ukazuje, že na tvorbu individualismu působí i profese spadající do kategorie nižších úředníků. V tomto modelu se také potvrdil vliv toho, zda má „dítě“ vlastní rodinu.

V posledním referenčním modelu nám oslabil vztah mezi profesně-třídními kategoriemi (odborníky) a to ať rodičů potomka nebo jeho samotného. V modelu se ukazuje, že vliv na tvorbu hodnot má především individualistická hodnotová orientace rodiče a to, zda respondent má děti. Dokumentací je i vyšší procento vysvětlené variance.

Tabulka č. 3: Lineární regrese individualismu, standardizované koeficienty a jejich statistická významnost (vyznačena tučně):

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
	Beta	Sig.	Beta	Sig.	Beta	Sig.	Beta	Sig.
Individualismus rodičů	,223	,000					,227	,000
Muž (dítě) ⁹			,029	,493			,049	,286
Změna hodnot rodiče			-,011	,792			-,016	,708
Rodiče: Odborníci			,138	,044			,081	,253
Rodiče: Nižší úředníci			,078	,199			,037	,544
Rodiče: Podnikatele			,036	,445			,008	,872
Rodiče: Rutinní nemanuálové			,065	,215			,045	,383
Rodiče: Kvalifikovaní dělníci			,078	,235			,026	,690
Muž (dítě)					,051	,257		
Dítě: Odborník					,125	,037	,084	,194
Dítě: Nižší úředník					,082	,110	,064	,232
Dítě: Podnikatel					,041	,415	,007	,893
Dítě: Rutinně nemanuální					,029	,576	,043	,413
Dítě: Kvalifikovaný dělník					,037	,521	,036	,542
Má děti					,074	,074	,073	,087
Adj.R Sq		,048		-,005		,004		,070

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, N=562 (dyády) p < 0,10

Poznámka: referenční kategorie u profesně třídních kategorií jsou nekvalifikovaní dělníci.

⁹ Ukázalo se, že pohlaví rodiče nemá na vliv na utváření hodnotových orientací. Vzhledem k možnému přetížení jsme jej do modelů nezařadili. Poznámka je platná napříč všemi modely hodnotových typů.

Můžeme tak konstatovat, že největší vliv na to, zda bude potomek individualista má samotná individualistická orientace rodiče a to zda má samotný potomek (dítě) děti. Za zmínku stojí, že (i na základě předchozího grafu) na tvorbu individualismu potomka má z profesně-třídních kategorií největší vliv pracovní zařazení vyžadující odborné vzdělání avšak v porovnání s hodnotou rodiče jde o vliv velmi slabý. Dá se i na základě nízkého procenta vysvětlené variance u modelu 2 a 3 říct, že na individualistický typ hodnot má vliv něco jiného než charakter profese.

Konformismus

Také determinanty konformismu jsme hledali v samotném konformismu rodičů v prvním modelu. I v případě konformismu platí přenos konformisticky orientovaných hodnot ze samotného konformismu rodičů. I v tomto případě, podobně jako u individualismu, je samotným konformismem rodiče vysvětleno 5 % variance.

Tabulka č. 4: Lineární regrese konformismu, standardizované koeficienty a jejich statistická významnost (vyznačená tučně):

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
	Beta	Sig.	Beta	Sig.	Beta	Sig.	Beta	Sig.
Konformismus rodičů	,236	,000					,224	,000
Muž (dítě)			-,140	,002			-,134	,003
Změna hodnot rodiče			,166	,005			,075	,071
Rodiče: Odborníci			,113	,025			,006	,936
Rodiče: Nižší úředníci			,033	,511			,047	,433
Rodiče: Podnikatele			,092	,069			,059	,201
Rodiče: Rutinní nemanuálové			,138	,016			,016	,753
Rodiče: Kvalifikovaní dělníci			,051	,214			,017	,787
Muž (dítě)					-,165	,000		
Dítě: Odborník					,059	,161	,130	,041
Dítě: Nižší úředník					,055	,413	,093	,076
Dítě: Podnikatel					,072	,230	,018	,734
Dítě: Rutinně nemanuální					,047	,314	,041	,423
Dítě: Kvalifikovaný dělník					,016	,753	,083	,153
Má děti					,034	,596	,055	,190
Adj.R Sq		,054		,023		,036		,081

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, N=562 (dyády) $p < 0,10$

Poznámka: referenční kategorie u profesně třídních kategorií jsou nekvalifikovaní dělníci.

U vlivu výchovy skrze profesně-třídní kategorie rodiče, si všímáme vlivu u profesí odborníků, podnikatelů a rutinních nemanuálně pracujících. I zde je na místě připomenout, že na základě

analýz našeho datového souboru se jedná spíše o „dobré vychování“ nežli o „podřizování se autoritám“.

Pro potomky odborníků, podnikatelů a rutinně nemanuálně pracujících se hodnoty vyznačují dobrým chováním. Rodič z výše jmenovaných kategorií má výraznější vliv na tvorbu konformismu potomka. Model také potvrdil, že je konformismus genderově podmíněn. Na tento typ hodnot kladou při výchově dětí důraz zejména ženy.

Sledujeme-li vliv samotné profesionální dráhy jedince ve třetím modelu, vidíme, že třída v upřednostňování hodnot dobrého vychování se neodlišuje od referenční kategorie nekvalifikovaných dělníků. I tento model potvrzuje, že na hodnoty dobré výchovy kladou důraz ženy.

V komplexním čtvrtém modelu se nám na tvorbu konformismu (dobrého vychování) potvrdil vliv samotného konformismu rodiče a tento typ hodnot bude důležitější pro ženy. Mízí nám efekt třídně podmíněného rodinného původu a naopak posiluje se efekt vlastního třídního postavení zejména pro odborníky a nižší úředníky (profese vyžadující vyšší vzdělání) ve srovnání s nekvalifikovanými dělníky.

Vzhledem k nejvyššímu dosaženému procentu vysvětlení variance u čtvrtého modelu, můžeme shrnout, že efekt původu rodiče je zde patrný skrze dosaženou pozici dítěte. Na hodnoty vztahující se k dobrému chování kladou důraz ženy, které je ve výchově potomků pokládají za důležitější.

Hédonismus

Pro analýzu hédonistické orientace jsme zvolili logistickou regresi, protože závislá proměnná je dichotomická. V případě hédonismu můžeme podotknout, že se v našem souboru jedná spíše o jakousi formu konformismu, kde finanční prostředky poskytují jisté zázemí a pohodlí v životě.

Tabulka č. 5: Logistická regrese hédonismu, standardizované koeficienty a jejich statistická významnost (vyznačená tučně):

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
	Exp (B)	Sig.	Exp (B)	Sig.	Exp (B)	Sig.	Exp (B)	Sig.
Hédonismus rodičů	3,165	,000					3,011	,000
Muž (dítě)			1,772	,002			1,863	,004
Změna hodnot rodiče			,995	,981			,956	,830
Rodiče: Odborníci			,505	,024			,691	,270
Rodiče: Nižší úředníci			,576	,107			,699	,328
Rodiče: Podnikatele			,617	,383			,644	,454
Rodiče: Rutinní nemanuálové			,852	,700			1,003	,994
Rodiče: Kvalifikovaní dělníci			,813	,501			,942	,855
Muž (dítě)					1,704	,007		
Dítě: Odborník					,473	,007	,557	,061
Dítě: Nižší úředník					,609	,196	,622	,267
Dítě: Podnikatel					,731	,356	,849	,664
Dítě: Rutinně nemanuální					,854	,651	,972	,941
Dítě: Kvalifikovaný dělník					,634	,108	,627	,128
Má děti					,936	,718	1,011	,957
Nagelkerkeho.R Sq		,080		,042		,042		,122

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, N=562 (dyády), $p < 0,10$

Poznámka: referenční kategorie u profesně třídních kategorií jsou nekvalifikovaní dělníci.

V prvním modelu, se nám tak jak u předchozích hodnotových typů potvrdilo, že na vliv hédonismu u třicetiletých potomků má vliv samotné vyznávání hédonisticky orientovaných hodnot u rodičů.

Druhý model ukazuje, že hédonisticky orientovaní jsou spíše muži. Také se v tomto modelu ukazuje, že třída nekvalifikovaných dělníků bude mít vyšší šanci, že bude klást důležitost na hédonisticky orientované hodnoty než třída nižších úředníků.

I ve třetím modelu je patrné, že třída nekvalifikovaných dělníků potomka bude mít vyšší šanci, že bude vyznávat hodnoty hédonismu, tak jak se to ukázalo u rodiče.

Na základě 12 % vysvětlené variance můžeme říct, že poslední referenční model nejlépe vysvětluje, co má na tvorbu hédonisticky orientovaných hodnot u potomků vliv. Jedná se o samotný hédonismus u rodičů. Z hlediska profesně-třídních kategorií jsou to nekvalifikovaní dělníci, kteří mají vyšší šanci, že budou tyto hodnoty vyznávat.

Můžeme shrnout, že největší vliv na to, zda bude potomek hédonista, má samotná hédonistická orientace rodiče. Hédonismus je z hlediska genderu typický pro muže a z hlediska třídního původu můžeme říct, že hédonistický typ orientace si potomci osvojili skrze vlastní profesní dráhu.

Na základě předložených analýz můžeme shrnout, že členové sociální třídy s nižším dosaženým vzděláním budou sami i při výchově svých dětí upřednostňovat hodnoty konformního typu. Kdežto u vyšších sociálních tříd si všímáme důraz kladený spíše na hodnoty individualistického typu spolu s hodnotami vztahujícími se k dobrému vychování.

Dalo by se podotknout, že již samotná výchova, tedy to na jaké hodnoty rodiče u svých dětí kladou důraz, částečně děti předurčuje k typu povolání. Tuto domněnku částečně podporuje i fakt, že se hodnoty spíše přenášejí z generace na generaci, než že by se formovali pod vlivem vlastní pracovní pozice potomka. Nicméně je nutno mít na paměti, že ne všichni potomci (v našem souboru) mají napříč jednotlivými třídami stejně dlouhou pracovní zkušenost.

I tato část analýzy potvrdila, že jistý typ hodnot je v našem souboru genderově podmíněn. Můžeme konstatovat, že hodnoty vztahující se k dobrému vychování jsou hodnotami, které upřednostňují spíše ženy a hodnoty hédonistického typu upřednostňují spíše muži.

4 Závěr

Rodina je jedním ze základních a nejvíce ovlivňujících faktorů pro tvorbu hodnot. Skoro všechny socializační teorie vycházejí z toho, že hodnoty tvořící jádro hodnotových orientací a potažmo i hodnotových struktur, jsou utvářeny zejména v rodině. Záleží tedy na tom, jaké hodnoty vyznávají rodiče dítěte, a na které hodnoty následně u výchovy potomků kladou důraz. [Kohn, Slomczynski, Schoenbach, 1986] Můžeme shrnout, že se jedná o samotnou atmosféru v rodině, která je charakterizována zejména interakcí mezi rodičem a dítětem. Je důležité, jaký přístup k výchově rodiče mají nebo jaké emoční vztahy v rodině panují. [Šafr, 2009]

Práce se zabývala konceptem výchovných hodnot. Analyzována byla otázka, která se ptala, jaké hodnoty by měli být v dětech pěstovány. Jde jinými slovy o vyjádření důležitosti vybraných hodnot, ke kterým by měli být děti vedeny.

V jednotlivých analýzách jsme zkoumali, zda preference jistého typu hodnot liší mezi pohlavími. Vycházeli jsme z předpokladu, že výchova dětí se diferencuje podle toho, zda se jedná o chlapce či dívky.

Dále jsme předpokládali, že se preference hodnot liší na základě třídní podmíněnosti. Předpokládali jsme, že se budou lišit hodnoty vyšší a nižší třídy, protože na formování hodnot může působit charakter zaměstnání s rozličnou mírou autonomie.

Detailním zkoumáním důležitosti jednotlivých hodnotových orientací se ukázalo, že hodnoty jsou genderově podmíněny. Jako „ženské“ hodnoty se nám v obou generacích vyčlenili hodnoty zaměřeny na dobré vychování. Ženy za důležité považují *mít dobré způsoby chování, pomáhat potřebným a být snášenlivý a ohleduplný k ostatním*. Jako spíše „mužské“ se ukázali hodnoty orientované na „výkon“: *snažit se prosadit, samostatně myslet a umět získat pro sebe výhody*. Tato genderová podmíněnost může být způsobena odlišnými styly výchovy směrem k dívkám a chlapcům.

Podobnost hodnot mezi rodiči a dětmi nemusí spočívat jenom ve stylu samotné výchovy, ale může být podmíněna socioekonomickou třídou rodičů. Zkoumali jsme proto, zda se bude preference jednotlivých třinácti výchovných hodnot lišit mezi jednotlivými třídami a v jednotlivých generacích. Směr důležitosti u jednotlivých hodnotových orientací se v obou generacích zachoval. Pro odborníky a nižší úředníky jsou důležité hodnoty individualistického charakteru. Podnikatelé kladou důraz zejména na hodnotové orientace, jako jsou: *snažit se prosadit, dotahovat věci do*

konce a rozvíjet svoji ženskost/ mužnost. Jde tedy u nich o hodnoty zaměřené na „úspěch v podnikání“. Pro rutinně nemanuální pracovníky je důležité vštěpovat dětem hodnotové orientace spojené s „dobrou výchovou“. Dalo by se říct, že jde o vlastnosti, kterých je zapotřebí při vykonávání práce spojené s „prací s lidmi“. Vlastnosti se také můžou stát jistým kritériem pro výběr profese, ceněny jsou právě vlastnosti spojené s příjemným vystupováním či schopností vycházet s ostatními v kolektivu. [Šafr et al., v tisku] V porovnání s ostatními třídami preferují kvalifikovaní a nekvalifikovaní dělníci hodnotové orientace hédonistického typu, které se v rámci tohoto výzkumu dají považovat za hodnoty konformismu v tom slova smyslu, že pracovní profese představuje jistý zdroj financí, který jim zaručuje pohodlí.

Můžeme shrnout, že nemanuální profese, které vyžadují vyšší míru samostatnosti a autonomie při výkonu práce považují za důležité hodnotové orientace individualistického typu. Naproti tomu kvalifikovaní a nekvalifikovaní dělníci, kterých pracovní pozice spočívá v pravidelně se opakujících manuálních pracích upřednostňují spíše hodnotové orientace konformního typu. Na tomto místě můžeme říct, že hodnoty respondentů jsou formovány typem pracovní pozice respondentů (a to v obou kategoriích), skrze kterou si následně vytvářejí ojedinělý pohled na život.

Druhou zkoumanou otázkou bylo: Jakým způsobem dochází k utváření hodnot jedince a do jaké míry se na tomto procesu podílí třídní pozice (rodiče i vlastní)? Ke zkoumání této otázky jsme použili regresních analýz. Na základě jejich výsledku, se nedá vyvodit, že by se sledované hodnotové typy (individualismus, konformismu a hédonismus) přenášely skrze postavení rodiny původu v třídním systému. Ukazuje se spíše, že se hodnoty a tedy i jednotlivé hodnotové typy přenášejí prostřednictvím rodičovské výchovy během socializace. Záleží tedy na tom, jaké hodnotové orientace vyznávají rodiče. Tyto hodnoty mnohdy nevědomky přenášejí prostřednictvím výchovy na své potomky. Zároveň je nutno podotknout, že v hodnotách rodičů se odráží jejich životní zkušenosti, které jsou mimo jiné prostředkované skrze zkušenost s výkonem profese. Obě sféry – socioekonomické postavení a zkušenost rodičů s pracovní pozicí a jejich hodnoty a výchova od sebe jednoznačně oddělit nelze, oboje tvoří součást sociální třídy (třídní habitus).

Z výsledků regresních analýz vyplynulo, že největší vliv na tvorbu jednotlivých hodnotových orientací měla samotná hodnotová orientace rodiče. Významnost jednotlivých tříd rodiče se v komplexních modelech, napříč jednotlivými hodnotovými typy, neočekávaně oslabil, i když jsme předpokládali, že bude mít na tvorbu hodnot u dětí vliv. Vliv třídní pozice potomka se taktéž ukázal, jako slabý, čímž se podpořil argument, že hodnoty jedince vznikají zejména v průběhu rané

socializace, a tím pádem se přenáší z generace na generaci. Rodiče kladou ve výchově dětí důraz na ty hodnoty, které odrážejí jistý socioekonomický status, který dále utváří nebo potvrzuje činnosti nebo strategie. Třídně zakotvené hodnotové typy tak odrážejí jisté chování, které je následně zachováno, a to jak v měřítku rodiny, tak i v měřítku společnosti.

Při reprodukci tříd, zejména dělnické třídy, se ukazuje odlišné strategie výchovy, přístupu ke škole jsou spíše způsobeny rozličnými reakcemi na strukturně zakotvené bariéry. Jednání je tak třídně podmíněno a odráží i případné strategie ve výchově potomků, kterých jednání je tak třídně ovlivněno jak ve smyslu utváření hodnotových orientací, tak ve smyslu dosahování životního úspěchu. Jednotlivé třídy se tak vyznačují či jsou omezeny jistou kulturou a hodnotami.

Na závěr tak můžeme shrnout, že se hodnoty přenáší zejména v průběhu socializace. Ukázalo se také, že největší vliv na tvorbu hodnot má rodina původu, což také odráží fakt přírodní podmíněnosti. I když se v analýzách nepotvrdilo, že na tvorbu hodnot má vliv třída rodiny, můžeme konstatovat, že v jednotlivých preferovaných typech hodnot se třídní podmíněnost odráží.

5 Summary

Family is still the most influencing factor for value formation. It is important which values are important for parents, because they pass them to their children and so they pass them to another generation. There was found that the values are different for males and females. The deal of autonomy in profession is for type of values also very important. In professions with great deal of autonomy are more likely to be preferred individualistic values and opposite is also true.

Analysis also showed that the biggest impact on value formation had the value orientation of parents. The influence of the parent's class (based on profession category) was very low, but we can assume that it will have some influence on value formation through the parent's values (which are determined by the class), because they are reflecting certain behavior. This behavior is maintained not only in family but in society as whole.

6 Literatura

Bengston, L. V., Biblarz, J. T., Roberts, E. L. R. 2002 How families still matter: A longitudinal Study of Youth in Two Generations. New York: Cambridge University Press.

Bengston, L. V. 1975. „Generation and family effects in value socialization.“ *American Sociological Review* 40: 358 – 371.

Berger, L. P., Luckmann, T. 1999. *Sociální konstrukce reality*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Cakirpalogu, P. 2004. *Psychologie hodnot*. Olomouc: Votobia.

Dimaggio, P. 1994. „Social Stratification, Life-style, and Social Cognitiotion.“ In: DB Grusky, Editor, *Stratification: Class, Rase, and Gender in Sociological Perspective*, Westview, Boulder: 458–465.

Ellis, G. J., Lee, G. R. 1978. „Supervision and Conformity: A Cross – cultural Analysis of Parent Socialization Values.“ *The American Journal of Sociology* 84 (2): 386 – 403.

Jaspers, E., Lubbers, M., Vries, J. 2008 „Parents, Children and the Distance between Them: Long term Socialization Effects in the Netherlands.“ *Journal of Comparative Family studies* 39 (1): 39 – 53.

Kavalř, P. 2005. „K problematice výzkumu hodnot a hodnotových preferencí.“ *Československá sociologie* 49 (4): 333 – 341.

Kohn, L.M. 1959. „Social class and parental values.“ *The American Journal of Sociology* 64 (4): 337 – 351.

Kohn, L.M. 1963. „Social Class and Parent – Child Relationships: An Interpretacion.“ *The American Journal of Sociology* 68 (4): 471 – 480.

Kohn, L.M., Schooler, C. 1969. „Class, Occupation, And Orientation.“ *American Sociological Review* 34 (5): 659-678.

Kohn, L.M. 1976. „Occupational Structure and Alienation.“ *The American Journal of Sociology* 82 (1): 111 – 130.

Kohn, L.M., Schooler, C. 1982. „Job Conditions and Personality: A Longitudinal Assesmet of Their Reciprocal Effects.“ *The American Journal of Sociology* 87 (6): 1257 – 1286.

Kohn, L.M. 1989. „Social Structure and Personality: A Quintessentially Sociological Approach to Social Psychology.“ *Social Forces* 68 (1): 26 – 33.

Kohn, L. M, Slomczynski, M. K., Schoenbach, C. 1986 „Social stratification and the Transmission of values in the Family: A Cross – National Assesment.“ *Sociological Forum* 1 (1): 73 - 102

Kraaykamp, G., Nieuwbeerta, P. 2000. „Parental Background and Lifestyle Differentiation in Eastern Europe: Social, Political, and Cultural Intergenerational Transmission inFive Socialist Societies.“ *Social Science Research* 29: 92 – 122.

Lamont, M., Schmalzbauer, J., Waller, M., Weber, D. 1996. „Cultural and moral boundaries in the United States: Structural position, geographic location, and lifestyle explanations.“ *Poetics* 24: 31 – 54. Princeton: Princeton University.

Možný, I. 2002. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Možný, I. 2006. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Mucha, I. 2007. *Sociologie základní texty*. Praha: Tiskárna a vydavatelství 999.

Ondrejko, P. 2004. *Socializácia v sociológii výchovy*. Bratislava: Veda – vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.

Pearlin, I. L., Kohn, L. M. 1966. „Social class, occupation and parental values: A cross-national study.“ *Americal social review* 31 (4): 466 – 479.

Perusek, M. 1996. *Velký sociologický slovník*. Praha: Univerzita Karlova, Vydavatelství Karolinum.

Prudký, L. 2009. *Studie o hodnotách*. Praha: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r.o.

Prudký, L. a kol. 2009. *Inventura hodnot*. Praha: Academia.

Prudký, L. 2007. *Přístupy k sociologickému empirickému zkoumání hodnot*. Praha: CESES FSV UK.

Rabušicová, M., Rabušic, L. 2001. „České výchovné hodnoty: tradiční nebo moderní?“ *Sociální studia* 6:127 – 148.

Řeháková, B. 2006 „Měření hodnotových orientací metodou hodnotových portrétů S. H. Scharze.“ *Sociologický časopis* 42 (1): 107 – 128.

Singly, F. de 1999. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál.

Slejška, D. 1990. *Vývojové procesy lidských hodnot a naše doba*. Praha: Sociologický ústav ČSAV.

Slomczynski K. M., Miller, J., Kohn, L.M. 1981. „Stratification, Work and Values: A Polish – United States Comparison.“ *American Sociological Review* 46 (6): 720 – 744.

Smékal, V., Macek, P. 2002. *Utváření a vývoj osobnosti*. Brno: Barister & Principal.

Spenner, K. I. 1988. „Social Stratification, Work, And Personality“. *Annual Reviews of Sociology* 14: 69 – 97.

Srncová, M., Šafr, J. 2011. „Výchovné hodnoty a sociální třída: hypotéza M. L. Kohna po 50 letech.“ *Socioweb* 04.

Dostupné z: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=375&lst=116>.

Sýkorová, D. 1996. „Rodina staršího středního věku v systému příbuzenské pomoci a podpory.“ *Sociologický časopis* 32 (1): 51 – 66.

Šafr, J., Sedláčková, M. 2006. Sociální kapitál. Koncepty, teorie a metody měření. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Šafr, J. 2008. Životní styl a sociální třídy: vytváření symbolické kulturní hranice diferenciací vkusu a spotřeby. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Šafr, J. 2009. Role kulturních, socioekonomických zdrojů a výchovy v rodině původu na dosažený socioekonomický status. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Šafr, J. (ed) a kol. (v tisku). Mechanismy mezigenerační reprodukce nerovností. Sociologické studie 10:?. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Šulová, L. 2005. Ranný psychický vývoj dítěte. Praha: Karolinum.

Trommsdorff, G. 2003. „Parent – Child Relations Over the Lifespan: A Cross – Cultural Perspective.“ In: Parental Beliefs, Parenting, and Child Development from Developmental Perspectives. Seoul. International Conference: 9 – 66.

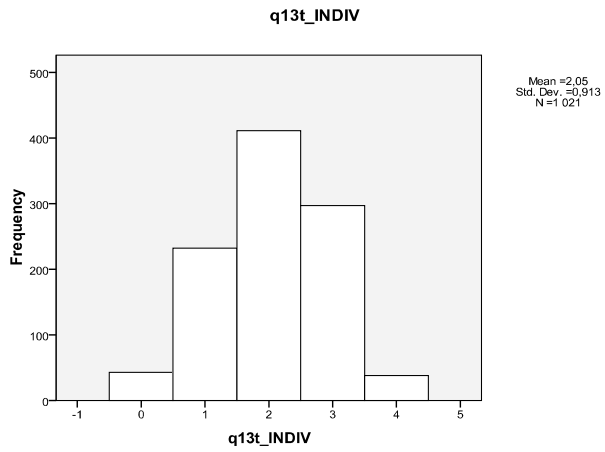
Vávra, M. 2007. *Hodnotový portrét evropských zemí. Srovnávací analýza s použitím přístupu Shaloma Schawartze*. Praha: CESES FSV UK.

Vávra, M., Šmídová, M. 2010. Hodnotová a sociální reprodukce v rodině: první výsledky z výzkumu dvou generací. Praha: CESES FSV UK.

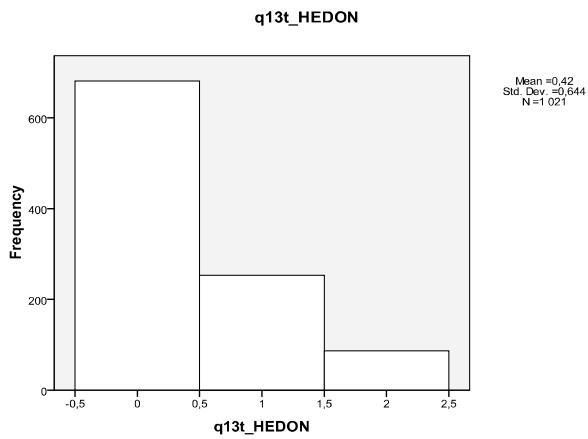
7 Přílohy

Indexy hodnotových typů na základě klastrové analýzy:

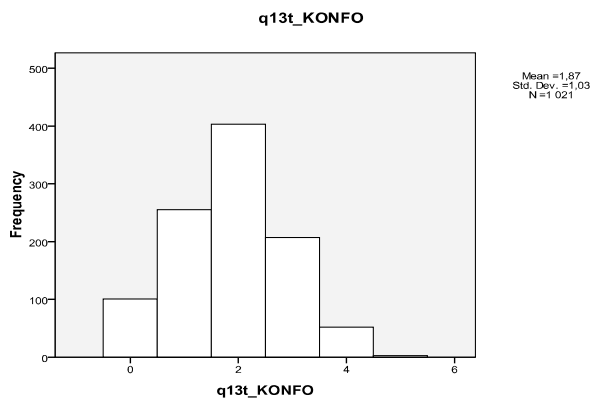
index individualismu

index hédonismu

index konformismu

Četnosti jednotlivých profesně třídních kategorií:

V generaci dětí:

Děti	odborníci	úředníci niž.	podnikatelé	RTN služby	kvalif.dělníci	nekvalif.dělníci	Total
Ředitel - řídící pracovník/zaměstnavatel s více jak 5 zaměst	6	0	0	0	0	0	6
Vysoce odborný zaměstnanec	45	0	0	0	0	0	45
Střední odborný zaměstnanec	134	0	0	0	0	0	134
Administrativní pracovník	0	58	0	0	0	0	58
Provozní pracovník ve službách a obchodě	0	0	0	63	0	0	63
Pracovník bezpečnostních orgánů	0	0	0	0	15	0	15
Mistr, vedoucí dílny/ provozu	0	0	0	0	14	0	14
Kvalifikovaný dělník vyučený v oboru	0	0	0	0	115	0	115
Polokvalifikovaný pracovník/ dělník	0	0	0	0	0	45	45
Nekvalifikovaný pracovník/ dělník	0	0	0	0	0	31	31
Zemědělský/ lesní dělník, rybář	0	0	0	0	0	3	3
Drobný živnostník ve službách	0	0	27	0	0	0	27
Podnikatel v oblasti obchodu	0	0	18	0	0	0	18
Svobodné povolání	6	0	0	0	0	0	6
Ostatní obory	0	0	20	0	0	0	20
Total	191	58	65	63	144	79	600

V generaci rodičů:

Rodiče	odborníci	úředníci niž.	podnikatelé	RTN služby	kvalif.dělníci	nekvalif.dělníci	Total
Ředitel - řídící pracovník/zaměstnavatel s více jak 5 zaměst	16	0	0	0	0	0	16
Vysoce odborný zaměstnanec	30	0	0	0	0	0	30
Střední odborný zaměstnanec	118	0	0	0	0	0	118
Administrativní pracovník	0	61	0	0	0	0	61
Provozní pracovník ve službách a obchodě	0	0	0	50	0	0	50
Pracovník bezpečnostních orgánů	0	0	0	0	12	0	12
Mistr, vedoucí dílny/ provozu	0	0	0	0	12	0	12
Kvalifikovaný dělník vyučený v oboru	0	0	0	0	114	0	114
Polokvalifikovaný pracovník/ dělník	0	0	0	0	0	55	55
Nekvalifikovaný pracovník/ dělník	0	0	0	0	0	58	58
Zemědělský/ lesní dělník, rybář	0	0	0	0	0	13	13
Drobný živnostník ve službách	0	0	22	0	0	0	22
Podnikatel v oblasti obchodu	0	0	15	0	0	0	15
Svobodné povolání	5	0	0	0	0	0	5
Ostatní obory	0	0	22	0	0	0	22
Total	169	61	59	50	138	126	603

ostatní četnosti

pohlaví

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid muž	303	49.8	49.8	49.8
Valid žena	305	50.2	50.2	100.0
Total	608	100.0	100.0	

Vzdělání potomků

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1 ZS	27	4.4	4.4	4.4

2 VY	244	40.1	40.1	44.6
3 SS	248	40.8	40.8	85.4
4 VS	89	14.6	14.6	100.0
Total	608	100.0	100.0	

EGP 6 potomci

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1 odborníci	191	31.4	31.8	31.8
2 úředníci niž.	58	9.5	9.7	41.5
3 podnikatelé	65	10.7	10.8	52.3
4 RTN služby	63	10.4	10.5	62.8
5 kvalif. dělníci	144	23.7	24.0	86.8
6 nekvalif dělníci	79	13.0	13.2	100.0
Total	600	98.7	100.0	
Missing 16 neví	8	1.3		
Total	608	100.0		

EGP 6 rodič

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1 odborníci	169	27.8	28.0	28.0
2 úředníci niž	61	10.0	10.1	38.1
3 podnikatelé	59	9.7	9.8	47.9
4 RTN služby	50	8.2	8.3	56.2
5 kvalif. dělníci	138	22.7	22.9	79.1
6 nekvalif dělníci	126	20.7	20.9	100.0
Total	603	99.2	100.0	
Missing 16 neví	5	.8		
Total	608	100.0		

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Katedra sociologie

Bc. Michaela Srncová

Proces vzniku hodnot: Mezigenerační přenos v rodině

Diplomová práce

Praha 2012

Autor práce: Bc. Michaela Srmcová

Vedoucí práce: PhDr. Jiří Šafr, Ph.D.

Rok obhajoby: 2012

Bibliografický záznam

SRNCOVÁ, Michaela. *Proces vzniku hodnot: Mezigenerační přenos v rodině*. Praha, 2012. 73 NS. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. Katedra sociologie. Vedoucí diplomové práce PhDr. Jiří Šafr, PhD.

Anotace

Diplomová práce *Proces vzniku hodnot: Mezigenerační přenos v rodině* se zabývá procesem přenosu hodnotových orientací na individuální úrovni. Cílem práce je zjistit, zda a za jakých podmínek dochází k přenosu hodnot mezi generacemi v kontextu socio-profesní třídy. Práce se opírá o Kohnovu hypotézu, která tvrdí, že hodnoty jsou také kromě samotného procesu socializace formovány pracovní pozicí jednotlivců.

Práce je rozdělena do dvou částí. Teoretická část pojednává o hodnotách, samotné socializaci jedince a shrnuje také poznatky Kohnovy práce, která se zabývá zejména diferenciací hodnot na základě profesních tříd. Analytická část se opírá o data z výzkumu „Distinkce a hodnoty 2008“. Pozornost je zaměřena na zkoumání výchovných hodnot (které vlastnosti by měli být v dětech doma podporovány). Analytická část se také dělí na dva základní okruhy. První je věnován analýze hodnot potomků i rodičů skrze jednotlivé profesní třídy. Druhý okruh se věnuje přenosu jednotlivých hodnotových typů mezi generacemi.

Klíčová slova

Hodnoty, funkce hodnot, přenos hodnot, hodnotové orientace, socializace, socializační mediátoři, Kohnova hypotéza.

Annotation

The thesis *The process of value formation: intergenerational transmission in family* deals with the transmission of value orientations on the individual level. The aim of the study is to find out the mechanism of value transmission based on the social class – defined on profession. The diploma thesis is related to Kohn theory, which deals with the value differentiation according to work position.

This study is divided into two parts. Theoretical parts discuss the issues about values, socialization and Kohn theory. Empirical part is based on data “Distinction and values 2008”. Attention is focused on upbringing values. Analysis are divided into two parts. First is focused on analysis of

parental and children's values through social classes defined by professions and second one deal with particular type of values in both generations.

Keywords

Values, function of values, transmission of values, value orientations, socialization, mediators of socialization, Kohn's hypothesis.

Rozsah práce: 131 107 znaků (73 NS)

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem překládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely

V Praze dne 13. 05. 2012

.....
Michaela Srncová

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala vedoucímu práce PhDr. Jiřímu Šafrovi, Ph.D. za vedení mé práce, rady, připomínky a trpělivost. Ráda bych také poděkovala přátelům a rodině za podporu v průběhu celého mého studia.

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Studijní program: Sociologie

Studijní obor: Sociologie

Akademický rok 2010 / 2011

Projekt diplomové práce

Autor: Bc. Michaela Patáková (Srncová)

Vedoucí práce: PhDr. Jiří Šafr, Ph.D.

Téma diplomové práce:

PROCES VZNIKU HODNOT: MEZIGENERAČNÍ PŘENOS V RODINĚ

Vymezení práce:

Ve své diplomové práci bych se ráda zabývala tím, jak jsou utvářeny hodnoty jedince v průběhu socializace v rodině původu a později ve fázi dospělosti vlivem jeho vlastního statusu a sociálního okolí. Hlavním cílem mé práce bude zjistit, zda a případně za jakých podmínek dochází k přenosu hodnot mezi rodiči na jejich potomky. Tedy do jaké míry a jakými způsoby jsou hodnotové struktury (orientace, normy a preference) jako součást životního stylu utvářeny v procesu socializace. Poznatky sociální psychologie v této souvislosti ukazují, že mezi konkrétní mechanismy, pomocí nichž jsou hodnotové struktury v rodinách na potomky přenášeny, patří především přenos skrze status rodičů, jejich napodobování a mezigenerační solidarita (Kohn, Bengtson).

Diplomová práce bude sledovat determinanty hodnot zejména v souvislosti s podmínkami a okolnostmi, za nichž probíhala socializace. Hlavní analytickou jednotku proto tvoří rodina původu. Soustředím se na období dospívání, v kterém se chci zaměřit na vliv toho, jaké aktivity rodiče s dětmi dělali ve volném čase a jak tyto aktivity následně ovlivnily život potomků z hlediska hodnotových orientací. Hlavní hypotéza práce předpokládá, že hodnoty a potažmo i životní styl se přenáší především v rámci rodiny – „z rodičů na děti“, tedy že podobnost hodnotových orientací s rodiči a socializace v rodině má větší vliv na utváření hodnot jedince než jeho vlastní životní

dráha a statusové postavení (vzdělání, životní události, profesní dráha).

V prvním okruhu determinant hodnot budu zkoumat vliv mediátorů a okolností, za jakých probíhala socializace v době rané adolescence a to jak samostatně, tak ve vzájemných souvislostech. Sledovat budu vliv životního stylu matky a otce, částečně též jejich hodnotových orientací (zde lze očekávat nízkou reliabilitu i validitu vzhledem k tomu, že se jedná o výpovědi ohledně hodnot v minulosti), úplnost rodiny a vztahy mezi rodiči a dětmi. Dále budu posuzovat vliv askriptivních charakteristik vztahujících se ke statusu rodiny původu (ekonomická situace, vzdělání rodičů a jejich profesní status). Důležitý mediátor přenosu hodnot a životního stylu představuje – podobně jako v případě mezigenerační transmise lidského kapitálu (vzdělání) – intenzita interakce a emoční kvalita vztahů rodič-dítě. V. Bengtson v této souvislosti hovoří o afektivní solidaritě, J. Coleman o sociálním kapitálu v rodině.

Druhým uvažovaným okruhem determinant hodnot je vlastní postavení jedince v dospělosti, jeho životní dráha a fáze a sociální okolí. Zde budu sledovat vliv vzdělání, socioekonomického statusu (profese), životní fáze (rodinný stav, děti) a postavení partnera (vzdělání, profese).

Důležité je poznamenat, že se přenos a vlivy na utváření životních hodnot spolu s životním stylem budu snažit postihnout na datech z výzkumu Distinkce a hodnoty 2008, který využívá retrospektivních výpovědí respondentů z generace dnešních třicátníků. V tomto období života lze považovat osobnost jedince již za vytvořenou a relativně stabilizovanou. Zároveň budou využity výpovědi jednoho z jeho rodičů. Ač jsou tedy respondenti ze stejné věkové kohorty, mohou se nacházet v odlišné životní fázi (rodina, kariéra). Na druhou stranu efekt kohortního vlivu – generační proměna hodnotových struktur – byl fixován již samotným designem výzkumu.

Současný stav poznání:

Chápeme-li hodnoty jako sociální jevy, předpokládáme tak, že vznikají v určitých procesech a působením určitých vlivů. Na vznik hodnot můžeme nahlížet dvojitým způsobem. Hodnoty jsou spojeny s významem jednotlivých objektů, který mu jedinec či skupina přikládá. Tyto významy jsou podstatné, protože vyjadřují obsah a váhu objektu. Východisko, které je spojené s empirickým poznáváním hodnot, předpokládá přístup k hodnotám jako k něčemu, co existuje – je sociálním faktem.

Na hodnoty můžeme nahlížet nejen ve vztahu k hodnocení, ale i k zacílení. Cílové hodnoty se vztahují ke konečnému stavu a jde tedy spíše o hodnoty zaměřené na osobnost, instrumentální hodnoty se vztahují ke způsobům jednání přijatelným pro naplňování cílových hodnot.

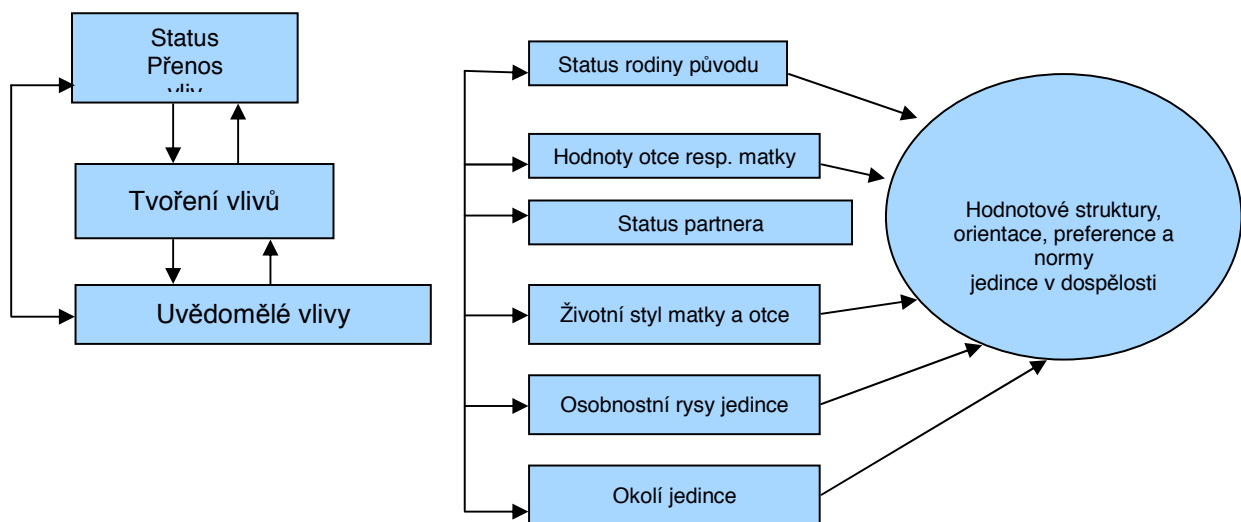
Ve své práci bych se také ráda zaměřila na procesy vzniku hodnot, které se v obecné rovině mohou

tvořit dvěma způsoby. Prvním je obecná rovina, hodnoty jsou vnímány jako výsledek hodnocení, zaměřuje se tak na to, jaká hodnocení přicházejí v úvahu a jaké výstupy jsou možné. Druhá dimenze jako konkrétní sociální fenomén, která se zabývá procesy ve vývoji sociálního subjektu – osobnosti, společenství či skupiny. Jde o procesy, které se označují jako sociální učení a jsou jádrem socializace jedince.

Je nutné se také věnovat jednotlivým socializačním mediátorům, které jsou tvořeny rodinou, školou, prací, zájmovými skupinami či pracovními skupinami. Specifikací podoby a váhy působení jednotlivých mediátorů je možné podpořit či zpochybnit poznatky o existenci přijatých hodnot. Ve své práci se nebudu věnovat všem zmíněným socializačním mediátorům, pozornost chci věnovat především rodině a škole – hlavním socializačním mediátorům.

Teoretický model přenosu hodnot:

Ve schématu vycházejícího z mikrosociálního modelu mezigenerační transmise aspirací, hodnot a sebeúcty V. Bengtsona se snažím o postihnoutí přenosu hodnotových orientací, struktur, preferencí a norem z rodičů na potomky, o postihnoutí vlivů a okolí jedince, a to hlavně v období socializace. V rámci socializace je důležitý styl a možnosti výchovy, vztah mezi rodičem a dítětem a v neposlední řadě zájem rodiče na vzdělávání dítěte. Na tvorbu hodnotových struktur má taktéž vliv vedle osobnostních charakteristik okolí jedince, v pozdějším období zejména partner.

Struktura práce a metoda výzkumu:

Práce bude rozdělena do dvou hlavních částí.

V teoretické části se budu věnovat procesům vzniku a mezigeneračního přenosu hodnot, vymezení a

vyjasnění pojmů ohledně měření hodnot a jednotlivým přístupům ke zkoumání hodnot.

Dále také referenční jednotce – rodině a socializaci - jako nejdůležitějšímu procesu vzniku hodnotových struktur a jejich přenosu. Zde bych svou pozornost ráda zaměřila na jednotlivé výchovné styly rodičů, emoční klima v rodině a životní styl rodičů.

V empirické části se budu opírat o data z výzkumu „Distinkce a hodnoty“ z roku 2008 (CESES UK, SOU AV ČR), který zkoumal „rodiče a jejich děti – potomky ve věku 30-34 let“, což mi umožňuje sledovat tvorbu hodnotových struktur v životním cyklu a vlivem statusového postavení v dospělosti i předpokládaný mezigenerační přenos. Sledovat budu odděleně determinanty hodnot v těchto oblastech: struktury (obecná dimenze), orientace, preference (včetně kulturního vkusu) a normy (Prudký et al. 2009). Analýzou dat se budu snažit uvedený sociální proces popsat a případně i vytvořit komplexní model tohoto procesu.

Předběžná struktura diplomové práce:

1. Úvod a cíle práce
2. Teoretická část (základní vymezení pojmů)
  - Hodnotové struktury – jejich vznik a reprodukce
  - Procesy vzniku hodnotových struktur
  - Rodina jako hlavní socializační mediátor
  - Sociální kapitál v rodině původu
  - Výchovné styly
3. Základní hypotézy
4. Data: Distinkce a hodnoty 2008
5. Empirická část
  - metodologie výzkumu Distinkcí a hodnot 2008
  - popis jednotlivých vícerozměrných analýz
  - analýza zjištěných poznatků
  - popis vlivu a reprodukce hodnotových struktur
  - vysledování dráhy jednotlivců (zejména na základě vzdělání a profese)
6. Závěry a zjištění
7. Literatura

Literatura:

- Bengtson, V. L. (2002). *How families still matter: A longitudinal study of youth in two generations*. Cambridge: University press.
- Bennet, T., M. Savage, E. Silva, A. Warde, M. Gayo-Cal, D. Wright. (2009). *Culture, Class, Distinction*. London and New York: Routledge.
- Bourdieu, P. (1999). *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Coleman, J. S. 1988. Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, Vol. 94: S95-S120.
- Crook, Christopher J. (1997). *Practices and Socioeconomic Attainment: The Australian Experience*. Westport, Conn. (u. a.): Greenwood Press
- Kohn, M., K. Slomczynski, C. Schoenbach, 1986. „Social stratification and the transmission of values in the family: A cross-national assessment“ *Sociological forum*. 1 (1): 73-102
- Kraaykamp, G., P. Nieuwbeerta (2000). Parental Background and Lifestyle Differentiation in Eastern Europe: Social, Political and Cultural Intergenerational Transmission in Five Former Socialist Societies, *Social Science Research*, 29, 92-122.
- Ondrejko, P. (2004). *Socializácia v sociológii výchovy*. Bratislava: Veda – vydavateľstvo slovenskej akadémie vied.
- Prudký, L. a kol. (2009). *Inventura hodnot*. Praha: Academia.
- Šafr, J. (2008) *Životní styl a sociální třídy: vytváření symbolické kulturní hranice diferenciací vkusu a spotřeby*. Praha: SOÚ AV ČR

Souhlas konzultanta se spoluprací:

Konzultant: PhDr. Jiří Šafr, PhD.

10. 06. 2010

Podpis

Obsah

1	Úvod	2
2	Teoretická část	5
2.1	Hodnoty	5
2.1.1	Přístupy a vymezení hodnot	5
2.1.2	Hodnoty a jejich funkce	7
2.1.3	Hodnoty předmětem zkoumání	9
2.2	Socializace	15
2.2.1	Socializační teorie	16
2.2.2	Socializace a hodnoty	18
2.2.3	Socializace a socializační mediátoři	18
2.2.4	Resocializace	20
2.3	Předávání kapitálu rodiny	21
2.4	Kohnova hypotéza	23
2.4.1	Subkultury společnosti a jejich determinanty	23
2.4.2	Sociální pozice a její vliv na hodnoty a osobnost jedince	24
2.4.3	Faktory ovlivňující hodnotové orientace	25
2.4.4	Srovnávací analýzy s jinými zeměmi	28
3	Analytická část	30
3.1	Informace o datovém souboru	30
3.2	Výzkumná otázka a hypotézy	30
3.3	Hodnoty třicátníků v sociální struktuře	31
3.3.1	Bivariátní pohled	34
3.3.2	Porovnání generací – vliv sociální třídy v generaci rodičů a potomků.	40
3.4	Faktory ovlivňující hodnoty třicátníků	45
3.4.1	Vytvoření hodnotové typologie	47
3.4.2	Pohled na hodnotové typy skrze vzdělání respondentů	47
3.4.3	Hodnotové typy a pozice v sociální struktuře u dětí a rodičů	49
3.4.4	Vlivy působící na utváření hodnotových typů	52
4	Závěr	58
5	Summary	61
6	Literatura	62
7	Přílohy	66

1 Úvod

Námětem diplomové práce je téma hodnot a hodnotových orientací a jejich utváření. Hodnoty jsou jedním z klasických sociologických témat. Samotné hodnoty můžeme vnímat jako jisté sociální jevy, které vznikají v určitých procesech za pomoci působení určitých vlivů. Vyjadřují obsah a váhu objektům či samotnému jednání jedinců ve společnosti.

Proces vzniku hodnot může být chápán jako výsledek hodnocení na obecné úrovni, přičemž se zohledňuje jak samotné hodnocení, tak i možné výstupy, které jsou o dané hodnocení opřeny. Druhá dimenze procesu vzniku hodnot je zaměřena na konkrétní sociální fenomén. Zabývá se procesy ve vývoji daného sociálního subjektu, kterým může být osobnost, společenství či jistá skupina.

Hodnoty vznikají vždy v jisté společnosti a je mnoho faktorů, které mají na vznik hodnot vliv. Těmito faktory jsou rodina, škola, zájmové či pracovní skupiny.

Předložená práce se snaží o postižení procesu přenosu hodnotových orientací mezi generacemi a jejich zkoumání na individuální úrovni. Hlavním cílem práce je zjistit, zda a za jakých podmínek dochází k přenosu hodnot mezi rodiči a jejich potomky v kontextu socio-profesní třídy. Práce reflektuje hlavní Kohnovu (1963) hypotézu, která spočívá v tom, že hodnoty jsou formovány a ovlivňovány podle toho, jakou pracovní pozici ve svém životě lidé zastávají. Pracovní pozice tak vytváří jistý specifický pohled na život, který jedinec v roli rodiče nevědomě prostřednictvím socializace předává svým potomkům. Protože práce pracuje s potomky, kteří již dosáhli třiceti let, zabývá se i hlediskem vlastní pracovní zkušenosti. Mikroskopický pohled, který je v práci aplikován, sleduje vliv sociální třídy na jednotlivé hodnotové orientace a to jak v generaci rodičů, tak i v generaci jejich dospělých potomků. Zmíněný mikroskopický přístup je založený na sledování a srovnávání výchovných hodnotových orientací v šesti sociálních třídách definovaných skrze profesní pozice respondentů.

Práce je rozdělena do dvou základních částí, do teoretické a analytické. Teoretická část se zaměřuje na teoretické poznatky ohledně hodnot, socializace a shrnuje zejména teoretické a empirické poznatky Kohnovy práce, ve které se zabýval diferenciací hodnot a odlišnostmi ve výchově na základě profesně-třídní zkušenosti. Jednotlivé okruhy jsou zpracovány jenom do té míry, aby byla postižena relevance k druhé analytické části práce. Není proto záměrem podat v jednotlivých teoretických částech ohledně vysvětlení osvojování si a formování hodnot vyčerpávající informace.

První teoretický okruh rozpracovává tematiku hodnot. Hodnoty jsou v této části definovány a jsou zde zohledněny možné přístupy, jak je na problematiku hodnot a jejich zkoumání možné pohlížet. Taktéž je zde věnována pozornost jednotlivým funkcím hodnot jak z pohledu jedince, tak i z celospolečenského hlediska. Předávání hodnot není jednosměrný proces, společnost jedince formuje a jedinec může mít zpětně vliv na hodnoty celé společnosti.

Druhým rozpracovávaným tematickým okruhem je velké téma socializace. Kromě základního teoretického vymezení je zde věnována pozornost vztahu mezi socializací a hodnotami. Na tomto místě je také pojednáno o základních socializačních mediátorech. Rodina je základním a hlavním, nikoliv však jediným mediátorem, který má na utváření hodnot vliv.

Třetí a poslední teoretický okruh je věnován práci Melvina L. Kohna, který se ve svých výzkumech zabýval zejména diferenciací, přenosem a potažmo i tvorbou hodnot jedince. Poznatky z jeho dlouholetých výzkumů ukazují, že jedním z dalších konkrétních mechanismů, pomocí kterého se utvářejí a usazují hodnoty jedince, je přenos hodnotových orientací skrze profesní zařazení rodičů.

Analytická část práce je zaměřena na analýzu dat z výzkumu „Distinkce a hodnoty“ z roku 2008 (CESES UK, SOU AV ČR). Výzkum zkoumal rodiče a jejich potomky – ve věku 30 – 34 let, u kterých se vzhledem na věk předpokládá jistá hodnotová zakotvenost. Unikátnost dat spočívá v dotazování skutečných párů „rodič – dítě“, což umožnilo sledování hodnotových orientací jak v generaci dětí v dospělosti tak v generaci rodičů, u kterých předpokládáme, že jejich současné výpovědi o preferenci hodnot, rovněž odrážejí hodnotovou orientaci v době, kdy jejich děti vyrůstaly. Hlavním záměrem práce je vysledovat, co má vliv na utváření hodnotových orientací v generaci potomků a do jaké míry se na utváření hodnot podílí pozice ve stratifikačním systému, a to jak rodiny původu¹ tak současný třídní pozice potomka v dospělém věku.

Ze široké problematiky hodnot, kterými se výše jmenovaný výzkum věnoval, jsme zvolili zkoumání výchovných hodnot v rodině. Tedy otázkou, která se ptá, které vlastnosti by měli být v dětech doma podporovány a které považují respondenti za důležité. Důležitou roli ve výchově hrají zkušenosti rodičů, které se podobně jako samotné teoretické přístupy od sebe liší.

Analytická část je adekvátně rozdělena do dvou okruhů. První okruh se věnuje hodnotám potomků

---

¹ Rodina původu odráží třídu rodičů v době, kdy potomkovi bylo přibližně 15 let

(třicátníků) a tomu jak se jejich hodnoty mají ve srovnání s hodnotami rodičů. Na tomto místě je dále zohledněn bivariátní pohled mezi pohlavím, hlavním výstupem je porovnání hodnot mezi jednotlivými třídami. Přičemž se zohledňuje relační přístup ke srovnávání mezi jednotlivými generacemi.

Druhý okruh je věnován zkoumání, zda jsou jednotlivé typy hodnotových orientací přenášeny z generace na generaci spíše prostřednictvím pozice rodiny v profesní struktuře, hodnotami, které zastával dotázaný rodič, anebo zda na typy hodnotových orientací měl vliv pozdější vlastní socioekonomický status dítěte (vlastní zkušenost nabyta skrze pracovní pozici). V průběhu socializace mají na hodnoty dětí nejvýraznější vliv rodiče. Může to znamenat, že jde zejména o přenos hodnot v rámci socializace buď bezprostředně skrze třídní pozici rodičů, tj. jejich zkušenost z pracovní pozicí, anebo ve smyslu působení rodičovských hodnot jako takových.

Základními zkoumanými otázkami budou:

Zda se preference jistého typu hodnot liší na základě socio-profesních kategorií mezi jednotlivými generacemi?

Jakým způsobem dochází k utváření hodnot jedince a do jaké míry se na tomto procesu podílí třídní pozice (rodičů i dětí)?

2 Teoretická část

Teoretická část sestává z vymezení témat vztahujících se k mé diplomové práci. Zaměřuji se na hodnoty, socializaci v rodině a ukotvení Kohnové hypotézy ve vztahu mezi hodnotami a profesní dráhou jedince.

V první části teoretické stati vymezují nejen samotný pojem vnímání hodnot, ale všímám si i různých přístupů a hledisek, na základě kterých je možné k problematice hodnot přistupovat, a to jak z pohledu teoretického tak empirického. Nutno podotknout, že se ve své práci zabývám zejména sociologickým hlediskem zkoumání hodnot na individuální úrovni.

Druhý okruh teoretického vymezení práce věnuji socializaci v rodině. Mnozí autoři zabývající se hodnotami tvrdí, že je to právě rodina, která nás jednotlivce vybaví jistými hodnotami. Je to právě rodina kde se učíme, „co se jak dělá a jak je správné jisté věci dělat“ [Prudký 2009]. Není to jenom rodina, kdo pak od nás očekává jisté strategie našeho jednání, ve kterém se mají odrážet „naučené“ a společností uznávané hodnoty. Na situace tak mnohdy reagujeme „podvědomě“ a ani nevíme proč – „prostě se to tak dělá“ [Prudký 2009]. Konsenzus také existuje v tom, že jsou hodnoty, které zůstávají v našem životě neměnné a pak jsou takové, které se mění nejčastěji pod vlivem vlastní životní zkušenosti, vlastní životní dráhy a samozřejmě pod vlivem okolí, kterému jsme neustále vystaveni.

Jak je v následujícím textu patrné, východisek a typologizací k hodnotám je několik. Ve své práci se budu v této poslední teoretické části věnovat Kohnovu přístupu a ukotvení jeho hypotézy. Zaměřuje se zejména na podmíněnost hodnot v rámci sociální třídy, jejímž základem je profesní dráha jedince. Kohn dokládá, že hodnoty jsou ovlivněny zejména typem práce, která se od něj v dané pracovní pozici očekává.

2.1 Hodnoty

2.1.1 Přístupy a vymezení hodnot

S pojmem hodnota se setkáváme napříč vědními obory, v různých souvislostech a v mnoha výkladech. Hodnota však není termín, který se vyskytuje jenom ve vědních disciplínách, setkáváme se s ním v každodenním životě. Hodnoty nejsou novým tématem, sahají do samotného počátku filosofického myšlení. „Filosofové si postupně uvědomovali, že kromě fyzická existuje i svět ideální“. [Kavalíř 2005: 334]. Analýza hodnot je složitá, protože hodnoty nikdy nestojí osamocené „

... hodnota je determinována jinými hodnotami a sama determinuje, ... , ostatní hodnoty“. [Kavalíř 2005: 334].

V sociologii nacházíme mnoho východisek, jak ke zkoumání hodnot přistupovat. Jednotlivé přístupy se v mnohém překrývají nebo se od sebe diametrálně odlišují. Rokeach tvrdí, že pokud jedinec zastává jistý názor, způsob jednání nebo cílový stav, preferuje jistou hodnotu, která v jeho očích zasluhuje přednost před jinými alternativními způsoby jednání. Hofstede chápe hodnotu jako širokou tendenci dávat přednost určitým stavům věci před jinými. Kluckhohnová a Stroedtbeck hovoří o hodnotových orientacích jako o komplexních, včleněných řazených principech. Hodnoty je podle nich potřeba chápat jako komplexní významy, protože vyjadřují významy různých objektů, činností či možností. Hodnoty tak ovlivňují naši zaměřenost, volbu cílů a prostředků nebo způsobů jisté činnosti. [Velký sociologický slovník 1996].

Weber se ve svém díle *Protestantská etika a duch kapitalismu* také zabývá hodnotami, avšak bez toho aniž, by zde pracoval s ucelenou teoretickou koncepcí. Hodnoty jsou zde prostředkem k nastolení nového ekonomického řádu, kapitalismu. Talcott Parsons vnímá hodnoty jako jistá vodítka, které jedince usměrňují tak, aby byli schopni vzájemné kooperace, a proto jsou hodnoty důležité k zachování sociálního řádu. Ani u Pierra Bourdieu se hodnoty jako samostatný fenomén neobjevují. Vnímá je však jako symbol konfliktu, protože odrážejí zájmy skupin podle jejich mocenských a ekonomických zdrojů. [Vávra 2007]

Existuje několik stovek odlišných definic a přístupů k hodnotám, ale podle Prudkého se má vždy na mysli něco podstatného pro existenci jevu či procesu, o jehož hodnotách se diskutuje. „A vždycky do obsahu toho, co myslíme hodnotami, vstupuje i zkušenost a sebereflexe.“ [Prudký 2009: 7]. Hodnoty jsou pro každého z nás jistým pojítkem s realitou a viděním světa. Vyznávané hodnoty se od jedince k jedinci liší, a to platí i pro menší skupiny, společenství či komplexní kulturu. [Vávra 2007] Na druhé straně pak vyznávané hodnoty fungují pro jistou skupinu či společenství jako tmel – hodnoty jsou jinými slovy to, co je drží pohromadě.

Obecně můžeme shrnout, že „předpokladem vzniku hodnot je hodnocení“ [Prudký 2009: 23]. Hodnoty jsou tak již výsledkem hodnocení a zároveň se stávají prostředkem k následnému hodnocení. Hodnoty tak v sobě hodnocení obsahují a samy musí být pozorovány jako zdroje hodnocení. Jsou zároveň indikátorem i výpovědí o obsahu sebe sama, jedná se o indikace popisující i explikující. [Prudký 2009]

Jak již bylo zmíněno, je několik přístupů, jak se na problematiku hodnot dívat. Hodnoty jsou chápány jako součást biologických dispozic člověka, kde jsou hodnoty tvořeny prostřednictvím pudů, které nás vedou k jisté cílevědomé aktivitě.

Podle Maxe Schelera mohou být hodnoty vnímány jako zvláštní vlastnosti skutečnosti. V jeho pojetí hodnoty nejsou dílem jedince, nýbrž existují objektivně, ale prožívány jsou subjektivně v každém z nás.

Další přístup stojí vůči Schelerovu vymezení v opozici. V jeho přístupu jsou hodnoty chápány jako subjektivní vztah ke skutečnosti. Jedinec tak rozhoduje sám, co hodnoty jsou, takže je nejen objevuje ale i tvoří. „Hodnota je specifickým vztahem mezi člověkem a věcmi, jejichž základem je postoj přízně či nepřízně, touhy nebo odmítnutí, lásky nebo nenávisti.“ [Prudký 2009: 24]

Další významný přístup k hodnotám předkládá, že hodnoty jsou jistým specifikem skupiny a slouží jako kontrola k chování jedinců dané skupiny. V jistém slova smyslu jsou pro skupinu jakýmsi normami, podle kterých se jednání členů skupiny posuzuje. Jisté jednání členů jednotlivých skupin tak může vést jak k pochvale, tak i k sankcím, trestům.

2.1.2 Hodnoty a jejich funkce

Hodnoty mají mnoho rozměrů a mají vliv nejen na jedince ale i na společnost jako celek. Mohou proto fungovat různě a tato různost se odráží v zacílení pohledu na hodnoty. Základními funkcemi hodnot podle Prudkého jsou: hodnoty jako stavební kameny kultury, hodnoty jako definiční znak osobnosti, hodnoty jako součást obsahu sociálních fenoménů a vztahů, hodnoty jako zdroj motivace chování, hodnoty jako součást identifikace skupiny, etnika či společenství, hodnoty jako zdroje sociální a kulturní soudržnosti, hodnoty jako zdroje a charakteristiky rozvrstvení a hierarchizace společnosti, hodnoty jako atribut morálky a hodnoty jako základ politických ideologií a filosofii.

Na základě vymezení diplomové práce se budu zabývat hodnotami v rovině jedince – tedy na individuální úrovni. McGuire rozděluje individuální funkce hodnot do dvou okruhů, které podporují proces adaptace a proces individuálního růstu.

Funkce adaptace odpovídá hodnotám, které se orientují nebo vystupují jako kritéria v nových situacích. Jedná se zejména o hodnoty, které člověk přijal v průběhu socializace a prostřednictvím kterých hodnotí situace anebo řeší vzniklé konflikty.

Funkce překonávání vlastní existence vystihuje podle Cakirpalogla, Goldsteinův abstraktní postoj. Do komplexního procesu hodnocení se zapojuje sebehodnocení, vědomí o žádoucnosti,

sebergulaci a funkci logického a abstraktního myšlení. Člověk si tak může vytvořit vlastní smysl života a tím naplnit vlastní bytí. [Cakirpaloglu 2004].

Oba tyto celky individuálních funkcí hodnot vyvolávají otázky, zda proces adaptace a překonávání má původ v jedné z hodnot, která může plnit několik funkcí nebo zda se jedná o více různých hodnot ovlivněných sociálním prostředím jedince.

Sociální význam hodnot můžeme také analyzovat prostřednictvím dvou funkcí:

- Funkcí sociální integrace, která souvisí s udržení jisté skupiny. K této funkci patří sociální kontrola a akcentace na stanovování sociálně přijatelných obsahů;
- Funkce sociální racionalizace, hraje významnou roli v dynamice společnosti, protože zde hodnota slouží k ospravedlňování společenských zájmů. „Racionalizace transformuje dílčí zájmy různých vrstev, politických skupin a jiných konfrontovaných složek společnosti v hodnotový obsah, který je přijatelný pro největší počet subjektů uvnitř zájmově heterogenní společnosti.“ [Cakirpaloglu 2004: 404] Extrémní hodnotový a ideologický nesoulad polarizuje společnost a v extrémních případech může vést k občanské válce. Na druhou stranu jistá míra hodnotového napětí se považuje za stimul ve vývoji společnosti.

Funkce hodnot se navzájem prolínají a doplňují, a v tomto slova smyslu jsou oboustranné. Jsou to jednotlivci, kteří ovlivňují hodnoty společnosti, protože i když jsou výchovou zarámováni v jistých hodnotových rámcích, mají své osobní zkušenosti s realitou. Zkušenosti pak dále podněcují buď k přehodnocování již internalizovaných hodnot, nebo k získání dalších nových hodnot.

Podle Prudkého slouží hodnoty spolu s navázanými hodnotovými normami v sociálním uspořádání společnosti jako [Prudký 2007]:

- Zdroje obsahu sociálních rolí a potažmo tak i vrstev či tříd. I Parsonsův pohled přikládá hodnotám a normám stěžejní význam pro určování obsahu chování v daných sociálních rolích a tím také na chování, komunikaci a interakci dané společnosti.
- Garance uspořádání společnosti a její hierarchizace. Podle Darendorfa je sociální status jednotlivců spojený s jejich etnickým původem, náboženstvím, které jsou zakořeněny v jejich sociálním postavení. Darendorf tak chápe hodnoty spíše jako niterné normy, které garantují sociální struktury.
- Zdroje prorůstání či homogenizace. V tomto smyslu jde zejména o prohlubování či zmenšování sociálního napětí v sociální struktuře.

- Následky změn, které hodnoty a s nimi svázané normy na společnost, na jednotlivce a jejich role či statusy mají.

2.1.3 Hodnoty předmětem zkoumání

Pro sociologické zkoumání hodnot je důležité vymezení hodnotových typů, které v sobě zahrnují směs poznání a hodnocení. „Je zcela běžné, že se o hodnotách pojednává jednou jako o hodnotových orientacích, jindy prostě jenom jako o hodnotách.“ [Prudký 2009: 30]

Typologizace hodnot je důležitá zejména, když jsou „pro nositele hodnotových typů nalézány příznačné sociální charakteristiky“. [Prudký 2009: 28] Mezi nejznámější patří Sprangerova konstrukce hodnotových typů. Podle něj není možné činy jednotlivců vysvětlit jenom z hlediska naplňování biologických potřeb, ale je potřeba připojit i touhu po uskutečnění vyšších cílů a hodnot. K tomu, aby člověk mohl sledovat tento vyšší cíl je potřeba, aby existoval logický systém hodnot, který se podle Sprangera skládá ze šesti hodnot: pravdy, krásy, užitku, lásky k lidem, moci a Boha. Podle toho, která ze šesti hodnot u člověka převládá, můžeme konstruovat jednotlivé typy:

- Člověk, který se snaží dosáhnout poznání pravdy, zákonitostí a vtažů mezi lidmi je člověkem teoretickým;
- Člověk hledající ve svém životě zážitky, estetično nebo příležitost k vyjádření se, je člověkem estetickým;
- Člověk, který v životě hledá zejména užitek, zisk a blaho pro sebe sama, svoji rodinu či skupinu, je člověkem ekonomickým;
- Pro člověka sociálního je důležitá láska k lidem;
- Mocenský typ člověka se vyznačuje převládající hodnotou moci, která má vliv na jednání a motivy jiných lidí;
- Člověk, který hledá smysl života jako takového, je náboženským typem člověka.

O typologizaci se také snažil Stern, který chápe hodnotové orientace jako zobecnitelné motivy. [Prudký 2009]. Směry hodnotových orientací rozděluje do těchto typů:

autotelický – má smysl sám v sobě;

heterotelický – obsahuje v sobě zvýznamňování druhých;

hypertelický – směřující k ideálům (nadosobním cílům).

Konstrukce hodnotových typů je opřena o řadu empirických výzkumů. Mezi nejznámější tvůrce, kteří se o empirické výzkumy opírají, patří M. Rokeach, R. Inglehart, S. H. Schwartz a R. Hofstede.

Michael Rokeach prosazoval zkoumání hodnot pomocí empirického přístupu. Východiskem pro něj byla Maslowova hierarchizace potřeb a Mertonova teorie středního dosahu, která spojuje teorii s empirickým ověřením. [Prudký 2006: 39]. Ve svém přístupu k hodnotám vychází z Klukhohnova konceptu, kde jedinec vybírá nejvhodnější způsob dosahování cílů svých nebo společenských. Jde o preferenci jistých skutečností nebo věcí před ostatními.

Rokeach vymezil tři složky, které se navzájem doplňují. Jedná se o složku kognitivní, kde hodnotu představuje „poznání žádoucího“ (člověk ví, k čemu má směřovat a o co má usilovat). Druhou je složka afektivní, ve které jde o citový vztah k jistému objektu, který může být přijímající i odmítající. A poslední třetí složkou je behaviorální složka, kde hodnota funguje jako intervenující proměnná, jako zdroj či motivace.

Hodnoty chápe jako jisté vzorce, které člověk používá při rozhodování, na základě kterých komunikuje s ostatními, či si vytváří obraz sebe sama. Rokeach hodnoty dělí na cílové a instrumentální, přičemž instrumentální slouží jako prostředek k dosažení vytyčených cílů, prostřednictvím jednání a chování. Cílové hodnoty pak představují již výsledný konečný stav. Vybíráním z hodnotové nabídky si jedinec vybírá jisté hodnoty, které podle důležitosti dále strukturuje a tím si vytváří vlastní hodnotový systém. Tento hodnotový systém nevzniká nahodile vybranými hodnotami, ale je vázán na určitou kulturu, ve které jedinec vyrůstá a ve které je socializován.

Hodnoty se podle něj mohou proměňovat „v souladu se změnami v kultuře, ve společnosti a na základě nových osobních zkušeností.“ [Prudký 2009: 76] Rokeach vytvořil metodu založenou na 36 hodnotách, které jsou rozděleny na hodnoty instrumentální a terminální. Respondent z předložených hodnot vybírá ty, které ve svém životě považuje za důležité. Výsledky pak slouží k vytvoření hodnotových žebříčků, k jejich charakteristikám a následnému srovnání. Získané a popsané hodnotové žebříčky je možné na základě charakteristik vztáhnout k různým skupinám či národům a dále jejich pomocí sledovat proměny nebo stabilitu ve skupinách či národech. Tento model již předpokládá, že jsou jisté hodnoty pro danou skupinu či etnikum dané, vychází tedy z jistého teoretického předpokladu a jinak se dále neověřuje.

Ronald Inglehart v mnohém na Rokeache navazuje. Rozdělení potřeb podle Maslowa je pro něj východiskem pro rozdělení hodnot do skupin materialistických a postmaterialistických. Mezi

materialistické hodnoty patří kromě hodnot hmotné potřeby i hodnoty zabezpečení, bezpečí, jistoty či trvalosti řádu. K postmaterialistickým hodnotám patří naplňování sociálních a seberealizačních potřeb, participace v zaměstnání, osobnější mezilidské vztahy, atd. To, zda bude jedinec vyznávat hodnoty materialistické nebo postmaterialistické, pramení podle Ingleharta z období socializace, zejména z období adolescence, kdy dochází k tvorbě hodnotových struktur. Hodnotové struktury si pak jedinci mají tendenci spíše zachovávat, nežli je měnit. Inglehart tím poukazuje na vysokou stabilitu hodnotových struktur, případné změny se pak netýkají celkové proměny hodnotové struktury, nýbrž jenom její části.

Kromě materiální a postmateriální dichotomie Inglehart také formuloval dichotomii tradičních a náboženských hodnotových orientací proti racionalistickým a sekularizačním orientacím a dichotomii autoritářství a demokratizace.

„**Geert Hofstede** přistupuje ke zkoumání hodnot jako k jednomu z procesů poznávání a měření „mentálních programů“ u lidí, které v sobě zahrnují hodnoty a kulturu, a které mohou být nalezeny na úrovni: univerzální, kolektivní a individuální.“ [Prudký 2009: 82]. Hlavním východiskem pro jeho přístup výzkumu hodnot spočívá v tom, že lidské chování není nahodilé a je do jisté míry předvídatelné, proto je možná existence sociálních systémů. Přejít od individuálního ke kolektivnímu je možné vysvětlit sociálně – skrze předávání hodnot mezi generacemi.

Tvrdí, že hodnoty jsou jisté tendence preferencí událostí, činů vůči jiným, mají proto dva protichůdné póly. Velký důraz klade Hofstede na rozlišování hodnot podle toho, zda jsou chtěné (odráží přání jedince) a zda jsou vyžadované (odráží vědomí jedince, že jeho přání se nemusí úplně se skupinou nebo společností slučovat, v tom co by si měl přát).

Kromě konceptu výzkumu hodnot se Hofstede zabývá i výzkumem kultury. Hodnoty jsou však i pro výzkum kultur stěžejní dimenzí. Mezi hodnoty, prostřednictvím kterých je pak možné kultury od sebe odlišit, považuje: rozdíly v moci (každá společnost má jinou strategii, jak se vyrovnat s nerovnostmi mezi jejími členy), strategie do budoucna (proces vyrovnání se s nejistotou obsaženou v budoucnu), integraci jedinců do skupin ve společnosti („lokalizace na spojnicí mezi individualismem a kolektivismem“) [Prudký 2009: 82] a v neposlední řadě zda v dané společnosti převládá orientace na přítomnost nebo budoucnost.

Hofstede také klade, na rozdíl od ostatních přístupů, velký důraz na sběr dat a na vliv tazatele na respondenta, který by měl být v samotném výzkumu co nejvíce eliminován.

Koncept **Shaloma Schwartze** patří spíše k sociálně-psychologickým nežli sociologickým přístupům. Hodnoty, jako většina autorů, vnímá jako výběrový požadavek k dosažení cílů a zejména

k omluvě jejich dosažení. Cíle pak slouží k tvorbě hodnot, které v sobě nesou různé obsahy, které je možno klasifikovat do tří základních skupin [Řeháková 2006]:

- jednotlivec jako biologický organismus,
- směřování k rovnováze sociálních interakcí,
- přežití a zabezpečení zájmů skupiny.

Z uvedené klasifikace dále vyplynulo osm typů hodnot: pro-sociální, restriktivní konformismus, požitek, úspěch, zralost, samostatnost, bezpečnost a moc. Z empirických zkoumání se ukázalo, že mezi jednotlivými typy hodnot existují dynamické vztahy a „činnosti konané ve snaze o dosažení každého z typů mají psychologické, praktické a společenské důsledky, které mohou být v souladu nebo v konfliktu se snahou o dosažení jiných typů hodnot.“ [Řeháková 2006: 109]. Oproti tomu stojí univerzalizmus konfliktu, kde je kladen důraz na nezávislé myšlení a konformitu spolu se zájmem o druhé a osobní úspěch.

Na základě těchto skutečností byly zformulovány nové typy tradice a stimulace. Změny následně vedly nejenom k formulaci nových hypotéz, ale k formulaci nové teorie. Hodnoty tak byly rozděleny do dvou skupin.

První skupinou jsou hodnoty, které sledují individuální zájmy jedinců, můžeme zde zařadit moc, úspěch, požitkářství, stimulaci a samostatnost. Naproti této skupině leží skupina hodnot kolektivistických: benevolence, tradice a konformismus. [Prudký 2009]

Tak jako v předešlých konceptech i v tomto vidíme, že stěžejní je představa ohledně struktury hodnot, prostřednictvím které je možné poznávat různé kultury. To zejména z důvodu, že hodnoty a tím i hodnotové struktury jsou samotnou kulturou ovlivněny. Dalším společným znakem je snaha o porozumění lidí jako celku, jejich způsobu uvažování a dosahování cílů.

Na základě uvedeného je možné shrnout, že při zkoumání hodnot se setkáváme s několika vymezeními hodnot a také s různými přístupy k jejich zkoumání. Proto je potřeba mít na paměti, že při každém zkoumání hodnot je potřeba vymežit a jasně definovat, co hodnotami myslíme a jak na ně v rámci výzkumu pohlížíme. Autoři jako Inglehart, Hofstede a Schwartze pracují s vyzkoumanými poznatky ohledně hodnot jako s platnými bez jasných omezení. [Prudký 2009]

V českém prostředí se o metodu zkoumání hodnot snažil **Dragoslav Slejška**. Hodnoty vidí jako „kategorizované síly lidského rozvoje, čerpající své hybné síly jak z celkového vývoje společnosti, tak i ze svého imanentního vývoje. Přes hodnotovou sféru se realita člověka zasouvá do reality jeho přírodního i společenského okolí.“ [Slejška 1990: 7]. Podle něj se jedná o dynamický průběh, protože „nelze říci, že je to pouze hodnotová sféra, která pohání změny společenské reality, ale

platí, že bez této sféry by ostatní stimuly společenského rozvoje působily s fatální zaslepeností. Adaptace společenské reality a hodnotového světa není jednostranná, ale vzájemná.“ [Slejška 1990: 7].

Slejška tuto hodnotovou dynamiku kategorizuje do tří dimenzí:

1. Subjekt - objektový vztah hodnotové sféry. Do této dimenze řadí druhy napětí. Jako první je napětí mezi stavem již nabytých hodnot a možnostmi hodnot, které vznikají utvářením subjektu. Druhým napětím je napětí mezi nabytými hodnotami a hodnotovými nároky daného subjektu, jinými slovy jde o nadhled nad realitou, který minimalizuje možnou manipulaci hodnot subjektu.
2. Hodnoty – potřeby a kritéria životního stylu. Varuje před chápáním hodnot v krajnostech, tedy od ustálených potřeb až po „...nejobecnější normy konstituující smysl života...“ [Slejška 1990: 7] a spíše poukazuje na vztah mezi oběma. „Hodnoty vystupují jako substantiální výraz na jedné straně lidských potřeb a na druhé straně lidských tužeb, ideálů a přesvědčení přesahujících horizont přítomně daných potřeb. Jejich podstatu tvoří napětí mezi osobními potřebami a nadosobními ideály. Z perspektivně zaměřených přesvědčení, tužeb a ideálů se odvíjí hodnotový potenciál těch, kteří mají tyto obraty realizovat.“ [Slejška 1990: 11 - 12]
3. Interakce hodnotové oběti a hodnotového přínosu, přičemž se nejedná o jednostrannou interakci. Každý hodnotový přínos totiž s sebou nese oběť a ztrátu. „Události, úspěchy i neúspěchy, vykoupené úsilím, utrpením a životy, mají pro lidstvo, pro národy, hodnoty tragických závazků.“ [Slejška 1990: 13]

Jednotlivé dimenze představují, jak o tom píše Prudký, pojmové uchopení hodnotové dynamiky a hodnotových orientací. Slejška také rozlišuje hodnoty na instrumentální a cílové a jeho valorizace hodnot je spojena s představou oběti, kterou je subjekt ochoten při naplňování hodnot „zaplatit“.

Jedním z dalších možných přístupů, jak je možné na zkoumání hodnot pohlížet, je specifikace hodnotových struktur na hodnotové rámce, hodnotové preference, hodnotové orientace a hodnotové normy. Analýzou hodnot pomocí této struktury se především zabývá řešitelský tým Libora Prudkého.

„Hodnotové preference vyjadřují míru závažnosti životních hodnot.“ [Prudký 2009: 107]. Jsou základem pro hodnotové struktury a mohou být také označovány jako hodnotové řebříčky. Jedná se o jednoduché indikace jako například: rodina, práce, přátelé, ...

„Hodnotové orientace jsou obsahovými směrovkami a zaměřenými v životě“ [Prudký 2009: 107] a jsou dynamickou dimenzí hodnotové struktury. Jedná se o životní „orientaci“ vyznávaných hodnot

jako například liberální orientace, rovnostářská orientace, ...

„Hodnotové rámce vyjadřují zarámování přijatých hodnot.“ [Prudký 2009: 107]. Podle Prudkého dávají hodnotovým preferencím a orientacím další obsahový rozměr. Nejčastěji jsou to otázky ohledně víry, důvěry, ...

Hodnotové normy „vstupují do aktivizace hodnot v tom, co je považováno za přijatelné“ [Prudký 2009: 108]. Jedná se tedy o normy chování jednotlivců v daných situacích nebo na dané podněty. Nejčastěji se jedná o baterie výroků ohledně přestupků a jejich přijatelnosti. Do norem chování se promítají hodnotové preference, orientace i rámce, čímž dochází k průniku všech částí hodnotové struktury.

Na základě představených přístupů ke zkoumání hodnot můžeme shrnout, že se pojem „hodnota“ používá v mnohých souvislostech a výkladech. Pojem „hodnota“ v sobě vždy nese něco podstatného v existenci jistého jevu. Důležité je si uvědomit, že do obsahu „hodnoty“ vstupuje zkušenost a sebereflexe každého jedince. Tato osobní rovina je důležitá v tom, že představuje jisté konkrétní „vidění světa“. V podobném smyslu můžeme toto „vidění světa“ spatřovat i v hodnotách skupin, národů či kultur. Prostřednictvím výzkumu hodnot se snažíme nalézat porozumění napříč různými skupinami, národy či kulturami. Uvědomění si toho, co si aktéři pod pojmem „hodnota“ představí, je pro porozumění velmi důležité. Pochopení jednotlivých hodnotových významů může vést jak k pochopení jednání aktérů, tak i k následné komunikaci s aktéry jednotlivých skupin.

2.2 Socializace

Všechny teorie socializace vycházejí z předpokladu, že charakter člověka je socializací v ontogenezi vytvářen anebo alespoň podstatnou měrou spoluvytvářen a tedy stojí na pozici „culture“. Socializace je proces, který se uskutečňuje v průběhu celého života.

Socializaci můžeme popsat jako proces vzniku a vývinu osobnosti ve vzájemné závislosti od společensky zprostředkovaného sociálního i materiálního okolí. Socializace tak souvisí s celým komplexem životních podmínek, které mají vliv na vývoj jedince. Sociální a materiální okolí poukazuje na to, že všechny faktory, které na jedince působí, jsou závislé na společenské provázanosti, ze které se následně vyvozují jejich významy. [Možný 2002]

Základním sociologickým tématem je vztah mezi socializačním působením rodiny a institucí širší společnosti. Doposud se ukázalo, že čím slabší je rodina (neúplná, s deficitem v kulturním a ekonomickém kapitálu), tím povrchněji socializuje a tím snadněji ztrácí vliv. [Možný 2002: 145] Tento fakt se pak následně odráží i na hodnocení širší společnosti a společenských změn, protože samotné hodnocení vychází z každodenních osobních zkušeností získaných z rodinného, školního či pracovního prostředí.

Socializace je procesem, prostřednictvím kterého se jedinec stává schopným sociálního konání, a které již odráží jisté hodnoty, normy a vzorce chování. [Ondrejko 2004: 50]

K lepšímu pochopení socializace uvádí Ondrejko pět nejvýznamnějších procesů:

- reflexivita – jde o interpretaci situace, která se následně stává její součástí,
- popsateľnosť – možnosť „opisu“ skutočnosti, ktorá v sobe nese význam hodnot jako subjektovo – objektivní vztah kde se hodnota ukazuje v jistém smyslu,
- indexikalita – situační kontext situace,
- garfinkeling – porozumění v jistých daných situacích, kde jedinec zjišťuje základní očekávání,
- aktér – konající jedinec.

V socializaci probíhá osvojení si hodnot a norem, interpretace biologického sociálního i psychického systému. Socializace je tedy procesem, prostřednictvím kterého se jedinec stává schopným sociálního konání. [Ondrejko 2004: 102]

Socializaci můžeme rozdělit na primární a sekundární. Jedinec se jako člen společnosti nerodí, ale prostřednictvím procesu socializace se jím stává. Stává se členem společnosti po dosažení

internalizace, kdy je zasvěcen do objektivního světa společnosti nebo části společnosti. [Berger, Luckmann 1999]

Primární socializace končí, když se v jedincově vědomí vytvoří zobecněný druhý, tedy souhrnná představa o ostatních lidech ve společnosti, podle kterých orientuje své jednání. Od tohoto okamžiku je jedinec platným členem společnosti, vlastní jistou osobnost a nějaký svět. [Berger, Luckmann 1999: 136]

Sekundární socializací rozumíme internalizaci institucionálních či na institucích založených „subsvětů“. Její rozsah a povaha jsou určovány složitostí dělby práce. Sekundární socializace se rovná nabývání vědění nutného pro určitou roli, přičemž tyto role přímo či nepřímo vycházejí z dělby práce. „Subsvěty“ internalizované v průběhu sekundární socializace jsou obvykle parciálními realitami, na rozdíl od „základního světa“ přijatého v průběhu primární socializace. Tyto světy tvoří soudržné reality, které se vyznačují jistými normativními, emocionálními nebo kognitivními rysy. [Berger, Luckmann 1999: 137]

Sekundární socializace se na rozdíl od primární socializace nemůže uskutečnit bez emocionální identifikace dítěte. „Jednoduše řečeno je nutné mít rád svoji matku, ale ne svého učitele.“ [Berger, Luckmann 1999: 139]

Dalším základním okruhem v socializaci je rodová socializace, jedinec se totiž svým chováním liší podle toho, zda se jedná o jedince mužského nebo ženského rodu. U všech známých kultur je také doložena rodová dělba práce. Pracím a rysům chování, které byly označeny jako mužské, byl přikládán vyšší status, i když se napříč kulturami různil.

Řada studií empiricky doložila, že dívky jsou vychovávány jinak než chlapci. Očekávání rodičů se na základě pohlaví potomka různí, čímž se vytváří mužský nebo ženský stereotyp chování. [Možný 2002] Nerovnost není jenom v samotné výchově a očekáváních, ale také tkví v přenosu nerovností mužů a žen při rodinném předávání ekonomického i kulturního kapitálu. Ekonomický i kulturní kapitál je v rodině z hlediska pohlaví distribuován asymetricky. [Možný 2002: 84]

2.2.1 Socializační teorie

Jednotlivé socializační teorie představují jisté definice, pomocí kterých je možné na socializaci a její samotný proces nahlížet.

Teorie socializace vycházejí z *mechanického fungování* procesu socializace, jde například o teorii učení. Teorie vycházejí ze společenského životního prostředí jednotlivce jako daného. Impulzy pro vznik a vývoj osobnosti vycházejí zvenčí a osobnost je tak výsledkem působení okolí, sociálního

prostředí, hodnot společnosti a jejich norem. Tento typ teorií předpokládá neohraničenou formovatelnost osobnosti jedince a jejich cílem je objasnit jednotlivé mechanismy, které na jedince působí.

Mezi teorie vycházející z *organistického fungování* procesu socializace patří psychoanalytické a psychologické teorie vývoje osobnosti. I v těchto teoriích vystupuje okolí a prostředí jedince jako dané, ale impulzy pro vývoj jednotlivce jsou vlastní jeho organismu. Jedinec si tak na základě podnětů z okolí formuje vlastní vzorce chování. K těmto teoriím můžeme přiřadit i Piagetovu teorii. Piaget zavádí pojem ekvibrace – jeho úkolem je koordinovat vlivy sociální zkušenosti. Podle něj se v průběhu socializace osobnost vyvíjí přizpůsobováním se sociálním podmínkám, přičemž se potýká s řešením rozporů mezi ní a jejím okolím.

Dalším možným teoretickým přístupem jsou teorie vycházející z představy *systémového fungování* procesu socializace. V tomto přístupu se jedná o jakýsi průnik jednotlivce a jeho okolí, tedy o průnik psychických a sociálních systémů, mezi kterými může docházet k střídavé rovnováze nebo k jejímu narušování. Jednotlivec si v procesu vývinu osvojuje vzorce chování a očekávání společnosti. Tyto interiorizované vzorce chování pak automaticky působí zejména jako motivační síly v jeho chování při dosahování vytyčených cílů.

Další okruh socializačních teorií se označuje za *interaktivní*. Můžeme zde zařadit teorie lidského chování a teorie fungování společnosti. Tyto teorie lidský vývin chápou jako vzájemnou podmiňující interakci mezi jedincem a jeho společenským prostředím. Jedinec je neustále v procesu osvojování si společenského prostředí a dostávání se s ním do rozporů, přičemž je schopen svoji situaci reflektovat a to dále ve svém chování zohledňovat. K tomuto okruhu řadíme Parsonsovou systémovou koncepci. Socializace je podle Parsonse postup přebírání a zvnitřňování hodnot a rolových norem sociálního prostředí. Konající jedinec tak postupně přebírá očekávání a vzorce chování sociálního systému a podle něj se proces socializace zvnitřením sociálního systému končí. Socializace je tak pro Parsonse stabilizujícím činitelem mezi jednotlivcem a jeho sociálním okolím.

Sociologickým přínosem v oblasti socializačních teorií je dílo George Herberta Meada, který představil klasickou teorii *symbolické interakce*. Rozlišuje *me* a *self*, kde *self* je produktem socializace. Hlavním nástrojem socializace je symbolická interakce s druhými a postupná konstituce *zobecněného druhého*. Mead v socializaci rozlišuje dvě fáze. V první fázi je dítě schopno si hrát na někoho jiného (například na strážníka nebo na maminku). V druhé fázi je již dítě schopno vidět sebe sama jako objekt a rozvinout si vědomí sebe sama jako specifické osobnosti. „Učí se rozeznávat,

jaká jsou legitimní očekávání na určité pozice a jaká očekávání z těchto pozic jsou legitimní. [Možný 2002: 142] Mead byl přesvědčen, že jakmile si dítě uvědomí existenci obecných, na něm nezávislých struktur, internalizuje je a ony se stanou součástí struktury jeho osobnosti jako *generalizovaný druhý*.

Přístup *postmodernistů* k socializaci je charakteristický zdůrazňováním masmédií, reklamy a plurality. Bauman společně s Beckem upozorňují na riziko, které je podstatným znakem postmoderní doby, na epizodickost a nedůslednost doby. Z hlediska socializace jde také i o absenci identity aktérů.

Můžeme říct, že socializace probíhá jako jisté osvojování si hodnot a norem, i jako průnik a interpretace mezi biologickým, sociálním a psychickým systémem. Jde o proces vzniku a vývoje osobností aktérů v závislosti na jistém sociálním okolí, které je podmíněno rodinou, institucemi i materiálními prostředky. Aktér se prostřednictvím socializace stává schopným sociálního morálního jednání. Sociální konání se tak stává možným až po interiorizaci společenských hodnot a norem, a obráceně, společnost se mění a vyvíjí prostřednictvím jistých sociálních konání. V tomto ohledu společnost kumuluje stabilní vzorce chování. [Ondrejko 2004: 96]

2.2.2 Socializace a hodnoty

Jak již bylo zmíněno, socializací chápeme proces včleňování se jedince do společnosti. Tento proces je oboustranný. Na jedné straně se společnost snaží o přizpůsobení jedince podle přijatých pravidel a kontroly, na straně druhé se jedinec snaží o prosazení sebe sama, své jedinečnosti, hodnot a norem chování. Jde o interaktivní, neukončitelný proces, v průběhu kterého dochází k utváření osobnosti prostřednictvím zvnitřňování hodnot. Ve třicátých letech 20. století i Vygotskij poukázal na to, že psychický vývoj se uskutečňuje jako postupná interiorizace – zvnitřňování.

V průběhu života dochází k posunům v hodnotových strukturách společenství skrze nově přijaté a uplatňované hodnoty. Souhrn interiorizovaných hodnot souvisí s fází socializace, kdy má již jedinec za sebou ověřování sebe sama v nejrůznějších životních situacích. Prudký poukazuje na to, že uvedené dříve platilo pro věk kolem třiceti let, dnes se má však za to, že jde o věk pozdější, ne však přesahující čtyřicet let. Pomocí již přijatých hodnot vytváříme zdroje svého jednání a svých životních motivací.

2.2.3 Socializace a socializační mediátoři

Je také nutno věnovat pozornost socializačním mediátorům, rozhodujícím vlivům působícím na

utváření hodnot jedince. Socializačními mediátory se nerozumí jenom rodina, ale patří mezi ně i škola, vrstevníci, zájmové skupiny či pracovní kolektiv. [Prudký 2009]

Rodina je základním socializačním mediátorem. Rodina má rozhodující formativní vliv na obsah osobnosti jedince, tj. na jeho rysy, chování, vědomosti a dovednosti. Ve výchově se sjednocují představy rodičů o tom, co chtějí z dítěte mít a praktiky, kterými toho chtějí dosáhnout. Nápodobou, přejímáním rolí, norem, příkazů, zákazů či sankcí se jedinec začleňuje do svého nejbližšího sociálního okolí.

Heluz vymezuje společensko-kulturní systém, prostřednictvím kterého se jedinec stává osobností. Tento systém rozděluje na čtyři základní složky:

1. Složka hodnotově normativní, - v této fázi se dítě v každodenních situacích seznamuje se sociálními hodnotami, normami a přesvědčeními. Dítěti je nepřetržitě poskytována zpětná vazba o tom, co se smí a co se nesmí, zejména prostřednictvím postojů k daným situacím. „Rodina tak jedinci poskytuje obraz sebe sama.“ [Šulová 2005: 128]
2. Složka mezilidsky vztahová - v této fázi si dítě procvičuje vlastní chování a jednání a rodina jeho chování koriguje. Její vliv se projevuje v sociální komunikaci (verbální i neverbální). Rodina je činitelem, který vytváří předpoklady pro porozumění dítěte a kvalitu jeho dorozumívání. Poskytuje potomkům identifikační vzory, modely chování náležící mužské a ženské roli.
3. Složka rezultativní - je tvořena produkty materiálního i duchovního charakteru, které rodina dítěti předává v přirozených a neformálních situacích v rámci rodiny.
4. Osobnostní složka se týká osobního rozvoje, integrity a pochopení sociálního kontextu. Socializace jedince neprobíhá jenom prostřednictvím vnějších faktorů, ale jedinec socializuje i sám sebe. Je vystaven soustavám očekávání, tlaků a pobídek, že se bude v určitých situacích chovat určitým způsobem. Na vlastnosti každého jedince společnost klade záměrně nebo mimoděk jisté vyznávané normy, které se pak v chování odrážejí.

Jedinec není jenom jakýmsi produktem sociálního působení, přestože je s podmínkami ve společnosti v interakci, je však schopen je aktivně měnit nebo přizpůsobovat. [Šulová 2005]

Nejenom rodina hraje v socializaci dítěte velkou roli. Jednotlivé stupně dospělosti také spějí k autonomii od rodičů. Ve společnostech našich kulturních kruhů se jedná zejména o vliv masmédií, vzdělávací instituce, vrstevnické skupiny, které na socializaci dítěte kooperují. V interakci s vrstevnickými skupinami a s masmédií si jedinec vytváří vlastní hodnoty, vzorce chování a prostřednictvím nich pak dále vnímá působení všech ostatních socializačních vlivů.[Možný 2002]

Vrstevnické vztahy jsou důležitým interakčním nástrojem, jedinec sám sebe skrze interakci testuje. V pubertě je pro jedince velmi důležité, že jej vrstevníci oceňují a „berou“ mezi své, čímž se posiluje jejich vlastní pozice a pocit významnosti. S vrstevníky sdílejí stejné zkušenosti, problémy, nejistoty či nejasnosti. Funkce vrstevníků spočívá také v tom, že jsou prostředkem k hledání sebe sama a vytvořením vztahu k sobě samému. Důležité je vědomí příslušnosti k jisté skupině, která stabilizuje a zakotvuje jedince v procesu jak fyzických, tak i sociálních změn. [Smékal, Macek 2002]

Škola je první institucí, která začíná v průběhu adolescence zasahovat nejen do samotného vývoje jedince ale také do tvorby hodnot a postojů zejména ve vztahu k institucím jako takovým. Velmi záleží na přístupu učitelů k žákům, tedy na tom, zda učitelé preferují autoritativní přístup nebo zda učitelé žáky vnímají jako „partnery“ pro vedení dialogu. Jednotlivé přístupy mohou následně jedince ovlivňovat v tom, zda jednájí a vyznávají hodnoty spíše konformního nebo individualistického typu. Ivo Možný s ohledem na naše prostředí tvrdí, že škola je homogenizačním činitelem, protože tím, že klade na studenty stejné nároky, zmenšuje mezi nimi rozdíly pocházející z rodiny původu.

V hodnocení společenských změn a osobních perspektiv se odráží celková životní filosofie jedince, která je ovlivněna dosavadními zkušenostmi. Dostatečně sebevědomý jedinec vidí svoji budoucnost jako cestu k sebeprosazení a případné společenské změny vnímá spíše pozitivně. Kdežto v případě těch, kteří nejsou orientovaní na výkon a sebeprosazení, spoléhají na pomoc od institucí, jsou v životě opatrnější a společenské změny vnímají spíše negativně až pesimisticky.

2.2.4 Resocializace

Resocializace je charakterizována rozpadem doposud přijímaných hodnot a vzorců jednání. Dochází k přijetí nových a odlišných hodnot nebo vzorců jednání, které mohou mít radikální podobu. Resocializace je proces velmi složitý a pro jedince velmi psychicky náročný. K resocializaci nejčastěji dochází při vstupu jedince do instituce, která omezuje jeho svobodu (vězení, psychiatrická léčebna, vězení, kasárna, ...). Jedinec je v těchto institucích vystaven tlaku nových zákazů a příkazů.

V těchto mezních situacích v životě jedince dochází k tomu, že socializované reakce na jisté situace podněty jsou odbourány a jedinec se nachází ve stavu úzkosti. Pod tíhou mezních situací je pak osobnost jedince proměněna. V extrémních případech se mohou u jedinců vystavených resocializaci objevit různé psychické deprivace, kterých tíhu nemusí jedinec unést.

I když se mohou hodnoty každého z nás v průběhu života proměňovat, neznamená to, že se naše

osobnost spolu s přijatými hodnotami mění zcela, jako je tomu v případě resocializace.

2.3 Předávání kapitálu rodiny

Je nesporné, že rodina nejen v socializaci ale i v šancích individua hraje podstatnou roli. Ovlivňuje jeho životní šance skrze následující:

Kulturní kapitál rodiny spoluvytváří výkon a úspěch jedince ve škole, čímž se mu otevírají nebo zavírají bránu k vyššímu vzdělání a následně i k určitým povoláním a společenským postavením.

Ekonomický kapitál rodiny umožňuje bohaté rodině koupit dítěti stimulující hračky, dopřeje mu zajímavé a obzory rozšiřující prázdniny, poskytne mu zdravější stravu nebo ho naučí rozmanitější sporty. Ekonomický kapitál se také odrazí ve stylu bydlení, v rodině kde má dítě vlastní pokoj, pracovní stůl, má větší prostor k rozvíjení intelektuálních zájmů. Místo bydliště pak napomáhá k navázání přátelství s podobně stimulovanými a zvýhodněnými dětmi.

Sociální kapitál navazuje na ekonomický, jde o přátele, známé, či konexe, které rodina má. Prostřednictvím známostí a konexí se pro potomky zvyšuje šance na výběr partnera z okruhu blízkých spřízněných rodin.

Podle Colemana představuje sociální kapitál jak aspekt sociální struktury, tak i výbavu aktérů ve struktuře, slouží tedy jako most mezi mikro a makro strukturou. Sociální kapitál spojuje do souvislosti s rovnocenným přístupem ke vzdělávání. Tvrdí, že sociální kapitál existuje v rodině v podobě norem a sociálních vztahů a sítí mezi jednotlivými členy rodiny i mimo rodinu. Významnou roli plní sociální kapitál při akumulaci lidského kapitálu. [Šafr, Sedláčková 2006]

Bourdieu vytvořil koncept sociálního kapitálu v rámci studia reprodukce sociálních tříd. Ve svém přístupu postuluje, že sociální kapitál vlastní buď individuální aktér, nebo skupina aktérů. Podle Bourdieua sociální a symbolický kapitál vzniká na základě blízkosti ve fyzickém a sociálním prostoru. K tomu dochází, když se lidé odlišují od většiny společnosti a dlouhodobě se setkávají například v exkluzivních čtvrtích. Členství v exkluzivních klubech tak znamená navázání nových kontaktů anebo případného sňatku.

Singly ve své práci poukazuje na fakt, že když chce anglická rodina dosáhnout sociálního vzestupu, je ochotna se pro lepší podmínky přestěhovat. To znamená koupit dům v lepší čtvrti, a tím zabezpečit dětem přístup na kvalitnější školu, dobrý okruh vrstevníků a tím i možných životních partnerů.

Česká společnost je v tomto ohledu jiná. Rozbory rozdílů příjmové diferenciaci ukazovaly až do konce osmdesátých let, že jsme společnost malých sociálních rozdílů. Tato skutečnost potvrzuje, že se v našem prostředí povedlo vytvořit jednu z nejméně diferencovaných společností. Majetek, pokud jej rodina dokázala uchránit před vyvlastněním, neměl povahu kapitálu (neplynul z něj zisk) a nebyl zdrojem moci. Ač se příjmová diferenciaci rozevírá v nově uvolněném prostoru přirozeně pomalu, kontury třídní struktury jsou zřetelně vidět v opoře kulturního kapitálu.

Realita informační společnosti se svým důrazem na mimoekonomické kapitály (symbolický, sociální, kulturní) je velkou výzvou představy sociální hierarchie, opřené jednoznačně o majetek a příjmy. Poznatkový základ sociologie rodiny nás činí skeptickými k úvahám o individualizaci životních šancí a nerovnosti bez stratifikace, protože hlavně ve stratifikaci je zakotvena nejvýznamnější diferenciaci rodin. I inovace v sociálně legitimních vzorcích fyzické reprodukce a socializace jsou třídně variabilní. [Možný 2002: 96]

Společnost se v dětech reprodukuje a každá systémová změna v socializačních procesech vnáší fatální změnu do kultury v příští generaci. [Možný 2002: 148]

Každý laik má své vysvětlení, proč se nachází na té příčce sociálního žebříku, kde se nachází. Dokáže říct, jaké mechanismy ho tam přivedly a jak ho tam drží. Pro úspěšnou životní dráhu je třeba mít také svou teorii sociální mobility a vědět, kde je výťah – zda je to vzdělání, konexe, či jiné praktiky vedoucí k úspěchu. [Možný 2002: 148] Poměrně panuje shoda v tom, že sociální nerovnost je opřena o nerovnou alokaci zdrojů a projevuje se zejména jako ekonomická moc.

Bourdieu mluví o habitu, jde o strukturující mechanismus, který spoluurčuje dispozici, či tendenci k jednání či porozumění situací v životě jedince. Dispozice jedince jsou sice vtěleny, ale jsou vytvářeny společností, která na individuum působí. Habitus tvoří formu klasifikace skutečnosti, která funguje mimo vědomou reflexi či vůli jedince. Na základě klasifikace vnímáme principy diferenciaci druhých. „Třídní habitus tak představuje strukturální variantu habitu individuálního. Jde o princip, který generuje a sjednocuje princip našeho konkrétního jednání, dává nám vodítko, jak se příslušníci určité sociální třídy máme chovat nejenom v známých, ale i v nových, dosud nepoznaných situacích. Habitus v Bourdieuho pojetí představuje internalizovanou formu třídních podmínek, které zároveň tyto podmínky vytváří.“ [Šafr 2008: 26]

2.4 Kohnova hypotéza

Základní Kohnovou hypotézou, se kterou již od šedesátých let pracuje, je, že jedinec a potažmo i jeho hodnotové vnímání, je ovlivněno nejen samotnou výchovou v rodině, ale také pracovní pozicí. Podle typu pracovní pozice jsou na jedince kladeny různé nároky, očekávání a z nich plyne i příslušný přístup k pracovníkům. Souhrn všech těchto okolností následně působí na upřednostňované a vyznávané hodnotové orientace.

Bourdieu i Kohn mají ve svém přístupu společné závěry, že jak normativní tak i kognitivní orientace je úzce propojena s třídní a pracovní pozicí. Rozdíl mezi nimi však tvoří fakt, že Bourdieu klade větší důraz na roli rodiny a širšího sociálního okolí. Kohn oproti tomu klade pro tvorbu hodnotových orientací důraz na pracovní pozici aktéra.

Ve svém přístupu k hodnotám přebírá Kluckhohnovu definici: „Hodnota je koncepce, přímo vyjádřena nebo skryta a je pro jistého jedince nebo jistou charakteristickou skupinu typická a následně ovlivňuje výběr z možných přístupů životního stylu, prostředků, kterými dosahují stanovených cílů.“ [Kohn 1959: 338]

Vztah mezi sociální strukturou a osobností každého jednotlivce ve společnosti vnímá recipročně. Pomocí tohoto vnímání je možné objasnit proces, prostřednictvím kterého sociální struktura ovlivňuje jednotlivé aktéry společnosti.

Pozice jednotlivce v sociální struktuře má na jedince významný efekt. Záleží také na tom, v jakých životních fázích a situacích se jednotlivci nacházejí. Podmínky sociální struktury se odráží na kognitivní funkci jednotlivce a následně i na jeho samotné seberealizaci. Neméně důležitá je dobová podmíněnost a politická situace. Můžeme říct, že sociální struktura je významná pro tvorbu osobnosti jednotlivce, zejména z toho důvodu, že pozice v širší sociální struktuře ovlivňuje jeho podmínky života.

„Členové různých sociálních tříd zažívají různé životní situace, ke kterým svým chováním a jednáním různě přistupují a svět kolem sebe vidí v různé perspektivě. Na základě toho si vytváří různé koncepce sociální reality a mají odlišné aspirace, naděje nebo obavy.“ [Kohn 1989: 31]

2.4.1 Subkultury společnosti a jejich determinanty

Kohn rozpracovává skutečnost, že i když je společnost jistými hodnotami definována a charakterizována, neplatí, že by všichni její členové vyznávali identické hodnoty. K pochopení, proč se jednotliví aktéři napříč sociálními třídami ve svém chování odlišují, sleduje ve svých šetřeních

vztah mezi sociální třídou a hodnotami rodičů, přičemž předpokládá:

- Že je opodstatněné chápat sociální třídy jako subkultury společnosti. Předpokládá, že jsou mezi jednotlivými sociálními třídami hodnotové orientace chápány s různou intenzitou anebo si jejich členové vybírají typologicky odlišné hodnotové orientace.
- Že hodnoty skutečně ovlivňují chování.

Hodnoty dále rozděluje do hodnotových typů – preferencí, které se napříč jednotlivými společenskými třídami různí a jsou podmíněné typem pracovní pozice. Z toho pramení Kohnova ústřední výzkumná myšlenka: „Jak se typ pracovní pozice jednotlivce odráží na formování jemu vlastních hodnotových orientací, které dále ovlivňují jeho přístup k životním i celospolečenským událostem?“ Tvrdí, že typ pracovní pozice má vliv na to, jaké hodnoty bude jedinec ve svém životě preferovat a ty bude následně předávat svým potomkům. [Kohn 1959, 1963, 1976]

Čerpá z Marxova přesvědčení, že pracovní pozice může být zdrojem odcizení. Odcizení vzniká buď supervizí nad vyráběným produktem, nebo supervizí nad samotným pracovním postupem. Strukturalistickou stránku podporuje i Marxistická analýza významově zaměřená na ztrátu kontroly nad vlastní primární pracovní rolí, což za sebou na jednotlivcích zanechává psychické následky. Jedinec ztratil kontrolu nad výrobou a to ne jenom z ekonomického a politického hlediska, ale zároveň ztratil kontrolu nad základními podmínkami vlastního profesionálního života. Prodejem vlastní pracovní síly ztrácí jedinec kontrolu nad vznikajícím „produktem“².

Pracovníci pracující pod neustálým dohledem se ocitají v proudu dokola se opakujících zadání a příkazů bez toho, aniž by se od nich vyžadovalo nezbytné zamyšlení nad komplexností produktu nebo pracovního postupu. Takovéto pracovní podmínky neumožňují, aby se u jedince vyvinula orientace na seberealizaci.

Oba typy kontroly (kontroly nad produktem i nad pracovní činností) jedinci přinášejí pocity bezmocnosti, odcizení, nemožnosti cokoli ovlivnit. Čím déle je nad jedincem kontrola uplatňována, tím nabývají tyto pocity na síle.

2.4.2 Sociální pozice a její vliv na hodnoty a osobnost jedince

Kohn spolu se Schoolerem v roce 1969 rozpracovává spojitost mezi sociální pozicí a hodnotami jedince. Pracují s pojmem *orientace*- ta představuje orientaci k jistému typu hodnot u členů tříd ve společnosti. Když jedinec preferuje konformně orientované hodnoty, znamená to, že jeho přístup

---

² Podle Marxe se tím práce pro jednotlivce stává externí a to není jeho přirozeností. Práce ho tak nenaplňuje, ale právě naopak jej popírá, nenaplňuje a neposiluje u něj mentální a psychickou energii ale vede spíše k vyčerpání. Práce tak nespokojuje potřebu jako takovou, ale stává se prostředkem k uspokojování dalších potřeb.

k životu je konformistický. Na základě analýz se také prokázalo, že lidé na vyšších pozicích více věří svým schopnostem, než ti, kteří jsou v sociální hierarchii na nižší pozici. Na formování jejich hodnot a hodnotových orientací má tak vliv komplexnost práce s daty nebo lidmi a čas strávený touto prací. Lidé, kteří na takových pozicích pracují, jsou více tolerantní, otevření novým nápadům, otevření změnám a jsou méně negativní.

Jednou z dalších oblastí, skrze kterou Kohn ve spolupráci se Schoolerem testoval ovlivňování hodnot pracovní pozicí, je reciprocita mezi komplexností pracovní pozice a intelektuální flexibilitou jedince. Svou pozornost zaměřili na důležitost vlivu pracovní pozice na osobnost jedince. Pracovní pozice vyžadující samostatnost a flexibilitu vedou k individualistickému (sebe-realizačnímu) vnímání hodnotových orientací. Obráceně platí, že úmorné pracovní podmínky (dlouhé pracovní šichty, „špinavá“ robota, „tupé“ plnění nařízení) vedou k ustaranosti a ustrašenosti, což vede k vyznávání spíše konformistických hodnotových orientací.

Reciprocita vztahu mezi osobností pracovníka a jeho pracovní pozicí spočívá v tom, že prostřednictvím svých osobnostních charakteristik jedinec působí na samotnou pracovní pozici v pracovní struktuře a následně také na umístění v samotném sociálním systému. Platí, že flexibilita a sebe-určující hodnoty jednotlivce vedou k pracovní pozici, která umožňuje volnost navázanou na pracovní pozici. Tím pádem jsou pracovní podmínky ve spojení se sociální třídou základním mechanismem, skrze který třída ovlivňuje psychiku jedince. [Kohn, Schooler 1982] Obráceně platí, že dohled nad pracovníkem limituje možnost, aby se u něj rozvinulo sebe-určující vnímání pracovního nasazení a potažmo i pracovní pozice. Není možné, aby člověk na pracovní pozici, která vyžaduje supervizi a plnění příkazů, v sobě rozvinul individualistické (sebe-realizující) vnímání. Vytváří se tím podmínky pro konformistickou orientaci jedince.

Potvrdilo se, že reciproční proces ovlivňování mezi osobností člověka a jeho pracovní pozicí se odehrává po celou dobu produktivního života jedince. Efekt vlivu pracovní pozice na psychiku a hodnotové orientace jedince se dostaví až po určité době strávené vykonáváním pracovních povinností vyplývajících z pracovní pozice. Tento efekt se podle Schoolera a Kohna projeví zhruba po 10 letech.

2.4.3 Faktory ovlivňující hodnotové orientace

Kohn ve svých analýzách zohledňuje několik faktorů, které by mohly mít na tvorbu a přijímání hodnotových orientací vliv. Neomezuje se pouze na americkou společnost, ale postupně se svými kolegy testuje hypotézu i v jiných zemích – jiných společnostech s odlišnými společenskými podmínkami.

V případě americké společnosti rozlišuje mezi střední a dělnickou třídou. Do střední třídy řadí respondenty, spolu s jejich rodinami, kteří pracují na úřadech a v administrativě. Jejich pracovní pozice tak ze své podstaty vyžadují práci s lidmi. Do nižší dělnické třídy řadí ty respondenty s rodinou, jejichž zaměstnání je založeno na manuální práci. Mezi těmito vydefinovanými třídami následnou analýzou nachází rozdíly mezi hodnotovými orientacemi střední a dělnické třídy. Důvod této různosti vidí Kohn v různých životních okolnostech, které následně determinují výchovu jejich dětí. Rodiče tak „vyzkoušené“ a „zažité“ hodnoty prostřednictvím výchovy přenášejí na své potomky.

Na základě toho upřesnil, že střední třída klade důraz na hodnoty spojené s upřímností, kdežto nižší třída klade důraz na hodnoty spojené s ohleduplností. Tyto hodnoty pak rodiče prostřednictvím výchovy předávají svým potomkům, kteří následně ve svém chování na tyto vštěpované hodnoty kladou důraz. Neděje se tak proto, že by to tak sami vědomě chtěli, nebo že by k tomu byli nuceni, ale proto, že k tomu byli vedeni – jednají a chovají se podle očekávání společnosti. Chování a jednání je za těchto podmínek možno chápat jako jisté třídní ideály.

Sociální třída se tak ukázala jako vhodný koncept, protože v sobě kromě stupně vzdělání nebo pracovní pozice také nese značné množství korelovaných proměnných. Zachycuje realitu, která různým působením všech těchto proměnných vytváří různé podmínky života na různých úrovních. Členové z různých sociálních tříd vidí realitu odlišně, na základě čehož si vytvářejí různou realitu, různé aspirace, přání, obavy a také různé životní očekávání. Následně se všechny životní zkušenosti či touhy odrazí na stylu výchovy potomků. Koncept vhodnosti pro život je důležitým východiskem pro zkoumání hodnot. [Kohn 1963]

Z práce Duvallové, která se taktéž zabývala vztahem mezi sociální třídou a hodnotami, vyplývají odlišné výchovné taktiky při výchově dětí mezi jednotlivými třídami. Hodnoty nižších středních tříd pojmenovala jako „tradiční“. Členové této třídy dbali na to, aby jejich děti byly upravené, čisté, aby poslouchali a respektovali dospělé a svým chováním dospělé těšili. Zaměřují se zejména na to, jak jejich děti navenek vystupují a jak se chovají. Naproti tomu stojí rodiče střední třídy, kteří vyznávají hodnoty zaměřené na vývoj svých potomků. Kládou důraz na to, aby se děti zajímaly o vzdělání, aby své rodiče milovaly a důvěřovaly jim, byly šťastné, sdílely a spolupracovaly, aby byly zdravé a v pořádku. Je patrné, že rodiče z dělnické třídy apelují více na poslušnost svých potomků, než je tomu u rodičů z vyšších tříd.

Protože je upřednostňování jistých hodnot ovlivněno rozličnou životní zkušeností, bylo pro Kohna nasnadě studovat rozdíly jednotlivých tříd skrze zaměstnání. Kohn sociální třídy rozčlenil podle

pracovních pozic do čtyř skupin:

„nižší třída“ – nekvalifikovaní manuálně pracující zaměstnanci,

„dělnická třída“ – polokvalifikovaní a kvalifikovaní manuálně pracující

„střední třída“ – úředníci a profesionálové,

„třída elit“ – od střední třídy se neliší pracovními pozicemi, ale majetkem a rodovým původem.

[Kohn 1963: 472]

Mezi jednotlivými třídami jde zejména o tyto tři základní rozdíly:

- Pracovní pozice charakteristické pro střední třídu vyžadují práci s lidmi, nápady nebo symboly. Oproti tomu zaměstnání typické pro dělnickou třídu spočívá v manipulaci věcí.
- Pracovní pozice středních tříd jsou zaměřeny na seberealizaci, kdežto zaměstnání v dělnické třídě podléhá více stereotypu a přímému dozoru.
- Pracovní pozice středních tříd jsou více nezávislé na kolektivu, u zaměstnání v dělnických třídách je tomu naopak.

Na základě zjištěných rozdílů můžeme shrnout, že pracovní pozice středních tříd vyžadují vyšší míru seberealizace. Na pracovních pozicích v dělnické třídě zaznamenali Kohn i Duvallová vyšší míru nesamostatnosti a očekávání přesného plnění příkazů. Tyto stereotypy se odrazily i na vyznávaných hodnotových orientacích, které rodiče z daných tříd považují pro svoje děti za důležité. Z toho je patrná jistá kongruence mezi požadavky kladenými na lidi v jednotlivých sociálních třídách v zaměstnání. To však neznamená, že by hodnoty rodiče svým dětem předávali vědomě, spíše se to odráží v jejich chování. Zkušenosti z pracovních pozic jsou pak významné v tom, jaké chování pak od svých dětí vyžadují. [Kohn 1963]

Dalším neméně důležitým hlediskem je příjmová stabilita, která se napříč jednotlivými třídami různí. A protože ve vyšších třídách je spíše zabezpečen stabilní příjem, mohou se tak více soustředit na motivy a city vzhledem k jednání svých dětí. Obráceně platí, že členové nižších tříd tak budou více dbát na bezpečí, řádnost a užívat si obstojných životních standardů. Nižší třídy se pak orientují spíše na konformní jednání a tradiční, protože poslouchání autorit je pro ně spojeno s bezpečím. Tento zažitý konformismus se dále odráží ve výchově jako část obecnějšího konservatismu a tradicionalismu. Od středních tříd se na základě vyššího vzdělání očekává jistá nezávislost seberealizace v konání. Vzdělání jim umožňuje soustředit se na individualitu jedince a potažmo i na hodnoty individualistického typu.

Taktéž se v analýzách potvrdila existence rozdílů výchovných strategií uplatňovaných z genderového hlediska. Rodiče ve výchově svých potomků kladou důraz na odlišné hodnoty v případě chlapců a v případě děvčat.

V americké společnosti se také potvrdilo, že lidé pocházející z vesnice a lidé pocházející z města vyznávají odlišné hodnotové orientace. [Kohn 1959]

Z jiných výzkumů se ukázalo, že i politická struktura má vliv na utváření hodnot a hodnotových orientací. Kontrola nad členy společnosti vytváří prostor pro socializaci hodnotových orientací zaměřených na poslušnost, dodržování nastavených pravidel a příkazů, zároveň zmenšuje prostor pro vytváření individualisticky orientovaných hodnot. [Ellis, Lee, Petersen 1978] Patrné je to na příkladu Sovětského svazu, kde se ukázala orientace konformního typu a rozdíl oproti Spojeným státům americkým.

2.4.4 Srovnávací analýzy s jinými zeměmi

Kohn se ve svých výzkumech neomezoval pouze na americkou společnost. Ještě v šedesátých letech spolu s Perlinem podrobili podobnému pozorování a analýze Itálii. Ve svém přístupu již vycházeli z toho, že rodiče ze středních tříd budou za důležitější považovat hodnotu seberealizace více než rodiče nižší třídy a obráceně, že rodiče z nižších tříd budou preferovat více hodnotu konformního typu. Rodiče se tak, podle Kohna a Perlina, snaží svým potomkům předávat takové hodnoty, které sami považují za vhodné. Prosazování jistého typu hodnot je doprovázeno, a možná je samotným výsledkem, rozdílnými zkušenostmi z různých pracovních pozic. Sebeuplatnění a samostatná práce se ukazuje jako možná nebo dokonce nezbytná součást pro vykonávání jisté pracovní pozice ve střední třídě, kdežto pracovní pozice, o které se ucházejí lidé z nižších tříd, vyžadují spíše dodržování příkazů nebo přímých pokynů od nadřízených. [Pearlin Kohn 1966; Ellis, Lee, Petersen 1978]

Rozdílnost v přístupu k hodnotám se mezi americkými a italskými respondenty ukázala v tom, že v Americe se více zaměřují na hodnoty soustředěné na děti – kladou důraz na vývoj a radost dětí, kdežto respondenti v Itálii se více soustřeďují na hodnoty u dospělých – u dětí se klade spíše důraz na poslušnost a podrobení se standardům dospělých.

I přes kulturní rozdíly se však potvrdilo, že vztah mezi sociální třídou a hodnotami rodičů je v obou krajinách stejný – tedy, že rodiče nižších tříd kladou důraz na konformní hodnoty a rodiče středních tříd kladou u dětí důraz na seberealizaci. Autoři také poukazují na fakt, že důležitým faktorem ovlivňujícím na jakou pozici jedinec nastoupí, je vzdělání. Ti, kteří dosáhnou vyššího vzdělání budou pracovat na pozicích, kde je potřeba více samostatnosti a budou méně podléhat supervizi.

Pracovní zkušenosti pomáhají lidem strukturovat nejenom jejich pracovní svět, ale také sociální

svět jako takový. Pracovní pozice je, podle Kohna a Perlina, nejdůležitější proměnnou pro vysvětlení efektu sociální třídy na hodnoty rodičů.

Další srovnávací analýza mezi polským a americkým prostředím, kterou Kohn uskutečnil se Slomczynskim a Millerem, potvrdila, že sociální stratifikace má vliv na hodnoty a sociální orientace s ohledem na pracovní pozici. I navzdory odlišnému politickému vývoji platí, že vyšší pracovní pozice je hodnocena jako sebe-určující a nese v sobě sebe-realizační hodnotovou orientaci ve vztahu ke společnosti jako takové. Tento vztah je tím pádem platný bez ohledu na skutečnost, zda se jedná o kapitalistickou nebo socialistickou společnost. [Slomczynski, Miller, Kohn 1981] Opět se potvrdilo, že to, zda bude jednotlivec inklinovat k sebe-realizačním hodnotovým orientacím, je spjato s jeho pracovní pozicí a umístěním v stratifikačním žebříčku. Můžeme tedy shrnout, že nejenom umístění v sociální stratifikaci, ale také pracovní pozice formují hodnotové orientace jednotlivých členů společnosti.

Z výše uvedeného můžeme shrnout, že podle Kohna má největší vliv na vytváření hodnotových orientací míra autonomie v zaměstnání, a to podle toho jak „vysoká“ či „nízká“ je. Pracovní pozice vyžadující vysokou míru autonomie, samostatné myšlení a iniciativu, budou spíše zastávat jedinci, kteří uznávají hodnoty neboli hodnotové orientace konformního typu. Pro jedince s pracovní pozicí vyžadující samostatnost a vlastní iniciativu platí pravý opak. Jedinci díky odlišným pracovním pozicím a z odlišných sociálních tříd vnímají realitu různým způsobem. Pracovní pozice, příjem, prostředí, ve kterém člověk žije, jsou z jeho úhlu pohledu důležitější než samotný sociální status. Rozdíly v hodnotách pramení ze životních rozdílů v různých sociálních třídách, přičemž se od středních tříd v zaměstnání vyžaduje vyšší míra seberealizace než v zaměstnání nižší třídy. „Hodnoty tak z tohoto pohledu tvoří spojnici mezi sociální strukturou a chováním.“ [Kohn 1963: 471]

V Kohnově práci je důležité mít na paměti relační přístup ke zkoumání jednotlivých sociálních tříd. Není tím míněno, že by členové dělnických tříd kladly za důležité jenom hodnoty konformního typu a střední třídy jenom hodnoty individualistického sebe-realizačního typu. [Ellis, Lee, Petersen 1978] Relevantní v tomto smyslu je podotknout, že členové dělnických tříd dávali vůči střední třídě přednost spíše konformnímu typu hodnot a obráceně.

Kromě konceptu sociální třídy se také se svými kolegy opírá o teorie socializace a přístupu rodičů k výchově potomků. Odpověď na otázku „Proč sociální třída ovlivňuje vztah mezi rodiči a dětmi?“ v sobě nese historický kontext vývoje dané země, zohledňuje kulturní rozdílnosti a také samotný proces socializace, který tvaruje osobnosti jedinců v jednotlivých sociálních třídách. [Spenner 1988]

3 Analytická část

Analytická část se zaměřuje na analýzu empirických dat. Text je členěn do několika kapitol. První kapitolou v této části je kapitola věnována informacím ohledně datového souboru, který ke svým analýzám používám. Také hypotézám, které si stanovuji. Následující kapitola je již zaměřena na hodnoty třicátníků, neboli v kontextu výzkumu dětí, v sociální struktuře. V poslední kapitole empirické části se zabývám jednotlivými faktory, které mají vliv na hodnoty třicátníků.

3.1 Informace o datovém souboru

V této podkapitole se věnuji popisu dat, kterých k jednotlivým následujícím analýzám používám. Jedná se o reprezentativní datový soubor dotazníkového šetření „Distinkce a hodnoty 2008“, které se zaměřilo na respondenty ve věku 30 – 34 let a jejich rodiče. Tento výzkum sledoval základní okruhy: proces reprodukce sociálního statusu a hodnotových struktur v rámci rodiny původu. [Šafr et al., v tisku]

Jde o unikátní design³ v tom slova smyslu, že šetření nebylo zaměřeno na celkovou dospělou populaci, ale jenom na stanovenou věkovou kohortu. Výhodou této věkové kohorty je, že respondenti mají ukončený proces vytváření základních hodnotových struktur.

Tím, že se výzkum zabýval i generací rodičů, je možné sledovat proces transmise hodnotových struktur z jedné generace na druhou. Celkově se jedná o rozsáhlý datový soubor 1021 respondentů, z nichž 610 tvoří dvojici potomků spolu s jedním rodičem. Dotazování bylo provedeno nezávisle na přítomnosti rodiče a dítěte. K analýzám je používána ta část datového souboru (dyáda: rodič – potomek), kde rodina původu je tak hlavní analytickou jednotkou. Práce pro přehlednost mezi jednotlivými generacemi pracuje s pojmy „rodič“ a „dítě“ (případně „potomek“).

3.2 Výzkumná otázka a hypotézy

Sociální pozice ve struktuře společnosti je utvářena socioekonomickým statusem jedinců. Sociální pozice kromě příjmu odráží i znalosti a postoje jedince. To jakého vzdělání a posléze i pracovní pozice jednotlivce dosáhne, závisí také na tom, z jaké rodiny pochází, tedy jakého sociálního statusu dosahuje jeho rodina původu. Jde o celkovou interakci mezi rodiči a dětmi, o to, co považují rodiče v životě za důležité, a co dále skrze své zkušenosti předávají svým dětem. Na základě toho si

---

³ Celý text ohledně samotného designu výzkumu je dostupný na:
sdilenihodnot.soc.cas.cz/download/Distinkce08_design.pdf

každý jedince vytvoří jistou hodnotovou strukturu, prostřednictvím které se ve společnosti orientuje.

Hlavní hypotéza práce předpokládá, že jednotlivé hodnotové typy se přenáší zejména v rámci rodiny (z rodičů na děti). Podobnost hodnotových orientací s rodiči a socializace v rodině má větší vliv než vliv profesní třídy potomka.

Práce navazuje na Kohnovu hypotézu, v tom že hodnoty rodičů jsou formovány a ovlivňovány podle toho jakou pracovní pozici ve svém životě zastávají. Jakým způsobem dochází k utváření hodnot jedince a do jaké míry se na tomto procesu podílí třídní pozice – definována právě profesí (rodičů i dětí)?

Pracovní pozice podle Kohna vytváří jistý specifický pohled na život, který rodiče nevědomě prostřednictvím socializace předávají svým potomkům. Bude se tedy lišit preference jistého typu hodnot na základě socioekonomických kategorií? A bude tato preference stejná pro generaci dětí i rodičů? Jaká bude situace v případě pohlaví? Bude platit odlišnost strategií mezi pohlavími?

3.3 Hodnoty třicátníků v sociální struktuře

Tato kapitola se zaměřuje na srovnávání hladin důležitosti výchovných hodnot mezi rodiči a dětmi, bivariátními vztahy mezi pohlavím a hodnotami, a také srovnání hladin hodnot mezi jednotlivými třídami. Analýzu začínáme genderovým mezigeneračním srovnáním a následně se zabýváme analýzou profilů výchovných hodnot v jednotlivých generacích skrze profesně-třídní kategorie. Kapitola sleduje, zda jsou hodnoty zakotveny v sociálním postavení, čímž se vlastně zabývá Kohnovou hypotézou. Kohn tvrdí, že hodnoty jedince jsou determinovány jeho stratifikační pozicí, která je určena jeho pracovní pozicí. Zajímalo nás, zda bude i v našem prostředí platit, že typ pracovní aktivity posiluje orientaci a vyznávání jistého typu hodnot?

Kohn napříč jednotlivými analýzami poukazuje na to, že charakter zaměstnání formuje hodnoty jednotlivce, protože typ pracovní pozice klade na jednotlivce různé nároky. Pracovní pozice je svázána se sociální třídou, ve které se jedinec nachází. Jak jsme již v teoretické části zmiňovali, od členů nižších sociálních tříd se vyžaduje spíše poslušnost k nadřízeným, neočekává se od nich vlastní iniciativa. Dá se předpokládat, že budou spíše zastávat hodnoty konformní. Zastánci konformních hodnot tak budou klást důraz na stabilitu a dodržování norem. Pro střední třídy to platí obráceně, od pracovníků se očekává jistá míra autonomie - vlastní iniciativa či jisté rozhodovací pravomoci v pracovním výkonu. Pracovní pozice disponující autonomií se budou vyznačovat individualistickým přístupem a budou klást důraz na samostatnost. [Kohn and Schooler 1983]

Již samotná pracovní pozice bývá také determinována jistým dosaženým stupněm vzdělání. Hodnoty jsou tak podle Kohna určitým pojítkem mezi chováním a pozicí v sociální struktuře. Různé sociální postavení tak vede k rozličnému vnímání reality a nastavuje hranice jednání jedinců v jednotlivých profesních třídách. (Šafr, Srncová, 2011)

K prozkoumání, zda je možné Kohnovu hypotézu použít i v našem prostředí, jsme se zaměřili na baterii otázek týkajících se hodnotových orientací z výzkumu „Distinkce a hodnoty 2008“. Z předložených třinácti hodnot vybírali respondenti pět, které by měli být v dětech pěstovány. Jednotlivé hodnotové orientace můžeme rozdělit na dva typy, přičemž se opíráme o logiku Kohnovy typologie. [Kohn 1963] Jde také o shodu se Schwartzeho pojetím hodnotových oblastí, kde oblast individuálních zájmů (moc, úspěch, stimulace, samostatnost) leží oproti skupině hodnot kolektivního zájmu (tradice, konformismus). [Řeháková 2006; Prudký 2007] Tyto typy jsou ve vzájemném konfliktu, a proto je můžeme vnímat jako protipóly.

Typy hodnotových orientací:

1. *Individualistický typ*, můžeme zde zařadit vlastnosti: snažit se prosadit, samostatně myslet, umět získat pro sebe výhody, rozvíjet mužnost u chlapců / ženskost u dívek, užívat si života. Jde tedy o hodnotové orientace, které podporují rozvoj individuality jedince spolu s hodnotou hédonistickou (užívat si života).
2. *Konformní typ* s vlastnostmi: poslouchat autority, vycházet s ostatními v kolektivu, mít dobré způsoby chování, dotahovat věci do konce, dodržovat dané slovo a být snášenlivý a ohleduplný k ostatním lidem. Jedná se tedy o hodnoty, které spíše kladou důraz na zachovávání tradice a stability ve společnosti.

Nejedná se však o úplně vyčerpávající typologii, jak uvidíme dále. V jednotlivých nabízených hodnotách lze také identifikovat hédonistickou hodnotovou orientaci, které se budeme blíže věnovat v následující kapitole.

V první tabulce uvádíme srovnání skupin v datovém souboru, kde porováváme rozdíly mezi všemi třicátníky, kteří se výzkumu účastnili a mezi podsouborem dyád - tedy tu část třicátníků, ke kterým můžeme přiřadit odpověď jednoho z rodičů.

Tabulka č.1: Důležitost jednotlivých hodnot dnešních třicátníků a srovnání důležitosti mezi rodiči a dětmi.

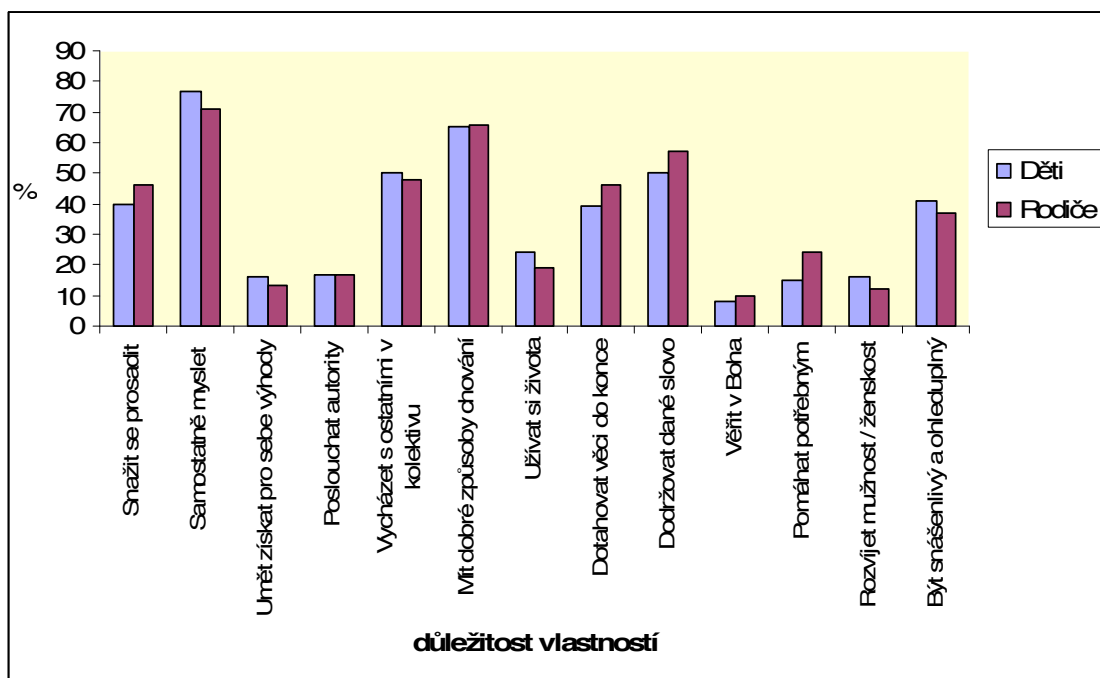
Vlastnosti	Děti za celý soubor	Dyády	
	Děti ALL %	Děti %	Rodiče %
Snažit se prosadit	40	40	46
Samostatně myslet	76	77	71
Umět získat pro sebe výhody	17	16	13
Poslouchat autority	16	17	17
Vycházet s ostatními v kolektivu	49	50	48
Mít dobré způsoby chování	62	65	66
Užívat si života	25	24	19
Dotahovat věci do konce	40	39	46
Dodržovat dané slovo	50	50	57
Věřit v Boha	7	8	10
Pomáhat potřebným	17	15	24
Rozvíjet mužnost / ženskost	15	16	12
Být snášenlivý a ohleduplný	41	41	37

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, (N = 1010). Dyády N = 608.

Z tabulky je patrné, že rozdíly mezi souborem všech třicátníků a třicátníků v dyádách jsou zanedbatelné, z čehož usuzujeme, že se budou výsledky analýz z daných „podsouborů“ shodovat. Za nejdůležitější hodnotu, která by se měla v dětech pěstovat, ze všech předložených, považují respondenti *samostatně myslet*. K dalším důležitým hodnotám patří *mít dobré způsoby chování*, *dodržovat dané slovo* a *vycházet s ostatními v kolektivu*. Naopak nejmenší důležitost přikládají respondenti hodnotám: *věřit v Boha*, *rozvíjet mužnost u chlapců / ženskost u dívek* a *poslouchat autority*.

V prvním grafu předkládáme vzájemné srovnání generací, tímto párovým srovnáním se snažíme zachytit rozdíly mezi jednotlivými generacemi v dyadických dvojicích potomek – rodič.

Graf č. 1: Srovnání průměrů výchovných hodnot mezi „dětmi“ a „rodiči“.

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, dyády „rodič – dítě“ N = 608

Poznámka: Pro srovnání využity data obsahující dyádu „rodič – dítě“.

Celkově vzato jsou si hodnoty rodičů a dětí podobné, nicméně můžeme si všimnout i jistých rozdílů⁴. Pro obě generace platí, že nejnižší důležitost kladou na hodnotu *věřit v Boha*. Dalšími dvěma nedůležitými hodnotami v očích dětí i jejich rodičů jsou *rozvíjet mužnost u chlapců / ženskost u dívek* a *umět získat pro sebe výhody*, i když v obou případech si můžeme povšimnout rostoucí důležitosti v generaci třicátníků.

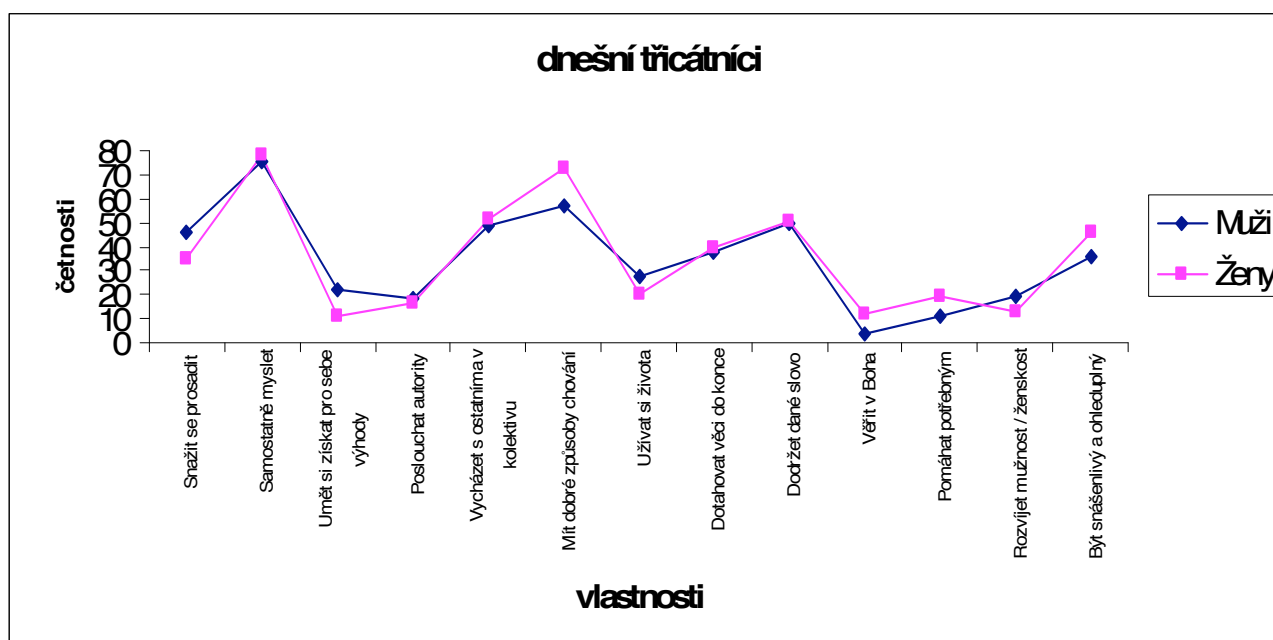
Poznamenejme, že hodnoty individualistického typu jsou pro generaci dětí důležitější než pro jejich rodiče, což můžeme také vidět na rostoucí tendenci důležitosti u hodnoty *samostatně myslet* a hédonisticky orientované hodnotě *užívat si života*. Pro generaci rodičů patří mezi důležité hodnoty, které by se měli v dětech pěstovat, spíše hodnoty konformního typu. Nejmarkantnější rozdíl je u hodnot *dodržovat dané slovo* a *dotahovat věci do konce*. Nutno podotknout, že výrazný pokles důležitosti v generaci potomků je patrný u altruisticky orientované hodnoty *pomáhat potřebným*.

3.3.1 Bivariátní pohled

Při analýze hodnotových orientací jsme také zohlednili bivariátní pohled. Po rozdělení datového souboru dyád na muže a ženy můžeme shrnout, že výběr jistých hodnotových orientací je genderově podmíněn. Tato podmíněnost může být dána rozličnými přístupem k chlapcům a dívkám v průběhu výchovy [Možný 2002].

⁴ Jednotlivé rozdíly byly ověřeny pomocí párových t-testů.

Graf č. 3: Profily výchovných hodnot podle pohlaví v generaci potomků (dnešních třicátníků).

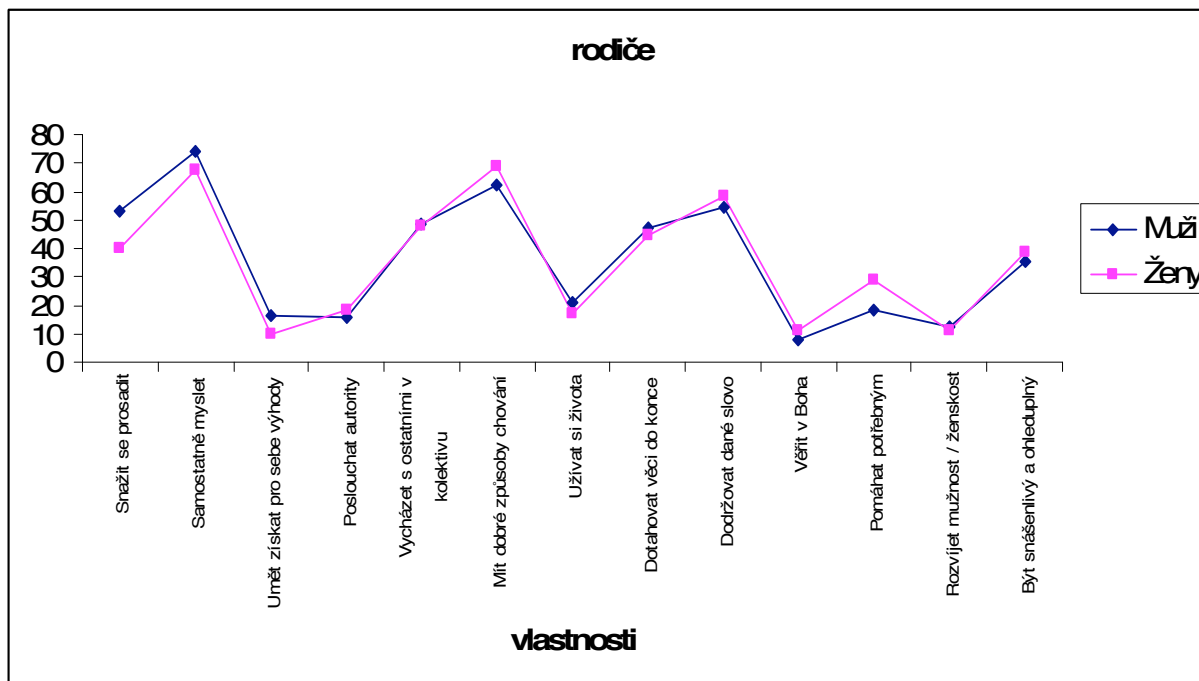

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, (N = 608).

První graf znázorňuje, že se populace mužů a žen liší zejména ve vnímání důležitosti v hodnotách *snažit se prosadit*, *umět získat pro sebe výhody*, *mít dobré způsoby chování*, *užívat si života*, *věřit v Boha*, *pomáhat potřebným* a *být snášenlivý a ohleduplný*. Z toho mezi ženské hodnoty můžeme zařadit: *mít dobré způsoby chování*, *věřit v Boha*, *pomáhat potřebným* a *být snášenlivý a ohleduplný k ostatním*. Mezi mužské hodnoty pak řadíme: *snažit se prosadit*, *umět získat pro sebe výhody* a jsou to spíše muži, kteří přikládají důležitost *rozvíjení mužnosti u chlapců a ženskosti u dívek*.

V níže uvedeném druhém grafu jsou znázorněny rozdíly mezi muži a ženami v podsouboru rodičů. Zde se jedná zejména o rozdíly v hodnotách: *snažit se prosadit*, *samostatně myslet*, *umět získat pro sebe výhody*, *mít dobré způsoby chování* a *pomáhat potřebným*. V generaci rodičů můžeme za ženské hodnoty považovat *mít dobré způsoby chování*, *dodržovat dané slovo*, *pomáhat potřebným* a jsou to spíše ženy, které budou považovat za důležitou vlastnost *být snášenlivý a ohleduplný k ostatním v kolektivu*. Za mužské hodnoty můžeme považovat *snažit se prosadit*, *samostatně myslet* a budou to oni, kdo se bude *snažit získat pro sebe výhody*.

Graf č. 4: Profily výchovných hodnot podle pohlaví pro generaci rodičů.

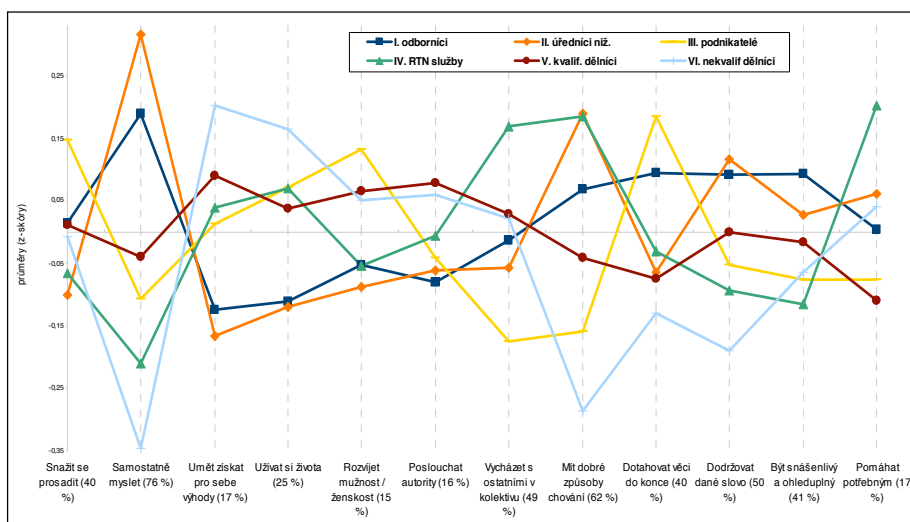
Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, (N = 608).

Na základě mezigeneračního srovnání můžeme shrnout, že se důležitost kladená na hodnotové orientace s pohledu genderu jako taková, nezměnila. Nicméně je možné si všimnout jistého mezigeneračního vývoje. Hodnota *samostatně myslet* považovaná v generaci rodičů za spíše mužskou se v generaci potomků změnila na genderově neutrální. Důležité je také poznamenat, že se nůžky ve vnímání důležitosti jednotlivých hodnot více v generaci třicátníku rozevírají ve prospěch žen kromě *umět pro sebe získat výhody*, *užívat si života a rozvíjet mužnost u chlapců a ženskost u dívek*.

Dalším pro naši analýzu důležitým srovnáním je srovnání hodnotových orientací podle příslušnosti k profesně–třídním kategoriím. Podle Kohnovy hypotézy by se měly hodnoty lišit podle toho, v jaké pracovní pozici se respondent nachází. A protože se pak tyto hodnoty v průběhu socializace přenášejí na další generace, měly by být i mezigenerační rozdíly malé až zanedbatelné.

Graf č. 5: Profily výchovných hodnot podle profesně - třídních kategorií pro generaci potomků (dnešních třicátníků).

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, (N = 1010).

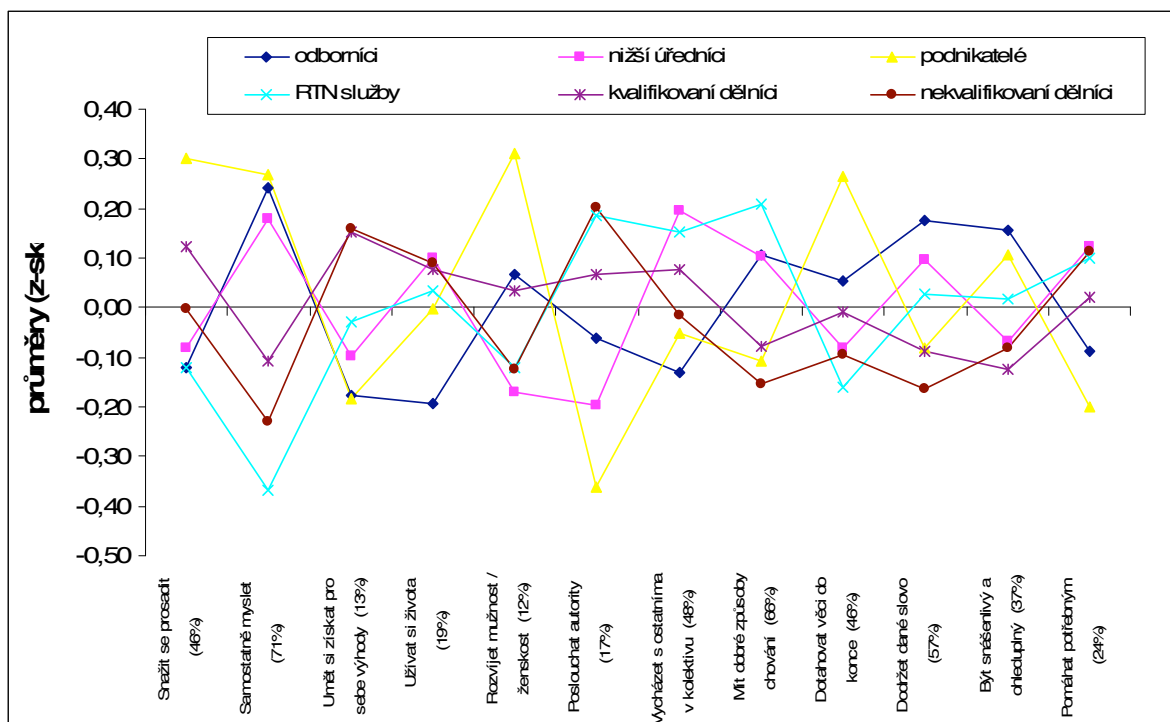
V závorkách jsou uvedeny % kladných odpovědí za celou populaci potomků. Převzato (Šafr, Srncová, 2011)

Ke zjištění zda jsou i u nás hodnoty respondentů třicátníků zakotveny v sociálním postavení, jsme provedli standardizaci výchovných hodnot prostřednictvím z-skórů, kde nula reprezentuje průměr. Tuto operaci jsme provedli z důvodu, abychom přehledně znázornili průměry daných hodnot v jednotlivých profesně- třídních kategoriích.

Z tohoto relačního přístupu k hodnotám můžeme v grafu vidět, jak jsou jednotlivé hodnoty důležité pro respondenty v jednotlivých profesně-třídních kategoriích. Pro odborníky, tedy pro ředitele a odborně vzdělané zaměstnance, je důležité *samostatně myslet, dotahovat věci do konce, být snášenlivý a ohleduplný, dodržovat dané slovo a mít dobré způsoby chování*. Pro nižší úředníky neboli administrativní pracovníky je, podobně jako pro odborníky, důležité *samostatně myslet*, dále je pro ně důležité *mít dobré způsoby chování, dodržovat dané slovo, pomáhat potřebným a být snášenlivý a ohleduplný*. Podnikatelé za důležité považují *snažit se prosadit, dotahovat věci do konce, rozvíjet mužnost u chlapců / ženskost u dívek, užívat si života a umět získat pro sebe výhody*. Rutinně nemanuální pracovníci neboli provozní pracovníci ve službách a obchodě považují za důležité v dětech pěstovat hodnoty, kterými jsou *pomáhat potřebným, mít dobré způsoby chování, vycházet s ostatními v kolektivu, užívat si života a umět si získat pro sebe výhody*. Kvalifikovaní dělníci (policisté, vedoucí výroby a v oboru vyučení dělníci) kladou důraz na *umět získat pro sebe výhody, užívat si života, poslouchat autority, rozvíjet mužnost u chlapců / ženskost u dívek a vycházet s ostatními v kolektivu*. Pro nekvalifikované dělníky, kam patří zemědělství, lesní dělníci, polo-kvalifikovaní a nekvalifikovaní dělníci, je důležitost kladena na stejné hodnoty, jako je tomu u

kvalifikovaných dělníků s tím rozdílem, že větší důraz kladou na hodnoty *získat pro sebe výhody* a *užívat si života* a navíc kladou důraz i na hodnotu *pomáhat*.

Graf č. 6: Profily výchovných hodnot podle profesně - třídních kategorií pro generaci rodičů.

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, (N = 610).

V závorkách jsou uvedeny % kladných odpovědí za populaci rodičů.

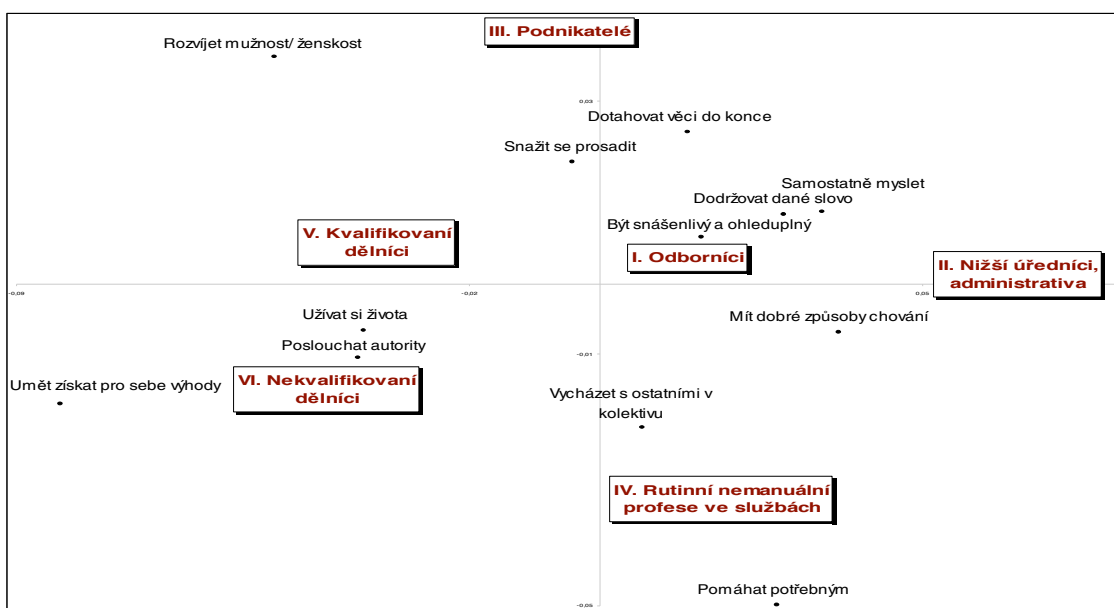
Pro porovnání profilů třídní zakotvenosti hodnot jsme i v souboru rodičů standardizovali hodnoty prostřednictvím z-skórů. Z grafu je patrné, že pro odborníky je důležité *samostatně myslet*, *dodržovat dané slovo*, *být snášenlivý a ohleduplný*, *mít dobré způsoby chování* a *dotahovat věci do konce*. Pro nižší úředníky je důležité *vycházet s ostatními v kolektivu*, *samostatně myslet* (podobně jako pro odborníky), *mít dobré způsoby chování*, *dodržovat dané slovo*, *užívat si života* a *pomáhat potřebným*. Pro podnikatele je důležité *snažit se prosadit*, *samostatně myslet*, *dotahovat věci do konce*, *rozvíjet mužnost u chlapců a ženskost u dívek* a *být snášenlivý a ohleduplný*. Rutinně nemanuální pracovníci za důležité považují *mít dobré způsoby chování*, *poslouchat autority*, *vycházet s ostatními v kolektivu* a *pomáhat potřebným*. Kvalifikovaní dělníci považují za důležité *snažit se prosadit*, *umět si získat pro sebe výhody*, *užívat si života*, *vycházet s ostatními v kolektivu* a *poslouchat autority*. U nekvalifikovaných dělníků jsou to hodnoty *poslouchat autority*, *umět si získat pro sebe výhody*, *užívat si života* a *pomáhat potřebným*.

Mezigeneračním srovnáním profilů výchovných hodnot v jednotlivých profesních třídách můžeme konstatovat, že směr důležitosti se u jednotlivých hodnotových orientací zachoval, můžeme si ale

povšimnout i určitých změn. U hodnoty *samostatně myslet* v třídě podnikatel se ukazuje, že generace rodičů jí připisovala vyšší důležitost, než je tomu v generaci dnešních třicátníků. Ve stejné třídě můžeme pozorovat, že hédonisticky orientovaná hodnota *užívat si života* je v generaci potomků považována za důležitější, než v generaci rodičů a konformně orientovaná hodnota *být snášenlivý a ohleduplný* zastávala vyšší důležitosti v generaci rodičů, než v generaci potomků. V případě hédonistické orientace nám graf ukazuje, že u nižších úředníků její významnost spíše oslabuje. U rutinně nemanuálních pracovníků si všímáme oslabování důležitosti hodnot *dodržovat dané slovo* a *být snášenlivý a ohleduplný* k ostatním, podle typologie se jedná o hodnoty konformního typu. V třídě nekvalifikovaných dělníků pozorujeme mírný nárůst v důležitosti hodnoty individualistického typu *rozvíjet mužnost u chlapců a ženskost u dívek*.

Protože o hodnotách přemýšlíme ve vzájemných strukturách, jinými slovy hodnoty určitého typu k sobě nabalují další hodnoty tohoto typu (například Slejška, Schwartze), použili jsme k odhalení struktury hodnot u našich respondentů korespondenční analýzu. Ta je zobrazena ve dvourozměrném prostoru četností preferencí hodnot podle jednotlivých profesně–třídních kategorií.

Graf č. 7: Sociální prostor výchovných hodnot a třídně–profesních kategorií.

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, (N = 1010).

Převzato (Šafr, Srncová, 2011)

Na základě tohoto zobrazení můžeme říci, že prostorově mají k sobě blízko odborníci s nižšími úředníky, jejichž pracovní náplň často bývá práce s informacemi a práce s lidmi, což se potvrzuje i v přiblížení hodnot jako jsou *dodržovat dané slovo*, *být snášenlivý a ohleduplný* či *mít dobré způsoby chování*. Jejich pracovní zařazení s sebou nese i výraznou míru samostatnosti a

seberealizace, to potvrzuje hodnota *samostatně myslet*. Na proti nim stojí kvalifikovaní a nekvalifikovaní dělníci, kteří na základě svého pracovního zařazení vyznávají spíše hodnoty konformního typu (poslouchat authority). Respondenti dělnických profesí vyznávají také hédonisticky orientovanou hodnotu (užívat si života). U podnikatelů nám korespondenční analýza potvrdila, že jsou pro ně důležité hodnoty zaměřené na úspěch, tedy vlastnosti *dotahovat věci dokonce a snažit se prosadit*. Potvrdila se nám také důležitost vlastnosti *pomáhat potřebným* u rutinně nemanuálních zaměstnání.

3.3.2 Porovnání generací – vliv sociální třídy v generaci rodičů a potomků.

Podobnost v hodnotách mezi potomky a rodiči je podle Kohna nejen známka výchovného stylu rodičů, který sám již zpravidla bývá ovlivněn profesní dráhou (tomuto tématu se budeme věnovat v následující kapitole), ale a to především, zkušeností s pracovní, resp. třídní pozicí v dospělosti.

Zde se zaměříme na to, jak jsou jednotlivé výchovné hodnoty vázány na třídní postavení (využijeme 6 profesních tříd) v generaci rodičů i potomků. K podrobnému prozkoumání tohoto vztahu jsme použili logistické regresní analýzy, kde závislou proměnnou je vždy určitá hodnotová orientace (modelujeme tedy šance na příklon k dané hodnotě).

Výhodou je, že pro obě generace je z principu designu výzkumu fixován jednak věk⁵, spolu se kterým kontrolujeme vliv pohlaví, jelikož se nám ukázalo, že hodnotové orientace jsou genderově podmíněny a navíc některé profesní třídy vykazují nerovnoměrné zastoupení z hlediska genderu (např. třída nižších odborníků se skládá z 18 % žen, naproti tomu u drobných podnikatelů převažují muži, 13 %). Referenční kategorií jsou nekvalifikovaní dělníci.

---

⁵ Věk je fixován samotným designem výzkumu, protože se jedná o třicátníky a jejich rodiče.

Tabulka č. 2: Hodnoty rodičů a jejich dětí v jednotlivých profesně – třídních kategoriích.

Logistické regrese jednotlivých hodnotových orientací, šance (odds ratio)

Vlastnosti / Regrese	dyády	Pohlaví	Obdorníci	Úředníci nižší	Podnikatelé	RTN služby	Kvalifikovaní dělníci	nagelkerke r square (% vysvětlené variance)
Snažit se prosadit	děti	1,577	1,047	1,125	1,354	,789	,980	2,4%
	rodiče	1,576	,788	1,040	1,706	,868	1,121	3,8%
Samostatně myslet	děti	1,025	3,118	7,924	1,301	1,257	1,671	7,3%
	rodiče	1,596	3,039	2,905	3,004	,858	1,110	8,3%
Získat pro sebe výhody	děti	2,288	,472	,487	,397	,676	,535	5,4%
	rodiče	1,697	,350	,608	,295	,693	,853	5,6%
Poslouchat autority	děti	,993	,672	,680	,870	1,002	1,124	1,1%
	rodiče	,732	,522	,297	,113	,902	,817	6,1%
Vycházet s ostatními v kolektivu	děti	,944	,876	,901	,583	1,383	,961	1,5%
	rodiče	1,067	,781	1,518	,918	1,421	1,177	1,7%
Mít dobré způsoby chování	děti	,533	2,422	2,916	1,533	2,361	2,243	6,9%
	rodiče	,835	1,705	1,565	1,135	2,135	1,226	2,3%
Užívat si života	děti	1,523	,448	,412	,714	,769	,506	3,8%
	rodiče	1,350	,450	1,177	,761	,940	,891	3%
Dotahovat věci do konce	děti	,889	1,233	,793	1,595	1,022	,934	1,2%
	rodiče	1,060	1,378	1,011	2,055	,884	1,175	1,8%
Dodržovat dané slovo	děti	1,069	2,363	3,782	1,638	1,476	2,016	3,8%
	rodiče	,991	1,986	1,755	1,182	1,469	1,165	2,4%
Věřit v Boha	děti	,212	3,752	2,138	6,944	1,325	4,201	10,4%
	rodiče	,609	,748	,630	,400	,393	,901	2,3%
Pomáhat potřebným	děti	,610	1,343	,678	,922	1,974	,718	4,5%
	rodiče	,522	,603	,828	,498	,841	,993	3,9%
Rozvíjet mužnost / ženskost	děti	1,523	,855	,664	1,447	,887	,787	2,3%
	rodiče	,944	1,914	,796	3,312	,995	1,770	3,3%
Být snášenlivý a ohleduplný	děti	,627	1,232	1,122	,999	,980	1,366	1,9%
	rodiče	,858	1,622	,920	1,511	1,184	,947	2,1%

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, dyády „rodič – dítě“ N = 608.

Poznámka: zvýrazněny hodnoty s koeficientem $p < 0,10$.

Z výsledků regresních analýz můžeme vyvodit, že u vyšších a nižších profesionálů je třikrát vyšší šance, že budou preferovat hodnotu *samostatně myslet*, dvakrát vyšší šance preferovat *dodržovat dané slovo* a dvakrát vyšší šance upřednostňovat hodnotu *mít dobré způsoby chování*, než je tomu u nekvalifikovaných dělníků. U hodnotových orientací *získat pro sebe výhody* a *užívat si života* mají

nekvalifikovaní dělníci o polovinu vyšší šanci, že je budou preferovat, než odborníci. Podobně je to u preference hodnoty *pomáhat potřebným*, u které je také patrné, že je preferována nekvalifikovanými dělníky a navíc jenom v generaci rodičů. Pro generaci dětí se hodnotová orientace, kterou můžeme také považovat za altruistickou, *pomáhat potřebným*, jeví jako hodnota spíše ženská, která je třídně neutrální. U hodnoty *být snášenlivý a ohleduplný* nastala opět v generaci rodičů, na rozdíl od hodnoty *pomáhat potřebným*, opačná situace. Šance, že bude tato hodnota preferována odborníky je jeden a půl krát vyšší než nekvalifikovanými dělníky, nicméně i v tomto případě jde o hodnotu spíše ženskou.

U nižších úředníků vidíme, že v obou generacích je vysoká šance, že budou preferovat hodnotu *samostatně myslet*, nežli je tomu u nekvalifikovaných dělníků. Hodnota se tak z generace na generaci nejenom přenesla, ale její intenzita se pro generaci potomků ztrojnásobila. Podobně je tomu v případě hodnoty *dodržovat dané slovo*, kde se šance, že ji budou preferovat potomci, zdvojnásobila. Obrácený směr vlivu mezi třídou a generacemi rodičů a jejich potomků můžeme zaznamenat u hodnotové orientace *užívat si života*. Je patrné, že se jedná o preferovanou hodnotu v třídě nekvalifikovanějších dělníků pro generaci dětí, u kterých bude o polovinu vyšší šance, že pro ně bude důležitá, než pro nižší úředníky.

Na první pohled je v profesní třídě podnikatelů patrné, že v generaci rodičů má vazba mezi třídou a jednotlivými hodnotami větší vliv, než je tomu v generaci potomků. Jedná se o hodnoty *snažit se prosadit*, *myslet samostatně*, *dotahovat věci do konce* a *rozvíjet ženskost/mužskost*, u kterých je šance dvojnásobně nebo až trojnásobně vyšší, že ji budou preferovat podnikatelé, než nekvalifikovaní dělníci. Kdežto hodnota *získat pro sebe výhody* se v obou generacích ukazuje jako preferovanou hodnotou nekvalifikovanějších dělníků je u nich o polovinu vyšší šance, že ji budou považovat za důležitou.

Na třídu nemanuálních pracovníků pracujících ve službách se váže hodnota *mít dobré způsoby chování*. Pracovníci ve službách mají v obou generacích dvakrát vyšší šanci, že ji budou preferovat, než nekvalifikovaní dělníci.

U kvalifikovaných dělníků můžeme na základě signifikantnosti jednotlivých hodnot sledovat, že třídně jsou jisté hodnotové orientace navázané zejména v generaci potomků neboli dnešních třicátníků. Šance, že se preference hodnot *samostatně myslet*, *mít dobré způsoby chování* a *dodržovat dané slovo* je u kvalifikovaných dělníků dvojnásobná, než u nekvalifikovaných dělníků. Naopak hodnoty *získat pro sebe výhody* a *užívat si života* jsou spíše preferovanými hodnotami

nekvalifikovaných dělníků, než dělníků kvalifikovaných.

Hodnotová orientace *věřit v Boha* má v českém prostředí zvláštní postavení, většina populace totiž víru vůbec nespojuje s institucí církve. [Šmídová, Vávra, et al. 2010]. I v našem datovém souboru si můžeme povšimnout jisté touhy po transcendentu. U této hodnoty si všímáme, že je pro ženy v generaci potomků preferovanou v třídách odborníků, pro které bude třikrát vyšší šance, že ji budou považovat za důležitou, než je tomu u nekvalifikovaných dělníků. Pro třídu podnikatelů bude dokonce šance šestkrát vyšší a pro třídu kvalifikovaných dělníků čtyřikrát vyšší ve srovnání s třídou nekvalifikovaných dělníků. Můžeme říci, že hodnota víry má v generaci potomků (na rozdíl od generace rodičů) na jednotlivé profesní třídy vazbu, což potvrzuje i hodnota vysvětlené variance, která pro generaci rodičů činí 2,3 % a pro generaci potomků 10,4 %.

Téměř ve všech modelech se nám uplatňuje vliv pohlaví. Můžeme tedy i na tomto místě konstatovat, že hodnoty *snažit se prosadit*, *získat pro sebe výhody* a *užívat si života* jsou spíše hodnotami mužskými a to v obou ze sledovaných generací. S ohledem na naši typologii můžeme říci, že se jedná o hodnoty individualistického typu. Ženami preferované hodnoty jsou *mít dobré způsoby chování*, *věřit v Boha*, *pomáhat potřebným* a *být snášenlivý a ohleduplný*, jde o hodnoty, které se zaměřují na chování a jednání vůči ostatním členům společnosti. Z typologického hlediska je řadíme k hodnotám konformním.

Shrneme-li ještě jednou vliv sociální třídy na hodnotové orientace v generaci rodičů, můžeme říci, že hodnota *samostatně myslet* je pro třídy odborníků, nižších úředníků a podnikatelů preferovanější, než pro třídu nekvalifikovaných dělníků. V případě hodnot *získat pro sebe výhody*, *poslouchat autority* a *pomáhat potřebným* je patrné, že je budou za důležité považovat spíše nekvalifikovaní dělníci. I v generaci potomků se projevuje vazba sociálních tříd ve vztahu k jistým hodnotám. Jedná se zejména o hodnoty *samostatně myslet*, *mít dobré způsoby chování*, *dodržovat dané slovo* a *věřit v Boha*, kde je šance preferování u odborníků, nižších úředníků a kvalifikovaných dělníků vyšší, než u nekvalifikovaných dělníků. V případě hodnoty *užívat si života* a *získat pro sebe výhody* je vyšší šance, že ji budou preferovat nekvalifikovaní dělníci spíše než odborníci, nižší úředníci či kvalifikovaní dělníci.

Nutno poznamenat, že celkový vliv tříd na jednotlivé hodnotové orientace není příliš vysoký, vysvětlené procento variance v jednotlivých modelech nepřesahuje hranici 11 %, nicméně z předložených analýz je možné zaznamenat jistou svázanost hodnotových orientací v daných profesních kategoriích. Hodnotová orientace *poslouchat autority* je nejvíce svázaná s třídou

nekvalifikovaných dělníků v generaci rodičů s 6,1 % vysvětlené variance. Zajímavý je fakt, že tato hodnotová orientace je preferována v dané třídě jenom v generaci rodičů. Pro generaci dnešních třicátníků není ani pro jednu profesní kategorii signifikantní. Nejméně svázanou hodnotovou orientací s profesními kategoriemi je *být snášenlivý a ohleduplný* v obou generacích, kde je procento vysvětlené variance 2,1 pro generaci rodičů a 1,9 pro generaci potomků.

Na základě tohoto detailního pohledu můžeme shrnout, že podnikatelé preferují hodnoty individualistického typu. Oproti tomu kvalifikovaní dělníci preferují spíše hodnoty konformního typu. V případě nekvalifikovaných dělníků můžeme sledovat orientaci na hédonistický typ hodnot, za důležité považují zejména hodnoty *získat pro sebe výhody* a *užívat si života* – tedy hodnoty požitkářské⁶. U nižších úředníků, kde je větší procentuální zastoupení žen, sledujeme preferování spíše konformních hodnot, čímž se nám potvrdilo, že jsou to spíše ženy – matky, které v průběhu socializace kladou důraz na chování svých potomků, tedy na hodnotovou orientaci *mít dobré způsoby chování*.

Na základě analýzy můžeme konstatovat, že koukáme-li se na hodnoty z hlediska mezigeneračního přenosu, můžeme konstatovat, že i v našem prostředí platí Kohnova hypotéza. Pracovní profese vyžadující jistou autonomii pracovníka, zařazené do jednotlivých tříd, preferují hodnoty individualistického typu, kdežto pracovníci na dělnických pozicích vyznávají spíše hodnoty konformního typu. Potvrdila se taktéž hypotéza, že rodiče na základě svých zkušeností předávají hodnoty svým dětem. Tato hypotéza se potvrdila napříč všemi třídami.

V této kapitole jsme se podrobně zabývali vazbou jednotlivých hodnot na sociální třídy, a to jak v generaci dětí, tak v generaci rodičů. V následující kapitole budeme zkoumat, jaké faktory k hodnotám v generaci potomků přispěly. Nejprve provedeme redukci daných hodnotových orientací do obecnější typologie, přičemž se budeme držet již nastíněné typologie.

---

⁶ Slovo převzato ze Schwartzeho typologie hodnot, hodnoty směřující k požitku – původně tvořily jeden typ, později však byly zařazené k hodnotám individualistického typu (Reháková 2006)

3.4 Faktory ovlivňující hodnoty třicátníků

Tato kapitola se zaměřuje na to, zda hodnoty třicátníků ovlivňuje jejich vlastní třídní postavení nebo má na jejich hodnoty spíše vliv rodina původu a tím i třídní postavení rodiny původu. Sociologové se již dlouho zabývají otázkou vztahu mezi socioekonomickým statutem a hodnotami rodičů v průběhu socializace. Má se však za to, že rodina není jediným faktorem ovlivňujícím hodnoty svých potomků.

Bengtsonovým základním pilířem zkoumání hodnot je, že se hodnoty z generace na generaci přenášejí. Jde o jakýsi souvislý proces nahrazování jedinců v rámci společnosti, který je odrazem narození a umírání. Koncepce vhodného chování tak musí být zachována jak v měřítku rodiny, tak i společnosti. [Bengtson 1975] Rodina však není jedinou vlivnou proměnnou v životě jedince. Panuje všeobecná shoda v tom, že vrstevnické skupiny, škola nebo zájmové aktivity mají na hodnoty jedince také významný vliv. Není však shoda v tom, o jak velký podíl vlivu jednotlivých složek jde s ohledem na tvorbu a usměrňování hodnot.

Bengtson se ve svých výzkumech zaměřuje zejména na hodnotové orientace individualismu s protipólem kolektivismu a materialismu s protipólem humanismu. [Bengtson, Biblarz, Roberts 2002] Tyto hodnotové orientace jsou z jeho pohledu důležitými nejenom pro jednotlivce ale také pro budoucnost celé společnosti. Hodnotové orientace tak z celospolečenského hlediska formují celé generace, jejich vnímání světa. Rodiče na základě životních zkušeností předávají svým potomkům jistý náhled na svět. Individualismus definuje jako důraz kladený na jedince – individuum, důraz je kladený na jedince jako takového. Individuum je postaveno nad zájmy kolektivního charakteru. Jedinec je méně zapálený vůči plnění závazků společnosti. Nenaleznout jakousi rovnováhu mezi zájmy individua a celospolečenskými zájmy, může vést k extrémům. Jedním extrémem je individualistická společnost a je společnost totalitního typu.

Socializace spolu s přenosem hodnot tak hrají ve společnosti velkou roli. Podle Bengtsna probíhá přenos jednotlivých hodnot skrze zděděný socioekonomický status a příbuzenské vztahy, které modelují nebo potvrzují činnosti nebo strategie jedince. [Bengtson, Biblarz, Roberts 2002] Všechny tyto aspekty jsou pro mezigenerační přenos hodnot důležité.

V centru pozornosti Kohnových prací stojí zkoumání vztahů mezi socioekonomickým statutem a hodnot konformity přenášených z rodičů na děti. Tento vztah Kohn interpretuje skrze sociální

rozdíly, které se odrážejí v pracovních pozicích. Od členů na odlišných pracovních pozicích se vyžaduje různá pracovní náplň. [Kohn 1963, Pearlin Kohn 1966, Kohn Schooler 1982]

Pracovní pozice řazené k vyšším k vyšším třídám vyžadují vyšší míru samostatnosti při plnění pracovních povinností a jejich pracovní náplň bývá různorodější. Pracující na těchto pozicích v žebříčku svých hodnot preferují samostatnost a sebedůvěru, kterou také považují za důležitou při výchově svých dětí. Od zaměstnanců, kteří podléhají kontrole nebo supervizi, se nevyžaduje inovace ani přílišná samostatnost při výkonu práce, v jejich žebříčku hodnot se tak spíše vyskytuje preference konformních hodnot. I v tomto případě platí, že budou tento typ hodnot předávat svým potomkům. Vysvětluje se tím, proč rodiče z vyšších tříd svým dětem nepředávají hodnoty konformního typu a obráceně. [Ellis, Lee, Peterson 1978]

Dalšími faktory, které mají vliv na hodnoty rodičů a následně i hodnoty jejich dětí, je ekonomický systém či politická struktura krajiny.

Ekonomický systém může mít nepřímý vliv v tom, jak moc systém kontroluje možnosti živobytí členů společnosti. Tam, kde jsou dospělí podrobeni kontrole, dávají přednost konformním hodnotám.

Podobně je tomu i v případě politické struktury. V autokratických krajinách se bude klást vyšší důraz na poslušnost a dodržování řádu, což se projeví i ve výchově dětí, kterým jsou vštěpovány spíše hodnoty konformního typu. [Ellis, Lee, Peterson 1978] Krajiny, které nemají centralizovanou moc nevyžadují od členů společnosti úplnou poslušnost a konformitu, proto nebudou na hodnoty tohoto typu klást takový důraz.

Jaspersová, Lubbers a Vries (2008) na základě analýz potvrdili, že přístup rodičů má na tvorbu postojů u dětí vlniv v mnoha oblastech. Rodičovský přístup je tak pořád jednou z vysvětlujících proměnných. Proto bylo naším dalším krokem srovnání mezi jednotlivými zkoumanými generacemi, jak se navzájem liší upřednostňování jednotlivých hodnotových orientací mezi již zmíněnými generacemi.

Stratifikace tak na základě Kohnova pohledu ovlivňuje hodnoty rodičů a tím pádem prostřednictvím výchovy i jejich potomků. Primárně tedy jde o ovlivnění hodnot rodičů podle toho, jakou pracovní pozici zastávají. Nedá se říci, že se jedná o jednosměrné ovlivňování hodnot, tedy i děti mohou ovlivnit hodnoty rodičů, nicméně rodiče mají při formování hodnot svých potomků dominantní roli. [Kohn Schooler 1982]

3.4.1 Vytvoření hodnotové typologie

V následné analýze budeme zkoumat, jaké faktory měly na tvorbu hodnotových orientací potomků vliv. Z jednotlivých hodnotových orientací jsme pomocí klastrové analýzy vytvořili tři latentní proměnné. Do proměnné individualismu patří vlastnosti: *snažit se prosadit, samostatně myslet, vycházet s ostatními v kolektivu, dotahovat věci do konce*. Proměnná konformismu je tvořena vlastnostmi: *poslouchat autority, mít dobré způsoby chování, dodržovat dané slovo, pomáhat potřebným*. A proměnná hédonismu: *umět získat pro sebe výhody a užívat si života*.

Jedná se o součtové indexy⁷, z kterých jsou dva (individualismus a konformismus) kardinální a jeden nabývá hodnot 1 a 2. Stejná logika byla uplatněna při tvorbě indexů v generaci rodičů i v generaci dětí.

Původně jsme od klastrové analýzy, na základě Bengtsnova (2002) a Kohnova (1963, 1969, 1976, 1989) teoretického východiska, očekávaly dvě latentní proměnné: individualismus a konformismus. Ukázalo se ale, že hodnoty *umět získat pro sebe výhody a užívat si života* tvoří samostatnou dimenzi. Jedná se o hodnoty požitkářského typu, jejichž preferenci jsme z předcházející analýzy zaznamenali v třídě nekvalifikovaných dělníků.

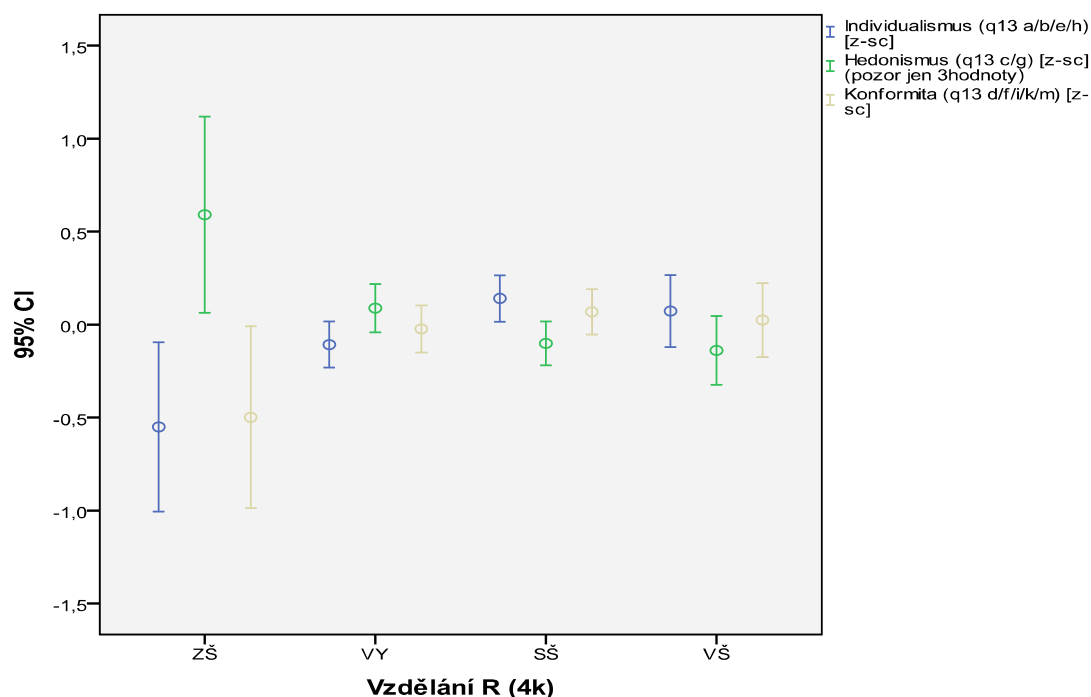
3.4.2 Pohled na hodnotové typy skrze vzdělání respondentů

Tato část kapitoly se věnuje vlivu vzdělání na vytvořenou hodnotovou typologii daných hodnotových orientací. Zajímalo nás, zda se hodnotové typy diferencují mezi jednotlivými vzdělanostními kategoriemi. Vzdělání je také třídně podmíněno a stupeň dosaženého vzdělání napovídá tomu, jaký typ pracovní pozice bude člověk ve svém životě zastávat. Jaký je tedy vztah mezi vzděláním a hodnotovými typy v generaci potomků?

---

⁷ Výsledky klastrové analýzy a indexy jsou k nalezení v přílohách.

Graf. č.8: Hodnotové typy v závislosti na vzdělání potomků.

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, (N = 608).

Z grafu 8 je patrné, že rozdíly mezi jednotlivými hodnotovými typy jsou mezi vzdělanostními kategoriemi velmi malé. Dá se říci, že hodnotové typy se nejvíce diferencovaly u respondentů se základním vzděláním, i když je potřeba mít na paměti, že tato vzdělanostní kategorie je nejméně zastoupena.

Z hlediska individualismu by se dalo formálně shrnout, že je nejméně preferován u respondentů se základním vzděláním. Jeho preference je také méně důležitě vnímána u respondentů s vyučením. Vlastnosti individualistického typu jsou nejdůležitější pro respondenty se středoškolským a vysokoškolským vzděláním. To poukazuje na skutečnost, že čím vyšší je respondentovo vzdělání, tím spíše pro něj budou důležité hodnotové orientace individualistického typu.

Na základě Kohnových empirických výsledků by se dalo očekávat, že čím je vzdělání respondenta nižší, tím více preferuje konformisticky orientované hodnoty. Tento předpoklad se však s ohledem na předložený graf nepotvrdil. Vysvětlením, proč tomu tak je, může být domněnka, že si respondenti u jednotlivých hodnotových orientací zastupujících konformní typ představili spíše „dobré vychování“ nežli konformismus. Tím by se vysvětlovala téměř stejná distribuce „dobrého vychování“ pro respondenty s dosaženým vyšším vzděláním než základním.

Z hlediska hédonistického typu hodnotových orientací se ukázalo, že se jedná o hodnotový typ nejvíce preferovaný respondenty se základním vzděláním. Je možné si také povšimnout, že postupně s vyšším dosaženým vzděláním respondentů důležitost takto orientovaných hodnot má

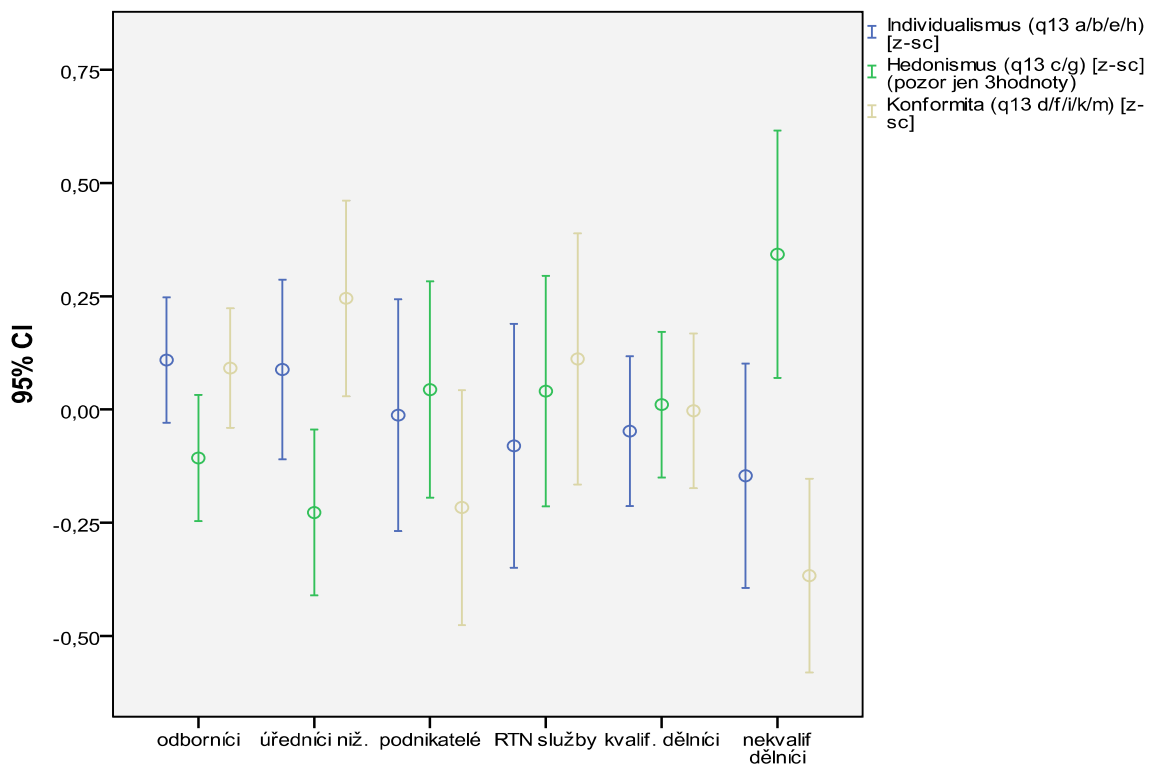
spíše klesající tendenci.

Z námi předložených dat by se dalo shrnout, že se částečně potvrdila Kohnova hypotéza v tom, že čím vyššího vzdělání jedinec dosáhne, tím spíše jsou jeho hodnoty orientovány individualistickým směrem. Nemůžeme však na základě našich dat potvrdit, že by respondenti s nižším dosaženým vzděláním preferovali hodnoty konformisticky orientované. Z části by se to však dalo říci ohledně hédonisticky orientovaných hodnot, kde s vyšším dosaženým vzděláním má jejich preference spíše klesající tendenci.

3.4.3 Hodnotové typy a pozice v sociální struktuře u dětí a rodičů

V této části kapitoly svoji pozornost zaměřím na vztah mezi jednotlivými hodnotovými typy a prezentovanými profesními třídami respondentů, které již v sobě stupeň vzdělání zahrnují. Zaměříme se zde i na srovnání výsledků analýz mezi jednotlivými generacemi (rodiče a děti). Zajímá nás tedy, jaký je vztah mezi sociální třídou a hodnotami v generaci potomků.

Graf. č.9: Hodnotové typy potomků v závislosti na jejich profesně-třídních kategoriích.

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, (N = 608).

S pohybem na společenském žebříčku si můžeme všimnout klesající tendence u individualismu. Hodnoty individualistického typu budou více preferovány v třídě odborníků a nižších úředníků. To se shoduje s naším předpokladem, vycházejícím z typu profesí v jednotlivých třídách, že od

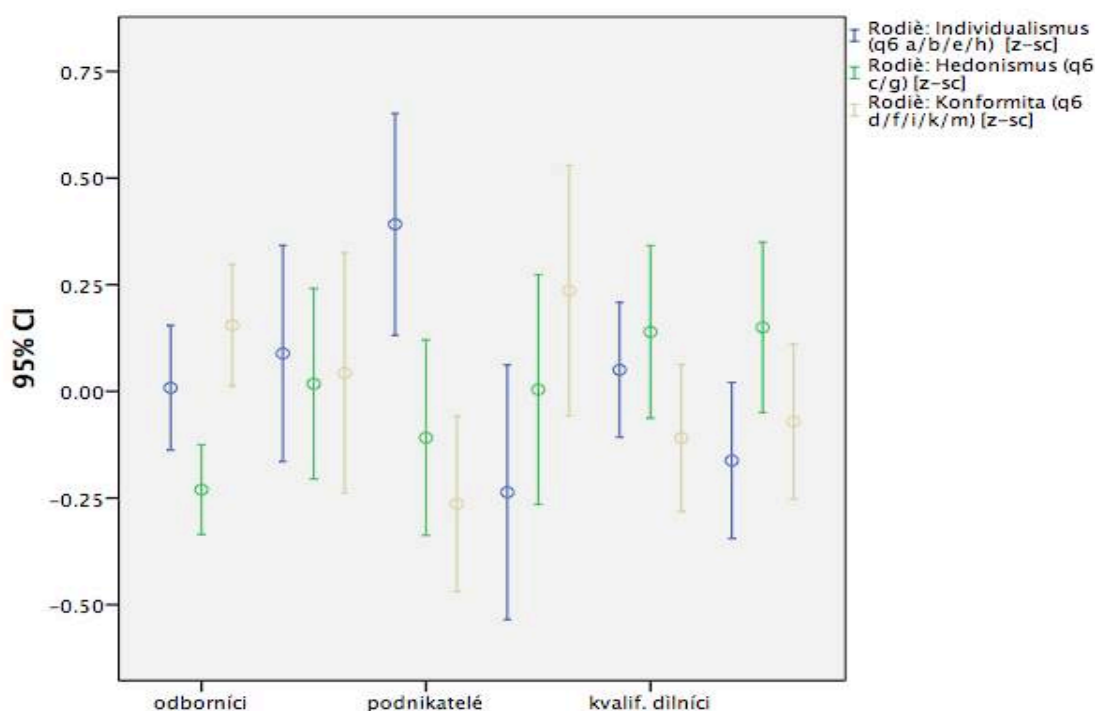
odborníků i od nižších úředníků se očekává samostatnost při řešení pracovních úkolů.

Hodnotové orientace individualismu jsou v nejnižší míře zastoupeny v profesní třídě nekvalifikovaných dělníků. Hodnotovou orientaci hédonismu, získat pro sebe výhody a užívat si života, nejvíce preferují nekvalifikovaní dělníci. Potvrzuje se tak, že jde o hodnotovou orientaci, kterou se vyznačují potomci s nejnižším dosaženým vzděláním. Jde u nich o jistý projev konformity, přičemž práce je pro ně prostředkem k získání financí, které jim zabezpečí určité pohodlí v životě.

V případě konformismu si můžeme povšimnout, že nejkonformnější třídou je třída nižších úředníků následně třída odborníků a rutinně nemanuálních pracovníků. Nejméně konformní se ukázali nekvalifikovaní dělníci, kteří jsou hédonisticky orientovaní. I na tomto místě se domníváme, že důvodem proč tomu tak je, že si pod hodnotami: *poslouchat autority, mít dobré vychování, dodržovat dané slovo, pomáhat potřebným, být snášenlivý a ohleduplný k jiným lidem*; představili již zmíněnou ideu „dobrého chování“ spíše nežli ve smyslu „podléhat autoritám“.

Pro srovnání hodnot mezi generacemi nás zajímalo, jaký je vztah sociální třídy a hodnot v generaci rodičů.

Graf. č.10: Hodnotové typy rodičů v závislosti na jejich profesně-třídních kategoriích.

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, (N = 608).

I pro rodiče platí, že jsou rozdíly mezi jednotlivými kategoriemi velmi malé. V generaci rodičů je zajímavé sledovat důležitost kladenou na individualismus a to zejména u podnikatelů. Podnikatelé jsou ti, kteří na individualistické hodnoty kladou největší důraz a je pro ně důležité *snažit se prosadit, samostatně myslet, vycházet s ostatními v kolektivu a dotahovat věci do konce*. Důležité je poznamenat, že tato třídní kategorie je málo zastoupena, což se vzhledem k politickému režimu dalo očekávat.

Nejkonformnější třídou je v podsouboru rodičů třída rutinně nemanuálních pracovníků, odborníků a nižších úředníků. Nejméně konformní se ukázaly třídy kvalifikovaných a nekvalifikovaných dělníků, který kladou velký důraz na hédonisticky orientované hodnoty. I v případě rodičů se dá usoudit, že jim finance přináší formu zabezpečení a pohodlí.

Srovnáváním generací mezi sebou sledujeme jisté odlišnosti i shody ve vlivu sociální třídy na hodnoty. Pro generaci odborníků potomků jsou nejdůležitější hodnoty individualistického typu. Pro generaci rodičů platí, že na prvním místě jsou hodnoty konformního typu, což může odrážet vliv totalitního režimu. V obou generacích se ukázalo, že za nejméně důležité považují hodnoty hédonismu.

V třídě nižších úředníků si můžeme všimnout, že v generaci potomků se oproti generaci rodičů zvýšila důležitost kladená na konformní hodnoty nebo-li hodnoty dobrého vychování u potomků. V generaci potomků se v této třídě hodnoty celkově diferencovaly, přičemž za důležité pokládají „dobré vychování“ a individualismus.

V třídě podnikatelů si všímáme jistého posunu v hodnotách zejména individualistického typu. Generace rodičů za nejdůležitější považuje hodnoty individualistické vedoucí k prosazení se na trhu, ale v generaci dětí se do vedení v důležitosti dostal hédonismus. Konformita je pro obě generace považována za nejméně důležitou. V našem souboru tedy není pro třídu podnikatelů tolik důležité být dobře vychován. Důležitější je umět se prosadit a být samostatný ve své činnosti, která následně zabezpečí jisté finanční prostředky k pohodlí a užívání si.

Pro ostatní třídně profesní kategorie, ve kterých se nevyžaduje vyšší stupeň dosaženého vzdělání, v obou generacích platí, že má individualismus ve srovnání s ostatními hodnotami spíše klesající tendenci.

V obou generacích rutinně nemanuálních pracovníků je větší důraz kladen na hodnotové orientace konformního typu, po kterém následuje důležitost hédonisticky orientovaných hodnot, ve kterých můžeme jistý konformismus (peníze jsou zdrojem jistého pohodlí) spatřit.

Rozložení jednotlivých hodnotových orientací v třídě kvalifikovaných a nekvalifikovaných dělníků

v obou generacích má stejné tendence. Je pro ně důležitá orientace na pohodlí zprostředkované financemi a nejméně důležitá je v obou generacích dobrá výchova.

V jednoduchosti můžeme shrnout, že se nám potvrdila jedna z hlavních Kohnových hypotéz, a to že nižší profesně-třídní kategorie má na vliv na upřednostňování spíše hédonisticko - konformistických hodnotových orientacích, než je tomu u vyšších profesně-třídních kategorií, u kterých se předpokládá odborné nebo vyšší dosažené vzdělání a u kterých jejich pracovní pozice vyžaduje práci s myšlenkami nebo lidmi, která je spojena s dobrým vychováním.

Na základě srovnání jednotlivých generací můžeme také potvrdit, že se hodnoty z generace na generaci přenáší zejména socializací. Z analýz našeho souboru se ukazuje, že rodiče své zkušenosti a hodnoty nabyté skrze pracovní pozici, předávají dále na své potomky, u kterých je pozorovatelný jenom malý posun v preferenci hodnotových orientací na základě vlastní zkušenosti skrze vlastní profesionální dráhu.

3.4.4 Vlivy působící na utváření hodnotových typů

V této části se budeme zabývat, tím jak se utváří hodnoty. K tomu využijeme regresních analýz, v nichž sledujeme utváření individualismu, konformismu a hédonismu. V analýze pracujeme s těmito nezávislými proměnnými: samotný individualismu rodičů, zda je potomek muž nebo žena, zda došlo u rodičů ke změně hodnot⁸, profesně – třídních kategorií rodičů, profesně – třídních kategorií samotného respondenta, a zda má respondent vlastní rodinu.

Abychom zhodnotili, jak se jednotlivé hodnotové typy utváří, sledujeme několik modelů. V prvním modelu u každé z hodnot testujeme vliv samotných hodnotových orientací rodičů na hodnotové orientace dětí. Druhý model sleduje období výchovy – neboli výchovu hodnotami skrze třídní pozici rodiny ve společnosti. Třetí model testuje, jak moc jsou hodnoty potomka ovlivněny jeho vlastní profesní dráhou. Poslední, čtvrtý model, je modelem referenčním. Srovnáváním modelů budeme posuzovat, který z nich má největší vliv na hodnoty respondenta.

Individualismus

V prvním modelu testujeme vliv samotného individualismu rodičů na individualismus dětí. Vliv

---

⁸ Pomocí této proměnné ověřujeme, zda to, co rodič říkal v době výzkumu (v roce 2008 - tedy „dnes“) platí i pro minulost. Můžeme tuto proměnnou pokládat za reliabilní. Na základě frekvencí se ukázalo, že rodiče svoje hodnoty v průběhu času nezměnili. V následném ověření pomocí chi-square testu, zda má proměnná změny hodnot rodiče vliv na hodnoty potomka, se vliv nepotvrdil.

samotného individualismu rodičů je zde zřetelný a to i na základě, ve srovnání s ostatními modely, vysvětlené 5 % variance.

V druhém modelu sledujeme vliv výchovy skrze třídní postavení rodiny. Záporná hodnota vztahující se k procentu vysvětlené variance nám říká, že ani jedna nezávislá proměnná, v našem případě třída rodiče, nemá na individualismus dítěte vliv. Tento fakt dokládá záporná a velmi nízká hodnota vysvětlené variance modelu.

V třetím modelu, ve kterém sledujeme vliv samotné profesní dráhy potomka (neboli sekundární socializaci), vidíme, že vliv na tvorbu individualismu má kategorie odborníků. Nepatrně se také ukazuje, že na tvorbu individualismu působí i profese spadající do kategorie nižších úředníků. V tomto modelu se také potvrdil vliv toho, zda má „dítě“ vlastní rodinu.

V posledním referenčním modelu nám oslabil vztah mezi profesně-třídními kategoriemi (odborníky) a to ať rodičů potomka nebo jeho samotného. V modelu se ukazuje, že vliv na tvorbu hodnot má především individualistická hodnotová orientace rodiče a to, zda respondent má děti. Dokumentací je i vyšší procento vysvětlené variance.

Tabulka č. 3: Lineární regrese individualismu, standardizované koeficienty a jejich statistická významnost (vyznačena tučně):

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
	Beta	Sig.	Beta	Sig.	Beta	Sig.	Beta	Sig.
Individualismus rodičů	,223	,000					,227	,000
Muž (dítě) ⁹			,029	,493			,049	,286
Změna hodnot rodiče			-,011	,792			-,016	,708
Rodiče: Odborníci			,138	,044			,081	,253
Rodiče: Nižší úředníci			,078	,199			,037	,544
Rodiče: Podnikatele			,036	,445			,008	,872
Rodiče: Rutinní nemanuálové			,065	,215			,045	,383
Rodiče: Kvalifikovaní dělníci			,078	,235			,026	,690
Muž (dítě)					,051	,257		
Dítě: Odborník					,125	,037	,084	,194
Dítě: Nižší úředník					,082	,110	,064	,232
Dítě: Podnikatel					,041	,415	,007	,893
Dítě: Rutinně nemanuální					,029	,576	,043	,413
Dítě: Kvalifikovaný dělník					,037	,521	,036	,542
Má děti					,074	,074	,073	,087
Adj.R Sq		,048		-,005		,004		,070

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, N=562 (dyády) p < 0,10

Poznámka: referenční kategorie u profesně třídních kategorií jsou nekvalifikovaní dělníci.

⁹ Ukázalo se, že pohlaví rodiče nemá na vliv na utváření hodnotových orientací. Vzhledem k možnému přetížení jsme jej do modelů nezařadili. Poznámka je platná napříč všemi modely hodnotových typů.

Můžeme tak konstatovat, že největší vliv na to, zda bude potomek individualista má samotná individualistická orientace rodiče a to zda má samotný potomek (dítě) děti. Za zmínku stojí, že (i na základě předchozího grafu) na tvorbu individualismu potomka má z profesně-třídních kategorií největší vliv pracovní zařazení vyžadující odborné vzdělání avšak v porovnání s hodnotou rodiče jde o vliv velmi slabý. Dá se i na základě nízkého procenta vysvětlené variance u modelu 2 a 3 říct, že na individualistický typ hodnot má vliv něco jiného než charakter profese.

Konformismus

Také determinanty konformismu jsme hledali v samotném konformismu rodičů v prvním modelu. I v případě konformismu platí přenos konformisticky orientovaných hodnot ze samotného konformismu rodičů. I v tomto případě, podobně jako u individualismu, je samotným konformismem rodiče vysvětleno 5 % variance.

Tabulka č. 4: Lineární regrese konformismu, standardizované koeficienty a jejich statistická významnost (vyznačená tučně):

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
	Beta	Sig.	Beta	Sig.	Beta	Sig.	Beta	Sig.
Konformismus rodičů	,236	,000					,224	,000
Muž (dítě)			-,140	,002			-,134	,003
Změna hodnot rodiče			,166	,005			,075	,071
Rodiče: Odborníci			,113	,025			,006	,936
Rodiče: Nižší úředníci			,033	,511			,047	,433
Rodiče: Podnikatele			,092	,069			,059	,201
Rodiče: Rutinní nemanuálové			,138	,016			,016	,753
Rodiče: Kvalifikovaní dělníci			,051	,214			,017	,787
Muž (dítě)					-,165	,000		
Dítě: Odborník					,059	,161	,130	,041
Dítě: Nižší úředník					,055	,413	,093	,076
Dítě: Podnikatel					,072	,230	,018	,734
Dítě: Rutinně nemanuální					,047	,314	,041	,423
Dítě: Kvalifikovaný dělník					,016	,753	,083	,153
Má děti					,034	,596	,055	,190
Adj.R Sq		,054		,023		,036		,081

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, N=562 (dyády) $p < 0,10$

Poznámka: referenční kategorie u profesně třídních kategorií jsou nekvalifikovaní dělníci.

U vlivu výchovy skrze profesně-třídní kategorie rodiče, si všímáme vlivu u profesí odborníků, podnikatelů a rutinních nemanuálně pracujících. I zde je na místě připomenout, že na základě

analýz našeho datového souboru se jedná spíše o „dobré vychování“ nežli o „podřizování se autoritám“.

Pro potomky odborníků, podnikatelů a rutinně nemanuálně pracujících se hodnoty vyznačují dobrým chováním. Rodič z výše jmenovaných kategorií má výraznější vliv na tvorbu konformismu potomka. Model také potvrdil, že je konformismus genderově podmíněn. Na tento typ hodnot kladou při výchově dětí důraz zejména ženy.

Sledujeme-li vliv samotné profesionální dráhy jedince ve třetím modelu, vidíme, že třída v upřednostňování hodnot dobrého vychování se neodlišuje od referenční kategorie nekvalifikovaných dělníků. I tento model potvrzuje, že na hodnoty dobré výchovy kladou důraz ženy.

V komplexním čtvrtém modelu se nám na tvorbu konformismu (dobrého vychování) potvrdil vliv samotného konformismu rodiče a tento typ hodnot bude důležitější pro ženy. Mizí nám efekt třídně podmíněného rodinného původu a naopak posiluje se efekt vlastního třídního postavení zejména pro odborníky a nižší úředníky (profese vyžadující vyšší vzdělání) ve srovnání s nekvalifikovanými dělníky.

Vzhledem k nejvyššímu dosaženému procentu vysvětlení variance u čtvrtého modelu, můžeme shrnout, že efekt původu rodiče je zde patrný skrze dosaženou pozici dítěte. Na hodnoty vztahující se k dobrému chování kladou důraz ženy, které je ve výchově potomků pokládají za důležitější.

Hédonismus

Pro analýzu hédonistické orientace jsme zvolili logistickou regresi, protože závislá proměnná je dichotomická. V případě hédonismu můžeme podotknout, že se v našem souboru jedná spíše o jakousi formu konformismu, kde finanční prostředky poskytují jisté zázemí a pohodlí v životě.

Tabulka č. 5: Logistická regrese hédonismu, standardizované koeficienty a jejich statistická významnost (vyznačená tučně):

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
	Exp (B)	Sig.	Exp (B)	Sig.	Exp (B)	Sig.	Exp (B)	Sig.
Hédonismus rodičů	3,165	,000					3,011	,000
Muž (dítě)			1,772	,002			1,863	,004
Změna hodnot rodiče			,995	,981			,956	,830
Rodiče: Odborníci			,505	,024			,691	,270
Rodiče: Nižší úředníci			,576	,107			,699	,328
Rodiče: Podnikatele			,617	,383			,644	,454
Rodiče: Rutinní nemanuálové			,852	,700			1,003	,994
Rodiče: Kvalifikovaní dělníci			,813	,501			,942	,855
Muž (dítě)					1,704	,007		
Dítě: Odborník					,473	,007	,557	,061
Dítě: Nižší úředník					,609	,196	,622	,267
Dítě: Podnikatel					,731	,356	,849	,664
Dítě: Rutinně nemanuální					,854	,651	,972	,941
Dítě: Kvalifikovaný dělník					,634	,108	,627	,128
Má děti					,936	,718	1,011	,957
Nagelkerkeho.R Sq		,080		,042		,042		,122

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, N=562 (dyády), $p < 0,10$

Poznámka: referenční kategorie u profesně třídních kategorií jsou nekvalifikovaní dělníci.

V prvním modelu, se nám tak jak u předchozích hodnotových typů potvrdilo, že na vliv hédonismu u třicetiletých potomků má vliv samotné vyznávání hédonisticky orientovaných hodnot u rodičů.

Druhý model ukazuje, že hédonisticky orientovaní jsou spíše muži. Také se v tomto modelu ukazuje, že třída nekvalifikovaných dělníků bude mít vyšší šanci, že bude klást důležitost na hédonisticky orientované hodnoty než třída nižších úředníků.

I ve třetím modelu je patrné, že třída nekvalifikovaných dělníků potomka bude mít vyšší šanci, že bude vyznávat hodnoty hédonismu, tak jak se to ukázalo u rodiče.

Na základě 12 % vysvětlené variance můžeme říct, že poslední referenční model nejlépe vysvětluje, co má na tvorbu hédonisticky orientovaných hodnot u potomků vliv. Jedná se o samotný hédonismus u rodičů. Z hlediska profesně-třídních kategorií jsou to nekvalifikovaní dělníci, kteří mají vyšší šanci, že budou tyto hodnoty vyznávat.

Můžeme shrnout, že největší vliv na to, zda bude potomek hédonista, má samotná hédonistická orientace rodiče. Hédonismus je z hlediska genderu typický pro muže a z hlediska třídního původu můžeme říct, že hédonistický typ orientace si potomci osvojili skrze vlastní profesní dráhu.

Na základě předložených analýz můžeme shrnout, že členové sociální třídy s nižším dosaženým vzděláním budou sami i při výchově svých dětí upřednostňovat hodnoty konformního typu. Kdežto u vyšších sociálních tříd si všímáme důraz kladený spíše na hodnoty individualistického typu spolu s hodnotami vztahujícími se k dobrému vychování.

Dalo by se podotknout, že již samotná výchova, tedy to na jaké hodnoty rodiče u svých dětí kladou důraz, částečně děti předurčuje k typu povolání. Tuto domněnku částečně podporuje i fakt, že se hodnoty spíše přenášejí z generace na generaci, než že by se formovali pod vlivem vlastní pracovní pozice potomka. Nicméně je nutno mít na paměti, že ne všichni potomci (v našem souboru) mají napříč jednotlivými třídami stejně dlouhou pracovní zkušenost.

I tato část analýzy potvrdila, že jistý typ hodnot je v našem souboru genderově podmíněn. Můžeme konstatovat, že hodnoty vztahující se k dobrému vychování jsou hodnotami, které upřednostňují spíše ženy a hodnoty hédonistického typu upřednostňují spíše muži.

4 Závěr

Rodina je jedním ze základních a nejvíce ovlivňujících faktorů pro tvorbu hodnot. Skoro všechny socializační teorie vycházejí z toho, že hodnoty tvořící jádro hodnotových orientací a potažmo i hodnotových struktur, jsou utvářeny zejména v rodině. Záleží tedy na tom, jaké hodnoty vyznávají rodiče dítěte, a na které hodnoty následně u výchovy potomků kladou důraz. [Kohn, Slomczynski, Schoenbach, 1986] Můžeme shrnout, že se jedná o samotnou atmosféru v rodině, která je charakterizována zejména interakcí mezi rodičem a dítětem. Je důležité, jaký přístup k výchově rodiče mají nebo jaké emoční vztahy v rodině panují. [Šafr, 2009]

Práce se zabývala konceptem výchovných hodnot. Analyzována byla otázka, která se ptala, jaké hodnoty by měli být v dětech pěstovány. Jde jinými slovy o vyjádření důležitosti vybraných hodnot, ke kterým by měli být děti vedeny.

V jednotlivých analýzách jsme zkoumali, zda preference jistého typu hodnot liší mezi pohlavími. Vycházeli jsme z předpokladu, že výchova dětí se diferencuje podle toho, zda se jedná o chlapce či dívky.

Dále jsme předpokládali, že se preference hodnot liší na základě třídní podmíněnosti. Předpokládali jsme, že se budou lišit hodnoty vyšší a nižší třídy, protože na formování hodnot může působit charakter zaměstnání s rozličnou mírou autonomie.

Detailním zkoumáním důležitosti jednotlivých hodnotových orientací se ukázalo, že hodnoty jsou genderově podmíněny. Jako „ženské“ hodnoty se nám v obou generacích vyčlenili hodnoty zaměřeny na dobré vychování. Ženy za důležité považují *mít dobré způsoby chování, pomáhat potřebným a být snášenlivý a ohleduplný k ostatním*. Jako spíše „mužské“ se ukázali hodnoty orientované na „výkon“: *snažit se prosadit, samostatně myslet a umět získat pro sebe výhody*. Tato genderová podmíněnost může být způsobena odlišnými styly výchovy směrem k dívkám a chlapcům.

Podobnost hodnot mezi rodiči a dětmi nemusí spočívat jenom ve stylu samotné výchovy, ale může být podmíněna socioekonomickou třídou rodičů. Zkoumali jsme proto, zda se bude preference jednotlivých třinácti výchovných hodnot lišit mezi jednotlivými třídami a v jednotlivých generacích. Směr důležitosti u jednotlivých hodnotových orientací se v obou generacích zachoval. Pro odborníky a nižší úředníky jsou důležité hodnoty individualistického charakteru. Podnikatelé kladou důraz zejména na hodnotové orientace, jako jsou: *snažit se prosadit, dotahovat věci do*

konce a rozvíjet svoji ženskost/ mužnost. Jde tedy u nich o hodnoty zaměřené na „úspěch v podnikání“. Pro rutinně nemanuální pracovníky je důležité vštěpovat dětem hodnotové orientace spojené s „dobrou výchovou“. Dalo by se říct, že jde o vlastnosti, kterých je zapotřebí při vykonávání práce spojené s „prací s lidmi“. Vlastnosti se také můžou stát jistým kritériem pro výběr profese, ceněny jsou právě vlastnosti spojené s příjemným vystupováním či schopností vycházet s ostatními v kolektivu. [Šafr et al., v tisku] V porovnání s ostatními třídami preferují kvalifikovaní a nekvalifikovaní dělníci hodnotové orientace hédonistického typu, které se v rámci tohoto výzkumu dají považovat za hodnoty konformismu v tom slova smyslu, že pracovní profese představuje jistý zdroj financí, který jim zaručuje pohodlí.

Můžeme shrnout, že nemanuální profese, které vyžadují vyšší míru samostatnosti a autonomie při výkonu práce považují za důležité hodnotové orientace individualistického typu. Naproti tomu kvalifikovaní a nekvalifikovaní dělníci, kterých pracovní pozice spočívá v pravidelně se opakujících manuálních pracích upřednostňují spíše hodnotové orientace konformního typu. Na tomto místě můžeme říct, že hodnoty respondentů jsou formovány typem pracovní pozice respondentů (a to v obou kategoriích), skrze kterou si následně vytvářejí ojedinělý pohled na život.

Druhou zkoumanou otázkou bylo: Jakým způsobem dochází k utváření hodnot jedince a do jaké míry se na tomto procesu podílí třídní pozice (rodiče i vlastní)? Ke zkoumání této otázky jsme použili regresních analýz. Na základě jejich výsledku, se nedá vyvodit, že by se sledované hodnotové typy (individualismus, konformismu a hédonismus) přenášely skrze postavení rodiny původu v třídním systému. Ukazuje se spíše, že se hodnoty a tedy i jednotlivé hodnotové typy přenášejí prostřednictvím rodičovské výchovy během socializace. Záleží tedy na tom, jaké hodnotové orientace vyznávají rodiče. Tyto hodnoty mnohdy nevědomky přenášejí prostřednictvím výchovy na své potomky. Zároveň je nutno podotknout, že v hodnotách rodičů se odráží jejich životní zkušenosti, které jsou mimo jiné prostředkované skrze zkušenost s výkonem profese. Obě sféry – socioekonomické postavení a zkušenost rodičů s pracovní pozicí a jejich hodnoty a výchova od sebe jednoznačně oddělit nelze, oboje tvoří součást sociální třídy (třídní habitus).

Z výsledků regresních analýz vyplynulo, že největší vliv na tvorbu jednotlivých hodnotových orientací měla samotná hodnotová orientace rodiče. Významnost jednotlivých tříd rodiče se v komplexních modelech, napříč jednotlivými hodnotovými typy, neočekávaně oslabil, i když jsme předpokládali, že bude mít na tvorbu hodnot u dětí vliv. Vliv třídní pozice potomka se taktéž ukázal, jako slabý, čímž se podpořil argument, že hodnoty jedince vznikají zejména v průběhu rané

socializace, a tím pádem se přenášejí z generace na generaci. Rodiče kladou ve výchově dětí důraz na ty hodnoty, které odrážejí jistý socioekonomický status, který dále utváří nebo potvrzuje činnosti nebo strategie. Třídně zakotvené hodnotové typy tak odrážejí jisté chování, které je následně zachováno, a to jak v měřítku rodiny, tak i v měřítku společnosti.

Při reprodukci tříd, zejména dělnické třídy, se ukazuje odlišné strategie výchovy, přístupu ke škole jsou spíše způsobeny rozličnými reakcemi na strukturně zakotvené bariéry. Jednání je tak třídně podmíněno a odráží i případné strategie ve výchově potomků, kterých jednání je tak třídně ovlivněno jak ve smyslu utváření hodnotových orientací, tak ve smyslu dosahování životního úspěchu. Jednotlivé třídy se tak vyznačují či jsou omezeny jistou kulturou a hodnotami.

Na závěr tak můžeme shrnout, že se hodnoty přenášejí zejména v průběhu socializace. Ukázalo se také, že největší vliv na tvorbu hodnot má rodina původu, což také odráží fakt přírodní podmíněnosti. I když se v analýzách nepotvrdilo, že na tvorbu hodnot má vliv třída rodiny, můžeme konstatovat, že v jednotlivých preferovaných typech hodnot se třídní podmíněnost odráží.

5 Summary

Family is still the most influencing factor for value formation. It is important which values are important for parents, because they pass them to their children and so they pass them to another generation. There was found that the values are different for males and females. The deal of autonomy in profession is for type of values also very important. In professions with great deal of autonomy are more likely to be preferred individualistic values and opposite is also true.

Analysis also showed that the biggest impact on value formation had the value orientation of parents. The influence of the parent's class (based on profession category) was very low, but we can assume that it will have some influence on value formation through the parent's values (which are determined by the class), because they are reflecting certain behavior. This behavior is maintained not only in family but in society as whole.

6 Literatura

Bengston, L. V., Biblarz, J. T., Roberts, E. L. R. 2002 How families still matter: A longitudinal Study of Youth in Two Generations. New York: Cambridge University Press.

Bengston, L. V. 1975. „Generation and family effects in value socialization.“ *American Sociological Review* 40: 358 – 371.

Berger, L. P., Luckmann, T. 1999. *Sociální konstrukce reality*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Cakirpalogu, P. 2004. *Psychologie hodnot*. Olomouc: Votobia.

Dimaggio, P. 1994. „Social Stratification, Life-style, and Social Cognition.“ In: DB Grusky, Editor, *Stratification: Class, Rase, and Gender in Sociological Perspective*, Westview, Boulder: 458–465.

Ellis, G. J., Lee, G. R. 1978. „Supervision and Conformity: A Cross – cultural Analysis of Parent Socialization Values.“ *The American Journal of Sociology* 84 (2): 386 – 403.

Jaspers, E., Lubbers, M., Vries, J. 2008 „Parents, Children and the Distance between Them: Long term Socialization Effects in the Netherlands.“ *Journal of Comparative Family studies* 39 (1): 39 – 53.

Kavalř, P. 2005. „K problematice výzkumu hodnot a hodnotových preferencí.“ *Československá sociologie* 49 (4): 333 – 341.

Kohn, L.M. 1959. „Social class and parental values.“ *The American Journal of Sociology* 64 (4): 337 – 351.

Kohn, L.M. 1963. „Social Class and Parent – Child Relationships: An Interpretacion.“ *The American Journal of Sociology* 68 (4): 471 – 480.

Kohn, L.M., Schooler, C. 1969. „Class, Occupation, And Orientation.“ *American Sociological Review* 34 (5): 659-678.

Kohn, L.M. 1976. „Occupational Structure and Alienation.“ *The American Journal of Sociology* 82 (1): 111 – 130.

Kohn, L.M., Schooler, C. 1982. „Job Conditions and Personality: A Longitudinal Assesmet of Their Reciprocal Effects.“ *The American Journal of Sociology* 87 (6): 1257 – 1286.

Kohn, L.M. 1989. „Social Structure and Personality: A Quintessentially Sociological Approach to Social Psychology.“ *Social Forces* 68 (1): 26 – 33.

Kohn, L. M, Slomczynski, M. K., Schoenbach, C. 1986 „Social stratification and the Transmission of values in the Family: A Cross – National Assesment.“ *Sociological Forum* 1 (1): 73 - 102

Kraaykamp, G., Nieuwbeerta, P. 2000. „Parental Background and Lifestyle Differentiation in Eastern Europe: Social, Political, and Cultural Intergenerational Transmission inFive Socialist Societies.“ *Social Science Research* 29: 92 – 122.

Lamont, M., Schmalzbauer, J., Waller, M., Weber, D. 1996. „Cultural and moral boundaries in the United States: Structural position, geographic location, and lifestyle explanations.“ *Poetics* 24: 31 – 54. Princeton: Princeton University.

Možný, I. 2002. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Možný, I. 2006. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Mucha, I. 2007. *Sociologie základní texty*. Praha: Tiskárna a vydavatelství 999.

Ondrejko, P. 2004. *Socializácia v sociológii výchovy*. Bratislava: Veda – vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.

Pearlin, I. L., Kohn, L. M. 1966. „Social class, occupation and parental values: A cross-national study.“ *Americal social review* 31 (4): 466 – 479.

Perusek, M. 1996. *Velký sociologický slovník*. Praha: Univerzita Karlova, Vydavatelství Karolinum.

Prudký, L. 2009. *Studie o hodnotách*. Praha: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r.o.

Prudký, L. a kol. 2009. *Inventura hodnot*. Praha: Academia.

Prudký, L. 2007. *Přístupy k sociologickému empirickému zkoumání hodnot*. Praha: CESES FSV UK.

Rabušicová, M., Rabušic, L. 2001. „České výchovné hodnoty: tradiční nebo moderní?“ *Sociální studia* 6:127 – 148.

Řeháková, B. 2006 „Měření hodnotových orientací metodou hodnotových portrétů S. H. Schartzze.“ *Sociologický časopis* 42 (1): 107 – 128.

Singly, F. de 1999. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál.

Slejška, D. 1990. *Vývojové procesy lidských hodnot a naše doba*. Praha: Sociologický ústav ČSAV.

Slomczynski K. M., Miller, J., Kohn, L.M. 1981. „Stratification, Work and Values: A Polish – United States Comparison.“ *American Sociological Review* 46 (6): 720 – 744.

Smékal, V., Macek, P. 2002. *Utváření a vývoj osobnosti*. Brno: Barister & Principal.

Spenner, K. I. 1988. „Social Stratification, Work, And Personality“. *Annual Reviews of Sociology* 14: 69 – 97.

Srncová, M., Šafr, J. 2011. „Výchovné hodnoty a sociální třída: hypotéza M. L. Kohna po 50 letech.“ *Socioweb* 04.

Dostupné z: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=375&lst=116>.

Sýkorová, D. 1996. „Rodina staršího středního věku v systému příbuzenské pomoci a podpory.“ *Sociologický časopis* 32 (1): 51 – 66.

Šafr, J., Sedláčková, M. 2006. Sociální kapitál. Koncepty, teorie a metody měření. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Šafr, J. 2008. Životní styl a sociální třídy: vytváření symbolické kulturní hranice diferenciací vkusu a spotřeby. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Šafr, J. 2009. Role kulturních, socioekonomických zdrojů a výchovy v rodině původu na dosažený socioekonomický status. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Šafr, J. (ed) a kol. (v tisku). Mechanismy mezigenerační reprodukce nerovností. Sociologické studie 10:?. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Šulová, L. 2005. Ranný psychický vývoj dítěte. Praha: Karolinum.

Trommsdorff, G. 2003. „Parent – Child Relations Over the Lifespan: A Cross – Cultural Perspective.“ In: Parental Beliefs, Parenting, and Child Development from Developmental Perspectives. Seoul. International Conference: 9 – 66.

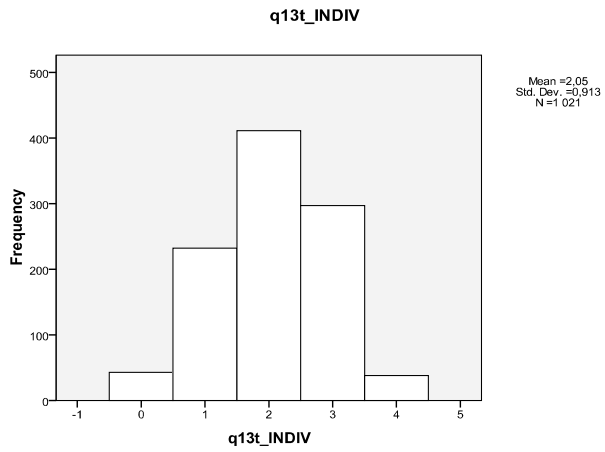
Vávra, M. 2007. *Hodnotový portrét evropských zemí. Srovnávací analýza s použitím přístupu Shaloma Schawartze*. Praha: CESES FSV UK.

Vávra, M., Šmídová, M. 2010. Hodnotová a sociální reprodukce v rodině: první výsledky z výzkumu dvou generací. Praha: CESES FSV UK.

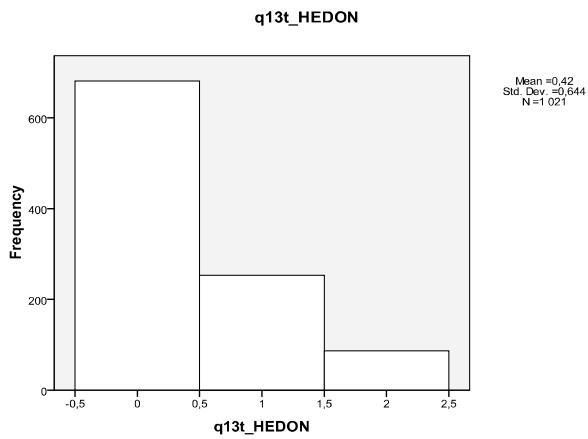
7 Přílohy

Indexy hodnotových typů na základě klastrové analýzy:

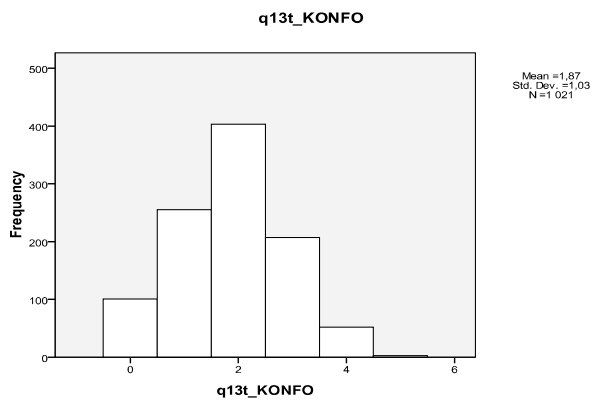
index individualismu

index hédonismu

index konformismu

Četnosti jednotlivých profesně třídních kategorií:

V generaci dětí:

Děti	odborníci	úředníci niž.	podnikatelé	RTN služby	kvalif.dělníci	nekvalif.dělníci	Total
Ředitel - řídící pracovník/zaměstnavatel s více jak 5 zaměst	6	0	0	0	0	0	6
Vysoce odborný zaměstnanec	45	0	0	0	0	0	45
Střední odborný zaměstnanec	134	0	0	0	0	0	134
Administrativní pracovník	0	58	0	0	0	0	58
Provozní pracovník ve službách a obchodě	0	0	0	63	0	0	63
Pracovník bezpečnostních orgánů	0	0	0	0	15	0	15
Mistr, vedoucí dílny/ provozu	0	0	0	0	14	0	14
Kvalifikovaný dělník vyučený v oboru	0	0	0	0	115	0	115
Polokvalifikovaný pracovník/ dělník	0	0	0	0	0	45	45
Nekvalifikovaný pracovník/ dělník	0	0	0	0	0	31	31
Zemědělský/ lesní dělník, rybář	0	0	0	0	0	3	3
Drobný živnostník ve službách	0	0	27	0	0	0	27
Podnikatel v oblasti obchodu	0	0	18	0	0	0	18
Svobodné povolání	6	0	0	0	0	0	6
Ostatní obory	0	0	20	0	0	0	20
Total	191	58	65	63	144	79	600

V generaci rodičů:

Rodiče	odborníci	úředníci niž.	podnikatelé	RTN služby	kvalif.dělníci	nekvalif.dělníci	Total
Ředitel - řídící pracovník/zaměstnavatel s více jak 5 zaměst	16	0	0	0	0	0	16
Vysoce odborný zaměstnanec	30	0	0	0	0	0	30
Střední odborný zaměstnanec	118	0	0	0	0	0	118
Administrativní pracovník	0	61	0	0	0	0	61
Provozní pracovník ve službách a obchodě	0	0	0	50	0	0	50
Pracovník bezpečnostních orgánů	0	0	0	0	12	0	12
Mistr, vedoucí dílny/ provozu	0	0	0	0	12	0	12
Kvalifikovaný dělník vyučený v oboru	0	0	0	0	114	0	114
Polokvalifikovaný pracovník/ dělník	0	0	0	0	0	55	55
Nekvalifikovaný pracovník/ dělník	0	0	0	0	0	58	58
Zemědělský/ lesní dělník, rybář	0	0	0	0	0	13	13
Drobný živnostník ve službách	0	0	22	0	0	0	22
Podnikatel v oblasti obchodu	0	0	15	0	0	0	15
Svobodné povolání	5	0	0	0	0	0	5
Ostatní obory	0	0	22	0	0	0	22
Total	169	61	59	50	138	126	603

ostatní četnosti

pohlaví

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid muž	303	49.8	49.8	49.8
Valid žena	305	50.2	50.2	100.0
Total	608	100.0	100.0	

Vzdělání potomků

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1 ZS	27	4.4	4.4	4.4

2 VY	244	40.1	40.1	44.6
3 SS	248	40.8	40.8	85.4
4 VS	89	14.6	14.6	100.0
Total	608	100.0	100.0	

EGP 6 potomci

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 odborníci	191	31.4	31.8	31.8
	2 úředníci niž.	58	9.5	9.7	41.5
	3 podnikatelé	65	10.7	10.8	52.3
	4 RTN služby	63	10.4	10.5	62.8
	5 kvalif. dělníci	144	23.7	24.0	86.8
	6 nekvalif dělníci	79	13.0	13.2	100.0
	Total	600	98.7	100.0	
Missing	16 neví	8	1.3		
Total		608	100.0		

EGP 6 rodič

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 odborníci	169	27.8	28.0	28.0
	2 úředníci niž	61	10.0	10.1	38.1
	3 podnikatelé	59	9.7	9.8	47.9
	4 RTN služby	50	8.2	8.3	56.2
	5 kvalif. dělníci	138	22.7	22.9	79.1
	6 nekvalif dělníci	126	20.7	20.9	100.0
	Total	603	99.2	100.0	
Missing	16 neví	5	.8		
Total		608	100.0		

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Katedra sociologie

Bc. Michaela Srncová

Proces vzniku hodnot: Mezigenerační přenos v rodině

Diplomová práce

Praha 2012

Autor práce: Bc. Michaela Srmcová

Vedoucí práce: PhDr. Jiří Šafr, Ph.D.

Rok obhajoby: 2012

Bibliografický záznam

SRNCOVÁ, Michaela. *Proces vzniku hodnot: Mezigenerační přenos v rodině*. Praha, 2012. 73 NS. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. Katedra sociologie. Vedoucí diplomové práce PhDr. Jiří Šafr, PhD.

Anotace

Diplomová práce *Proces vzniku hodnot: Mezigenerační přenos v rodině* se zabývá procesem přenosu hodnotových orientací na individuální úrovni. Cílem práce je zjistit, zda a za jakých podmínek dochází k přenosu hodnot mezi generacemi v kontextu socio-profesní třídy. Práce se opírá o Kohnovu hypotézu, která tvrdí, že hodnoty jsou také kromě samotného procesu socializace formovány pracovní pozicí jednotlivců.

Práce je rozdělena do dvou částí. Teoretická část pojednává o hodnotách, samotné socializaci jedince a shrnuje také poznatky Kohnovy práce, která se zabývá zejména diferenciací hodnot na základě profesních tříd. Analytická část se opírá o data z výzkumu „Distinkce a hodnoty 2008“. Pozornost je zaměřena na zkoumání výchovných hodnot (které vlastnosti by měli být v dětech doma podporovány). Analytická část se také dělí na dva základní okruhy. První je věnován analýze hodnot potomků i rodičů skrze jednotlivé profesní třídy. Druhý okruh se věnuje přenosu jednotlivých hodnotových typů mezi generacemi.

Klíčová slova

Hodnoty, funkce hodnot, přenos hodnot, hodnotové orientace, socializace, socializační mediátoři, Kohnova hypotéza.

Annotation

The thesis *The process of value formation: intergenerational transmission in family* deals with the transmission of value orientations on the individual level. The aim of the study is to find out the mechanism of value transmission based on the social class – defined on profession. The diploma thesis is related to Kohn theory, which deals with the value differentiation according to work position.

This study is divided in to two parts. Theoretical parts discuss the issues about values, socialization and Kohn theory. Empirical part is based on data “Distinction and values 2008”. Attention is focused on upbringing values. Analysis are divided into two parts. First is focused on analysis of

parental and children's values through social classes defined by professions and second one deal with particular type of values in both generations.

Keywords

Values, function of values, transmission of values, value orientations, socialization, mediators of socialization, Kohn's hypothesis.

Rozsah práce: 131 107 znaků (73 NS)

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem překládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely

V Praze dne 13. 05. 2012

.....

Michaela Srncová

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala vedoucímu práce PhDr. Jiřímu Šafrovi, Ph.D. za vedení mé práce, rady, připomínky a trpělivost. Ráda bych také poděkovala přátelům a rodině za podporu v průběhu celého mého studia.

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Studijní program: Sociologie

Studijní obor: Sociologie

Akademický rok 2010 / 2011

Projekt diplomové práce

Autor: Bc. Michaela Patáková (Srncová)

Vedoucí práce: PhDr. Jiří Šafr, Ph.D.

Téma diplomové práce:

PROCES VZNIKU HODNOT: MEZIGENERAČNÍ PŘENOS V RODINĚ

Vymezení práce:

Ve své diplomové práci bych se ráda zabývala tím, jak jsou utvářeny hodnoty jedince v průběhu socializace v rodině původu a později ve fázi dospělosti vlivem jeho vlastního statusu a sociálního okolí. Hlavním cílem mé práce bude zjistit, zda a případně za jakých podmínek dochází k přenosu hodnot mezi rodiči na jejich potomky. Tedy do jaké míry a jakými způsoby jsou hodnotové struktury (orientace, normy a preference) jako součást životního stylu utvářeny v procesu socializace. Poznatky sociální psychologie v této souvislosti ukazují, že mezi konkrétní mechanismy, pomocí nichž jsou hodnotové struktury v rodinách na potomky přenášeny, patří především přenos skrze status rodičů, jejich napodobování a mezigenerační solidarita (Kohn, Bengtson).

Diplomová práce bude sledovat determinanty hodnot zejména v souvislosti s podmínkami a okolnostmi, za nichž probíhala socializace. Hlavní analytickou jednotku proto tvoří rodina původu. Soustředím se na období dospívání, v kterém se chci zaměřit na vliv toho, jaké aktivity rodiče s dětmi dělali ve volném čase a jak tyto aktivity následně ovlivnily život potomků z hlediska hodnotových orientací. Hlavní hypotéza práce předpokládá, že hodnoty a potažmo i životní styl se přenáší především v rámci rodiny – „z rodičů na děti“, tedy že podobnost hodnotových orientací s rodiči a socializace v rodině má větší vliv na utváření hodnot jedince než jeho vlastní životní

dráha a statusové postavení (vzdělání, životní události, profesní dráha).

V prvním okruhu determinant hodnot budu zkoumat vliv mediátorů a okolností, za jakých probíhala socializace v době rané adolescence a to jak samostatně, tak ve vzájemných souvislostech. Sledovat budu vliv životního stylu matky a otce, částečně též jejich hodnotových orientací (zde lze očekávat nízkou reliabilitu i validitu vzhledem k tomu, že se jedná o výpovědi ohledně hodnot v minulosti), úplnost rodiny a vztahy mezi rodiči a dětmi. Dále budu posuzovat vliv askriptivních charakteristik vztahujících se ke statusu rodiny původu (ekonomická situace, vzdělání rodičů a jejich profesní status). Důležitý mediátor přenosu hodnot a životního stylu představuje – podobně jako v případě mezigenerační transmise lidského kapitálu (vzdělání) – intenzita interakce a emoční kvalita vztahů rodič-dítě. V. Bengtson v této souvislosti hovoří o afektivní solidaritě, J. Coleman o sociálním kapitálu v rodině.

Druhým uvažovaným okruhem determinant hodnot je vlastní postavení jedince v dospělosti, jeho životní dráha a fáze a sociální okolí. Zde budu sledovat vliv vzdělání, socioekonomického statusu (profese), životní fáze (rodinný stav, děti) a postavení partnera (vzdělání, profese).

Důležité je poznamenat, že se přenos a vlivy na utváření životních hodnot spolu s životním stylem budu snažit postihnout na datech z výzkumu Distinkce a hodnoty 2008, který využívá retrospektivních výpovědí respondentů z generace dnešních třicátníků. V tomto období života lze považovat osobnost jedince již za vytvořenou a relativně stabilizovanou. Zároveň budou využity výpovědi jednoho z jeho rodičů. Ač jsou tedy respondenti ze stejné věkové kohorty, mohou se nacházet v odlišné životní fázi (rodina, kariéra). Na druhou stranu efekt kohortního vlivu – generační proměna hodnotových struktur – byl fixován již samotným designem výzkumu.

Současný stav poznání:

Chápeme-li hodnoty jako sociální jevy, předpokládáme tak, že vznikají v určitých procesech a působením určitých vlivů. Na vznik hodnot můžeme nahlížet dvojitým způsobem. Hodnoty jsou spojeny s významem jednotlivých objektů, který mu jedinec či skupina přikládá. Tyto významy jsou podstatné, protože vyjadřují obsah a váhu objektu. Východisko, které je spojené s empirickým poznáváním hodnot, předpokládá přístup k hodnotám jako k něčemu, co existuje – je sociálním faktem.

Na hodnoty můžeme nahlížet nejen ve vztahu k hodnocení, ale i k zacílení. Cílové hodnoty se vztahují ke konečnému stavu a jde tedy spíše o hodnoty zaměřené na osobnost, instrumentální hodnoty se vztahují ke způsobům jednání přijatelným pro naplňování cílových hodnot.

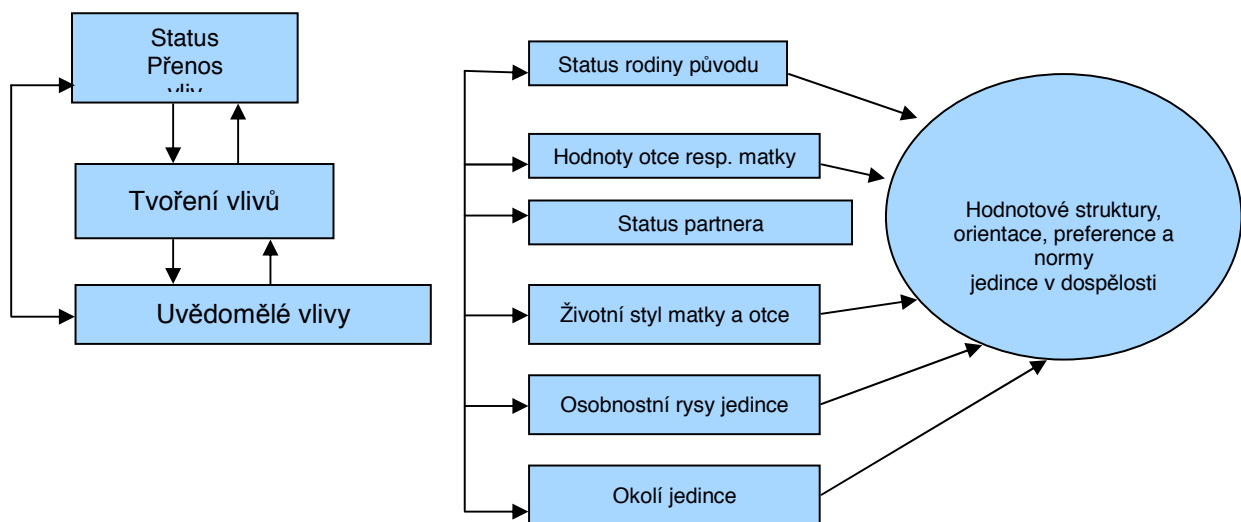
Ve své práci bych se také ráda zaměřila na procesy vzniku hodnot, které se v obecné rovině mohou

tvořit dvěma způsoby. Prvním je obecná rovina, hodnoty jsou vnímány jako výsledek hodnocení, zaměřuje se tak na to, jaká hodnocení přicházejí v úvahu a jaké výstupy jsou možné. Druhá dimenze jako konkrétní sociální fenomén, která se zabývá procesy ve vývoji sociálního subjektu – osobnosti, společenství či skupiny. Jde o procesy, které se označují jako sociální učení a jsou jádrem socializace jedince.

Je nutné se také věnovat jednotlivým socializačním mediátorům, které jsou tvořeny rodinou, školou, prací, zájmovými skupinami či pracovními skupinami. Specifikací podoby a váhy působení jednotlivých mediátorů je možné podpořit či zpochybnit poznatky o existenci přijatých hodnot. Ve své práci se nebudu věnovat všem zmíněným socializačním mediátorům, pozornost chci věnovat především rodině a škole – hlavním socializačním mediátorům.

Teoretický model přenosu hodnot:

Ve schématu vycházejícího z mikrosociálního modelu mezigenerační transmise aspirací, hodnot a sebeúcty V. Bengtsona se snažím o postihnoutí přenosu hodnotových orientací, struktur, preferencí a norem z rodičů na potomky, o postihnoutí vlivů a okolí jedince, a to hlavně v období socializace. V rámci socializace je důležitý styl a možnosti výchovy, vztah mezi rodičem a dítětem a v neposlední řadě zájem rodiče na vzdělávání dítěte. Na tvorbu hodnotových struktur má taktéž vliv vedle osobnostních charakteristik okolí jedince, v pozdějším období zejména partner.

Struktura práce a metoda výzkumu:

Práce bude rozdělena do dvou hlavních částí.

V teoretické části se budu věnovat procesům vzniku a mezigeneračního přenosu hodnot, vymezení a

vyjasnění pojmů ohledně měření hodnot a jednotlivým přístupům ke zkoumání hodnot.

Dále také referenční jednotce – rodině a socializaci - jako nejdůležitějšímu procesu vzniku hodnotových struktur a jejich přenosu. Zde bych svou pozornost ráda zaměřila na jednotlivé výchovné styly rodičů, emoční klima v rodině a životní styl rodičů.

V empirické části se budu opírat o data z výzkumu „Distinkce a hodnoty“ z roku 2008 (CESES UK, SOU AV ČR), který zkoumal „rodiče a jejich děti – potomky ve věku 30-34 let“, což mi umožňuje sledovat tvorbu hodnotových struktur v životním cyklu a vlivem statusového postavení v dospělosti i předpokládaný mezigenerační přenos. Sledovat budu odděleně determinanty hodnot v těchto oblastech: struktury (obecná dimenze), orientace, preference (včetně kulturního vkusu) a normy (Prudký et al. 2009). Analýzou dat se budu snažit uvedený sociální proces popsat a případně i vytvořit komplexní model tohoto procesu.

Předběžná struktura diplomové práce:

1. Úvod a cíle práce
2. Teoretická část (základní vymezení pojmů)
  - Hodnotové struktury – jejich vznik a reprodukce
  - Procesy vzniku hodnotových struktur
  - Rodina jako hlavní socializační mediátor
  - Sociální kapitál v rodině původu
  - Výchovné styly
3. Základní hypotézy
4. Data: Distinkce a hodnoty 2008
5. Empirická část
  - metodologie výzkumu Distinkcí a hodnot 2008
  - popis jednotlivých vícerozměrných analýz
  - analýza zjištěných poznatků
  - popis vlivu a reprodukce hodnotových struktur
  - vysledování dráhy jednotlivců (zejména na základě vzdělání a profese)
6. Závěry a zjištění
7. Literatura

Literatura:

- Bengtson, V. L. (2002). *How families still matter: A longitudinal study of youth in two generations*. Cambridge: University press.
- Bennet, T., M. Savage, E. Silva, A. Warde, M. Gayo-Cal, D. Wright. (2009). *Culture, Class, Distinction*. London and New York: Routledge.
- Bourdieu, P. (1999). *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Coleman, J. S. 1988. Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, Vol. 94: S95-S120.
- Crook, Christopher J. (1997). *Practices and Socioeconomic Attainment: The Australian Experience*. Westport, Conn. (u. a.): Greenwood Press
- Kohn, M., K. Slomczynski, C. Schoenbach, 1986. „Social stratification and the transmission of values in the family: A cross-national assessment“ *Sociological forum*. 1 (1): 73-102
- Kraaykamp, G., P. Nieuwbeerta (2000). Parental Background and Lifestyle Differentiation in Eastern Europe: Social, Political and Cultural Intergenerational Transmission in Five Former Socialist Societies, *Social Science Research*, 29, 92-122.
- Ondrejko, P. (2004). *Socializácia v sociológii výchovy*. Bratislava: Veda – vydavateľstvo slovenskej akadémie vied.
- Prudký, L. a kol. (2009). *Inventura hodnot*. Praha: Academia.
- Šafr, J. (2008) *Životní styl a sociální třídy: vytváření symbolické kulturní hranice diferenciací vkusu a spotřeby*. Praha: SOÚ AV ČR

Souhlas konzultanta se spoluprací:

Konzultant: PhDr. Jiří Šafr, PhD.

10. 06. 2010

Podpis

Obsah

1	Úvod	2
2	Teoretická část	5
2.1	Hodnoty	5
2.1.1	Přístupy a vymezení hodnot	5
2.1.2	Hodnoty a jejich funkce	7
2.1.3	Hodnoty předmětem zkoumání	9
2.2	Socializace	15
2.2.1	Socializační teorie	16
2.2.2	Socializace a hodnoty	18
2.2.3	Socializace a socializační mediátoři	18
2.2.4	Resocializace	20
2.3	Předávání kapitálu rodiny	21
2.4	Kohnova hypotéza	23
2.4.1	Subkultury společnosti a jejich determinanty	23
2.4.2	Sociální pozice a její vliv na hodnoty a osobnost jedince	24
2.4.3	Faktory ovlivňující hodnotové orientace	25
2.4.4	Srovnávací analýzy s jinými zeměmi	28
3	Analytická část	30
3.1	Informace o datovém souboru	30
3.2	Výzkumná otázka a hypotézy	30
3.3	Hodnoty třicátníků v sociální struktuře	31
3.3.1	Bivariátní pohled	34
3.3.2	Porovnání generací – vliv sociální třídy v generaci rodičů a potomků.	40
3.4	Faktory ovlivňující hodnoty třicátníků	45
3.4.1	Vytvoření hodnotové typologie	47
3.4.2	Pohled na hodnotové typy skrze vzdělání respondentů	47
3.4.3	Hodnotové typy a pozice v sociální struktuře u dětí a rodičů	49
3.4.4	Vlivy působící na utváření hodnotových typů	52
4	Závěr	58
5	Summary	61
6	Literatura	62
7	Přílohy	66

1 Úvod

Námětem diplomové práce je téma hodnot a hodnotových orientací a jejich utváření. Hodnoty jsou jedním z klasických sociologických témat. Samotné hodnoty můžeme vnímat jako jisté sociální jevy, které vznikají v určitých procesech za pomoci působení určitých vlivů. Vyjadřují obsah a váhu objektům či samotnému jednání jedinců ve společnosti.

Proces vzniku hodnot může být chápán jako výsledek hodnocení na obecné úrovni, přičemž se zohledňuje jak samotné hodnocení, tak i možné výstupy, které jsou o dané hodnocení opřeny. Druhá dimenze procesu vzniku hodnot je zaměřena na konkrétní sociální fenomén. Zabývá se procesy ve vývoji daného sociálního subjektu, kterým může být osobnost, společenství či jistá skupina.

Hodnoty vznikají vždy v jisté společnosti a je mnoho faktorů, které mají na vznik hodnot vliv. Těmito faktory jsou rodina, škola, zájmové či pracovní skupiny.

Předložená práce se snaží o postižení procesu přenosu hodnotových orientací mezi generacemi a jejich zkoumání na individuální úrovni. Hlavním cílem práce je zjistit, zda a za jakých podmínek dochází k přenosu hodnot mezi rodiči a jejich potomky v kontextu socio-profesní třídy. Práce reflektuje hlavní Kohnovu (1963) hypotézu, která spočívá v tom, že hodnoty jsou formovány a ovlivňovány podle toho, jakou pracovní pozici ve svém životě lidé zastávají. Pracovní pozice tak vytváří jistý specifický pohled na život, který jedinec v roli rodiče nevědomě prostřednictvím socializace předává svým potomkům. Protože práce pracuje s potomky, kteří již dosáhli třiceti let, zabývá se i hlediskem vlastní pracovní zkušenosti. Mikroskopický pohled, který je v práci aplikován, sleduje vliv sociální třídy na jednotlivé hodnotové orientace a to jak v generaci rodičů, tak i v generaci jejich dospělých potomků. Zmíněný mikroskopický přístup je založený na sledování a srovnávání výchovných hodnotových orientací v šesti sociálních třídách definovaných skrze profesní pozice respondentů.

Práce je rozdělena do dvou základních částí, do teoretické a analytické. Teoretická část se zaměřuje na teoretické poznatky ohledně hodnot, socializace a shrnuje zejména teoretické a empirické poznatky Kohnovy práce, ve které se zabýval diferenciací hodnot a odlišnostmi ve výchově na základě profesně-třídní zkušenosti. Jednotlivé okruhy jsou zpracovány jenom do té míry, aby byla postižena relevance k druhé analytické části práce. Není proto záměrem podat v jednotlivých teoretických částech ohledně vysvětlení osvojování si a formování hodnot vyčerpávající informace.

První teoretický okruh rozpracovává tematiku hodnot. Hodnoty jsou v této části definovány a jsou zde zohledněny možné přístupy, jak je na problematiku hodnot a jejich zkoumání možné pohlížet. Taktéž je zde věnována pozornost jednotlivým funkcím hodnot jak z pohledu jedince, tak i z celospolečenského hlediska. Předávání hodnot není jednosměrný proces, společnost jedince formuje a jedinec může mít zpětně vliv na hodnoty celé společnosti.

Druhým rozpracovávaným tematickým okruhem je velké téma socializace. Kromě základního teoretického vymezení je zde věnována pozornost vztahu mezi socializací a hodnotami. Na tomto místě je také pojednáno o základních socializačních mediátorech. Rodina je základním a hlavním, nikoliv však jediným mediátorem, který má na utváření hodnot vliv.

Třetí a poslední teoretický okruh je věnován práci Melvina L. Kohna, který se ve svých výzkumech zabýval zejména diferenciací, přenosem a potažmo i tvorbou hodnot jedince. Poznatky z jeho dlouholetých výzkumů ukazují, že jedním z dalších konkrétních mechanismů, pomocí kterého se utvářejí a usazují hodnoty jedince, je přenos hodnotových orientací skrze profesní zařazení rodičů.

Analytická část práce je zaměřena na analýzu dat z výzkumu „Distinkce a hodnoty“ z roku 2008 (CESES UK, SOU AV ČR). Výzkum zkoumal rodiče a jejich potomky – ve věku 30 – 34 let, u kterých se vzhledem na věk předpokládá jistá hodnotová zakotvenost. Unikátnost dat spočívá v dotazování skutečných párů „rodič – dítě“, což umožnilo sledování hodnotových orientací jak v generaci dětí v dospělosti tak v generaci rodičů, u kterých předpokládáme, že jejich současné výpovědi o preferenci hodnot, rovněž odrážejí hodnotovou orientaci v době, kdy jejich děti vyrůstaly. Hlavním záměrem práce je vysledovat, co má vliv na utváření hodnotových orientací v generaci potomků a do jaké míry se na utváření hodnot podílí pozice ve stratifikačním systému, a to jak rodiny původu¹ tak současný třídní pozice potomka v dospělém věku.

Ze široké problematiky hodnot, kterými se výše jmenovaný výzkum věnoval, jsme zvolili zkoumání výchovných hodnot v rodině. Tedy otázkou, která se ptá, které vlastnosti by měli být v dětech doma podporovány a které považují respondenti za důležité. Důležitou roli ve výchově hrají zkušenosti rodičů, které se podobně jako samotné teoretické přístupy od sebe liší.

Analytická část je adekvátně rozdělena do dvou okruhů. První okruh se věnuje hodnotám potomků

---

¹ Rodina původu odráží třídu rodičů v době, kdy potomkovi bylo přibližně 15 let

(třicátníků) a tomu jak se jejich hodnoty mají ve srovnání s hodnotami rodičů. Na tomto místě je dále zohledněn bivariátní pohled mezi pohlavím, hlavním výstupem je porovnání hodnot mezi jednotlivými třídami. Přičemž se zohledňuje relační přístup ke srovnávání mezi jednotlivými generacemi.

Druhý okruh je věnován zkoumání, zda jsou jednotlivé typy hodnotových orientací přenášeny z generace na generaci spíše prostřednictvím pozice rodiny v profesní struktuře, hodnotami, které zastával dotázaný rodič, anebo zda na typy hodnotových orientací měl vliv pozdější vlastní socioekonomický status dítěte (vlastní zkušenost nabyta skrze pracovní pozici). V průběhu socializace mají na hodnoty dětí nejvýraznější vliv rodiče. Může to znamenat, že jde zejména o přenos hodnot v rámci socializace buď bezprostředně skrze třídní pozici rodičů, tj. jejich zkušenost z pracovní pozicí, anebo ve smyslu působení rodičovských hodnot jako takových.

Základními zkoumanými otázkami budou:

Zda se preference jistého typu hodnot liší na základě socio-profesních kategorií mezi jednotlivými generacemi?

Jakým způsobem dochází k utváření hodnot jedince a do jaké míry se na tomto procesu podílí třídní pozice (rodičů i dětí)?

2 Teoretická část

Teoretická část sestává z vymezení témat vztahujících se k mé diplomové práci. Zaměřuji se na hodnoty, socializaci v rodině a ukotvení Kohnové hypotézy ve vztahu mezi hodnotami a profesní dráhou jedince.

V první části teoretické stati vymezují nejen samotný pojem vnímání hodnot, ale všímám si i různých přístupů a hledisek, na základě kterých je možné k problematice hodnot přistupovat, a to jak z pohledu teoretického tak empirického. Nutno podotknout, že se ve své práci zabývám zejména sociologickým hlediskem zkoumání hodnot na individuální úrovni.

Druhý okruh teoretického vymezení práce věnuji socializaci v rodině. Mnozí autoři zabývající se hodnotami tvrdí, že je to právě rodina, která nás jednotlivce vybaví jistými hodnotami. Je to právě rodina kde se učíme, „co se jak dělá a jak je správné jisté věci dělat“ [Prudký 2009]. Není to jenom rodina, kdo pak od nás očekává jisté strategie našeho jednání, ve kterém se mají odrážet „naučené“ a společností uznávané hodnoty. Na situace tak mnohdy reagujeme „podvědomě“ a ani nevíme proč – „prostě se to tak dělá“ [Prudký 2009]. Konsenzus také existuje v tom, že jsou hodnoty, které zůstávají v našem životě neměnné a pak jsou takové, které se mění nejčastěji pod vlivem vlastní životní zkušenosti, vlastní životní dráhy a samozřejmě pod vlivem okolí, kterému jsme neustále vystaveni.

Jak je v následujícím textu patrné, východisek a typologizací k hodnotám je několik. Ve své práci se budu v této poslední teoretické části věnovat Kohnovu přístupu a ukotvení jeho hypotézy. Zaměřuje se zejména na podmíněnost hodnot v rámci sociální třídy, jejímž základem je profesní dráha jedince. Kohn dokládá, že hodnoty jsou ovlivněny zejména typem práce, která se od něj v dané pracovní pozici očekává.

2.1 Hodnoty

2.1.1 Přístupy a vymezení hodnot

S pojmem hodnota se setkáváme napříč vědními obory, v různých souvislostech a v mnoha výkladech. Hodnota však není termín, který se vyskytuje jenom ve vědních disciplínách, setkáváme se s ním v každodenním životě. Hodnoty nejsou novým tématem, sahají do samotného počátku filosofického myšlení. „Filosofové si postupně uvědomovali, že kromě fyzická existuje i svět ideální“. [Kavalíř 2005: 334]. Analýza hodnot je složitá, protože hodnoty nikdy nestojí osamocené „

... hodnota je determinována jinými hodnotami a sama determinuje, ... , ostatní hodnoty“. [Kavalíř 2005: 334].

V sociologii nacházíme mnoho východisek, jak ke zkoumání hodnot přistupovat. Jednotlivé přístupy se v mnohém překrývají nebo se od sebe diametrálně odlišují. Rokeach tvrdí, že pokud jedinec zastává jistý názor, způsob jednání nebo cílový stav, preferuje jistou hodnotu, která v jeho očích zasluhuje přednost před jinými alternativními způsoby jednání. Hofstede chápe hodnotu jako širokou tendenci dávat přednost určitým stavům věci před jinými. Kluckhohnová a Stroedtbeck hovoří o hodnotových orientacích jako o komplexních, včleněných řazených principech. Hodnoty je podle nich potřeba chápat jako komplexní významy, protože vyjadřují významy různých objektů, činností či možností. Hodnoty tak ovlivňují naši zaměřenost, volbu cílů a prostředků nebo způsobů jisté činnosti. [Velký sociologický slovník 1996].

Weber se ve svém díle *Protestantská etika a duch kapitalismu* také zabývá hodnotami, avšak bez toho aniž, by zde pracoval s ucelenou teoretickou koncepcí. Hodnoty jsou zde prostředkem k nastolení nového ekonomického řádu, kapitalismu. Talcott Parsons vnímá hodnoty jako jistá vodítka, které jedince usměrňují tak, aby byli schopni vzájemné kooperace, a proto jsou hodnoty důležité k zachování sociálního řádu. Ani u Pierra Bourdieu se hodnoty jako samostatný fenomén neobjevují. Vnímá je však jako symbol konfliktu, protože odrážejí zájmy skupin podle jejich mocenských a ekonomických zdrojů. [Vávra 2007]

Existuje několik stovek odlišných definic a přístupů k hodnotám, ale podle Prudkého se má vždy na mysli něco podstatného pro existenci jevu či procesu, o jehož hodnotách se diskutuje. „A vždycky do obsahu toho, co myslíme hodnotami, vstupuje i zkušenost a sebereflexe.“ [Prudký 2009: 7]. Hodnoty jsou pro každého z nás jistým pojítkem s realitou a viděním světa. Vyznávané hodnoty se od jedince k jedinci liší, a to platí i pro menší skupiny, společenství či komplexní kulturu. [Vávra 2007] Na druhé straně pak vyznávané hodnoty fungují pro jistou skupinu či společenství jako tmel – hodnoty jsou jinými slovy to, co je drží pohromadě.

Obecně můžeme shrnout, že „předpokladem vzniku hodnot je hodnocení“ [Prudký 2009: 23]. Hodnoty jsou tak již výsledkem hodnocení a zároveň se stávají prostředkem k následnému hodnocení. Hodnoty tak v sobě hodnocení obsahují a samy musí být pozorovány jako zdroje hodnocení. Jsou zároveň indikátorem i výpovědí o obsahu sebe sama, jedná se o indikace popisující i explikující. [Prudký 2009]

Jak již bylo zmíněno, je několik přístupů, jak se na problematiku hodnot dívat. Hodnoty jsou chápány jako součást biologických dispozic člověka, kde jsou hodnoty tvořeny prostřednictvím pudů, které nás vedou k jisté cílevědomé aktivitě.

Podle Maxe Schelera mohou být hodnoty vnímány jako zvláštní vlastnosti skutečnosti. V jeho pojetí hodnoty nejsou dílem jedince, nýbrž existují objektivně, ale prožívány jsou subjektivně v každém z nás.

Další přístup stojí vůči Schelerovu vymezení v opozici. V jeho přístupu jsou hodnoty chápány jako subjektivní vztah ke skutečnosti. Jedinec tak rozhoduje sám, co hodnoty jsou, takže je nejen objevuje ale i tvoří. „Hodnota je specifickým vztahem mezi člověkem a věcmi, jejichž základem je postoj přízně či nepřízně, touhy nebo odmítnutí, lásky nebo nenávisti.“ [Prudký 2009: 24]

Další významný přístup k hodnotám předkládá, že hodnoty jsou jistým specifikem skupiny a slouží jako kontrola k chování jedinců dané skupiny. V jistém slova smyslu jsou pro skupinu jakýmsi normami, podle kterých se jednání členů skupiny posuzuje. Jisté jednání členů jednotlivých skupin tak může vést jak k pochvale, tak i k sankcím, trestům.

2.1.2 Hodnoty a jejich funkce

Hodnoty mají mnoho rozměrů a mají vliv nejen na jedince ale i na společnost jako celek. Mohou proto fungovat různě a tato různost se odráží v zacílení pohledu na hodnoty. Základními funkcemi hodnot podle Prudkého jsou: hodnoty jako stavební kameny kultury, hodnoty jako definiční znak osobnosti, hodnoty jako součást obsahu sociálních fenoménů a vztahů, hodnoty jako zdroj motivace chování, hodnoty jako součást identifikace skupiny, etnika či společenství, hodnoty jako zdroje sociální a kulturní soudržnosti, hodnoty jako zdroje a charakteristiky rozvrstvení a hierarchizace společnosti, hodnoty jako atribut morálky a hodnoty jako základ politických ideologií a filosofii.

Na základě vymezení diplomové práce se budu zabývat hodnotami v rovině jedince – tedy na individuální úrovni. McGuire rozděluje individuální funkce hodnot do dvou okruhů, které podporují proces adaptace a proces individuálního růstu.

Funkce adaptace odpovídá hodnotám, které se orientují nebo vystupují jako kritéria v nových situacích. Jedná se zejména o hodnoty, které člověk přijal v průběhu socializace a prostřednictvím kterých hodnotí situace anebo řeší vzniklé konflikty.

Funkce překonávání vlastní existence vystihuje podle Cakirpalogla, Goldsteinův abstraktní postoj. Do komplexního procesu hodnocení se zapojuje sebehodnocení, vědomí o žádoucnosti,

sebergulaci a funkci logického a abstraktního myšlení. Člověk si tak může vytvořit vlastní smysl života a tím naplnit vlastní bytí. [Cakirpaloglu 2004].

Oba tyto celky individuálních funkcí hodnot vyvolávají otázky, zda proces adaptace a překonávání má původ v jedné z hodnot, která může plnit několik funkcí nebo zda se jedná o více různých hodnot ovlivněných sociálním prostředím jedince.

Sociální význam hodnot můžeme také analyzovat prostřednictvím dvou funkcí:

- Funkcí sociální integrace, která souvisí s udržení jisté skupiny. K této funkci patří sociální kontrola a akcentace na stanovování sociálně přijatelných obsahů;
- Funkce sociální racionalizace, hraje významnou roli v dynamice společnosti, protože zde hodnota slouží k ospravedlňování společenských zájmů. „Racionalizace transformuje dílčí zájmy různých vrstev, politických skupin a jiných konfrontovaných složek společnosti v hodnotový obsah, který je přijatelný pro největší počet subjektů uvnitř zájmově heterogenní společnosti.“ [Cakirpaloglu 2004: 404] Extrémní hodnotový a ideologický nesoulad polarizuje společnost a v extrémních případech může vést k občanské válce. Na druhou stranu jistá míra hodnotového napětí se považuje za stimul ve vývoji společnosti.

Funkce hodnot se navzájem prolínají a doplňují, a v tomto slova smyslu jsou oboustranné. Jsou to jednotlivci, kteří ovlivňují hodnoty společnosti, protože i když jsou výchovou zarámováni v jistých hodnotových rámcích, mají své osobní zkušenosti s realitou. Zkušenosti pak dále podněcují buď k přehodnocování již internalizovaných hodnot, nebo k získání dalších nových hodnot.

Podle Prudkého slouží hodnoty spolu s navázanými hodnotovými normami v sociálním uspořádání společnosti jako [Prudký 2007]:

- Zdroje obsahu sociálních rolí a potažmo tak i vrstev či tříd. I Parsonsův pohled přikládá hodnotám a normám stěžejní význam pro určování obsahu chování v daných sociálních rolích a tím také na chování, komunikaci a interakci dané společnosti.
- Garance uspořádání společnosti a její hierarchizace. Podle Darendorfa je sociální status jednotlivců spojený s jejich etnickým původem, náboženstvím, které jsou zakořeněny v jejich sociálním postavení. Darendorf tak chápe hodnoty spíše jako niterné normy, které garantují sociální struktury.
- Zdroje prorůstání či homogenizace. V tomto smyslu jde zejména o prohlubování či zmenšování sociálního napětí v sociální struktuře.

- Následky změn, které hodnoty a s nimi svázané normy na společnost, na jednotlivce a jejich role či statusy mají.

2.1.3 Hodnoty předmětem zkoumání

Pro sociologické zkoumání hodnot je důležité vymezení hodnotových typů, které v sobě zahrnují směs poznání a hodnocení. „Je zcela běžné, že se o hodnotách pojednává jednou jako o hodnotových orientacích, jindy prostě jenom jako o hodnotách.“ [Prudký 2009: 30]

Typologizace hodnot je důležitá zejména, když jsou „pro nositele hodnotových typů nalézány příznačné sociální charakteristiky“. [Prudký 2009: 28] Mezi nejznámější patří Sprangerova konstrukce hodnotových typů. Podle něj není možné činy jednotlivců vysvětlit jenom z hlediska naplňování biologických potřeb, ale je potřeba připojit i touhu po uskutečnění vyšších cílů a hodnot. K tomu, aby člověk mohl sledovat tento vyšší cíl je potřeba, aby existoval logický systém hodnot, který se podle Sprangera skládá ze šesti hodnot: pravdy, krásy, užitku, lásky k lidem, moci a Boha. Podle toho, která ze šesti hodnot u člověka převládá, můžeme konstruovat jednotlivé typy:

- Člověk, který se snaží dosáhnout poznání pravdy, zákonitostí a vtažů mezi lidmi je člověkem teoretickým;
- Člověk hledající ve svém životě zážitky, estetické nebo příležitost k vyjádření se, je člověkem estetickým;
- Člověk, který v životě hledá zejména užitek, zisk a blaho pro sebe sama, svoji rodinu či skupinu, je člověkem ekonomickým;
- Pro člověka sociálního je důležitá láska k lidem;
- Mocenský typ člověka se vyznačuje převládající hodnotou moci, která má vliv na jednání a motivy jiných lidí;
- Člověk, který hledá smysl života jako takového, je náboženským typem člověka.

O typologizaci se také snažil Stern, který chápe hodnotové orientace jako zobecnitelné motivy. [Prudký 2009]. Směry hodnotových orientací rozděluje do těchto typů:

autotelický – má smysl sám v sobě;

heterotelický – obsahuje v sobě zvýznamňování druhých;

hypertelický – směřující k ideálům (nadosobním cílům).

Konstrukce hodnotových typů je opřena o řadu empirických výzkumů. Mezi nejznámější tvůrce, kteří se o empirické výzkumy opírají, patří M. Rokeach, R. Inglehart, S. H. Schwartz a R. Hofstede.

Michael Rokeach prosazoval zkoumání hodnot pomocí empirického přístupu. Východiskem pro něj byla Maslowova hierarchizace potřeb a Mertonova teorie středního dosahu, která spojuje teorii s empirickým ověřením. [Prudký 2006: 39]. Ve svém přístupu k hodnotám vychází z Klukhohnova konceptu, kde jedinec vybírá nejvhodnější způsob dosahování cílů svých nebo společenských. Jde o preferenci jistých skutečností nebo věcí před ostatními.

Rokeach vymezil tři složky, které se navzájem doplňují. Jedná se o složku kognitivní, kde hodnotu představuje „poznání žádoucího“ (člověk ví, k čemu má směřovat a o co má usilovat). Druhou je složka afektivní, ve které jde o citový vztah k jistému objektu, který může být přijímající i odmítající. A poslední třetí složkou je behaviorální složka, kde hodnota funguje jako intervenující proměnná, jako zdroj či motivace.

Hodnoty chápe jako jisté vzorce, které člověk používá při rozhodování, na základě kterých komunikuje s ostatními, či si vytváří obraz sebe sama. Rokeach hodnoty dělí na cílové a instrumentální, přičemž instrumentální slouží jako prostředek k dosažení vytyčených cílů, prostřednictvím jednání a chování. Cílové hodnoty pak představují již výsledný konečný stav. Vybíráním z hodnotové nabídky si jedinec vybírá jisté hodnoty, které podle důležitosti dále strukturuje a tím si vytváří vlastní hodnotový systém. Tento hodnotový systém nevzniká nahodile vybranými hodnotami, ale je vázán na určitou kulturu, ve které jedinec vyrůstá a ve které je socializován.

Hodnoty se podle něj mohou proměňovat „v souladu se změnami v kultuře, ve společnosti a na základě nových osobních zkušeností.“ [Prudký 2009: 76] Rokeach vytvořil metodu založenou na 36 hodnotách, které jsou rozděleny na hodnoty instrumentální a terminální. Respondent z předložených hodnot vybírá ty, které ve svém životě považuje za důležité. Výsledky pak slouží k vytvoření hodnotových žebříčků, k jejich charakteristikám a následnému srovnání. Získané a popsané hodnotové žebříčky je možné na základě charakteristik vztáhnout k různým skupinám či národům a dále jejich pomocí sledovat proměny nebo stabilitu ve skupinách či národech. Tento model již předpokládá, že jsou jisté hodnoty pro danou skupinu či etnikum dané, vychází tedy z jistého teoretického předpokladu a jinak se dále neověřuje.

Ronald Inglehart v mnohém na Rokeache navazuje. Rozdělení potřeb podle Maslowa je pro něj východiskem pro rozdělení hodnot do skupin materialistických a postmaterialistických. Mezi

materialistické hodnoty patří kromě hodnot hmotné potřeby i hodnoty zabezpečení, bezpečí, jistoty či trvalosti řádu. K postmaterialistickým hodnotám patří naplňování sociálních a seberealizačních potřeb, participace v zaměstnání, osobnější mezilidské vztahy, atd. To, zda bude jedinec vyznávat hodnoty materialistické nebo postmaterialistické, pramení podle Ingleharta z období socializace, zejména z období adolescence, kdy dochází k tvorbě hodnotových struktur. Hodnotové struktury si pak jedinci mají tendenci spíše zachovávat, nežli je měnit. Inglehart tím poukazuje na vysokou stabilitu hodnotových struktur, případné změny se pak netýkají celkové proměny hodnotové struktury, nýbrž jenom její části.

Kromě materiální a postmateriální dichotomie Inglehart také formuloval dichotomii tradičních a náboženských hodnotových orientací proti racionalistickým a sekularizačním orientacím a dichotomii autoritářství a demokratizace.

„**Geert Hofstede** přistupuje ke zkoumání hodnot jako k jednomu z procesů poznávání a měření „mentálních programů“ u lidí, které v sobě zahrnují hodnoty a kulturu, a které mohou být nalezeny na úrovni: univerzální, kolektivní a individuální.“ [Prudký 2009: 82]. Hlavním východiskem pro jeho přístup výzkumu hodnot spočívá v tom, že lidské chování není nahodilé a je do jisté míry předvídatelné, proto je možná existence sociálních systémů. Přejít od individuálního ke kolektivnímu je možné vysvětlit sociálně – skrze předávání hodnot mezi generacemi.

Tvrdí, že hodnoty jsou jisté tendence preferencí událostí, činů vůči jiným, mají proto dva protichůdné póly. Velký důraz klade Hofstede na rozlišování hodnot podle toho, zda jsou chtěné (odráží přání jedince) a zda jsou vyžadované (odráží vědomí jedince, že jeho přání se nemusí úplně se skupinou nebo společností slučovat, v tom co by si měl přát).

Kromě konceptu výzkumu hodnot se Hofstede zabývá i výzkumem kultury. Hodnoty jsou však i pro výzkum kultur stěžejní dimenzí. Mezi hodnoty, prostřednictvím kterých je pak možné kultury od sebe odlišit, považuje: rozdíly v moci (každá společnost má jinou strategii, jak se vyrovnat s nerovnostmi mezi jejími členy), strategie do budoucnosti (proces vyrovnání se s nejistotou obsaženou v budoucnosti), integrací jedinců do skupin ve společnosti („lokalizace na spojnici mezi individualismem a kolektivismem“) [Prudký 2009: 82] a v neposlední řadě zda v dané společnosti převládá orientace na přítomnost nebo budoucnost.

Hofstede také klade, na rozdíl od ostatních přístupů, velký důraz na sběr dat a na vliv tazatele na respondenta, který by měl být v samotném výzkumu co nejvíce eliminován.

Koncept **Shaloma Schwartze** patří spíše k sociálně-psychologickým nežli sociologickým přístupům. Hodnoty, jako většina autorů, vnímá jako výběrový požadavek k dosažení cílů a zejména

k omluvě jejich dosažení. Cíle pak slouží k tvorbě hodnot, které v sobě nesou různé obsahy, které je možno klasifikovat do tří základních skupin [Řeháková 2006]:

- jednotlivce jako biologický organismus,
- směřování k rovnováze sociálních interakcí,
- přežití a zabezpečení zájmů skupiny.

Z uvedené klasifikace dále vyplynulo osm typů hodnot: pro-sociální, restriktivní konformismus, požitek, úspěch, zralost, samostatnost, bezpečnost a moc. Z empirických zkoumání se ukázalo, že mezi jednotlivými typy hodnot existují dynamické vztahy a „činnosti konané ve snaze o dosažení každého z typů mají psychologické, praktické a společenské důsledky, které mohou být v souladu nebo v konfliktu se snahou o dosažení jiných typů hodnot.“ [Řeháková 2006: 109]. Oproti tomu stojí univerzalizmus konfliktu, kde je kladen důraz na nezávislé myšlení a konformitu spolu se zájmem o druhé a osobní úspěch.

Na základě těchto skutečností byly zformulovány nové typy tradice a stimulace. Změny následně vedly nejenom k formulaci nových hypotéz, ale k formulaci nové teorie. Hodnoty tak byly rozděleny do dvou skupin.

První skupinou jsou hodnoty, které sledují individuální zájmy jedinců, můžeme zde zařadit moc, úspěch, požitkářství, stimulaci a samostatnost. Naproti této skupině leží skupina hodnot kolektivistických: benevolence, tradice a konformismus. [Prudký 2009]

Tak jako v předešlých konceptech i v tomto vidíme, že stěžejní je představa ohledně struktury hodnot, prostřednictvím které je možné poznávat různé kultury. To zejména z důvodu, že hodnoty a tím i hodnotové struktury jsou samotnou kulturou ovlivněny. Dalším společným znakem je snaha o porozumění lidí jako celku, jejich způsobu uvažování a dosahování cílů.

Na základě uvedeného je možné shrnout, že při zkoumání hodnot se setkáváme s několika vymezeními hodnot a také s různými přístupy k jejich zkoumání. Proto je potřeba mít na paměti, že při každém zkoumání hodnot je potřeba vymežit a jasně definovat, co hodnotami myslíme a jak na ně v rámci výzkumu pohlížíme. Autoři jako Inglehart, Hofstede a Schwartze pracují s vyzkoumanými poznatky ohledně hodnot jako s platnými bez jasných omezení. [Prudký 2009]

V českém prostředí se o metodu zkoumání hodnot snažil **Dragoslav Slejška**. Hodnoty vidí jako „kategorizované síly lidského rozvoje, čerpající své hybné síly jak z celkového vývoje společnosti, tak i ze svého imanentního vývoje. Přes hodnotovou sféru se realita člověka zasouvá do reality jeho přírodního i společenského okolí.“ [Slejška 1990: 7]. Podle něj se jedná o dynamický průběh, protože „nelze říci, že je to pouze hodnotová sféra, která pohání změny společenské reality, ale

platí, že bez této sféry by ostatní stimuly společenského rozvoje působily s fatální zaslepeností. Adaptace společenské reality a hodnotového světa není jednostranná, ale vzájemná.“ [Slejška 1990: 7].

Slejška tuto hodnotovou dynamiku kategorizuje do tří dimenzí:

1. Subjekt - objektový vztah hodnotové sféry. Do této dimenze řadí druhy napětí. Jako první je napětí mezi stavem již nabytých hodnot a možnostmi hodnot, které vznikají utvářením subjektu. Druhým napětím je napětí mezi nabytými hodnotami a hodnotovými nároky daného subjektu, jinými slovy jde o nadhled nad realitou, který minimalizuje možnou manipulaci hodnot subjektu.
2. Hodnoty – potřeby a kritéria životního stylu. Varuje před chápáním hodnot v krajnostech, tedy od ustálených potřeb až po „...nejobecnější normy konstituující smysl života...“ [Slejška 1990: 7] a spíše poukazuje na vztah mezi oběma. „Hodnoty vystupují jako substantiální výraz na jedné straně lidských potřeb a na druhé straně lidských tužeb, ideálů a přesvědčení přesahujících horizont přítomně daných potřeb. Jejich podstatu tvoří napětí mezi osobními potřebami a nadosobními ideály. Z perspektivně zaměřených přesvědčení, tužeb a ideálů se odvíjí hodnotový potenciál těch, kteří mají tyto obraty realizovat.“ [Slejška 1990: 11 - 12]
3. Interakce hodnotové oběti a hodnotového přínosu, přičemž se nejedná o jednostrannou interakci. Každý hodnotový přínos totiž s sebou nese oběť a ztrátu. „Události, úspěchy i neúspěchy, vykoupené úsilím, utrpením a životy, mají pro lidstvo, pro národy, hodnoty tragických závazků.“ [Slejška 1990: 13]

Jednotlivé dimenze představují, jak o tom píše Prudký, pojmové uchopení hodnotové dynamiky a hodnotových orientací. Slejška také rozlišuje hodnoty na instrumentální a cílové a jeho valorizace hodnot je spojena s představou oběti, kterou je subjekt ochoten při naplňování hodnot „zaplatit“.

Jedním z dalších možných přístupů, jak je možné na zkoumání hodnot pohlížet, je specifikace hodnotových struktur na hodnotové rámce, hodnotové preference, hodnotové orientace a hodnotové normy. Analýzou hodnot pomocí této struktury se především zabývá řešitelský tým Libora Prudkého.

„Hodnotové preference vyjadřují míru závažnosti životních hodnot.“ [Prudký 2009: 107]. Jsou základem pro hodnotové struktury a mohou být také označovány jako hodnotové řebříčky. Jedná se o jednoduché indikace jako například: rodina, práce, přátelé, ...

„Hodnotové orientace jsou obsahovými směrovkami a zaměřenými v životě“ [Prudký 2009: 107] a jsou dynamickou dimenzí hodnotové struktury. Jedná se o životní „orientaci“ vyznávaných hodnot

jako například liberální orientace, rovnostářská orientace, ...

„Hodnotové rámce vyjadřují zarámování přijatých hodnot.“ [Prudký 2009: 107]. Podle Prudkého dávají hodnotovým preferencím a orientacím další obsahový rozměr. Nejčastěji jsou to otázky ohledně víry, důvěry, ...

Hodnotové normy „vstupují do aktivizace hodnot v tom, co je považováno za přijatelné“ [Prudký 2009: 108]. Jedná se tedy o normy chování jednotlivců v daných situacích nebo na dané podněty. Nejčastěji se jedná o baterie výroků ohledně přestupků a jejich přijatelnosti. Do norem chování se promítají hodnotové preference, orientace i rámce, čímž dochází k průniku všech částí hodnotové struktury.

Na základě představených přístupů ke zkoumání hodnot můžeme shrnout, že se pojem „hodnota“ používá v mnohých souvislostech a výkladech. Pojem „hodnota“ v sobě vždy nese něco podstatného v existenci jistého jevu. Důležité je si uvědomit, že do obsahu „hodnoty“ vstupuje zkušenost a sebereflexe každého jedince. Tato osobní rovina je důležitá v tom, že představuje jisté konkrétní „vidění světa“. V podobném smyslu můžeme toto „vidění světa“ spatřovat i v hodnotách skupin, národů či kultur. Prostřednictvím výzkumu hodnot se snažíme nalézat porozumění napříč různými skupinami, národy či kulturami. Uvědomění si toho, co si aktéři pod pojmem „hodnota“ představí, je pro porozumění velmi důležité. Pochopení jednotlivých hodnotových významů může vést jak k pochopení jednání aktérů, tak i k následné komunikaci s aktéry jednotlivých skupin.

2.2 Socializace

Všechny teorie socializace vycházejí z předpokladu, že charakter člověka je socializací v ontogenezi vytvářen anebo alespoň podstatnou měrou spoluvytvářen a tedy stojí na pozici „culture“. Socializace je proces, který se uskutečňuje v průběhu celého života.

Socializaci můžeme popsat jako proces vzniku a vývinu osobnosti ve vzájemné závislosti od společensky zprostředkovaného sociálního i materiálního okolí. Socializace tak souvisí s celým komplexem životních podmínek, které mají vliv na vývoj jedince. Sociální a materiální okolí poukazuje na to, že všechny faktory, které na jedince působí, jsou závislé na společenské provázanosti, ze které se následně vyvozují jejich významy. [Možný 2002]

Základním sociologickým tématem je vztah mezi socializačním působením rodiny a institucí širší společnosti. Doposud se ukázalo, že čím slabší je rodina (neúplná, s deficitem v kulturním a ekonomickém kapitálu), tím povrchněji socializuje a tím snadněji ztrácí vliv. [Možný 2002: 145] Tento fakt se pak následně odráží i na hodnocení širší společnosti a společenských změn, protože samotné hodnocení vychází z každodenních osobních zkušeností získaných z rodinného, školního či pracovního prostředí.

Socializace je procesem, prostřednictvím kterého se jedinec stává schopným sociálního konání, a které již odráží jisté hodnoty, normy a vzorce chování. [Ondrejko 2004: 50]

K lepšímu pochopení socializace uvádí Ondrejko pět nejvýznamnějších procesů:

- reflexivita – jde o interpretaci situace, která se následně stává její součástí,
- popsateľnosť – možnosť „opisu“ skutočnosti, ktorá v sobe nese význam hodnot jako subjektovo – objektivní vztah kde se hodnota ukazuje v jistém smyslu,
- indexikalita – situační kontext situace,
- garfinkeling – porozumění v jistých daných situacích, kde jedinec zjišťuje základní očekávání,
- aktér – konající jedinec.

V socializaci probíhá osvojení si hodnot a norem, interpretace biologického sociálního i psychického systému. Socializace je tedy procesem, prostřednictvím kterého se jedinec stává schopným sociálního konání. [Ondrejko 2004: 102]

Socializaci můžeme rozdělit na primární a sekundární. Jedinec se jako člen společnosti nerodí, ale prostřednictvím procesu socializace se jím stává. Stává se členem společnosti po dosažení

internalizace, kdy je zasvěcen do objektivního světa společnosti nebo části společnosti. [Berger, Luckmann 1999]

Primární socializace končí, když se v jedincově vědomí vytvoří zobecněný druhý, tedy souhrnná představa o ostatních lidech ve společnosti, podle kterých orientuje své jednání. Od tohoto okamžiku je jedinec platným členem společnosti, vlastní jistou osobnost a nějaký svět. [Berger, Luckmann 1999: 136]

Sekundární socializací rozumíme internalizaci institucionálních či na institucích založených „subsvětů“. Její rozsah a povaha jsou určovány složitostí dělby práce. Sekundární socializace se rovná nabývání vědění nutného pro určitou roli, přičemž tyto role přímo či nepřímo vycházejí z dělby práce. „Subsvěty“ internalizované v průběhu sekundární socializace jsou obvykle parciálními realitami, na rozdíl od „základního světa“ přijatého v průběhu primární socializace. Tyto světy tvoří soudržné reality, které se vyznačují jistými normativními, emocionálními nebo kognitivními rysy. [Berger, Luckmann 1999: 137]

Sekundární socializace se na rozdíl od primární socializace nemůže uskutečnit bez emocionální identifikace dítěte. „Jednoduše řečeno je nutné mít rád svoji matku, ale ne svého učitele.“ [Berger, Luckmann 1999: 139]

Dalším základním okruhem v socializaci je rodová socializace, jedinec se totiž svým chováním liší podle toho, zda se jedná o jedince mužského nebo ženského rodu. U všech známých kultur je také doložena rodová dělba práce. Pracím a rysům chování, které byly označeny jako mužské, byl přikládán vyšší status, i když se napříč kulturami různil.

Řada studií empiricky doložila, že dívky jsou vychovávány jinak než chlapci. Očekávání rodičů se na základě pohlaví potomka různí, čímž se vytváří mužský nebo ženský stereotyp chování. [Možný 2002] Nerovnost není jenom v samotné výchově a očekáváních, ale také tkví v přenosu nerovností mužů a žen při rodinném předávání ekonomického i kulturního kapitálu. Ekonomický i kulturní kapitál je v rodině z hlediska pohlaví distribuován asymetricky. [Možný 2002: 84]

2.2.1 Socializační teorie

Jednotlivé socializační teorie představují jisté definice, pomocí kterých je možné na socializaci a její samotný proces nahlížet.

Teorie socializace vycházejí z *mechanického fungování* procesu socializace, jde například o teorii učení. Teorie vycházejí ze společenského životního prostředí jednotlivce jako daného. Impulzy pro vznik a vývoj osobnosti vycházejí zvenčí a osobnost je tak výsledkem působení okolí, sociálního

prostředí, hodnot společnosti a jejich norem. Tento typ teorií předpokládá neohraničenou formovatelnost osobnosti jedince a jejich cílem je objasnit jednotlivé mechanismy, které na jedince působí.

Mezi teorie vycházející z *organistického fungování* procesu socializace patří psychoanalytické a psychologické teorie vývoje osobnosti. I v těchto teoriích vystupuje okolí a prostředí jedince jako dané, ale impulzy pro vývoj jednatelce jsou vlastní jeho organismu. Jedinec si tak na základě podnětů z okolí formuje vlastní vzorce chování. K těmto teoriím můžeme přiřadit i Piagetovu teorii. Piaget zavádí pojem ekvibrace – jeho úkolem je koordinovat vlivy sociální zkušenosti. Podle něj se v průběhu socializace osobnost vyvíjí přizpůsobováním se sociálním podmínkám, přičemž se potýká s řešením rozporů mezi ní a jejím okolím.

Dalším možným teoretickým přístupem jsou teorie vycházející z představy *systémového fungování* procesu socializace. V tomto přístupu se jedná o jakýsi průnik jednatelce a jeho okolí, tedy o průnik psychických a sociálních systémů, mezi kterými může docházet k střídavé rovnováze nebo k jejímu narušování. Jednatelce si v procesu vývinu osvojuje vzorce chování a očekávání společnosti. Tyto interiorizované vzorce chování pak automaticky působí zejména jako motivační síly v jeho chování při dosahování vytyčených cílů.

Další okruh socializačních teorií se označuje za *interaktivní*. Můžeme zde zařadit teorie lidského chování a teorie fungování společnosti. Tyto teorie lidský vývin chápou jako vzájemnou podmiňující interakci mezi jedincem a jeho společenským prostředím. Jedinec je neustále v procesu osvojování si společenského prostředí a dostávání se s ním do rozporů, přičemž je schopen svoji situaci reflektovat a to dále ve svém chování zohledňovat. K tomuto okruhu řadíme Parsonsovou systémovou koncepci. Socializace je podle Parsonse postup přebírání a zvnitřňování hodnot a rolových norem sociálního prostředí. Konající jedinec tak postupně přebírá očekávání a vzorce chování sociálního systému a podle něj se proces socializace zvnitřněním sociálního systému končí. Socializace je tak pro Parsonse stabilizujícím činitelem mezi jednatelcem a jeho sociálním okolím.

Sociologickým přínosem v oblasti socializačních teorií je dílo George Herberta Meada, který představil klasickou teorii *symbolické interakce*. Rozlišuje *me* a *self*, kde *self* je produktem socializace. Hlavním nástrojem socializace je symbolická interakce s druhými a postupná konstituce *zobecněného druhého*. Mead v socializaci rozlišuje dvě fáze. V první fázi je dítě schopno si hrát na někoho jiného (například na strážníka nebo na maminku). V druhé fázi je již dítě schopno vidět sebe sama jako objekt a rozvinout si vědomí sebe sama jako specifické osobnosti. „Učí se rozeznávat,

jaká jsou legitimní očekávání na určité pozice a jaká očekávání z těchto pozic jsou legitimní. [Možný 2002: 142] Mead byl přesvědčen, že jakmile si dítě uvědomí existenci obecných, na něm nezávislých struktur, internalizuje je a ony se stanou součástí struktury jeho osobnosti jako *generalizovaný druhý*.

Přístup *postmodernistů* k socializaci je charakteristický zdůrazňováním masmédií, reklamy a plurality. Bauman společně s Beckem upozorňují na riziko, které je podstatným znakem postmoderní doby, na epizodickost a nedůslednost doby. Z hlediska socializace jde také i o absenci identity aktérů.

Můžeme říct, že socializace probíhá jako jisté osvojování si hodnot a norem, i jako průnik a interpretace mezi biologickým, sociálním a psychickým systémem. Jde o proces vzniku a vývoje osobností aktérů v závislosti na jistém sociálním okolí, které je podmíněno rodinou, institucemi i materiálními prostředky. Aktér se prostřednictvím socializace stává schopným sociálního morálního jednání. Sociální konání se tak stává možným až po interiorizaci společenských hodnot a norem, a obráceně, společnost se mění a vyvíjí prostřednictvím jistých sociálních konání. V tomto ohledu společnost kumuluje stabilní vzorce chování. [Ondrejko 2004: 96]

2.2.2 Socializace a hodnoty

Jak již bylo zmíněno, socializací chápeme proces včleňování se jedince do společnosti. Tento proces je oboustranný. Na jedné straně se společnost snaží o přizpůsobení jedince podle přijatých pravidel a kontroly, na straně druhé se jedinec snaží o prosazení sebe sama, své jedinečnosti, hodnot a norem chování. Jde o interaktivní, neukončitelný proces, v průběhu kterého dochází k utváření osobnosti prostřednictvím zvnitřňování hodnot. Ve třicátých letech 20. století i Vygotskij poukázal na to, že psychický vývoj se uskutečňuje jako postupná interiorizace – zvnitřňování.

V průběhu života dochází k posunům v hodnotových strukturách společenství skrze nově přijaté a uplatňované hodnoty. Souhrn interiorizovaných hodnot souvisí s fází socializace, kdy má již jedinec za sebou ověřování sebe sama v nejrůznějších životních situacích. Prudký poukazuje na to, že uvedené dříve platilo pro věk kolem třiceti let, dnes se má však za to, že jde o věk pozdější, ne však přesahující čtyřicet let. Pomocí již přijatých hodnot vytváříme zdroje svého jednání a svých životních motivací.

2.2.3 Socializace a socializační mediátoři

Je také nutno věnovat pozornost socializačním mediátorům, rozhodujícím vlivům působícím na

utváření hodnot jedince. Socializačními mediátory se nerozumí jenom rodina, ale patří mezi ně i škola, vrstevníci, zájmové skupiny či pracovní kolektiv. [Prudký 2009]

Rodina je základním socializačním mediátorem. Rodina má rozhodující formativní vliv na obsah osobnosti jedince, tj. na jeho rysy, chování, vědomosti a dovednosti. Ve výchově se sjednocují představy rodičů o tom, co chtějí z dítěte mít a praktiky, kterými toho chtějí dosáhnout. Nápodobou, přejímáním rolí, norem, příkazů, zákazů či sankcí se jedinec začleňuje do svého nejbližšího sociálního okolí.

Heluz vymezuje společensko-kulturní systém, prostřednictvím kterého se jedinec stává osobností. Tento systém rozděluje na čtyři základní složky:

1. Složka hodnotově normativní, - v této fázi se dítě v každodenních situacích seznamuje se sociálními hodnotami, normami a přesvědčeními. Dítěti je nepřetržitě poskytována zpětná vazba o tom, co se smí a co se nesmí, zejména prostřednictvím postojů k daným situacím. „Rodina tak jedinci poskytuje obraz sebe sama.“ [Šulová 2005: 128]
2. Složka mezilidsky vztahová - v této fázi si dítě procvičuje vlastní chování a jednání a rodina jeho chování koriguje. Její vliv se projevuje v sociální komunikaci (verbální i neverbální). Rodina je činitelem, který vytváří předpoklady pro porozumění dítěte a kvalitu jeho dorozumívání. Poskytuje potomkům identifikační vzory, modely chování náležící mužské a ženské roli.
3. Složka rezultativní - je tvořena produkty materiálního i duchovního charakteru, které rodina dítěti předává v přirozených a neformálních situacích v rámci rodiny.
4. Osobnostní složka se týká osobního rozvoje, integrity a pochopení sociálního kontextu. Socializace jedince neprobíhá jenom prostřednictvím vnějších faktorů, ale jedinec socializuje i sám sebe. Je vystaven soustavám očekávání, tlaků a pobídek, že se bude v určitých situacích chovat určitým způsobem. Na vlastnosti každého jedince společnost klade záměrně nebo mimoděk jisté vyznávané normy, které se pak v chování odrážejí.

Jedinec není jenom jakýmsi produktem sociálního působení, přestože je s podmínkami ve společnosti v interakci, je však schopen je aktivně měnit nebo přizpůsobovat. [Šulová 2005]

Nejenom rodina hraje v socializaci dítěte velkou roli. Jednotlivé stupně dospělosti také spějí k autonomii od rodičů. Ve společnostech našich kulturních kruhů se jedná zejména o vliv masmédií, vzdělávací instituce, vrstevnické skupiny, které na socializaci dítěte kooperují. V interakci s vrstevnickými skupinami a s masmédií si jedinec vytváří vlastní hodnoty, vzorce chování a prostřednictvím nich pak dále vnímá působení všech ostatních socializačních vlivů.[Možný 2002]

Vrstevnické vztahy jsou důležitým interakčním nástrojem, jedinec sám sebe skrze interakci testuje. V pubertě je pro jedince velmi důležité, že jej vrstevníci oceňují a „berou“ mezi své, čímž se posiluje jejich vlastní pozice a pocit významnosti. S vrstevníky sdílejí stejné zkušenosti, problémy, nejistoty či nejasnosti. Funkce vrstevníků spočívá také v tom, že jsou prostředkem k hledání sebe sama a vytvořením vztahu k sobě samému. Důležité je vědomí příslušnosti k jisté skupině, která stabilizuje a zakotvuje jedince v procesu jak fyzických, tak i sociálních změn. [Smékal, Macek 2002]

Škola je první institucí, která začíná v průběhu adolescence zasahovat nejen do samotného vývoje jedince ale také do tvorby hodnot a postojů zejména ve vztahu k institucím jako takovým. Velmi záleží na přístupu učitelů k žákům, tedy na tom, zda učitelé preferují autoritativní přístup nebo zda učitelé žáky vnímají jako „partnery“ pro vedení dialogu. Jednotlivé přístupy mohou následně jedince ovlivňovat v tom, zda jednájí a vyznávají hodnoty spíše konformního nebo individualistického typu. Ivo Možný s ohledem na naše prostředí tvrdí, že škola je homogenizačním činitelem, protože tím, že klade na studenty stejné nároky, zmenšuje mezi nimi rozdíly pocházející z rodiny původu.

V hodnocení společenských změn a osobních perspektiv se odráží celková životní filosofie jedince, která je ovlivněna dosavadními zkušenostmi. Dostatečně sebevědomý jedinec vidí svoji budoucnost jako cestu k sebeprosazení a případné společenské změny vnímá spíše pozitivně. Kdežto v případě těch, kteří nejsou orientovaní na výkon a sebeprosazení, spoléhají na pomoc od institucí, jsou v životě opatrnější a společenské změny vnímají spíše negativně až pesimisticky.

2.2.4 Resocializace

Resocializace je charakterizována rozpadem doposud přijímaných hodnot a vzorců jednání. Dochází k přijetí nových a odlišných hodnot nebo vzorců jednání, které mohou mít radikální podobu. Resocializace je proces velmi složitý a pro jedince velmi psychicky náročný. K resocializaci nejčastěji dochází při vstupu jedince do instituce, která omezuje jeho svobodu (vězení, psychiatrická léčebna, vězení, kasárna, ...). Jedinec je v těchto institucích vystaven tlaku nových zákazů a příkazů.

V těchto mezních situacích v životě jedince dochází k tomu, že socializované reakce na jisté situace podněty jsou odbourány a jedinec se nachází ve stavu úzkosti. Pod tíhou mezních situací je pak osobnost jedince proměněna. V extrémních případech se mohou u jedinců vystavených resocializaci objevit různé psychické deprivace, kterých tíhu nemusí jedinec unést.

I když se mohou hodnoty každého z nás v průběhu života proměňovat, neznamená to, že se naše

osobnost spolu s přijatými hodnotami mění zcela, jako je tomu v případě resocializace.

2.3 Předávání kapitálu rodiny

Je nesporné, že rodina nejen v socializaci ale i v šancích individua hraje podstatnou roli. Ovlivňuje jeho životní šance skrze následující:

Kulturní kapitál rodiny spoluvytváří výkon a úspěch jedince ve škole, čímž se mu otevírají nebo zavírají bránu k vyššímu vzdělání a následně i k určitým povoláním a společenským postavením.

Ekonomický kapitál rodiny umožňuje bohaté rodině koupit dítěti stimulační hračky, dopřeje mu zajímavé a obzory rozšiřující prázdniny, poskytne mu zdravější stravu nebo ho naučí rozmanitější sporty. Ekonomický kapitál se také odrazí ve stylu bydlení, v rodině kde má dítě vlastní pokoj, pracovní stůl, má větší prostor k rozvíjení intelektuálních zájmů. Místo bydliště pak napomáhá k navázání přátelství s podobně stimulovanými a zvýhodněnými dětmi.

Sociální kapitál navazuje na ekonomický, jde o přátele, známé, či konexe, které rodina má. Prostřednictvím známostí a konexí se pro potomky zvyšuje šance na výběr partnera z okruhu blízkých spřízněných rodin.

Podle Colemana představuje sociální kapitál jak aspekt sociální struktury, tak i výbavu aktérů ve struktuře, slouží tedy jako most mezi mikro a makro strukturou. Sociální kapitál spojuje do souvislosti s rovnocenným přístupem ke vzdělávání. Tvrdí, že sociální kapitál existuje v rodině v podobě norem a sociálních vztahů a sítí mezi jednotlivými členy rodiny i mimo rodinu. Významnou roli plní sociální kapitál při akumulaci lidského kapitálu. [Šafr, Sedláčková 2006]

Bourdieu vytvořil koncept sociálního kapitálu v rámci studia reprodukce sociálních tříd. Ve svém přístupu postuluje, že sociální kapitál vlastní buď individuální aktér, nebo skupina aktérů. Podle Bourdieua sociální a symbolický kapitál vzniká na základě blízkosti ve fyzickém a sociálním prostoru. K tomu dochází, když se lidé odlišují od většiny společnosti a dlouhodobě se setkávají například v exkluzivních čtvrtích. Členství v exkluzivních klubech tak znamená navázání nových kontaktů anebo případného sňatku.

Singly ve své práci poukazuje na fakt, že když chce anglická rodina dosáhnout sociálního vzestupu, je ochotna se pro lepší podmínky přestěhovat. To znamená koupit dům v lepší čtvrti, a tím zabezpečit dětem přístup na kvalitnější školu, dobrý okruh vrstevníků a tím i možných životních partnerů.

Česká společnost je v tomto ohledu jiná. Rozbory rozdílů příjmové diferenciaci ukazovaly až do konce osmdesátých let, že jsme společnost malých sociálních rozdílů. Tato skutečnost potvrzuje, že se v našem prostředí povedlo vytvořit jednu z nejméně diferencovaných společností. Majetek, pokud jej rodina dokázala uchránit před vyvlastněním, neměl povahu kapitálu (neplynul z něj zisk) a nebyl zdrojem moci. Ač se příjmová diferenciaci rozevírá v nově uvolněném prostoru přirozeně pomalu, kontury třídní struktury jsou zřetelně vidět v opoře kulturního kapitálu.

Realita informační společnosti se svým důrazem na mimoekonomické kapitály (symbolický, sociální, kulturní) je velkou výzvou představy sociální hierarchie, opřené jednoznačně o majetek a příjmy. Poznatkový základ sociologie rodiny nás činí skeptickými k úvahám o individualizaci životních šancí a nerovnosti bez stratifikace, protože hlavně ve stratifikaci je zakotvena nejvýznamnější diferenciaci rodin. I inovace v sociálně legitimních vzorcích fyzické reprodukce a socializace jsou třídně variabilní. [Možný 2002: 96]

Společnost se v dětech reprodukuje a každá systémová změna v socializačních procesech vnáší fatální změnu do kultury v příští generaci. [Možný 2002: 148]

Každý laik má své vysvětlení, proč se nachází na té příčce sociálního žebříku, kde se nachází. Dokáže říct, jaké mechanismy ho tam přivedly a jak ho tam drží. Pro úspěšnou životní dráhu je třeba mít také svou teorii sociální mobility a vědět, kde je výťah – zda je to vzdělání, konexe, či jiné praktiky vedoucí k úspěchu. [Možný 2002: 148] Poměrně panuje shoda v tom, že sociální nerovnost je opřena o nerovnou alokaci zdrojů a projevuje se zejména jako ekonomická moc.

Bourdieu mluví o habitu, jde o strukturující mechanismus, který spoluurčuje dispozici, či tendenci k jednání či porozumění situací v životě jedince. Dispozice jedince jsou sice vtěleny, ale jsou vytvářeny společností, která na individuum působí. Habitus tvoří formu klasifikace skutečnosti, která funguje mimo vědomou reflexi či vůli jedince. Na základě klasifikace vnímáme principy diferenciaci druhých. „Třídní habitus tak představuje strukturální variantu habitu individuálního. Jde o princip, který generuje a sjednocuje princip našeho konkrétního jednání, dává nám vodítko, jak se příslušníci určité sociální třídy máme chovat nejenom v známých, ale i v nových, dosud nepoznaných situacích. Habitus v Bourdieuho pojetí představuje internalizovanou formu třídních podmínek, které zároveň tyto podmínky vytváří.“ [Šafr 2008: 26]

2.4 Kohnova hypotéza

Základní Kohnovou hypotézou, se kterou již od šedesátých let pracuje, je, že jedinec a potažmo i jeho hodnotové vnímání, je ovlivněno nejen samotnou výchovou v rodině, ale také pracovní pozicí. Podle typu pracovní pozice jsou na jedince kladeny různé nároky, očekávání a z nich plyne i příslušný přístup k pracovníkům. Souhrn všech těchto okolností následně působí na upřednostňované a vyznávané hodnotové orientace.

Bourdieu i Kohn mají ve svém přístupu společné závěry, že jak normativní tak i kognitivní orientace je úzce propojena s třídní a pracovní pozicí. Rozdíl mezi nimi však tvoří fakt, že Bourdieu klade větší důraz na roli rodiny a širšího sociálního okolí. Kohn oproti tomu klade pro tvorbu hodnotových orientací důraz na pracovní pozici aktéra.

Ve svém přístupu k hodnotám přebírá Kluckhohnovu definici: „Hodnota je koncepce, přímo vyjádřena nebo skryta a je pro jistého jedince nebo jistou charakteristickou skupinu typická a následně ovlivňuje výběr z možných přístupů životního stylu, prostředků, kterými dosahují stanovených cílů.“ [Kohn 1959: 338]

Vztah mezi sociální strukturou a osobností každého jednotlivce ve společnosti vnímá recipročně. Pomocí tohoto vnímání je možné objasnit proces, prostřednictvím kterého sociální struktura ovlivňuje jednotlivé aktéry společnosti.

Pozice jednotlivce v sociální struktuře má na jedince významný efekt. Záleží také na tom, v jakých životních fázích a situacích se jednotlivci nacházejí. Podmínky sociální struktury se odráží na kognitivní funkci jednotlivce a následně i na jeho samotné seberealizaci. Neméně důležitá je dobová podmíněnost a politická situace. Můžeme říct, že sociální struktura je významná pro tvorbu osobnosti jednotlivce, zejména z toho důvodu, že pozice v širší sociální struktuře ovlivňuje jeho podmínky života.

„Členové různých sociálních tříd zažívají různé životní situace, ke kterým svým chováním a jednáním různě přistupují a svět kolem sebe vidí v různé perspektivě. Na základě toho si vytváří různé koncepce sociální reality a mají odlišné aspirace, naděje nebo obavy.“ [Kohn 1989: 31]

2.4.1 Subkultury společnosti a jejich determinanty

Kohn rozpracovává skutečnost, že i když je společnost jistými hodnotami definována a charakterizována, neplatí, že by všichni její členové vyznávali identické hodnoty. K pochopení, proč se jednotliví aktéři napříč sociálními třídami ve svém chování odlišují, sleduje ve svých šetřeních

vztah mezi sociální třídou a hodnotami rodičů, přičemž předpokládá:

- Že je opodstatněné chápat sociální třídy jako subkultury společnosti. Předpokládá, že jsou mezi jednotlivými sociálními třídami hodnotové orientace chápány s různou intenzitou anebo si jejich členové vybírají typologicky odlišné hodnotové orientace.
- Že hodnoty skutečně ovlivňují chování.

Hodnoty dále rozděluje do hodnotových typů – preferencí, které se napříč jednotlivými společenskými třídami různí a jsou podmíněné typem pracovní pozice. Z toho pramení Kohnova ústřední výzkumná myšlenka: „Jak se typ pracovní pozice jednotlivce odráží na formování jemu vlastních hodnotových orientací, které dále ovlivňují jeho přístup k životním i celospolečenským událostem?“ Tvrdí, že typ pracovní pozice má vliv na to, jaké hodnoty bude jedinec ve svém životě preferovat a ty bude následně předávat svým potomkům. [Kohn 1959, 1963, 1976]

Čerpá z Marxova přesvědčení, že pracovní pozice může být zdrojem odcizení. Odcizení vzniká buď supervizí nad vyráběným produktem, nebo supervizí nad samotným pracovním postupem. Strukturalistickou stránku podporuje i Marxistická analýza významově zaměřená na ztrátu kontroly nad vlastní primární pracovní rolí, což za sebou na jednotlivcích zanechává psychické následky. Jedinec ztratil kontrolu nad výrobou a to ne jenom z ekonomického a politického hlediska, ale zároveň ztratil kontrolu nad základními podmínkami vlastního profesionálního života. Prodejem vlastní pracovní síly ztrácí jedinec kontrolu nad vznikajícím „produktem“².

Pracovníci pracující pod neustálým dohledem se ocitají v proudu dokola se opakujících zadání a příkazů bez toho, aniž by se od nich vyžadovalo nezbytné zamyšlení nad komplexností produktu nebo pracovního postupu. Takovéto pracovní podmínky neumožňují, aby se u jedince vyvinula orientace na seberealizaci.

Oba typy kontroly (kontroly nad produktem i nad pracovní činností) jedinci přinášejí pocity bezmocnosti, odcizení, nemožnosti cokoli ovlivnit. Čím déle je nad jedincem kontrola uplatňována, tím nabývají tyto pocity na síle.

2.4.2 Sociální pozice a její vliv na hodnoty a osobnost jedince

Kohn spolu se Schoolerem v roce 1969 rozpracovává spojitost mezi sociální pozicí a hodnotami jedince. Pracují s pojmem *orientace*- ta představuje orientaci k jistému typu hodnot u členů tříd ve společnosti. Když jedinec preferuje konformně orientované hodnoty, znamená to, že jeho přístup

---

² Podle Marxe se tím práce pro jednotlivce stává externí a to není jeho přirozeností. Práce ho tak nenaplňuje, ale právě naopak jej popírá, nenaplňuje a neposiluje u něj mentální a psychickou energii ale vede spíše k vyčerpání. Práce tak nespokojuje potřebu jako takovou, ale stává se prostředkem k uspokojování dalších potřeb.

k životu je konformistický. Na základě analýz se také prokázalo, že lidé na vyšších pozicích více věří svým schopnostem, než ti, kteří jsou v sociální hierarchii na nižší pozici. Na formování jejich hodnot a hodnotových orientací má tak vliv komplexnost práce s daty nebo lidmi a čas strávený touto prací. Lidé, kteří na takových pozicích pracují, jsou více tolerantní, otevření novým nápadům, otevření změnám a jsou méně negativní.

Jednou z dalších oblastí, skrze kterou Kohn ve spolupráci se Schoolerem testoval ovlivňování hodnot pracovní pozicí, je reciprocita mezi komplexností pracovní pozice a intelektuální flexibilitou jedince. Svou pozornost zaměřili na důležitost vlivu pracovní pozice na osobnost jedince. Pracovní pozice vyžadující samostatnost a flexibilitu vedou k individualistickému (sebe-realizačnímu) vnímání hodnotových orientací. Obráceně platí, že úmorné pracovní podmínky (dlouhé pracovní směny, „špinavá“ robota, „tupé“ plnění nařízení) vedou k ustaranosti a ustrašenosti, což vede k vyznávání spíše konformistických hodnotových orientací.

Reciprocita vztahu mezi osobností pracovníka a jeho pracovní pozicí spočívá v tom, že prostřednictvím svých osobnostních charakteristik jedinec působí na samotnou pracovní pozici v pracovní struktuře a následně také na umístění v samotném sociálním systému. Platí, že flexibilita a sebe-určující hodnoty jednotlivce vedou k pracovní pozici, která umožňuje volnost navázanou na pracovní pozici. Tím pádem jsou pracovní podmínky ve spojení se sociální třídou základním mechanismem, skrze který třída ovlivňuje psychiku jedince. [Kohn, Schooler 1982] Obráceně platí, že dohled nad pracovníkem limituje možnost, aby se u něj rozvinulo sebe-určující vnímání pracovního nasazení a potažmo i pracovní pozice. Není možné, aby člověk na pracovní pozici, která vyžaduje supervizi a plnění příkazů, v sobě rozvinul individualistické (sebe-realizující) vnímání. Vytváří se tím podmínky pro konformistickou orientaci jedince.

Potvrdilo se, že reciproční proces ovlivňování mezi osobností člověka a jeho pracovní pozicí se odehrává po celou dobu produktivního života jedince. Efekt vlivu pracovní pozice na psychiku a hodnotové orientace jedince se dostaví až po určité době strávené vykonáváním pracovních povinností vyplývajících z pracovní pozice. Tento efekt se podle Schoolera a Kohna projeví zhruba po 10 letech.

2.4.3 Faktory ovlivňující hodnotové orientace

Kohn ve svých analýzách zohledňuje několik faktorů, které by mohly mít na tvorbu a přijímání hodnotových orientací vliv. Neomezuje se pouze na americkou společnost, ale postupně se svými kolegy testuje hypotézu i v jiných zemích – jiných společnostech s odlišnými společenskými podmínkami.

V případě americké společnosti rozlišuje mezi střední a dělnickou třídou. Do střední třídy řadí respondenty, spolu s jejich rodinami, kteří pracují na úřadech a v administrativě. Jejich pracovní pozice tak ze své podstaty vyžadují práci s lidmi. Do nižší dělnické třídy řadí ty respondenty s rodinou, jejichž zaměstnání je založeno na manuální práci. Mezi těmito vydefinovanými třídami následnou analýzou nachází rozdíly mezi hodnotovými orientacemi střední a dělnické třídy. Důvod této různosti vidí Kohn v různých životních okolnostech, které následně determinují výchovu jejich dětí. Rodiče tak „vyzkoušené“ a „zažité“ hodnoty prostřednictvím výchovy přenášejí na své potomky.

Na základě toho upřesnil, že střední třída klade důraz na hodnoty spojené s upřímností, kdežto nižší třída klade důraz na hodnoty spojené s ohleduplností. Tyto hodnoty pak rodiče prostřednictvím výchovy předávají svým potomkům, kteří následně ve svém chování na tyto vštěpované hodnoty kladou důraz. Neděje se tak proto, že by to tak sami vědomě chtěli, nebo že by k tomu byli nuceni, ale proto, že k tomu byli vedeni – jednají a chovají se podle očekávání společnosti. Chování a jednání je za těchto podmínek možno chápat jako jisté třídní ideály.

Sociální třída se tak ukázala jako vhodný koncept, protože v sobě kromě stupně vzdělání nebo pracovní pozice také nese značné množství korelovaných proměnných. Zachycuje realitu, která různým působením všech těchto proměnných vytváří různé podmínky života na různých úrovních. Členové z různých sociálních tříd vidí realitu odlišně, na základě čehož si vytvářejí různou realitu, různé aspirace, přání, obavy a také různé životní očekávání. Následně se všechny životní zkušenosti či touhy odrazí na stylu výchovy potomků. Koncept vhodnosti pro život je důležitým východiskem pro zkoumání hodnot. [Kohn 1963]

Z práce Duvallové, která se taktéž zabývala vztahem mezi sociální třídou a hodnotami, vyplývají odlišné výchovné taktiky při výchově dětí mezi jednotlivými třídami. Hodnoty nižších středních tříd pojmenovala jako „tradiční“. Členové této třídy dbali na to, aby jejich děti byly upravené, čisté, aby poslouchali a respektovali dospělé a svým chováním dospělé těšili. Zaměřují se zejména na to, jak jejich děti navenek vystupují a jak se chovají. Naproti tomu stojí rodiče střední třídy, kteří vyznávají hodnoty zaměřené na vývoj svých potomků. Kládou důraz na to, aby se děti zajímaly o vzdělání, aby své rodiče milovaly a důvěřovaly jim, byly šťastné, sdílely a spolupracovaly, aby byly zdravé a v pořádku. Je patrné, že rodiče z dělnické třídy apelují více na poslušnost svých potomků, než je tomu u rodičů z vyšších tříd.

Protože je upřednostňování jistých hodnot ovlivněno rozličnou životní zkušeností, bylo pro Kohna nasnadě studovat rozdíly jednotlivých tříd skrze zaměstnání. Kohn sociální třídy rozčlenil podle

pracovních pozic do čtyř skupin:

„nižší třída“ – nekvalifikovaní manuálně pracující zaměstnanci,

„dělnická třída“ – polokvalifikovaní a kvalifikovaní manuálně pracující

„střední třída“ – úředníci a profesionálové,

„třída elit“ – od střední třídy se neliší pracovními pozicemi, ale majetkem a rodovým původem.

[Kohn 1963: 472]

Mezi jednotlivými třídami jde zejména o tyto tři základní rozdíly:

- Pracovní pozice charakteristické pro střední třídu vyžadují práci s lidmi, nápady nebo symboly. Oproti tomu zaměstnání typické pro dělnickou třídu spočívá v manipulaci věcí.
- Pracovní pozice středních tříd jsou zaměřeny na seberealizaci, kdežto zaměstnání v dělnické třídě podléhá více stereotypu a přímému dozoru.
- Pracovní pozice středních tříd jsou více nezávislé na kolektivu, u zaměstnání v dělnických třídách je tomu naopak.

Na základě zjištěných rozdílů můžeme shrnout, že pracovní pozice středních tříd vyžadují vyšší míru seberealizace. Na pracovních pozicích v dělnické třídě zaznamenali Kohn i Duvallová vyšší míru nesamostatnosti a očekávání přesného plnění příkazů. Tyto stereotypy se odrazily i na vyznávaných hodnotových orientacích, které rodiče z daných tříd považují pro svoje děti za důležité. Z toho je patrná jistá kongruence mezi požadavky kladenými na lidi v jednotlivých sociálních třídách v zaměstnání. To však neznamená, že by hodnoty rodiče svým dětem předávali vědomě, spíše se to odráží v jejich chování. Zkušenosti z pracovních pozic jsou pak významné v tom, jaké chování pak od svých dětí vyžadují. [Kohn 1963]

Dalším neméně důležitým hlediskem je příjmová stabilita, která se napříč jednotlivými třídami různí. A protože ve vyšších třídách je spíše zabezpečen stabilní příjem, mohou se tak více soustředit na motivy a city vzhledem k jednání svých dětí. Obráceně platí, že členové nižších tříd tak budou více dbát na bezpečí, řádnost a užívat si obстоjných životních standardů. Nižší třídy se pak orientují spíše na konformní jednání a tradiční, protože poslouchání autorit je pro ně spojeno s bezpečím. Tento zažitý konformismus se dále odráží ve výchově jako část obecnějšího konservatismu a tradicionalismu. Od středních tříd se na základě vyššího vzdělání očekává jistá nezávislost seberealizace v konání. Vzdělání jim umožňuje soustředit se na individualitu jedince a potažmo i na hodnoty individualistického typu.

Taktéž se v analýzách potvrdila existence rozdílů výchovných strategií uplatňovaných z genderového hlediska. Rodiče ve výchově svých potomků kladou důraz na odlišné hodnoty v případě chlapců a v případě děvčat.

V americké společnosti se také potvrdilo, že lidé pocházející z vesnice a lidé pocházející z města vyznávají odlišné hodnotové orientace. [Kohn 1959]

Z jiných výzkumů se ukázalo, že i politická struktura má vliv na utváření hodnot a hodnotových orientací. Kontrola nad členy společnosti vytváří prostor pro socializaci hodnotových orientací zaměřených na poslušnost, dodržování nastavených pravidel a příkazů, zároveň zmenšuje prostor pro vytváření individualisticky orientovaných hodnot. [Ellis, Lee, Petersen 1978] Patrné je to na příkladu Sovětského svazu, kde se ukázala orientace konformního typu a rozdíl oproti Spojeným státům americkým.

2.4.4 Srovnávací analýzy s jinými zeměmi

Kohn se ve svých výzkumech neomezoval pouze na americkou společnost. Ještě v šedesátých letech spolu s Perlinem podrobili podobnému pozorování a analýze Itálii. Ve svém přístupu již vycházeli z toho, že rodiče ze středních tříd budou za důležitější považovat hodnotu seberealizace více než rodiče nižší třídy a obráceně, že rodiče z nižších tříd budou preferovat více hodnotu konformního typu. Rodiče se tak, podle Kohna a Perlina, snaží svým potomkům předávat takové hodnoty, které sami považují za vhodné. Prosazování jistého typu hodnot je doprovázeno, a možná je samotným výsledkem, rozdílnými zkušenostmi z různých pracovních pozic. Sebeuplatnění a samostatná práce se ukazuje jako možná nebo dokonce nezbytná součást pro vykonávání jisté pracovní pozice ve střední třídě, kdežto pracovní pozice, o které se ucházejí lidé z nižších tříd, vyžadují spíše dodržování příkazů nebo přímých pokynů od nadřízených. [Pearlin Kohn 1966; Ellis, Lee, Petersen 1978]

Rozdílnost v přístupu k hodnotám se mezi americkými a italskými respondenty ukázala v tom, že v Americe se více zaměřují na hodnoty soustředěné na děti – kladou důraz na vývoj a radost dětí, kdežto respondenti v Itálii se více soustřeďují na hodnoty u dospělých – u dětí se klade spíše důraz na poslušnost a podrobení se standardům dospělých.

I přes kulturní rozdíly se však potvrdilo, že vztah mezi sociální třídou a hodnotami rodičů je v obou krajinách stejný – tedy, že rodiče nižších tříd kladou důraz na konformní hodnoty a rodiče středních tříd kladou u dětí důraz na seberealizaci. Autoři také poukazují na fakt, že důležitým faktorem ovlivňujícím na jakou pozici jedinec nastoupí, je vzdělání. Ti, kteří dosáhnou vyššího vzdělání budou pracovat na pozicích, kde je potřeba více samostatnosti a budou méně podléhat supervizi.

Pracovní zkušenosti pomáhají lidem strukturovat nejenom jejich pracovní svět, ale také sociální

svět jako takový. Pracovní pozice je, podle Kohna a Perlina, nejdůležitější proměnnou pro vysvětlení efektu sociální třídy na hodnoty rodičů.

Další srovnávací analýza mezi polským a americkým prostředím, kterou Kohn uskutečnil se Slomczynskim a Millerem, potvrdila, že sociální stratifikace má vliv na hodnoty a sociální orientace s ohledem na pracovní pozici. I navzdory odlišnému politickému vývoji platí, že vyšší pracovní pozice je hodnocena jako sebe-určující a nese v sobě sebe-realizační hodnotovou orientaci ve vztahu ke společnosti jako takové. Tento vztah je tím pádem platný bez ohledu na skutečnost, zda se jedná o kapitalistickou nebo socialistickou společnost. [Slomczynski, Miller, Kohn 1981] Opět se potvrdilo, že to, zda bude jednatel inklinovat k sebe-realizačním hodnotovým orientacím, je spjato s jeho pracovní pozicí a umístěním v stratifikačním žebříčku. Můžeme tedy shrnout, že nejenom umístění v sociální stratifikaci, ale také pracovní pozice formují hodnotové orientace jednotlivých členů společnosti.

Z výše uvedeného můžeme shrnout, že podle Kohna má největší vliv na vytváření hodnotových orientací míra autonomie v zaměstnání, a to podle toho jak „vysoká“ či „nízká“ je. Pracovní pozice vyžadující vysokou míru autonomie, samostatné myšlení a iniciativu, budou spíše zastávat jedinci, kteří uznávají hodnoty neboli hodnotové orientace konformního typu. Pro jedince s pracovní pozicí vyžadující samostatnost a vlastní iniciativu platí pravý opak. Jedinci díky odlišným pracovním pozicím a z odlišných sociálních tříd vnímají realitu různým způsobem. Pracovní pozice, příjem, prostředí, ve kterém člověk žije, jsou z jeho úhlu pohledu důležitější než samotný sociální status. Rozdíly v hodnotách pramení ze životních rozdílů v různých sociálních třídách, přičemž se od středních tříd v zaměstnání vyžaduje vyšší míra seberealizace než v zaměstnání nižší třídy. „Hodnoty tak z tohoto pohledu tvoří spojnicí mezi sociální strukturou a chováním.“ [Kohn 1963: 471]

V Kohnově práci je důležité mít na paměti relační přístup ke zkoumání jednotlivých sociálních tříd. Není tím míněno, že by členové dělnických tříd kladly za důležité jenom hodnoty konformního typu a střední třídy jenom hodnoty individualistického sebe-realizačního typu. [Ellis, Lee, Petersen 1978] Relevantní v tomto smyslu je podotknout, že členové dělnických tříd dávali vůči střední třídě přednost spíše konformnímu typu hodnot a obráceně.

Kromě konceptu sociální třídy se také se svými kolegy opírá o teorie socializace a přístupu rodičů k výchově potomků. Odpověď na otázku „Proč sociální třída ovlivňuje vztah mezi rodiči a dětmi?“ v sobě nese historický kontext vývoje dané země, zohledňuje kulturní rozdílnosti a také samotný proces socializace, který tvaruje osobnosti jedinců v jednotlivých sociálních třídách. [Spenner 1988]

3 Analytická část

Analytická část se zaměřuje na analýzu empirických dat. Text je členěn do několika kapitol. První kapitolou v této části je kapitola věnována informacím ohledně datového souboru, který ke svým analýzám používám. Také hypotézám, které si stanovuji. Následující kapitola je již zaměřena na hodnoty třicátníků, neboli v kontextu výzkumu dětí, v sociální struktuře. V poslední kapitole empirické části se zabývám jednotlivými faktory, které mají vliv na hodnoty třicátníků.

3.1 Informace o datovém souboru

V této podkapitole se věnuji popisu dat, kterých k jednotlivým následujícím analýzám používám. Jedná se o reprezentativní datový soubor dotazníkového šetření „Distinkce a hodnoty 2008“, které se zaměřilo na respondenty ve věku 30 – 34 let a jejich rodiče. Tento výzkum sledoval základní okruhy: proces reprodukce sociálního statusu a hodnotových struktur v rámci rodiny původu. [Šafr et al., v tisku]

Jde o unikátní design³ v tom slova smyslu, že šetření nebylo zaměřeno na celkovou dospělou populaci, ale jenom na stanovenou věkovou kohortu. Výhodou této věkové kohorty je, že respondenti mají ukončený proces vytváření základních hodnotových struktur.

Tím, že se výzkum zabýval i generací rodičů, je možné sledovat proces transmise hodnotových struktur z jedné generace na druhou. Celkově se jedná o rozsáhlý datový soubor 1021 respondentů, z nichž 610 tvoří dvojici potomků spolu s jedním rodičem. Dotazování bylo provedeno nezávisle na přítomnosti rodiče a dítěte. K analýzám je používána ta část datového souboru (dyáda: rodič – potomek), kde rodina původu je tak hlavní analytickou jednotkou. Práce pro přehlednost mezi jednotlivými generacemi pracuje s pojmy „rodič“ a „dítě“ (případně „potomek“).

3.2 Výzkumná otázka a hypotézy

Sociální pozice ve struktuře společnosti je utvářena socioekonomickým statusem jedinců. Sociální pozice kromě příjmu odráží i znalosti a postoje jedince. To jakého vzdělání a posléze i pracovní pozice jednotlivce dosáhne, závisí také na tom, z jaké rodiny pochází, tedy jakého sociálního statusu dosahuje jeho rodina původu. Jde o celkovou interakci mezi rodiči a dětmi, o to, co považují rodiče v životě za důležité, a co dále skrze své zkušenosti předávají svým dětem. Na základě toho si

---

³ Celý text ohledně samotného designu výzkumu je dostupný na:
sdilenihodnot.soc.cas.cz/download/Distinkce08_design.pdf

každý jedince vytvoří jistou hodnotovou strukturu, prostřednictvím které se ve společnosti orientuje.

Hlavní hypotéza práce předpokládá, že jednotlivé hodnotové typy se přenáší zejména v rámci rodiny (z rodičů na děti). Podobnost hodnotových orientací s rodiči a socializace v rodině má větší vliv než vliv profesní třídy potomka.

Práce navazuje na Kohnovu hypotézu, v tom že hodnoty rodičů jsou formovány a ovlivňovány podle toho jakou pracovní pozici ve svém životě zastávají. Jakým způsobem dochází k utváření hodnot jedince a do jaké míry se na tomto procesu podílí třídní pozice – definována právě profesí (rodičů i dětí)?

Pracovní pozice podle Kohna vytváří jistý specifický pohled na život, který rodiče nevědomě prostřednictvím socializace předávají svým potomkům. Bude se tedy lišit preference jistého typu hodnot na základě socioekonomických kategorií? A bude tato preference stejná pro generaci dětí i rodičů? Jaká bude situace v případě pohlaví? Bude platit odlišnost strategií mezi pohlavími?

3.3 Hodnoty třicátníků v sociální struktuře

Tato kapitola se zaměřuje na srovnávání hladin důležitosti výchovných hodnot mezi rodiči a dětmi, bivariátními vztahy mezi pohlavím a hodnotami, a také srovnání hladin hodnot mezi jednotlivými třídami. Analýzu začínáme genderovým mezigeneračním srovnáním a následně se zabýváme analýzou profilů výchovných hodnot v jednotlivých generacích skrze profesně-třídní kategorie. Kapitola sleduje, zda jsou hodnoty zakotveny v sociálním postavení, čímž se vlastně zabývá Kohnovou hypotézou. Kohn tvrdí, že hodnoty jedince jsou determinovány jeho stratifikační pozicí, která je určena jeho pracovní pozicí. Zajímalo nás, zda bude i v našem prostředí platit, že typ pracovní aktivity posiluje orientaci a vyznávání jistého typu hodnot?

Kohn napříč jednotlivými analýzami poukazuje na to, že charakter zaměstnání formuje hodnoty jednotlivce, protože typ pracovní pozice klade na jednotlivce různé nároky. Pracovní pozice je svázána se sociální třídou, ve které se jedinec nachází. Jak jsme již v teoretické části zmiňovali, od členů nižších sociálních tříd se vyžaduje spíše poslušnost k nadřízeným, neočekává se od nich vlastní iniciativa. Dá se předpokládat, že budou spíše zastávat hodnoty konformní. Zastánci konformních hodnot tak budou klást důraz na stabilitu a dodržování norem. Pro střední třídy to platí obráceně, od pracovníků se očekává jistá míra autonomie - vlastní iniciativa či jisté rozhodovací pravomoci v pracovním výkonu. Pracovní pozice disponující autonomií se budou vyznačovat individualistickým přístupem a budou klást důraz na samostatnost. [Kohn and Schooler 1983]

Již samotná pracovní pozice bývá také determinována jistým dosaženým stupněm vzdělání. Hodnoty jsou tak podle Kohna určitým pojítkem mezi chováním a pozicí v sociální struktuře. Různé sociální postavení tak vede k rozličnému vnímání reality a nastavuje hranice jednání jedinců v jednotlivých profesních třídách. (Šafr, Srncová, 2011)

K prozkoumání, zda je možné Kohnovu hypotézu použít i v našem prostředí, jsme se zaměřili na baterii otázek týkajících se hodnotových orientací z výzkumu „Distinkce a hodnoty 2008“. Z předložených třinácti hodnot vybírali respondenti pět, které by měli být v dětech pěstovány. Jednotlivé hodnotové orientace můžeme rozdělit na dva typy, přičemž se opíráme o logiku Kohnovy typologie. [Kohn 1963] Jde také o shodu se Schwartzeho pojetím hodnotových oblastí, kde oblast individuálních zájmů (moc, úspěch, stimulace, samostatnost) leží oproti skupině hodnot kolektivního zájmu (tradice, konformizmus). [Řeháková 2006; Prudký 2007] Tyto typy jsou ve vzájemném konfliktu, a proto je můžeme vnímat jako protipóly.

Typy hodnotových orientací:

1. *Individualistický typ*, můžeme zde zařadit vlastnosti: snažit se prosadit, samostatně myslet, umět získat pro sebe výhody, rozvíjet mužnost u chlapců / ženskost u dívek, užívat si života. Jde tedy o hodnotové orientace, které podporují rozvoj individuality jedince spolu s hodnotou hédonistickou (užívat si života).
2. *Konformní typ* s vlastnostmi: poslouchat autority, vycházet s ostatními v kolektivu, mít dobré způsoby chování, dotahovat věci do konce, dodržovat dané slovo a být snášenlivý a ohleduplný k ostatním lidem. Jedná se tedy o hodnoty, které spíše kladou důraz na zachovávání tradice a stability ve společnosti.

Nejedná se však o úplně vyčerpávající typologii, jak uvidíme dále. V jednotlivých nabízených hodnotách lze také identifikovat hédonistickou hodnotovou orientaci, které se budeme blíže věnovat v následující kapitole.

V první tabulce uvádíme srovnání skupin v datovém souboru, kde porovnáváme rozdíly mezi všemi třicátníky, kteří se výzkumu účastnili a mezi podsouborem dyád - tedy tu část třicátníků, ke kterým můžeme přiřadit odpověď jednoho z rodičů.

Tabulka č.1: Důležitost jednotlivých hodnot dnešních třicátníků a srovnání důležitosti mezi rodiči a dětmi.

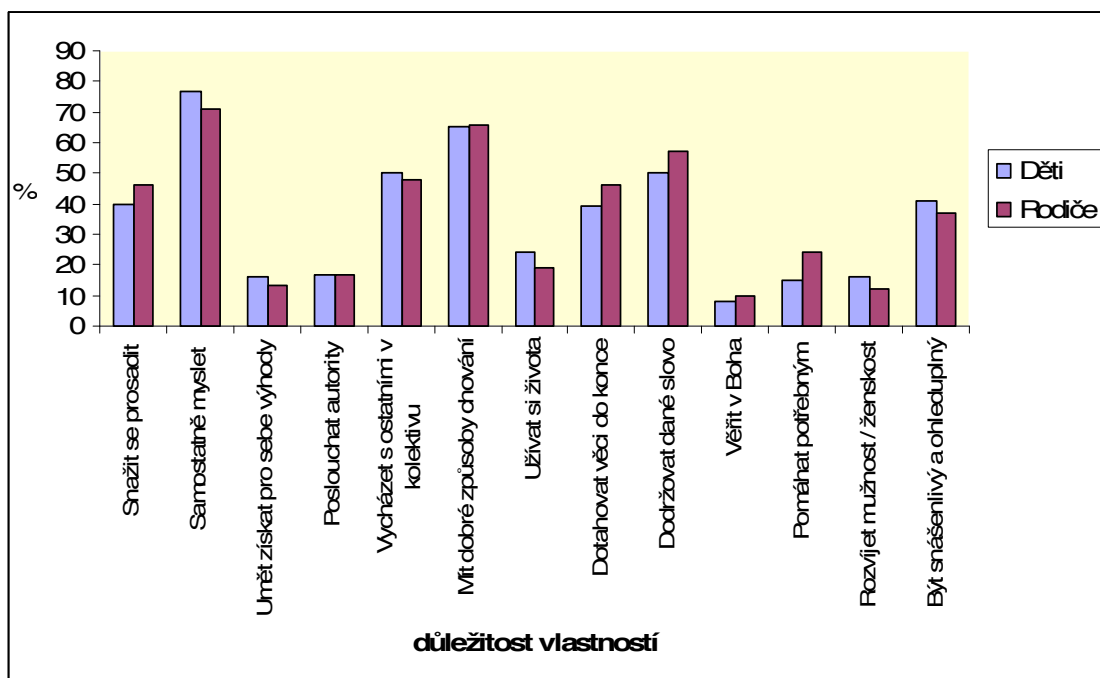
Vlastnosti	Děti za celý soubor	Dyády	
	Děti ALL %	Děti %	Rodiče %
Snažit se prosadit	40	40	46
Samostatně myslet	76	77	71
Umět získat pro sebe výhody	17	16	13
Poslouchat autority	16	17	17
Vycházet s ostatními v kolektivu	49	50	48
Mít dobré způsoby chování	62	65	66
Užívat si života	25	24	19
Dotahovat věci do konce	40	39	46
Dodržovat dané slovo	50	50	57
Věřit v Boha	7	8	10
Pomáhat potřebným	17	15	24
Rozvíjet mužnost / ženskost	15	16	12
Být snášenlivý a ohleduplný	41	41	37

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, (N = 1010). Dyády N = 608.

Z tabulky je patrné, že rozdíly mezi souborem všech třicátníků a třicátníků v dyádách jsou zanedbatelné, z čehož usuzujeme, že se budou výsledky analýz z daných „podsouborů“ shodovat. Za nejdůležitější hodnotu, která by se měla v dětech pěstovat, ze všech předložených, považují respondenti *samostatně myslet*. K dalším důležitým hodnotám patří *mít dobré způsoby chování*, *dodržovat dané slovo* a *vycházet s ostatními v kolektivu*. Naopak nejmenší důležitost přikládají respondenti hodnotám: *věřit v Boha*, *rozvíjet mužnost u chlapců / ženskost u dívek* a *poslouchat autority*.

V prvním grafu předkládáme vzájemné srovnání generací, tímto párovým srovnáním se snažíme zachytit rozdíly mezi jednotlivými generacemi v dyadických dvojicích potomek – rodič.

Graf č. 1: Srovnání průměrů výchovných hodnot mezi „dětmi“ a „rodiči“.

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, dyády „rodič – dítě“ N = 608

Poznámka: Pro srovnání využity data obsahující dyádu „rodič – dítě“.

Celkově vzato jsou si hodnoty rodičů a dětí podobné, nicméně můžeme si všimnout i jistých rozdílů⁴. Pro obě generace platí, že nejnižší důležitost kladou na hodnotu *věřit v Boha*. Dalšími dvěma nedůležitými hodnotami v očích dětí i jejich rodičů jsou *rozvíjet mužnost u chlapců / ženskost u dívek* a *umět získat pro sebe výhody*, i když v obou případech si můžeme povšimnout rostoucí důležitosti v generaci třicátníků.

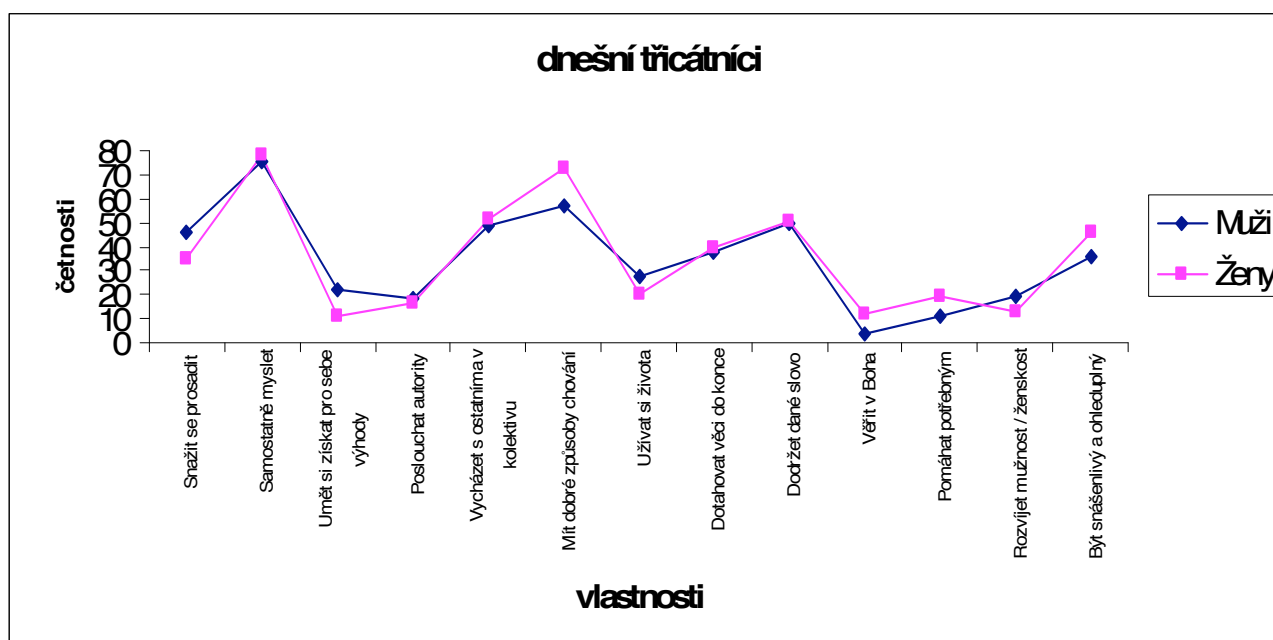
Poznamenejme, že hodnoty individualistického typu jsou pro generaci dětí důležitější než pro jejich rodiče, což můžeme také vidět na rostoucí tendenci důležitosti u hodnoty *samostatně myslet* a *hedonisticky orientované hodnotě užívat si života*. Pro generaci rodičů patří mezi důležité hodnoty, které by se měli v dětech pěstovat, spíše hodnoty konformního typu. Nejmarkantnější rozdíl je u hodnot *dodržovat dané slovo* a *dotahovat věci do konce*. Nutno podotknout, že výrazný pokles důležitosti v generaci potomků je patrný u altruisticky orientované hodnoty *pomáhat potřebným*.

3.3.1 Bivariátní pohled

Při analýze hodnotových orientací jsme také zohlednili bivariátní pohled. Po rozdělení datového souboru dyád na muže a ženy můžeme shrnout, že výběr jistých hodnotových orientací je genderově podmíněn. Tato podmíněnost může být dána rozličnými přístupem k chlapcům a dívkám v průběhu výchovy [Možný 2002].

⁴ Jednotlivé rozdíly byly ověřeny pomocí párových t-testů.

Graf č. 3: Profily výchovných hodnot podle pohlaví v generaci potomků (dnešních třicátníků).

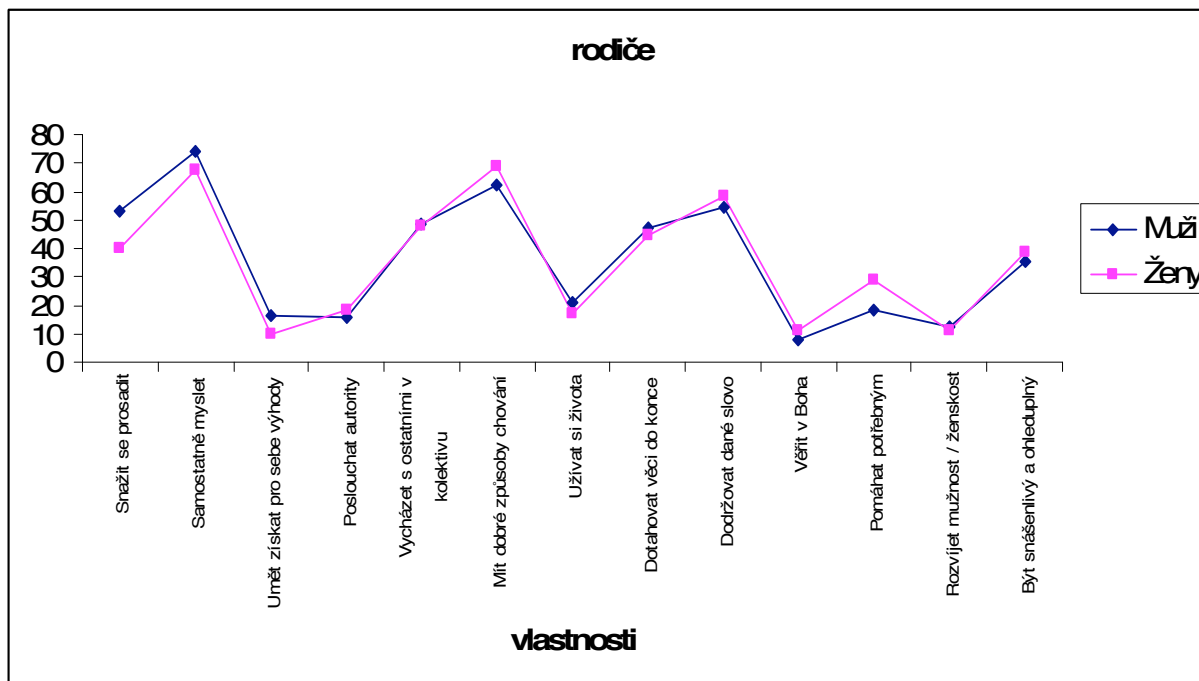

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, (N = 608).

První graf znázorňuje, že se populace mužů a žen liší zejména ve vnímání důležitosti v hodnotách *snažit se prosadit*, *umět získat pro sebe výhody*, *mít dobré způsoby chování*, *užívat si života*, *věřit v Boha*, *pomáhat potřebným* a *být snášenlivý a ohleduplný*. Z toho mezi ženské hodnoty můžeme zařadit: *mít dobré způsoby chování*, *věřit v Boha*, *pomáhat potřebným* a *být snášenlivý a ohleduplný k ostatním*. Mezi mužské hodnoty pak řadíme: *snažit se prosadit*, *umět získat pro sebe výhody* a jsou to spíše muži, kteří přikládají důležitost *rozvíjení mužnosti u chlapců a ženskosti u dívek*.

V níže uvedeném druhém grafu jsou znázorněny rozdíly mezi muži a ženami v podsouboru rodičů. Zde se jedná zejména o rozdíly v hodnotách: *snažit se prosadit*, *samostatně myslet*, *umět získat pro sebe výhody*, *mít dobré způsoby chování* a *pomáhat potřebným*. V generaci rodičů můžeme za ženské hodnoty považovat *mít dobré způsoby chování*, *dodržovat dané slovo*, *pomáhat potřebným* a jsou to spíše ženy, které budou považovat za důležitou vlastnost *být snášenlivý a ohleduplný k ostatním v kolektivu*. Za mužské hodnoty můžeme považovat *snažit se prosadit*, *samostatně myslet* a budou to oni, kdo se bude *snažit získat pro sebe výhody*.

Graf č. 4: Profily výchovných hodnot podle pohlaví pro generaci rodičů.

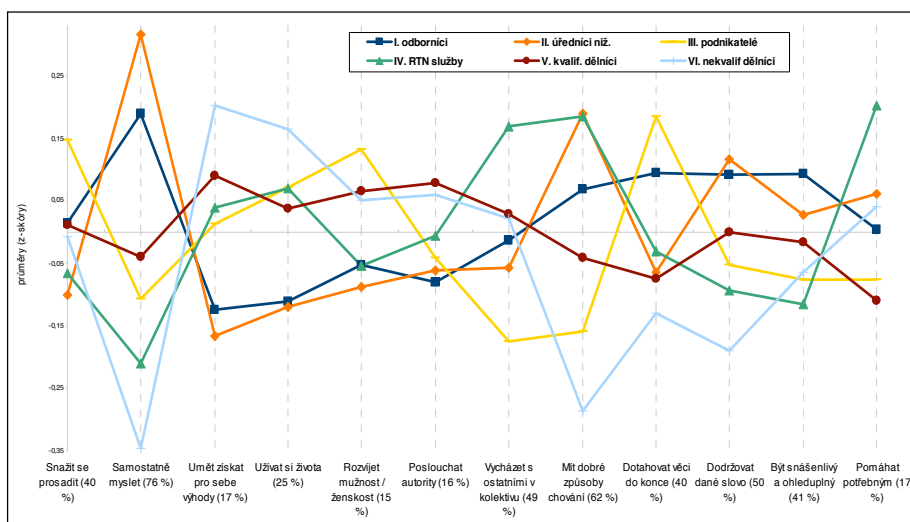
Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, (N = 608).

Na základě mezigeneračního srovnání můžeme shrnout, že se důležitost kladená na hodnotové orientace s pohledu genderu jako taková, nezměnila. Nicméně je možné si všimnout jistého mezigeneračního vývoje. Hodnota *samostatně myslet* považovaná v generaci rodičů za spíše mužskou se v generaci potomků změnila na genderově neutrální. Důležité je také poznamenat, že se nůžky ve vnímání důležitosti jednotlivých hodnot více v generaci třicátníku rozevírají ve prospěch žen kromě *umět pro sebe získat výhody*, *užívat si života a rozvíjet mužnost u chlapců a ženskost u dívek*.

Dalším pro naši analýzu důležitým srovnáním je srovnání hodnotových orientací podle příslušnosti k profesně–třídním kategoriím. Podle Kohnovy hypotézy by se měly hodnoty lišit podle toho, v jaké pracovní pozici se respondent nachází. A protože se pak tyto hodnoty v průběhu socializace přenášejí na další generace, měly by být i mezigenerační rozdíly malé až zanedbatelné.

Graf č. 5: Profily výchovných hodnot podle profesně - třídních kategorií pro generaci potomků (dnešních třicátníků).

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, (N = 1010).

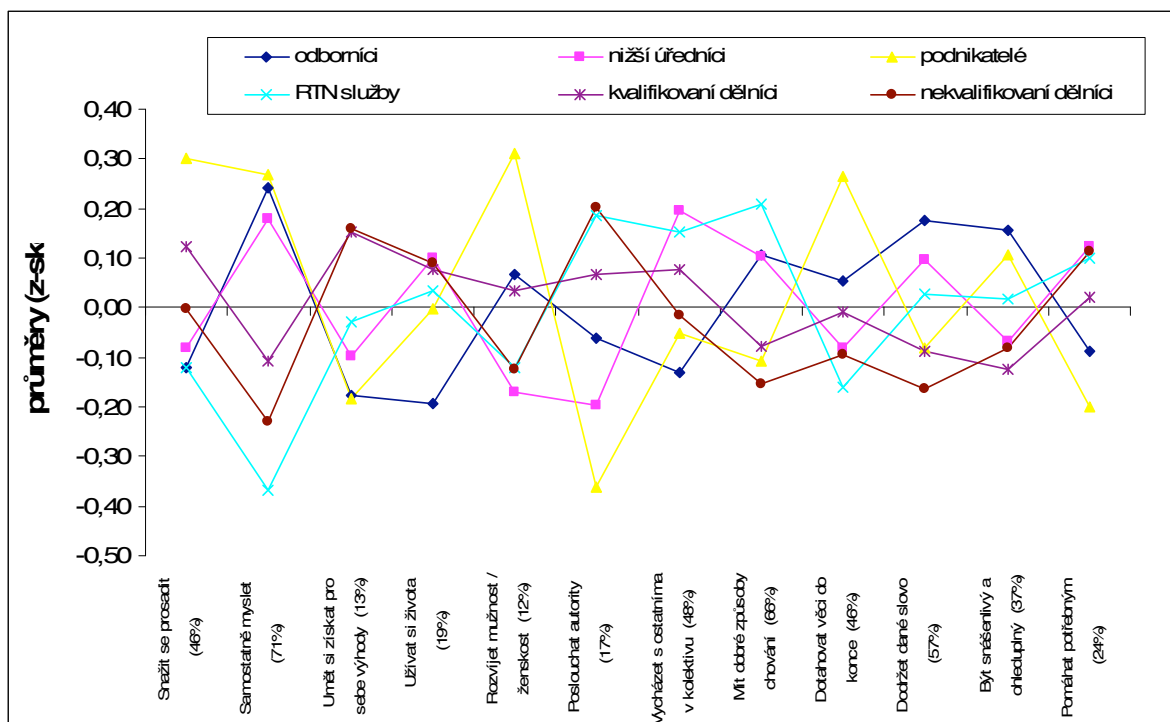
V závorkách jsou uvedeny % kladných odpovědí za celou populaci potomků. Převzato (Šafr, Srncová, 2011)

Ke zjištění zda jsou i u nás hodnoty respondentů třicátníků zakotveny v sociálním postavení, jsme provedli standardizaci výchovných hodnot prostřednictvím z-skórů, kde nula reprezentuje průměr. Tuto operaci jsme provedli z důvodu, abychom přehledně znázornili průměry daných hodnot v jednotlivých profesně- třídních kategoriích.

Z tohoto relačního přístupu k hodnotám můžeme v grafu vidět, jak jsou jednotlivé hodnoty důležité pro respondenty v jednotlivých profesně-třídních kategoriích. Pro odborníky, tedy pro ředitele a odborně vzdělané zaměstnance, je důležité *samostatně myslet, dotahovat věci do konce, být snášenlivý a ohleduplný, dodržovat dané slovo a mít dobré způsoby chování*. Pro nižší úředníky neboli administrativní pracovníky je, podobně jako pro odborníky, důležité *samostatně myslet*, dále je pro ně důležité *mít dobré způsoby chování, dodržovat dané slovo, pomáhat potřebným a být snášenlivý a ohleduplný*. Podnikatelé za důležité považují *snažit se prosadit, dotahovat věci do konce, rozvíjet mužnost u chlapců / ženskost u dívek, užívat si života a umět získat pro sebe výhody*. Rutinně nemanuální pracovníci neboli provozní pracovníci ve službách a obchodě považují za důležité v dětech pěstovat hodnoty, kterými jsou *pomáhat potřebným, mít dobré způsoby chování, vycházet s ostatními v kolektivu, užívat si života a umět si získat pro sebe výhody*. Kvalifikovaní dělníci (policisté, vedoucí výroby a v oboru vyučení dělníci) kladou důraz na *umět získat pro sebe výhody, užívat si života, poslouchat autority, rozvíjet mužnost u chlapců / ženskost u dívek a vycházet s ostatními v kolektivu*. Pro nekvalifikované dělníky, kam patří zemědělství, lesní dělníci, polo-kvalifikovaní a nekvalifikovaní dělníci, je důležitost kladena na stejné hodnoty, jako je tomu u

kvalifikovaných dělníků s tím rozdílem, že větší důraz kladou na hodnoty *získat pro sebe výhody* a *užívat si života* a navíc kladou důraz i na hodnotu *pomáhat*.

Graf č. 6: Profily výchovných hodnot podle profesně - třídních kategorií pro generaci rodičů.

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, (N = 610).

V závorkách jsou uvedeny % kladných odpovědí za populaci rodičů.

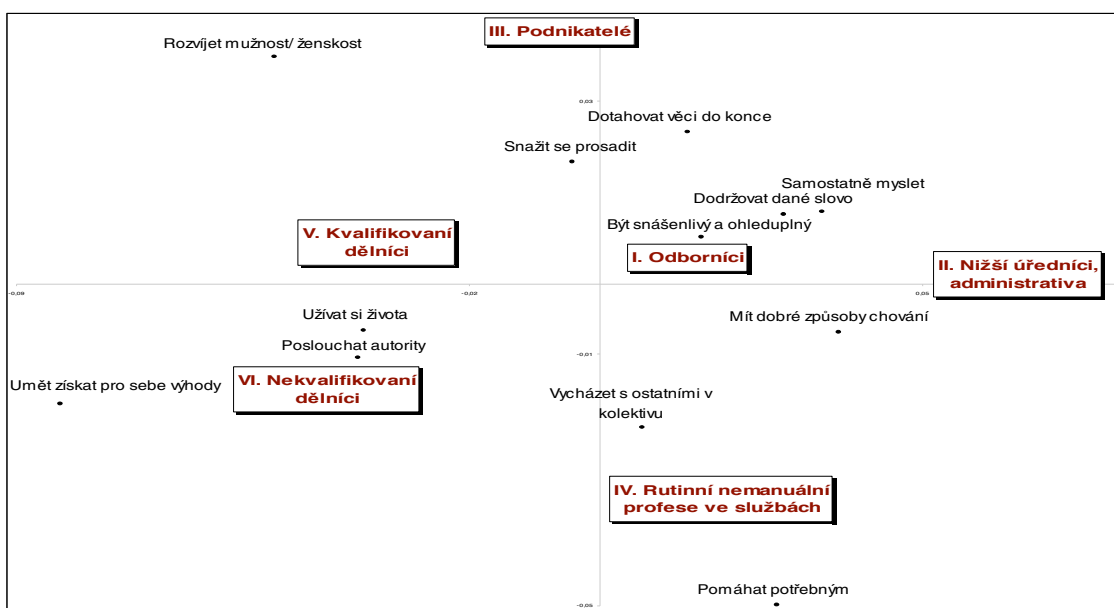
Pro porovnání profilů třídní zakotvenosti hodnot jsme i v souboru rodičů standardizovali hodnoty prostřednictvím z-skórů. Z grafu je patrné, že pro odborníky je důležité *samostatně myslet*, *dodržovat dané slovo*, *být snášenlivý a ohleduplný*, *mít dobré způsoby chování* a *dotahovat věci do konce*. Pro nižší úředníky je důležité *vycházet s ostatními v kolektivu*, *samostatně myslet* (podobně jako pro odborníky), *mít dobré způsoby chování*, *dodržovat dané slovo*, *užívat si života* a *pomáhat potřebným*. Pro podnikatele je důležité *snažit se prosadit*, *samostatně myslet*, *dotahovat věci do konce*, *rozvíjet mužnost u chlapců a ženskost u dívek* a *být snášenlivý a ohleduplný*. Rutinně nemanuální pracovníci za důležité považují *mít dobré způsoby chování*, *poslouchat autority*, *vycházet s ostatními v kolektivu* a *pomáhat potřebným*. Kvalifikovaní dělníci považují za důležité *snažit se prosadit*, *umět si získat pro sebe výhody*, *užívat si života*, *vycházet s ostatními v kolektivu* a *poslouchat autority*. U nekvalifikovaných dělníků jsou to hodnoty *poslouchat autority*, *umět si získat pro sebe výhody*, *užívat si života* a *pomáhat potřebným*.

Mezigeneračním srovnáním profilů výchovných hodnot v jednotlivých profesních třídách můžeme konstatovat, že směr důležitosti se u jednotlivých hodnotových orientací zachoval, můžeme si ale

povšimnout i určitých změn. U hodnoty *samostatně myslet* v třídě podnikatel se ukazuje, že generace rodičů jí připisovala vyšší důležitost, než je tomu v generaci dnešních třicátníků. Ve stejné třídě můžeme pozorovat, že hédonisticky orientovaná hodnota *užívat si života* je v generaci potomků považována za důležitější, než v generaci rodičů a konformně orientovaná hodnota *být snášenlivý a ohleduplný* zastávala vyšší důležitosti v generaci rodičů, než v generaci potomků. V případě hédonistické orientace nám graf ukazuje, že u nižších úředníků její významnost spíše oslabuje. U rutinně nemanuálních pracovníků si všímáme oslabování důležitosti hodnot *dodržovat dané slovo* a *být snášenlivý a ohleduplný* k ostatním, podle typologie se jedná o hodnoty konformního typu. V třídě nekvalifikovaných dělníků pozorujeme mírný nárůst v důležitosti hodnoty individualistického typu *rozvíjet mužnost u chlapců a ženskost u dívek*.

Protože o hodnotách přemýšlíme ve vzájemných strukturách, jinými slovy hodnoty určitého typu k sobě nabalují další hodnoty tohoto typu (například Slejška, Schwartze), použili jsme k odhalení struktury hodnot u našich respondentů korespondenční analýzu. Ta je zobrazena ve dvourozměrném prostoru četností preferencí hodnot podle jednotlivých profesně–třídních kategorií.

Graf č. 7: Sociální prostor výchovných hodnot a třídně–profesních kategorií.

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, (N = 1010).

Převzato (Šafr, Srncová, 2011)

Na základě tohoto zobrazení můžeme říci, že prostorově mají k sobě blízko odborníci s nižšími úředníky, jejichž pracovní náplní často bývá práce s informacemi a práce s lidmi, což se potvrzuje i v přiblížení hodnot jako jsou *dodržovat dané slovo*, *být snášenlivý a ohleduplný* či *mít dobré způsoby chování*. Jejich pracovní zařazení s sebou nese i výraznou míru samostatnosti a

seberealizace, to potvrzuje hodnota *samostatně myslet*. Na proti nim stojí kvalifikovaní a nekvalifikovaní dělníci, kteří na základě svého pracovního zařazení vyznávají spíše hodnoty konformního typu (poslouchat authority). Respondenti dělnických profesí vyznávají také hédonisticky orientovanou hodnotu (užívat si života). U podnikatelů nám korespondenční analýza potvrdila, že jsou pro ně důležité hodnoty zaměřené na úspěch, tedy vlastnosti *dotahovat věci dokonce a snažit se prosadit*. Potvrdila se nám také důležitost vlastnosti *pomáhat potřebným* u rutinně nemanuálních zaměstnání.

3.3.2 Porovnání generací – vliv sociální třídy v generaci rodičů a potomků.

Podobnost v hodnotách mezi potomky a rodiči je podle Kohna nejen známka výchovného stylu rodičů, který sám již zpravidla bývá ovlivněn profesní dráhou (tomuto tématu se budeme věnovat v následující kapitole), ale a to především, zkušeností s pracovní, resp. třídní pozicí v dospělosti.

Zde se zaměříme na to, jak jsou jednotlivé výchovné hodnoty vázány na třídní postavení (využijeme 6 profesních tříd) v generaci rodičů i potomků. K podrobnému prozkoumání tohoto vztahu jsme použili logistické regresní analýzy, kde závislou proměnnou je vždy určitá hodnotová orientace (modelujeme tedy šance na příklon k dané hodnotě).

Výhodou je, že pro obě generace je z principu designu výzkumu fixován jednak věk⁵, spolu se kterým kontrolujeme vliv pohlaví, jelikož se nám ukázalo, že hodnotové orientace jsou genderově podmíněny a navíc některé profesní třídy vykazují nerovnoměrné zastoupení z hlediska genderu (např. třída nižších odborníků se skládá z 18 % žen, naproti tomu u drobných podnikatelů převažují muži, 13 %). Referenční kategorií jsou nekvalifikovaní dělníci.

---

⁵ Věk je fixován samotným designem výzkumu, protože se jedná o třicátníky a jejich rodiče.

Tabulka č. 2: Hodnoty rodičů a jejich dětí v jednotlivých profesně – třídních kategoriích.

Logistické regrese jednotlivých hodnotových orientací, šance (odds ratio)

Vlastnosti / Regrese	dyády	Pohlaví	Obdorníci	Úředníci nižší	Podnikatelé	RTN služby	Kvalifikovaní dělníci	nagelkerke r square (% vysvětlené variance)
Snažit se prosadit	děti	1,577	1,047	1,125	1,354	,789	,980	2,4%
	rodiče	1,576	,788	1,040	1,706	,868	1,121	3,8%
Samostatně myslet	děti	1,025	3,118	7,924	1,301	1,257	1,671	7,3%
	rodiče	1,596	3,039	2,905	3,004	,858	1,110	8,3%
Získat pro sebe výhody	děti	2,288	,472	,487	,397	,676	,535	5,4%
	rodiče	1,697	,350	,608	,295	,693	,853	5,6%
Poslouchat autority	děti	,993	,672	,680	,870	1,002	1,124	1,1%
	rodiče	,732	,522	,297	,113	,902	,817	6,1%
Vycházet s ostatními v kolektivu	děti	,944	,876	,901	,583	1,383	,961	1,5%
	rodiče	1,067	,781	1,518	,918	1,421	1,177	1,7%
Mít dobré způsoby chování	děti	,533	2,422	2,916	1,533	2,361	2,243	6,9%
	rodiče	,835	1,705	1,565	1,135	2,135	1,226	2,3%
Užívat si života	děti	1,523	,448	,412	,714	,769	,506	3,8%
	rodiče	1,350	,450	1,177	,761	,940	,891	3%
Dotahovat věci do konce	děti	,889	1,233	,793	1,595	1,022	,934	1,2%
	rodiče	1,060	1,378	1,011	2,055	,884	1,175	1,8%
Dodržovat dané slovo	děti	1,069	2,363	3,782	1,638	1,476	2,016	3,8%
	rodiče	,991	1,986	1,755	1,182	1,469	1,165	2,4%
Věřit v Boha	děti	,212	3,752	2,138	6,944	1,325	4,201	10,4%
	rodiče	,609	,748	,630	,400	,393	,901	2,3%
Pomáhat potřebným	děti	,610	1,343	,678	,922	1,974	,718	4,5%
	rodiče	,522	,603	,828	,498	,841	,993	3,9%
Rozvíjet mužnost / ženskost	děti	1,523	,855	,664	1,447	,887	,787	2,3%
	rodiče	,944	1,914	,796	3,312	,995	1,770	3,3%
Být snášenlivý a ohleduplný	děti	,627	1,232	1,122	,999	,980	1,366	1,9%
	rodiče	,858	1,622	,920	1,511	1,184	,947	2,1%

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, dyády „rodič – dítě“ N = 608.

Poznámka: zvýrazněny hodnoty s koeficientem $p < 0,10$.

Z výsledků regresních analýz můžeme vyvodit, že u vyšších a nižších profesionálů je třikrát vyšší šance, že budou preferovat hodnotu *samostatně myslet*, dvakrát vyšší šance preferovat *dodržovat dané slovo* a dvakrát vyšší šance upřednostňovat hodnotu *mít dobré způsoby chování*, než je tomu u nekvalifikovaných dělníků. U hodnotových orientací *získat pro sebe výhody* a *užívat si života* mají

nekvalifikovaní dělníci o polovinu vyšší šanci, že je budou preferovat, než odborníci. Podobně je to u preference hodnoty *pomáhat potřebným*, u které je také patrné, že je preferována nekvalifikovanými dělníky a navíc jenom v generaci rodičů. Pro generaci dětí se hodnotová orientace, kterou můžeme také považovat za altruistickou, *pomáhat potřebným*, jeví jako hodnota spíše ženská, která je třídně neutrální. U hodnoty *být snášenlivý a ohleduplný* nastala opět v generaci rodičů, na rozdíl od hodnoty *pomáhat potřebným*, opačná situace. Šance, že bude tato hodnota preferována odborníky je jeden a půl krát vyšší než nekvalifikovanými dělníky, nicméně i v tomto případě jde o hodnotu spíše ženskou.

U nižších úředníků vidíme, že v obou generacích je vysoká šance, že budou preferovat hodnotu *samostatně myslet*, nežli je tomu u nekvalifikovaných dělníků. Hodnota se tak z generace na generaci nejenom přenesla, ale její intenzita se pro generaci potomků ztrojnásobila. Podobně je tomu v případě hodnoty *dodržovat dané slovo*, kde se šance, že ji budou preferovat potomci, zdvojnásobila. Obrácený směr vlivu mezi třídou a generacemi rodičů a jejich potomků můžeme zaznamenat u hodnotové orientace *užívat si života*. Je patrné, že se jedná o preferovanou hodnotu v třídě nekvalifikovanějších dělníků pro generaci dětí, u kterých bude o polovinu vyšší šance, že pro ně bude důležitá, než pro nižší úředníky.

Na první pohled je v profesní třídě podnikatelů patrné, že v generaci rodičů má vazba mezi třídou a jednotlivými hodnotami větší vliv, než je tomu v generaci potomků. Jedná se o hodnoty *snažit se prosadit*, *myslet samostatně*, *dotahovat věci do konce* a *rozvíjet ženskost/mužskost*, u kterých je šance dvojnásobně nebo až trojnásobně vyšší, že ji budou preferovat podnikatelé, než nekvalifikovaní dělníci. Kdežto hodnota *získat pro sebe výhody* se v obou generacích ukazuje jako preferovanou hodnotou nekvalifikovanějších dělníků je u nich o polovinu vyšší šance, že ji budou považovat za důležitou.

Na třídu nemanuálních pracovníků pracujících ve službách se váže hodnota *mít dobré způsoby chování*. Pracovníci ve službách mají v obou generacích dvakrát vyšší šanci, že ji budou preferovat, než nekvalifikovaní dělníci.

U kvalifikovaných dělníků můžeme na základě signifikantnosti jednotlivých hodnot sledovat, že třídně jsou jisté hodnotové orientace navázané zejména v generaci potomků neboli dnešních třicátníků. Šance, že se preference hodnot *samostatně myslet*, *mít dobré způsoby chování* a *dodržovat dané slovo* je u kvalifikovaných dělníků dvojnásobná, než u nekvalifikovaných dělníků. Naopak hodnoty *získat pro sebe výhody* a *užívat si života* jsou spíše preferovanými hodnotami

nekvalifikovaných dělníků, než dělníků kvalifikovaných.

Hodnotová orientace *věřit v Boha* má v českém prostředí zvláštní postavení, většina populace totiž víru vůbec nespojuje s institucí církve. [Šmídová, Vávra, et al. 2010]. I v našem datovém souboru si můžeme povšimnout jisté touhy po transcendentu. U této hodnoty si všímáme, že je pro ženy v generaci potomků preferovanou v třídách odborníků, pro které bude třikrát vyšší šance, že ji budou považovat za důležitou, než je tomu u nekvalifikovaných dělníků. Pro třídu podnikatelů bude dokonce šance šestkrát vyšší a pro třídu kvalifikovaných dělníků čtyřikrát vyšší ve srovnání s třídou nekvalifikovaných dělníků. Můžeme říci, že hodnota víry má v generaci potomků (na rozdíl od generace rodičů) na jednotlivé profesní třídy vazbu, což potvrzuje i hodnota vysvětlené variance, která pro generaci rodičů činí 2,3 % a pro generaci potomků 10,4 %.

Téměř ve všech modelech se nám uplatňuje vliv pohlaví. Můžeme tedy i na tomto místě konstatovat, že hodnoty *snažit se prosadit*, *získat pro sebe výhody* a *užívat si života* jsou spíše hodnotami mužskými a to v obou ze sledovaných generací. S ohledem na naši typologii můžeme říci, že se jedná o hodnoty individualistického typu. Ženami preferované hodnoty jsou *mít dobré způsoby chování*, *věřit v Boha*, *pomáhat potřebným* a *být snášenlivý a ohleduplný*, jde o hodnoty, které se zaměřují na chování a jednání vůči ostatním členům společnosti. Z typologického hlediska je řadíme k hodnotám konformním.

Shrneme-li ještě jednou vliv sociální třídy na hodnotové orientace v generaci rodičů, můžeme říci, že hodnota *samostatně myslet* je pro třídy odborníků, nižších úředníků a podnikatelů preferovanější, než pro třídu nekvalifikovaných dělníků. V případě hodnot *získat pro sebe výhody*, *poslouchat autority* a *pomáhat potřebným* je patrné, že je budou za důležité považovat spíše nekvalifikovaní dělníci. I v generaci potomků se projevuje vazba sociálních tříd ve vztahu k jistým hodnotám. Jedná se zejména o hodnoty *samostatně myslet*, *mít dobré způsoby chování*, *dodržovat dané slovo* a *věřit v Boha*, kde je šance preferování u odborníků, nižších úředníků a kvalifikovaných dělníků vyšší, než u nekvalifikovaných dělníků. V případě hodnoty *užívat si života* a *získat pro sebe výhody* je vyšší šance, že ji budou preferovat nekvalifikovaní dělníci spíše než odborníci, nižší úředníci či kvalifikovaní dělníci.

Nutno poznamenat, že celkový vliv tříd na jednotlivé hodnotové orientace není příliš vysoký, vysvětlené procento variance v jednotlivých modelech nepřesahuje hranici 11 %, nicméně z předložených analýz je možné zaznamenat jistou svázanost hodnotových orientací v daných profesních kategoriích. Hodnotová orientace *poslouchat autority* je nejvíce svázaná s třídou

nekvalifikovaných dělníků v generaci rodičů s 6,1 % vysvětlené variance. Zajímavý je fakt, že tato hodnotová orientace je preferována v dané třídě jenom v generaci rodičů. Pro generaci dnešních třicátníků není ani pro jednu profesní kategorii signifikantní. Nejméně svázanou hodnotovou orientací s profesními kategoriemi je *být snášenlivý a ohleduplný* v obou generacích, kde je procento vysvětlené variance 2,1 pro generaci rodičů a 1,9 pro generaci potomků.

Na základě tohoto detailního pohledu můžeme shrnout, že podnikatelé preferují hodnoty individualistického typu. Oproti tomu kvalifikovaní dělníci preferují spíše hodnoty konformního typu. V případě nekvalifikovaných dělníků můžeme sledovat orientaci na hédonistický typ hodnot, za důležité považují zejména hodnoty *získat pro sebe výhody* a *užívat si života* – tedy hodnoty *požitkářské*⁶. U nižších úředníků, kde je větší procentuální zastoupení žen, sledujeme preferování spíše konformních hodnot, čímž se nám potvrdilo, že jsou to spíše ženy – matky, které v průběhu socializace kladou důraz na chování svých potomků, tedy na hodnotovou orientaci *mít dobré způsoby chování*.

Na základě analýzy můžeme konstatovat, že koukáme-li se na hodnoty z hlediska mezigeneračního přenosu, můžeme konstatovat, že i v našem prostředí platí Kohnova hypotéza. Pracovní profese vyžadující jistou autonomii pracovníka, zařazené do jednotlivých tříd, preferují hodnoty individualistického typu, kdežto pracovníci na dělnických pozicích vyznávají spíše hodnoty konformního typu. Potvrdila se taktéž hypotéza, že rodiče na základě svých zkušeností předávají hodnoty svým dětem. Tato hypotéza se potvrdila napříč všemi třídami.

V této kapitole jsme se podrobně zabývali vazbou jednotlivých hodnot na sociální třídy, a to jak v generaci dětí, tak v generaci rodičů. V následující kapitole budeme zkoumat, jaké faktory k hodnotám v generaci potomků přispěly. Nejprve provedeme redukci daných hodnotových orientací do obecnější typologie, přičemž se budeme držet již nastíněné typologie.

---

⁶ Slovo převzato ze Schwartzeho typologie hodnot, hodnoty směřující k požitku – původně tvořily jeden typ, později však byly zařazené k hodnotám individualistického typu (Reháková 2006)

3.4 Faktory ovlivňující hodnoty třicátníků

Tato kapitola se zaměřuje na to, zda hodnoty třicátníků ovlivňuje jejich vlastní třídní postavení nebo má na jejich hodnoty spíše vliv rodina původu a tím i třídní postavení rodiny původu. Sociologové se již dlouho zabývají otázkou vztahu mezi socioekonomickým statusem a hodnotami rodičů v průběhu socializace. Má se však za to, že rodina není jediným faktorem ovlivňujícím hodnoty svých potomků.

Bengtsonovým základním pilířem zkoumání hodnot je, že se hodnoty z generace na generaci přenášejí. Jde o jakýsi souvislý proces nahrazování jedinců v rámci společnosti, který je odrazem narození a umírání. Koncepce vhodného chování tak musí být zachována jak v měřítku rodiny, tak i společnosti. [Bengtson 1975] Rodina však není jedinou vlivnou proměnnou v životě jedince. Panuje všeobecná shoda v tom, že vrstevnické skupiny, škola nebo zájmové aktivity mají na hodnoty jedince také významný vliv. Není však shoda v tom, o jak velký podíl vlivu jednotlivých složek jde s ohledem na tvorbu a usměrňování hodnot.

Bengtson se ve svých výzkumech zaměřuje zejména na hodnotové orientace individualismu s protipólem kolektivismu a materialismu s protipólem humanismu. [Bengtson, Biblarz, Roberts 2002] Tyto hodnotové orientace jsou z jeho pohledu důležitými nejenom pro jednotlivce ale také pro budoucnost celé společnosti. Hodnotové orientace tak z celospolečenského hlediska formují celé generace, jejich vnímání světa. Rodiče na základě životních zkušeností předávají svým potomkům jistý náhled na svět. Individualismus definuje jako důraz kladený na jedince – individuum, důraz je kladený na jedince jako takového. Individuum je postaveno nad zájmy kolektivního charakteru. Jedinec je méně zapálený vůči plnění závazků společnosti. Nenaleznout jakousi rovnováhu mezi zájmy individua a celospolečenskými zájmy, může vést k extrémům. Jedním extrémem je individualistická společnost a je společnost totalitního typu.

Socializace spolu s přenosem hodnot tak hrají ve společnosti velkou roli. Podle Bengtsna probíhá přenos jednotlivých hodnot skrze zděděný socioekonomický status a příbuzenské vztahy, které modelují nebo potvrzují činnosti nebo strategie jedince. [Bengtson, Biblarz, Roberts 2002] Všechny tyto aspekty jsou pro mezigenerační přenos hodnot důležité.

V centru pozornosti Kohnových prací stojí zkoumání vztahů mezi socioekonomickým statusem a hodnot konformity přenášených z rodičů na děti. Tento vztah Kohn interpretuje skrze sociální

rozdíly, které se odrážejí v pracovních pozicích. Od členů na odlišných pracovních pozicích se vyžaduje různá pracovní náplň. [Kohn 1963, Pearlin Kohn 1966, Kohn Schooler 1982]

Pracovní pozice řazené k vyšším k vyšším třídám vyžadují vyšší míru samostatnosti při plnění pracovních povinností a jejich pracovní náplň bývá různorodější. Pracující na těchto pozicích v žebříčku svých hodnot preferují samostatnost a sebedůvěru, kterou také považují za důležitou při výchově svých dětí. Od zaměstnanců, kteří podléhají kontrole nebo supervizi, se nevyžaduje inovace ani přílišná samostatnost při výkonu práce, v jejich žebříčku hodnot se tak spíše vyskytuje preference konformních hodnot. I v tomto případě platí, že budou tento typ hodnot předávat svým potomkům. Vysvětluje se tím, proč rodiče z vyšších tříd svým dětem nepředávají hodnoty konformního typu a obráceně. [Ellis, Lee, Peterson 1978]

Dalšími faktory, které mají vliv na hodnoty rodičů a následně i hodnoty jejich dětí, je ekonomický systém či politická struktura krajiny.

Ekonomický systém může mít nepřímý vliv v tom, jak moc systém kontroluje možnosti živobytí členů společnosti. Tam, kde jsou dospělí podrobeni kontrole, dávají přednost konformním hodnotám.

Podobně je tomu i v případě politické struktury. V autokratických krajinách se bude klást vyšší důraz na poslušnost a dodržování řádu, což se projeví i ve výchově dětí, kterým jsou vštěpovány spíše hodnoty konformního typu. [Ellis, Lee, Peterson 1978] Krajiny, které nemají centralizovanou moc nevyžadují od členů společnosti úplnou poslušnost a konformitu, proto nebudou na hodnoty tohoto typu klást takový důraz.

Jaspersová, Lubbers a Vries (2008) na základě analýz potvrdili, že přístup rodičů má na tvorbu postojů u dětí vlniv v mnoha oblastech. Rodičovský přístup je tak pořád jednou z vysvětlujících proměnných. Proto bylo naším dalším krokem srovnání mezi jednotlivými zkoumanými generacemi, jak se navzájem liší upřednostňování jednotlivých hodnotových orientací mezi již zmíněnými generacemi.

Stratifikace tak na základě Kohnova pohledu ovlivňuje hodnoty rodičů a tím pádem prostřednictvím výchovy i jejich potomků. Primárně tedy jde o ovlivnění hodnot rodičů podle toho, jakou pracovní pozici zastávají. Nedá se říci, že se jedná o jednosměrné ovlivňování hodnot, tedy i děti mohou ovlivnit hodnoty rodičů, nicméně rodiče mají při formování hodnot svých potomků dominantní roli. [Kohn Schooler 1982]

3.4.1 Vytvoření hodnotové typologie

V následné analýze budeme zkoumat, jaké faktory měly na tvorbu hodnotových orientací potomků vliv. Z jednotlivých hodnotových orientací jsme pomocí klastrové analýzy vytvořili tři latentní proměnné. Do proměnné individualismu patří vlastnosti: *snažit se prosadit, samostatně myslet, vycházet s ostatními v kolektivu, dotahovat věci do konce*. Proměnná konformismu je tvořena vlastnostmi: *poslouchat autority, mít dobré způsoby chování, dodržovat dané slovo, pomáhat potřebným*. A proměnná hédonismu: *umět získat pro sebe výhody a užívat si života*.

Jedná se o součtové indexy⁷, z kterých jsou dva (individualismus a konformismus) kardinální a jeden nabývá hodnot 1 a 2. Stejná logika byla uplatněna při tvorbě indexů v generaci rodičů i v generaci dětí.

Původně jsme od klastrové analýzy, na základě Bengtsnova (2002) a Kohnova (1963, 1969, 1976, 1989) teoretického východiska, očekávaly dvě latentní proměnné: individualismus a konformismus. Ukázalo se ale, že hodnoty *umět získat pro sebe výhody a užívat si života* tvoří samostatnou dimenzi. Jedná se o hodnoty požitkářského typu, jejichž preferenci jsme z předcházející analýzy zaznamenali v třídě nekvalifikovaných dělníků.

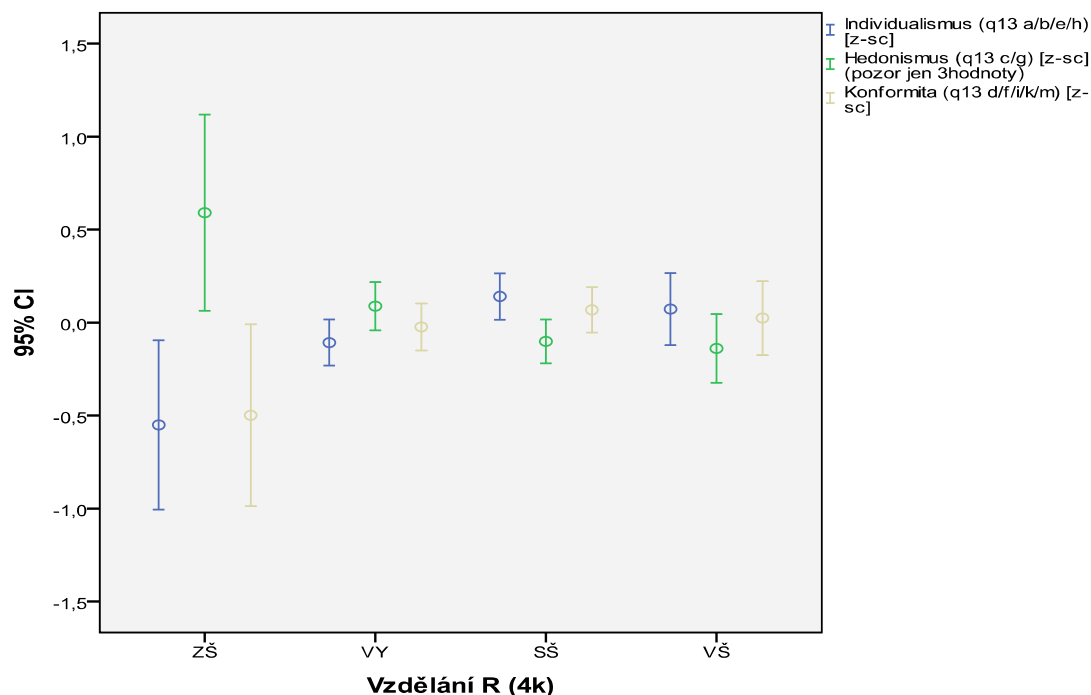
3.4.2 Pohled na hodnotové typy skrze vzdělání respondentů

Tato část kapitoly se věnuje vlivu vzdělání na vytvořenou hodnotovou typologii daných hodnotových orientací. Zajímalo nás, zda se hodnotové typy diferencují mezi jednotlivými vzdělanostními kategoriemi. Vzdělání je také třídně podmíněno a stupeň dosaženého vzdělání napovídá tomu, jaký typ pracovní pozice bude člověk ve svém životě zastávat. Jaký je tedy vztah mezi vzděláním a hodnotovými typy v generaci potomků?

---

⁷ Výsledky klastrové analýzy a indexy jsou k nalezení v přílohách.

Graf. č.8: Hodnotové typy v závislosti na vzdělání potomků.

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, (N = 608).

Z grafu 8 je patrné, že rozdíly mezi jednotlivými hodnotovými typy jsou mezi vzdělanostními kategoriemi velmi malé. Dá se říci, že hodnotové typy se nejvíce diferencovaly u respondentů se základním vzděláním, i když je potřeba mít na paměti, že tato vzdělanostní kategorie je nejméně zastoupena.

Z hlediska individualismu by se dalo formálně shrnout, že je nejméně preferován u respondentů se základním vzděláním. Jeho preference je také méně důležitě vnímána u respondentů s vyučením. Vlastnosti individualistického typu jsou nejdůležitější pro respondenty se středoškolským a vysokoškolským vzděláním. To poukazuje na skutečnost, že čím vyšší je respondentovo vzdělání, tím spíše pro něj budou důležité hodnotové orientace individualistického typu.

Na základě Kohnových empirických výsledků by se dalo očekávat, že čím je vzdělání respondenta nižší, tím více preferuje konformisticky orientované hodnoty. Tento předpoklad se však s ohledem na předložený graf nepotvrdil. Vysvětlením, proč tomu tak je, může být domněnka, že si respondenti u jednotlivých hodnotových orientací zastupujících konformní typ představili spíše „dobré vychování“ nežli konformismus. Tím by se vysvětlovala téměř stejná distribuce „dobrého vychování“ pro respondenty s dosaženým vyšším vzděláním než základním.

Z hlediska hédonistického typu hodnotových orientací se ukázalo, že se jedná o hodnotový typ nejvíce preferovaný respondenty se základním vzděláním. Je možné si také povšimnout, že postupně s vyšším dosaženým vzděláním respondentů důležitost takto orientovaných hodnot má

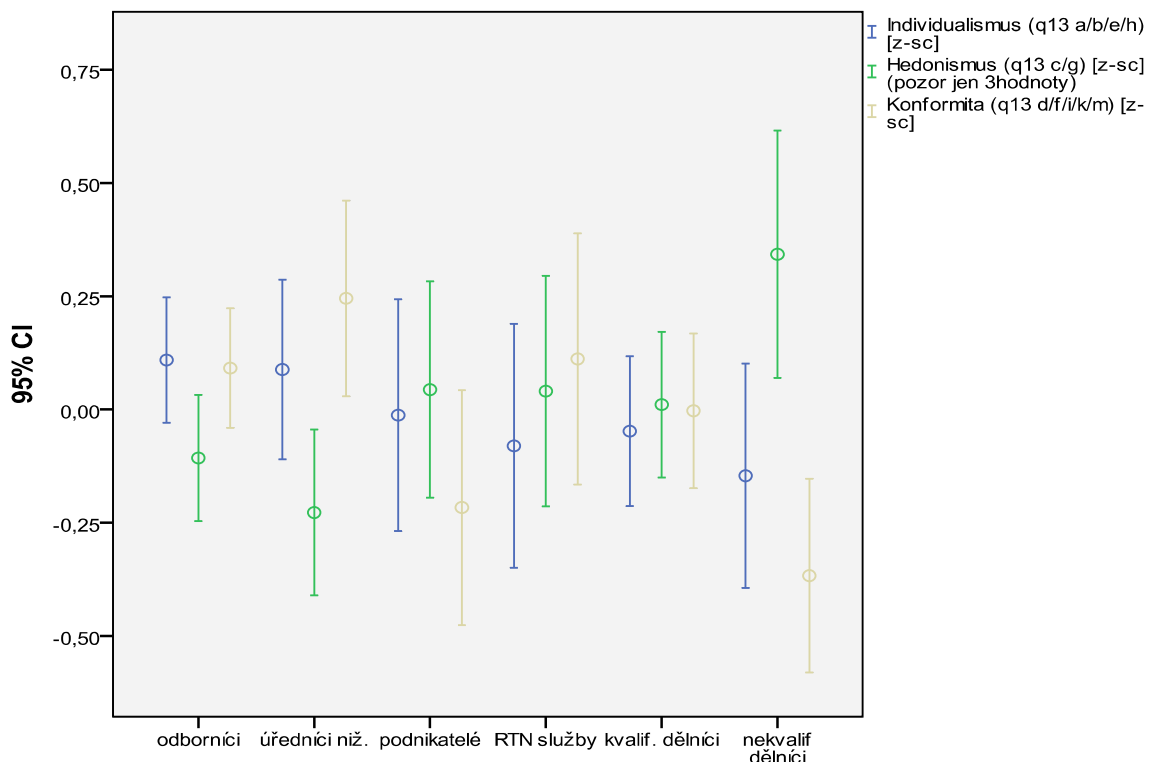
spíše klesající tendenci.

Z námi předložených dat by se dalo shrnout, že se částečně potvrdila Kohnova hypotéza v tom, že čím vyššího vzdělání jedinec dosáhne, tím spíše jsou jeho hodnoty orientovány individualistickým směrem. Nemůžeme však na základě našich dat potvrdit, že by respondenti s nižším dosaženým vzděláním preferovali hodnoty konformisticky orientované. Z části by se to však dalo říci ohledně hédonisticky orientovaných hodnot, kde s vyšším dosaženým vzděláním má jejich preference spíše klesající tendenci.

3.4.3 Hodnotové typy a pozice v sociální struktuře u dětí a rodičů

V této části kapitoly svoji pozornost zaměřím na vztah mezi jednotlivými hodnotovými typy a prezentovanými profesními třídami respondentů, které již v sobě stupeň vzdělání zahrnují. Zaměříme se zde i na srovnání výsledků analýz mezi jednotlivými generacemi (rodiče a děti). Zajímá nás tedy, jaký je vztah mezi sociální třídou a hodnotami v generaci potomků.

Graf. č.9: Hodnotové typy potomků v závislosti na jejich profesně-třídních kategoriích.

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, (N = 608).

S pohybem na společenském žebříčku si můžeme všimnout klesající tendence u individualismu. Hodnoty individualistického typu budou více preferovány v třídě odborníků a nižších úředníků. To se shoduje s naším předpokladem, vycházejícím z typu profesí v jednotlivých třídách, že od

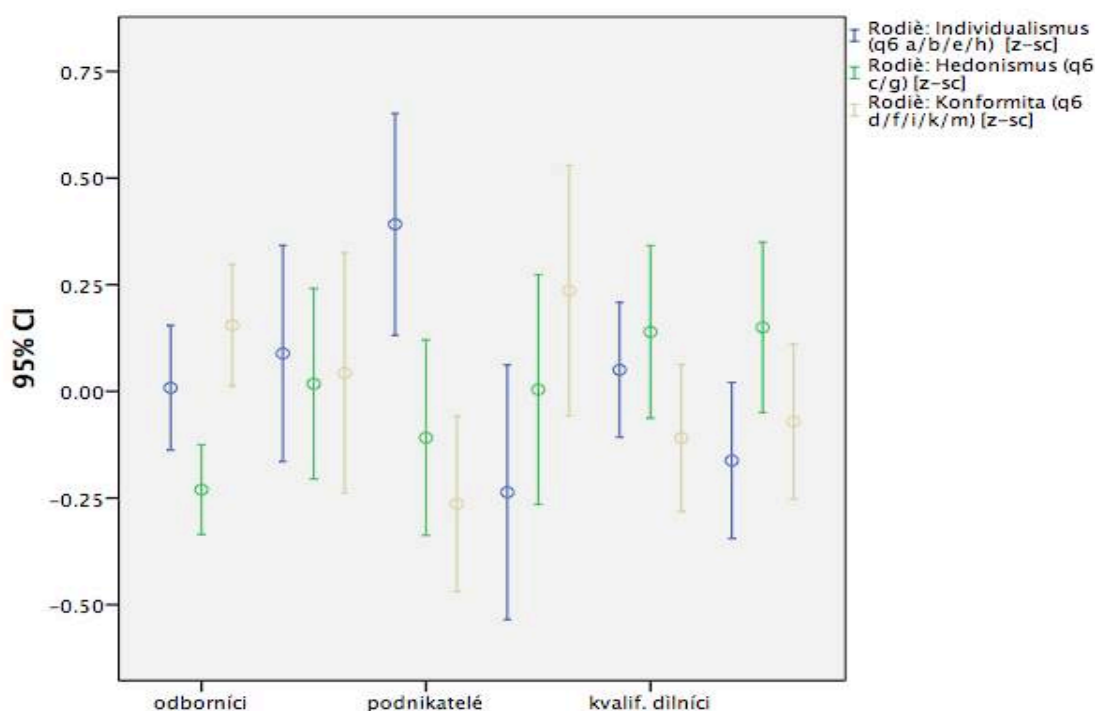
odborníků i od nižších úředníků se očekává samostatnost při řešení pracovních úkolů.

Hodnotové orientace individualismu jsou v nejnižší míře zastoupeny v profesní třídě nekvalifikovaných dělníků. Hodnotovou orientaci hédonismu, získat pro sebe výhody a užívat si života, nejvíce preferují nekvalifikovaní dělníci. Potvrzuje se tak, že jde o hodnotovou orientaci, kterou se vyznačují potomci s nejnižším dosaženým vzděláním. Jde u nich o jistý projev konformity, přičemž práce je pro ně prostředkem k získání financí, které jim zabezpečí určité pohodlí v životě.

V případě konformismu si můžeme povšimnout, že nejkonformnější třídou je třída nižších úředníků následně třída odborníků a rutinně nemanuálních pracovníků. Nejméně konformní se ukázali nekvalifikovaní dělníci, kteří jsou hédonisticky orientovaní. I na tomto místě se domníváme, že důvodem proč tomu tak je, že si pod hodnotami: *poslouchat autority, mít dobré vychování, dodržovat dané slovo, pomáhat potřebným, být snášenlivý a ohleduplný k jiným lidem*; představili již zmíněnou ideu „dobrého chování“ spíše nežli ve smyslu „podléhat autoritám“.

Pro srovnání hodnot mezi generacemi nás zajímalo, jaký je vztah sociální třídy a hodnot v generaci rodičů.

Graf. č.10: Hodnotové typy rodičů v závislosti na jejich profesně-třídních kategoriích.

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, (N = 608).

I pro rodiče platí, že jsou rozdíly mezi jednotlivými kategoriemi velmi malé. V generaci rodičů je zajímavé sledovat důležitost kladenou na individualismus a to zejména u podnikatelů. Podnikatelé jsou ti, kteří na individualistické hodnoty kladou největší důraz a je pro ně důležité *snažit se prosadit, samostatně myslet, vycházet s ostatními v kolektivu a dotahovat věci do konce*. Důležité je poznamenat, že tato třídní kategorie je málo zastoupena, což se vzhledem k politickému režimu dalo očekávat.

Nejkonformnější třídou je v podsouboru rodičů třída rutinně nemanuálních pracovníků, odborníků a nižších úředníků. Nejméně konformní se ukázaly třídy kvalifikovaných a nekvalifikovaných dělníků, který kladou velký důraz na hédonisticky orientované hodnoty. I v případě rodičů se dá usoudit, že jim finance přináší formu zabezpečení a pohodlí.

Srovnáváním generací mezi sebou sledujeme jisté odlišnosti i shody ve vlivu sociální třídy na hodnoty. Pro generaci odborníků potomků jsou nejdůležitější hodnoty individualistického typu. Pro generaci rodičů platí, že na prvním místě jsou hodnoty konformního typu, což může odrážet vliv totalitního režimu. V obou generacích se ukázalo, že za nejméně důležité považují hodnoty hédonismu.

V třídě nižších úředníků si můžeme všimnout, že v generaci potomků se oproti generaci rodičů zvýšila důležitost kladená na konformní hodnoty nebo-li hodnoty dobrého vychování u potomků. V generaci potomků se v této třídě hodnoty celkově diferencovaly, přičemž za důležité pokládají „dobré vychování“ a individualismus.

V třídě podnikatelů si všímáme jistého posunu v hodnotách zejména individualistického typu. Generace rodičů za nejdůležitější považuje hodnoty individualistické vedoucí k prosazení se na trhu, ale v generaci dětí se do vedení v důležitosti dostal hédonismus. Konformita je pro obě generace považována za nejméně důležitou. V našem souboru tedy není pro třídu podnikatelů tolik důležité být dobře vychován. Důležitější je umět se prosadit a být samostatný ve své činnosti, která následně zabezpečí jisté finanční prostředky k pohodlí a užívání si.

Pro ostatní třídně profesní kategorie, ve kterých se nevyžaduje vyšší stupeň dosaženého vzdělání, v obou generacích platí, že má individualismus ve srovnání s ostatními hodnotami spíše klesající tendenci.

V obou generacích rutinně nemanuálních pracovníků je větší důraz kladen na hodnotové orientace konformního typu, po kterém následuje důležitost hédonisticky orientovaných hodnot, ve kterých můžeme jistý konformismus (peníze jsou zdrojem jistého pohodlí) spatřit.

Rozložení jednotlivých hodnotových orientací v třídě kvalifikovaných a nekvalifikovaných dělníků

v obou generacích má stejné tendence. Je pro ně důležitá orientace na pohodlí zprostředkované financemi a nejméně důležitá je v obou generacích dobrá výchova.

V jednoduchosti můžeme shrnout, že se nám potvrdila jedna z hlavních Kohnových hypotéz, a to že nižší profesně-třídní kategorie má na vliv na upřednostňování spíše hédonisticko - konformistických hodnotových orientacích, než je tomu u vyšších profesně-třídních kategorií, u kterých se předpokládá odborné nebo vyšší dosažené vzdělání a u kterých jejich pracovní pozice vyžaduje práci s myšlenkami nebo lidmi, která je spojena s dobrým vychováním.

Na základě srovnání jednotlivých generací můžeme také potvrdit, že se hodnoty z generace na generaci přenáší zejména socializací. Z analýz našeho souboru se ukazuje, že rodiče své zkušenosti a hodnoty nabyté skrze pracovní pozici, předávají dále na své potomky, u kterých je pozorovatelný jenom malý posun v preferenci hodnotových orientací na základě vlastní zkušenosti skrze vlastní profesionální dráhu.

3.4.4 Vlivy působící na utváření hodnotových typů

V této části se budeme zabývat, tím jak se utváří hodnoty. K tomu využijeme regresních analýz, v nichž sledujeme utváření individualismu, konformismu a hédonismu. V analýze pracujeme s těmito nezávislými proměnnými: samotný individualismu rodičů, zda je potomek muž nebo žena, zda došlo u rodičů ke změně hodnot⁸, profesně – třídních kategorií rodičů, profesně – třídních kategorií samotného respondenta, a zda má respondent vlastní rodinu.

Abychom zhodnotili, jak se jednotlivé hodnotové typy utváří, sledujeme několik modelů. V prvním modelu u každé z hodnot testujeme vliv samotných hodnotových orientací rodičů na hodnotové orientace dětí. Druhý model sleduje období výchovy – neboli výchovu hodnotami skrze třídní pozici rodiny ve společnosti. Třetí model testuje, jak moc jsou hodnoty potomka ovlivněny jeho vlastní profesní dráhou. Poslední, čtvrtý model, je modelem referenčním. Srovnáváním modelů budeme posuzovat, který z nich má největší vliv na hodnoty respondenta.

Individualismus

V prvním modelu testujeme vliv samotného individualismu rodičů na individualismus dětí. Vliv

---

⁸ Pomocí této proměnné ověřujeme, zda to, co rodič říkal v době výzkumu (v roce 2008 - tedy „dnes“) platí i pro minulost. Můžeme tuto proměnnou pokládat za reliabilní. Na základě frekvencí se ukázalo, že rodiče svoje hodnoty v průběhu času nezměnili. V následném ověření pomocí chi-square testu, zda má proměnná změny hodnot rodiče vliv na hodnoty potomka, se vliv nepotvrdil.

samotného individualismu rodičů je zde zřetelný a to i na základě, ve srovnání s ostatními modely, vysvětlené 5 % variance.

V druhém modelu sledujeme vliv výchovy skrze třídní postavení rodiny. Záporná hodnota vztahující se k procentu vysvětlené variance nám říká, že ani jedna nezávislá proměnná, v našem případě třída rodiče, nemá na individualismus dítěte vliv. Tento fakt dokládá záporná a velmi nízká hodnota vysvětlené variance modelu.

V třetím modelu, ve kterém sledujeme vliv samotné profesní dráhy potomka (neboli sekundární socializaci), vidíme, že vliv na tvorbu individualismu má kategorie odborníků. Nepatrně se také ukazuje, že na tvorbu individualismu působí i profese spadající do kategorie nižších úředníků. V tomto modelu se také potvrdil vliv toho, zda má „dítě“ vlastní rodinu.

V posledním referenčním modelu nám oslabil vztah mezi profesně-třídními kategoriemi (odborníky) a to ať rodičů potomka nebo jeho samotného. V modelu se ukazuje, že vliv na tvorbu hodnot má především individualistická hodnotová orientace rodiče a to, zda respondent má děti. Dokumentací je i vyšší procento vysvětlené variance.

Tabulka č. 3: Lineární regrese individualismu, standardizované koeficienty a jejich statistická významnost (vyznačena tučně):

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
	Beta	Sig.	Beta	Sig.	Beta	Sig.	Beta	Sig.
Individualismus rodičů	,223	,000					,227	,000
Muž (dítě) ⁹			,029	,493			,049	,286
Změna hodnot rodiče			-,011	,792			-,016	,708
Rodiče: Odborníci			,138	,044			,081	,253
Rodiče: Nižší úředníci			,078	,199			,037	,544
Rodiče: Podnikatele			,036	,445			,008	,872
Rodiče: Rutinní nemanuálové			,065	,215			,045	,383
Rodiče: Kvalifikovaní dělníci			,078	,235			,026	,690
Muž (dítě)					,051	,257		
Dítě: Odborník					,125	,037	,084	,194
Dítě: Nižší úředník					,082	,110	,064	,232
Dítě: Podnikatel					,041	,415	,007	,893
Dítě: Rutinně nemanuální					,029	,576	,043	,413
Dítě: Kvalifikovaný dělník					,037	,521	,036	,542
Má děti					,074	,074	,073	,087
Adj.R Sq		,048		-,005		,004		,070

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, N=562 (dyády) p < 0,10

Poznámka: referenční kategorie u profesně třídních kategorií jsou nekvalifikovaní dělníci.

⁹ Ukázalo se, že pohlaví rodiče nemá na vliv na utváření hodnotových orientací. Vzhledem k možnému přetížení jsme jej do modelů nezařadili. Poznámka je platná napříč všemi modely hodnotových typů.

Můžeme tak konstatovat, že největší vliv na to, zda bude potomek individualista má samotná individualistická orientace rodiče a to zda má samotný potomek (dítě) děti. Za zmínku stojí, že (i na základě předchozího grafu) na tvorbu individualismu potomka má z profesně-třídních kategorií největší vliv pracovní zařazení vyžadující odborné vzdělání avšak v porovnání s hodnotou rodiče jde o vliv velmi slabý. Dá se i na základě nízkého procenta vysvětlené variance u modelu 2 a 3 říct, že na individualistický typ hodnot má vliv něco jiného než charakter profese.

Konformismus

Také determinanty konformismu jsme hledali v samotném konformismu rodičů v prvním modelu. I v případě konformismu platí přenos konformisticky orientovaných hodnot ze samotného konformismu rodičů. I v tomto případě, podobně jako u individualismu, je samotným konformismem rodiče vysvětleno 5 % variance.

Tabulka č. 4: Lineární regrese konformismu, standardizované koeficienty a jejich statistická významnost (vyznačená tučně):

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
	Beta	Sig.	Beta	Sig.	Beta	Sig.	Beta	Sig.
Konformismus rodičů	,236	,000					,224	,000
Muž (dítě)			-,140	,002			-,134	,003
Změna hodnot rodiče			,166	,005			,075	,071
Rodiče: Odborníci			,113	,025			,006	,936
Rodiče: Nižší úředníci			,033	,511			,047	,433
Rodiče: Podnikatele			,092	,069			,059	,201
Rodiče: Rutinní nemanuálové			,138	,016			,016	,753
Rodiče: Kvalifikovaní dělníci			,051	,214			,017	,787
Muž (dítě)					-,165	,000		
Dítě: Odborník					,059	,161	,130	,041
Dítě: Nižší úředník					,055	,413	,093	,076
Dítě: Podnikatel					,072	,230	,018	,734
Dítě: Rutinně nemanuální					,047	,314	,041	,423
Dítě: Kvalifikovaný dělník					,016	,753	,083	,153
Má děti					,034	,596	,055	,190
Adj.R Sq		,054		,023		,036		,081

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, N=562 (dyády) $p < 0,10$

Poznámka: referenční kategorie u profesně třídních kategorií jsou nekvalifikovaní dělníci.

U vlivu výchovy skrze profesně-třídní kategorie rodiče, si všímáme vlivu u profesí odborníků, podnikatelů a rutinních nemanuálně pracujících. I zde je na místě připomenout, že na základě

analýz našeho datového souboru se jedná spíše o „dobré vychování“ nežli o „podřizování se autoritám“.

Pro potomky odborníků, podnikatelů a rutinně nemanuálně pracujících se hodnoty vyznačují dobrým chováním. Rodič z výše jmenovaných kategorií má výraznější vliv na tvorbu konformismu potomka. Model také potvrdil, že je konformismus genderově podmíněn. Na tento typ hodnot kladou při výchově dětí důraz zejména ženy.

Sledujeme-li vliv samotné profesionální dráhy jedince ve třetím modelu, vidíme, že třída v upřednostňování hodnot dobrého vychování se neodlišuje od referenční kategorie nekvalifikovaných dělníků. I tento model potvrzuje, že na hodnoty dobré výchovy kladou důraz ženy.

V komplexním čtvrtém modelu se nám na tvorbu konformismu (dobrého vychování) potvrdil vliv samotného konformismu rodiče a tento typ hodnot bude důležitější pro ženy. Mízí nám efekt třídně podmíněného rodinného původu a naopak posiluje se efekt vlastního třídního postavení zejména pro odborníky a nižší úředníky (profese vyžadující vyšší vzdělání) ve srovnání s nekvalifikovanými dělníky.

Vzhledem k nejvyššímu dosaženému procentu vysvětlení variance u čtvrtého modelu, můžeme shrnout, že efekt původu rodiče je zde patrný skrze dosaženou pozici dítěte. Na hodnoty vztahující se k dobrému chování kladou důraz ženy, které je ve výchově potomků pokládají za důležitější.

Hédonismus

Pro analýzu hédonistické orientace jsme zvolili logistickou regresi, protože závislá proměnná je dichotomická. V případě hédonismu můžeme podotknout, že se v našem souboru jedná spíše o jakousi formu konformismu, kde finanční prostředky poskytují jisté zázemí a pohodlí v životě.

Tabulka č. 5: Logistická regrese hédonismu, standardizované koeficienty a jejich statistická významnost (vyznačená tučně):

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
	Exp (B)	Sig.	Exp (B)	Sig.	Exp (B)	Sig.	Exp (B)	Sig.
Hédonismus rodičů	3,165	,000					3,011	,000
Muž (dítě)			1,772	,002			1,863	,004
Změna hodnot rodiče			,995	,981			,956	,830
Rodiče: Odborníci			,505	,024			,691	,270
Rodiče: Nižší úředníci			,576	,107			,699	,328
Rodiče: Podnikatele			,617	,383			,644	,454
Rodiče: Rutinní nemanuálové			,852	,700			1,003	,994
Rodiče: Kvalifikovaní dělníci			,813	,501			,942	,855
Muž (dítě)					1,704	,007		
Dítě: Odborník					,473	,007	,557	,061
Dítě: Nižší úředník					,609	,196	,622	,267
Dítě: Podnikatel					,731	,356	,849	,664
Dítě: Rutinně nemanuální					,854	,651	,972	,941
Dítě: Kvalifikovaný dělník					,634	,108	,627	,128
Má děti					,936	,718	1,011	,957
Nagelkerkeho.R Sq		,080		,042		,042		,122

Zdroj: Distinkce a hodnoty 2008, N=562 (dyády), $p < 0,10$

Poznámka: referenční kategorie u profesně třídních kategorií jsou nekvalifikovaní dělníci.

V prvním modelu, se nám tak jak u předchozích hodnotových typů potvrdilo, že na vliv hédonismu u třicetiletých potomků má vliv samotné vyznávání hédonisticky orientovaných hodnot u rodičů.

Druhý model ukazuje, že hédonisticky orientovaní jsou spíše muži. Také se v tomto modelu ukazuje, že třída nekvalifikovaných dělníků bude mít vyšší šanci, že bude klást důležitost na hédonisticky orientované hodnoty než třída nižších úředníků.

I ve třetím modelu je patrné, že třída nekvalifikovaných dělníků potomka bude mít vyšší šanci, že bude vyznávat hodnoty hédonismu, tak jak se to ukázalo u rodiče.

Na základě 12 % vysvětlené variance můžeme říct, že poslední referenční model nejlépe vysvětluje, co má na tvorbu hédonisticky orientovaných hodnot u potomků vliv. Jedná se o samotný hédonismus u rodičů. Z hlediska profesně-třídních kategorií jsou to nekvalifikovaní dělníci, kteří mají vyšší šanci, že budou tyto hodnoty vyznávat.

Můžeme shrnout, že největší vliv na to, zda bude potomek hédonista, má samotná hédonistická orientace rodiče. Hédonismus je z hlediska genderu typický pro muže a z hlediska třídního původu můžeme říct, že hédonistický typ orientace si potomci osvojili skrze vlastní profesní dráhu.

Na základě předložených analýz můžeme shrnout, že členové sociální třídy s nižším dosaženým vzděláním budou sami i při výchově svých dětí upřednostňovat hodnoty konformního typu. Kdežto u vyšších sociálních tříd si všímáme důraz kladený spíše na hodnoty individualistického typu spolu s hodnotami vztahujícími se k dobrému vychování.

Dalo by se podotknout, že již samotná výchova, tedy to na jaké hodnoty rodiče u svých dětí kladou důraz, částečně děti předurčuje k typu povolání. Tuto domněnku částečně podporuje i fakt, že se hodnoty spíše přenášejí z generace na generaci, než že by se formovali pod vlivem vlastní pracovní pozice potomka. Nicméně je nutno mít na paměti, že ne všichni potomci (v našem souboru) mají napříč jednotlivými třídami stejně dlouhou pracovní zkušenost.

I tato část analýzy potvrdila, že jistý typ hodnot je v našem souboru genderově podmíněn. Můžeme konstatovat, že hodnoty vztahující se k dobrému vychování jsou hodnotami, které upřednostňují spíše ženy a hodnoty hédonistického typu upřednostňují spíše muži.

4 Závěr

Rodina je jedním ze základních a nejvíce ovlivňujících faktorů pro tvorbu hodnot. Skoro všechny socializační teorie vycházejí z toho, že hodnoty tvořící jádro hodnotových orientací a potažmo i hodnotových struktur, jsou utvářeny zejména v rodině. Záleží tedy na tom, jaké hodnoty vyznávají rodiče dítěte, a na které hodnoty následně u výchovy potomků kladou důraz. [Kohn, Slomczynski, Schoenbach, 1986] Můžeme shrnout, že se jedná o samotnou atmosféru v rodině, která je charakterizována zejména interakcí mezi rodičem a dítětem. Je důležité, jaký přístup k výchově rodiče mají nebo jaké emoční vztahy v rodině panují. [Šafr, 2009]

Práce se zabývala konceptem výchovných hodnot. Analyzována byla otázka, která se ptala, jaké hodnoty by měli být v dětech pěstovány. Jde jinými slovy o vyjádření důležitosti vybraných hodnot, ke kterým by měli být děti vedeny.

V jednotlivých analýzách jsme zkoumali, zda preference jistého typu hodnot liší mezi pohlavími. Vycházeli jsme z předpokladu, že výchova dětí se diferencuje podle toho, zda se jedná o chlapce či dívky.

Dále jsme předpokládali, že se preference hodnot liší na základě třídní podmíněnosti. Předpokládali jsme, že se budou lišit hodnoty vyšší a nižší třídy, protože na formování hodnot může působit charakter zaměstnání s rozličnou mírou autonomie.

Detailním zkoumáním důležitosti jednotlivých hodnotových orientací se ukázalo, že hodnoty jsou genderově podmíněny. Jako „ženské“ hodnoty se nám v obou generacích vyčlenili hodnoty zaměřeny na dobré vychování. Ženy za důležité považují *mít dobré způsoby chování, pomáhat potřebným a být snášenlivý a ohleduplný k ostatním*. Jako spíše „mužské“ se ukázali hodnoty orientované na „výkon“: *snažit se prosadit, samostatně myslet a umět získat pro sebe výhody*. Tato genderová podmíněnost může být způsobena odlišnými styly výchovy směrem k dívkám a chlapcům.

Podobnost hodnot mezi rodiči a dětmi nemusí spočívat jenom ve stylu samotné výchovy, ale může být podmíněna socioekonomickou třídou rodičů. Zkoumali jsme proto, zda se bude preference jednotlivých třinácti výchovných hodnot lišit mezi jednotlivými třídami a v jednotlivých generacích. Směr důležitosti u jednotlivých hodnotových orientací se v obou generacích zachoval. Pro odborníky a nižší úředníky jsou důležité hodnoty individualistického charakteru. Podnikatelé kladou důraz zejména na hodnotové orientace, jako jsou: *snažit se prosadit, dotahovat věci do*

konce a rozvíjet svoji ženskost/ mužnost. Jde tedy u nich o hodnoty zaměřené na „úspěch v podnikání“. Pro rutinně nemanuální pracovníky je důležité vštěpovat dětem hodnotové orientace spojené s „dobrou výchovou“. Dalo by se říct, že jde o vlastnosti, kterých je zapotřebí při vykonávání práce spojené s „prací s lidmi“. Vlastnosti se také můžou stát jistým kritériem pro výběr profese, ceněny jsou právě vlastnosti spojené s příjemným vystupováním či schopností vycházet s ostatními v kolektivu. [Šafr et al., v tisku] V porovnání s ostatními třídami preferují kvalifikovaní a nekvalifikovaní dělníci hodnotové orientace hédonistického typu, které se v rámci tohoto výzkumu dají považovat za hodnoty konformismu v tom slova smyslu, že pracovní profese představuje jistý zdroj financí, který jim zaručuje pohodlí.

Můžeme shrnout, že nemanuální profese, které vyžadují vyšší míru samostatnosti a autonomie při výkonu práce považují za důležité hodnotové orientace individualistického typu. Naproti tomu kvalifikovaní a nekvalifikovaní dělníci, kterých pracovní pozice spočívá v pravidelně se opakujících manuálních pracích upřednostňují spíše hodnotové orientace konformního typu. Na tomto místě můžeme říct, že hodnoty respondentů jsou formovány typem pracovní pozice respondentů (a to v obou kategoriích), skrze kterou si následně vytvářejí ojedinělý pohled na život.

Druhou zkoumanou otázkou bylo: Jakým způsobem dochází k utváření hodnot jedince a do jaké míry se na tomto procesu podílí třídní pozice (rodiče i vlastní)? Ke zkoumání této otázky jsme použili regresních analýz. Na základě jejich výsledku, se nedá vyvodit, že by se sledované hodnotové typy (individualismus, konformismu a hédonismus) přenášely skrze postavení rodiny původu v třídním systému. Ukazuje se spíše, že se hodnoty a tedy i jednotlivé hodnotové typy přenášejí prostřednictvím rodičovské výchovy během socializace. Záleží tedy na tom, jaké hodnotové orientace vyznávají rodiče. Tyto hodnoty mnohdy nevědomky přenášejí prostřednictvím výchovy na své potomky. Zároveň je nutno podotknout, že v hodnotách rodičů se odráží jejich životní zkušenosti, které jsou mimo jiné prostředkované skrze zkušenost s výkonem profese. Obě sféry – socioekonomické postavení a zkušenost rodičů s pracovní pozicí a jejich hodnoty a výchova od sebe jednoznačně oddělit nelze, oboje tvoří součást sociální třídy (třídní habitus).

Z výsledků regresních analýz vyplynulo, že největší vliv na tvorbu jednotlivých hodnotových orientací měla samotná hodnotová orientace rodiče. Významnost jednotlivých tříd rodiče se v komplexních modelech, napříč jednotlivými hodnotovými typy, neočekávaně oslabil, i když jsme předpokládali, že bude mít na tvorbu hodnot u dětí vliv. Vliv třídní pozice potomka se taktéž ukázal, jako slabý, čímž se podpořil argument, že hodnoty jedince vznikají zejména v průběhu rané

socializace, a tím pádem se přenášejí z generace na generaci. Rodiče kladou ve výchově dětí důraz na ty hodnoty, které odrážejí jistý socioekonomický status, který dále utváří nebo potvrzuje činnosti nebo strategie. Třídně zakotvené hodnotové typy tak odrážejí jisté chování, které je následně zachováno, a to jak v měřítku rodiny, tak i v měřítku společnosti.

Při reprodukci tříd, zejména dělnické třídy, se ukazuje odlišné strategie výchovy, přístupu ke škole jsou spíše způsobeny rozličnými reakcemi na strukturně zakotvené bariéry. Jednání je tak třídně podmíněno a odráží i případné strategie ve výchově potomků, kterých jednání je tak třídně ovlivněno jak ve smyslu utváření hodnotových orientací, tak ve smyslu dosahování životního úspěchu. Jednotlivé třídy se tak vyznačují či jsou omezeny jistou kulturou a hodnotami.

Na závěr tak můžeme shrnout, že se hodnoty přenášejí zejména v průběhu socializace. Ukázalo se také, že největší vliv na tvorbu hodnot má rodina původu, což také odráží fakt přírodní podmíněnosti. I když se v analýzách nepotvrdilo, že na tvorbu hodnot má vliv třída rodiny, můžeme konstatovat, že v jednotlivých preferovaných typech hodnot se třídní podmíněnost odráží.

5 Summary

Family is still the most influencing factor for value formation. It is important which values are important for parents, because they pass them to their children and so they pass them to another generation. There was found that the values are different for males and females. The deal of autonomy in profession is for type of values also very important. In professions with great deal of autonomy are more likely to be preferred individualistic values and opposite is also true.

Analysis also showed that the biggest impact on value formation had the value orientation of parents. The influence of the parent's class (based on profession category) was very low, but we can assume that it will have some influence on value formation through the parent's values (which are determined by the class), because they are reflecting certain behavior. This behavior is maintained not only in family but in society as whole.

6 Literatura

Bengston, L. V., Biblarz, J. T., Roberts, E. L. R. 2002 How families still matter: A longitudinal Study of Youth in Two Generations. New York: Cambridge University Press.

Bengston, L. V. 1975. „Generation and family effects in value socialization.“ *American Sociological Review* 40: 358 – 371.

Berger, L. P., Luckmann, T. 1999. *Sociální konstrukce reality*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Cakirpalogu, P. 2004. *Psychologie hodnot*. Olomouc: Votobia.

Dimaggio, P. 1994. „Social Stratification, Life-style, and Social Cognition.“ In: DB Grusky, Editor, *Stratification: Class, Race, and Gender in Sociological Perspective*, Westview, Boulder: 458–465.

Ellis, G. J., Lee, G. R. 1978. „Supervision and Conformity: A Cross – cultural Analysis of Parent Socialization Values.“ *The American Journal of Sociology* 84 (2): 386 – 403.

Jaspers, E., Lubbers, M., Vries, J. 2008 „Parents, Children and the Distance between Them: Long term Socialization Effects in the Netherlands.“ *Journal of Comparative Family studies* 39 (1): 39 – 53.

Kavalír, P. 2005. „K problematice výzkumu hodnot a hodnotových preferencí.“ *Československá sociologie* 49 (4): 333 – 341.

Kohn, L.M. 1959. „Social class and parental values.“ *The American Journal of Sociology* 64 (4): 337 – 351.

Kohn, L.M. 1963. „Social Class and Parent – Child Relationships: An Interpretacion.“ *The American Journal of Sociology* 68 (4): 471 – 480.

Kohn, L.M., Schooler, C. 1969. „Class, Occupation, And Orientation.“ *American Sociological Review* 34 (5): 659-678.

Kohn, L.M. 1976. „Occupational Structure and Alienation.“ *The American Journal of Sociology* 82 (1): 111 – 130.

Kohn, L.M., Schooler, C. 1982. „Job Conditions and Personality: A Longitudinal Assesmet of Their Reciprocal Effects.“ *The American Journal of Sociology* 87 (6): 1257 – 1286.

Kohn, L.M. 1989. „Social Structure and Personality: A Quintessentially Sociological Approach to Social Psychology.“ *Social Forces* 68 (1): 26 – 33.

Kohn, L. M, Slomczynski, M. K., Schoenbach, C. 1986 „Social stratification and the Transmission of values in the Family: A Cross – National Assesment.“ *Sociological Forum* 1 (1): 73 - 102

Kraaykamp, G., Nieuwbeerta, P. 2000. „Parental Background and Lifestyle Differentiation in Eastern Europe: Social, Political, and Cultural Intergenerational Transmission inFive Socialist Societies.“ *Social Science Research* 29: 92 – 122.

Lamont, M., Schmalzbauer, J., Waller, M., Weber, D. 1996. „Cultural and moral boundaries in the United States: Structural position, geographic location, and lifestyle explanations.“ *Poetics* 24: 31 – 54. Princeton: Princeton University.

Možný, I. 2002. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Možný, I. 2006. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Mucha, I. 2007. *Sociologie základní texty*. Praha: Tiskárna a vydavatelství 999.

Ondrejkoovič, P. 2004. *Socializácia v sociológii výchovy*. Bratislava: Veda – vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.

Pearlin, I. L., Kohn, L. M. 1966. „Social class, occupation and parental values: A cross-national study.“ *Americal social review* 31 (4): 466 – 479.

Perusek, M. 1996. *Velký sociologický slovník*. Praha: Univerzita Karlova, Vydavatelství Karolinum.

Prudký, L. 2009. *Studie o hodnotách*. Praha: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r.o.

Prudký, L. a kol. 2009. *Inventura hodnot*. Praha: Academia.

Prudký, L. 2007. *Přístupy k sociologickému empirickému zkoumání hodnot*. Praha: CESES FSV UK.

Rabušicová, M., Rabušic, L. 2001. „České výchovné hodnoty: tradiční nebo moderní?“ *Sociální studia* 6:127 – 148.

Řeháková, B. 2006 „Měření hodnotových orientací metodou hodnotových portrétů S. H. Schartzze.“ *Sociologický časopis* 42 (1): 107 – 128.

Singly, F. de 1999. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál.

Slejška, D. 1990. *Vývojové procesy lidských hodnot a naše doba*. Praha: Sociologický ústav ČSAV.

Slomczynski K. M., Miller, J., Kohn, L.M. 1981. „Stratification, Work and Values: A Polish – United States Comparison.“ *American Sociological Review* 46 (6): 720 – 744.

Smékal, V., Macek, P. 2002. *Utváření a vývoj osobnosti*. Brno: Barister & Principal.

Spenner, K. I. 1988. „Social Stratification, Work, And Personality“. *Annual Reviews of Sociology* 14: 69 – 97.

Srncová, M., Šafr, J. 2011. „Výchovné hodnoty a sociální třída: hypotéza M. L. Kohna po 50 letech.“ *Socioweb* 04.

Dostupné z: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=375&lst=116>.

Sýkorová, D. 1996. „Rodina staršího středního věku v systému příbuzenské pomoci a podpory.“ *Sociologický časopis* 32 (1): 51 – 66.

Šafr, J., Sedláčková, M. 2006. Sociální kapitál. Koncepty, teorie a metody měření. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Šafr, J. 2008. Životní styl a sociální třídy: vytváření symbolické kulturní hranice diferenciací vkusu a spotřeby. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Šafr, J. 2009. Role kulturních, socioekonomických zdrojů a výchovy v rodině původu na dosažený socioekonomický status. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Šafr, J. (ed) a kol. (v tisku). Mechanismy mezigenerační reprodukce nerovností. Sociologické studie 10:?. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Šulová, L. 2005. Ranný psychický vývoj dítěte. Praha: Karolinum.

Trommsdorff, G. 2003. „Parent – Child Relations Over the Lifespan: A Cross – Cultural Perspective.“ In: Parental Beliefs, Parenting, and Child Development from Developmental Perspectives. Seoul. International Conference: 9 – 66.

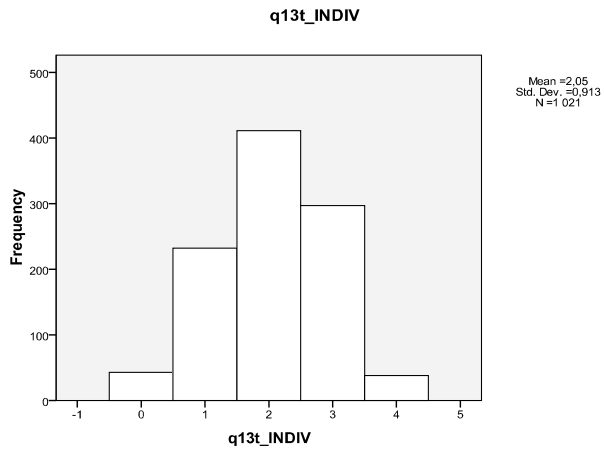
Vávra, M. 2007. *Hodnotový portrét evropských zemí. Srovnávací analýza s použitím přístupu Shaloma Schawartze*. Praha: CESES FSV UK.

Vávra, M., Šmídová, M. 2010. Hodnotová a sociální reprodukce v rodině: první výsledky z výzkumu dvou generací. Praha: CESES FSV UK.

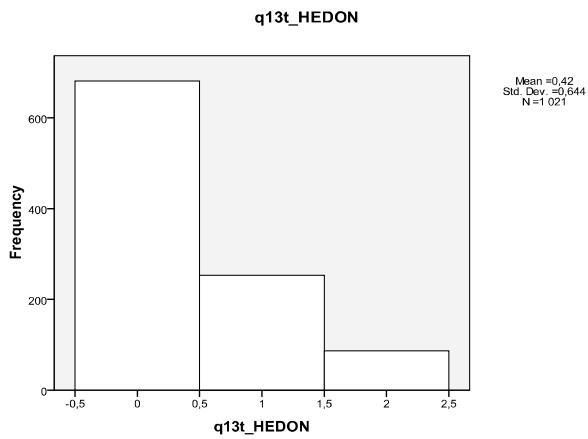
7 Přílohy

Indexy hodnotových typů na základě klastrové analýzy:

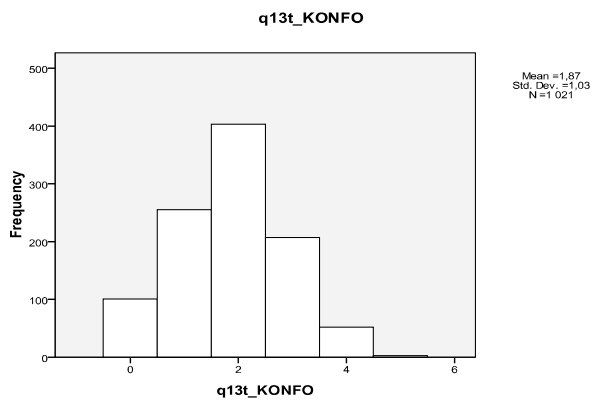
index individualismu

index hédonismu

index konformismu

Četnosti jednotlivých profesně třídních kategorií:

V generaci dětí:

Děti	odborníci	úředníci niž.	podnikatelé	RTN služby	kvalif.dělníci	nekvalif.dělníci	Total
Ředitel - řídící pracovník/zaměstnavatel s více jak 5 zaměst	6	0	0	0	0	0	6
Vysoce odborný zaměstnanec	45	0	0	0	0	0	45
Střední odborný zaměstnanec	134	0	0	0	0	0	134
Administrativní pracovník	0	58	0	0	0	0	58
Provozní pracovník ve službách a obchodě	0	0	0	63	0	0	63
Pracovník bezpečnostních orgánů	0	0	0	0	15	0	15
Mistr, vedoucí dílny/ provozu	0	0	0	0	14	0	14
Kvalifikovaný dělník vyučený v oboru	0	0	0	0	115	0	115
Polokvalifikovaný pracovník/ dělník	0	0	0	0	0	45	45
Nekvalifikovaný pracovník/ dělník	0	0	0	0	0	31	31
Zemědělský/ lesní dělník, rybář	0	0	0	0	0	3	3
Drobný živnostník ve službách	0	0	27	0	0	0	27
Podnikatel v oblasti obchodu	0	0	18	0	0	0	18
Svobodné povolání	6	0	0	0	0	0	6
Ostatní obory	0	0	20	0	0	0	20
Total	191	58	65	63	144	79	600

V generaci rodičů:

Rodiče	odborníci	úředníci niž.	podnikatelé	RTN služby	kvalif.dělníci	nekvalif.dělníci	Total
Ředitel - řídící pracovník/zaměstnavatel s více jak 5 zaměst	16	0	0	0	0	0	16
Vysoce odborný zaměstnanec	30	0	0	0	0	0	30
Střední odborný zaměstnanec	118	0	0	0	0	0	118
Administrativní pracovník	0	61	0	0	0	0	61
Provozní pracovník ve službách a obchodě	0	0	0	50	0	0	50
Pracovník bezpečnostních orgánů	0	0	0	0	12	0	12
Mistr, vedoucí dílny/ provozu	0	0	0	0	12	0	12
Kvalifikovaný dělník vyučený v oboru	0	0	0	0	114	0	114
Polokvalifikovaný pracovník/ dělník	0	0	0	0	0	55	55
Nekvalifikovaný pracovník/ dělník	0	0	0	0	0	58	58
Zemědělský/ lesní dělník, rybář	0	0	0	0	0	13	13
Drobný živnostník ve službách	0	0	22	0	0	0	22
Podnikatel v oblasti obchodu	0	0	15	0	0	0	15
Svobodné povolání	5	0	0	0	0	0	5
Ostatní obory	0	0	22	0	0	0	22
Total	169	61	59	50	138	126	603

ostatní četnosti

pohlaví

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid muž	303	49.8	49.8	49.8
Valid žena	305	50.2	50.2	100.0
Total	608	100.0	100.0	

Vzdělání potomků

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1 ZS	27	4.4	4.4	4.4

2 VY	244	40.1	40.1	44.6
3 SS	248	40.8	40.8	85.4
4 VS	89	14.6	14.6	100.0
Total	608	100.0	100.0	

EGP 6 potomci

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1 odborníci	191	31.4	31.8	31.8
2 úředníci niž.	58	9.5	9.7	41.5
3 podnikatelé	65	10.7	10.8	52.3
4 RTN služby	63	10.4	10.5	62.8
5 kvalif. dělníci	144	23.7	24.0	86.8
6 nekvalif dělníci	79	13.0	13.2	100.0
Total	600	98.7	100.0	
Missing 16 neví	8	1.3		
Total	608	100.0		

EGP 6 rodič

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1 odborníci	169	27.8	28.0	28.0
2 úředníci niž	61	10.0	10.1	38.1
3 podnikatelé	59	9.7	9.8	47.9
4 RTN služby	50	8.2	8.3	56.2
5 kvalif. dělníci	138	22.7	22.9	79.1
6 nekvalif dělníci	126	20.7	20.9	100.0
Total	603	99.2	100.0	
Missing 16 neví	5	.8		
Total	608	100.0		